

**GÖZETİN TOPLUMU OLGUSUNUN SOSYAL MEDYA
BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ**

Pamukkale Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi

Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı

Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Programı

Ezgi ÜSTÜN

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Hakan TOPATEŞ

Mart 2020

DENİZLİ

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

Ezgi Üstün

ÖNSÖZ

Bu çalışmayı yaparken ve öncesinde beni hiç yalnız bırakmayan, tüm destekleri ile arkamda duran ve aldığım her kararda beni cesaretlendiren sevgili annem Feride Üstün ve babam Nizamettin Üstün'e sonsuz teşekkür ederim. Yüksek lisans süresince yardımlarını ve desteğini esirgemeyen değerli dostlarım ve danışmanım Hakan Topateş'e, Aslıcan Kalfa Topateş'e ve Fatih Güngör hocama ayrıca minnetlerimi sunuyorum. Bu süre içerisinde göstermiş oldukları sabırdan dolayı kendilerine ayrıca teşekkür ediyorum.

Emeğin, hakkın ve adaletin tekrar bir çiçek gibi açacağı güzel günleri beraber görebilmek dileğiyle...

ÖZET

GÖZETİM TOPLUMU OLGUSUNUN SOSYAL MEDYA BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

ÜSTÜN, Ezgi
Yüksek Lisans Tezi
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri ABD
Yüksek Lisans Programı
Tez Yöneticisi: Dr. Öğr. Üyesi: Hakan TOPATEŞ

Mart2020, 184 Sayfa

Yapılan çalışma gözetimin tarihsel evrelerine ışık tutmak ve bu evreler sonucunda meydana gelen toplum yapısını gözetim perspektifinden anlatmak amacı ile hazırlanmıştır. Günümüz toplumunun bilgi merkezli olması ve yeni iletişim teknolojileri ile donatılması, enformasyon toplumu olarak adlandırılmasına sebep olmaktadır. Enformasyon toplumu ile entegre edilen gözetim olgusu, yeni iletişim teknolojileri ile farklı bir boyut kazanmaktadır. Devamlı olarak geliştirilen iletişim teknolojileri, coğrafi olarak sınırları ortadan kaldırmış ve yaşamı küresel bir alana çevirmiştir. Bu evreler sonucunda toplumlarda özel ile kamusal alan arasında bir ayrımın kalmaması, mahremiyet kavramını da bir sorunsal haline getirmektedir. Yeni iletişim teknolojileri ile donatılan dünyada özel ve kamu tanımlarının tekrar yapılması gerekmektedir. Teknolojinin sahip olduğu güç ile kamusallaştırılan hayatlar adeta transparan hale getirilmiştir.

Gözetim pratiklerinin günümüzde sosyal medya kanalları ile yapılıyor olması ve bireylerin kendi istekleri ile bu durumu kabullenmesi gözetimin farklı bir boyut olarak tartışılması gerektiğini göstermektedir. Tarih boyunca önemini koruyan mahremiyet kavramı dahi, günümüzde gözetimin yoğunlaşması nedeniyle önemini kaybetmiş ve kendisini gönüllü olarak gözetime teslim etmiştir. Toplumsal denetim post-Fordist sistem içerisinde sanal olarak gerçekleştirilmektedir. Bu bağlamda kuşak farklılıkları temelinde yapılan alan araştırmasında sosyal paylaşım platformları ile gözetimin ilişkisi değerlendirilmektedir. Sosyal medya kanallarının kullanımı çeşitli perspektiflerde ele alınarak alan araştırması anlatıları ile desteklenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler:Gözetim, Yeni İletişim Teknolojileri, Mahremiyet, Enformasyon Toplumu, Sosyal Medya Kanalları, Gözetim Toplumu, Denetim

ABSTRACT

EVALUATION OF SURVEILLANCE SOCIETY CASE IN SOCIAL MEDIA CONTEXT

ÜSTÜN, Ezgi

Master Thesis

Labour Economics And Industrial Relationships Department

Master Programme

Adviser of Thesis: Assistant Professor Hakan TOPATES

March2020, 184 pages

The study has been prepared to shed light on the historical phases of surveillance and to explain the social structure of these phases from the surveillance perspective. The fact that today's society is information-centered and equipped with new communication technologies causes it to be called an information society. The phenomenon of surveillance, which the combined with the information society, gains a different dimension with the new communication technologies. Continuously, developed communication technologies have eliminated geographical boundaries and turned life into a global area. As a result of these phases, there is no distinction between the private and public spheres in societies, making the concept of privacy a problematic. In the world, which is equipped with new communication technologies, private and public definitions must be made again. The lives that have been made public with the power of technology have become almost transparent.

The fact that surveillance practices are being carried out through social media channels today and the acceptance of this situation by individuals shows that surveillance should be discussed as a different dimension. Even the concept of privacy, which has remained important throughout history, has lost its importance due to the intensification of surveillance today and has voluntarily handed it over to surveillance. Social control is carried out virtually within the post-Fordist system. In this context, in the field research conducted on the basis of generational differences, the relationship between social sharing platforms and surveillance is evaluated. The use of social media channels has been handled in various perspectives and supported by field research narratives.

Keywords: Surveillance, Privacy, Information Society, New Communication Technologies, Social Media Channels, Social Control.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
TABLolar DİZİNİ.....	vii
SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	viii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇALIŞMANIN TEMEL KAVRAMLARI VE TARİHSEL TARTIŞMALAR

1.1. İlkel Topluluktan Enformasyon Toplumuna Gözetim Olgusunun Evrimi.....	4
1.1.1. İlkel Topluluktan Köleci Topluma Geçiş Süreci.....	4
1.1.2. Köleci Toplumdan Feodal Topluma Yaşanan Dönüşüm.....	6
1.1.3. Feodal Toplumun Çözülmesi: Sanayi Toplumunun Başlangıcı.....	8
1.1.3.1. Sanayi Kapitalizminde Gözetim Olgusu.....	10
1.1.3.1.1 Gözetimin Duvarlaştırılması: Panoptikon.....	10
1.1.3.1.2. Sanayi Kapitalizmi İçerisinde Gözetim	19
1.1.3.2. Sanayi Toplumundan Gözetim Toplumuna Geçiş Süreci.....	27
1.1.3.2.1. Gözetim Toplumuna Doğru.....	27
1.1.3.2.2. Post-Fordizm Dönem Sonrası Gözetim.....	36
1.2. Gözetim Kavramının Farklı Perspektiflerde Değerlendirilmesi.....	47
1.2.1 Marx ve Weber Perspektifinde Gözetim.....	52
1.2.1.1 Marx Perspektifinde Gözetim Olgusu.....	52
1.2.1.2 Weber Perspektifinden Gözetim Olgusu.....	54
1.2.2 Giddens, Gary Marx ve Foucault Perspektifinde Gözetim	56
1.2.2.1. Giddens'ın Perspektifinden Gözetim Olgusu.....	56

1.2.2.2 GaryMarx Perspektifinden Gözetim Olgusu	59
1.2.2.3. Foucault Perspektifinde Gözetim Olgusu.....	61
1.3. Post –Fordizm ile Küreselleşen Gözetim.....	63
1.3.1 Teknoloji-Gözetim İlişkisi.....	70
1.3.2 Kapitalist Gözetimin Gönüllü Hizmetkarı: “ <i>Sosyal Medya Uygulamaları</i> ”	76
1.3.2.1 Sosyal Medya- Mahremiyet İlişkisi.....	88
1.3.2.2. Gerçekliğin Yıkımını Başlatan Sanal Yaratım.....	93
1.3.2.3. Sosyal Medya-Yabancılaşma İlişkisi.....	103

İKİNCİ BÖLÜM

ALAN ARAŞTIRMASI

2.1. Araştırmanın Kapsamı.....	106
2.2.Araştırmanın Yöntemi.....	106
2.2.1Araştırmanın Örneklemi.....	106
2.2.2. Araştırmanın Kısıtları.....	107
2.3. Araştırma Bulguları.....	107
2.3.1. Sosyo- Demografik Bulgular.....	107
2.3.2Katılımcıların Sosyal Medya Kullanım Sıklığı.....	109
2.3.3.Farklı Temelerde Sosyal Medya	115
2.3.3.1. Gizlilik Temelinde Sosyal Medya	115
2.3.3.2. Sosyal Medya ve Kullanım Nedenleri.....	118
2.3.3.3. Sosyal Medya-Kimlik İlişkisi	125
2.3.3.4. Sosyal Medya ve İçerilme.....	126
2.3.3.5. Sosyal Medyasız Bir Dünya mı?	129
2.3.3.6. Güvenirlilik Temelinde Sosyal Medya	133
2.3.3.7. Sosyal Medya Uygulamalarının Sosyal Gerçeklik Çerçevesinde Değerlendirilmesi	135
2.3.3.8. Sosyal Medya ve Yabancılaşma.....	138
2.3.3.9. Sosyal Medya ve Yeni Meslek Alguları	139
2.3.3.10. Sosyal Medya Uygulamalarının Gözetim Temelinde Değerlendirilmesi.....	143
SONUÇ.....	157

KAYNAKLAR.....	162
EK.1. GÖRÜŞME SORULARI.....	173
ÖZGEÇMİŞ.....	176

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. Gözetim Toplumu Kuramcılarının Tarihsel Olarak Sınıflandırılması.....	18
Tablo 2. TÜİK, Girişimlerde Bilişim Teknolojileri Kullanımı Araştırması, Hanelerde Bilişim Teknolojileri Kullanımı Araştırması.....	30
Tablo 3. Endüstri Öncesi ve Sonrası Karşılaştırmalı Toplum Yapıları.....	33
Tablo 4. Çalışma Hayatında Gözetim ve Denetimin Aşamaları.....	66
Tablo 5. Türkiye’de Aktif Olarak Kullanılan Sosyal Medya Ağları.....	77
Tablo 6. 16-24 Yaş Arası Bireylerin Yıllara Göre Sosyal Medya Kullanım Oranı Artışı.....	78
Tablo 7. Son Üç Ay İçinde İnternet Kullanan Bireylerin İnterneti Kişisel Kullanma Amaçları, 2018.....	79
Tablo 8. 20-30 Yaş Aralığında Görüşme Yapılan Kişilere Dair Sosyo-Demografik Veriler	107
Tablo 9.40 Yaş ve Üzeri Yaş Aralığında Görüşme Yapılan Kişilere Dair Sosyo-Demografik Veriler	108

SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ

TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TDK	Türk Dil Kurumu
NOMOFOBİ	No Mobile Phone Phobia
FOBO	Fear of Being Offline
JOMO	Joy of Missing Out

GİRİŞ

Gözetim olgusu tarihin ilk zamanlarından beri var olmuş ve günümüze kadar sosyo-ekonomik, siyasi ve kültürel birçok olguya dayalı olarak değişerek gelmiştir. Çeşitli nedenlerle toplumda gözetim ve denetim pratiklerine gerek duyulması, zaman içerisinde gözetimin bireyler tarafından da içselleştirmesi sonucunu doğurmuştur. Geçmiş dönemlerin açıkça uygulanan gözetim pratikleri günümüzde geçerliliğini kaybetmeye başlamıştır. Teknolojinin hayatlara giderek entegre olması ile beraber gözetim de gizilleşmeye başlamıştır.

Coğrafi mesafeleri yok edencesine küresel bir iletişim kültürü yaratan yeni enformasyon teknolojileri, gözetimi gündelik hayatın bir parçası haline getirmiştir. Zaman içerisinde bireylerin bir parçası haline gelen teknoloji, kamusal alan ile özel alan arasındaki perdeyi kaldırmıştır ve bu nedenle mahremiyet sorunsalını tekrar tartışılır hale getirmiştir.

21.yüzyıl öncesinde Panoptikon hapisane modelinden hareketle üretilen gözetim pratikleri, 21. yüzyıl sonrasında gelişen teknolojiler ile beraber hareketli hale getirilmiştir. Bireylerin gündelik hayatta yanlarında taşıdıkları telefonlar, bilgisayarlar, nüfus cüzdanları gibi birçok nesne bireyin kolayca izlenebilmesine olanak sağlamaktadır. Bireyleri sayısal olarak kodlamak, onları birer kod gibi numaralandırmak günümüz gözetiminin bir ihtiyacı haline gelmiştir. İnsanoğlunun ortaya çıkardığı teknolojik aygıtlar, günümüzde hem yeni bir dünya hem de yeni bir insan figürünü tartışılır hale getirmiştir.

Geçmişte gözetim ve denetim adına kullanılan panoptik pratikler, günümüzde ağlar üzerine taşınmış ve küresel bir boyut kazanmıştır. Ulus devlet yapısının değişmesi, küreselleşme ve modernitenin de etkisiyle ülkelerin teknolojiye verdiği değer artmış ve mesafeler giderek azaltılmaya çalışılmıştır. Tüm insanların birbirlerine ağlar ile bağlı hale getirilmesi, bireyi teknolojinin bir uzantısı haline getirmiştir. Panoptikon hapisane modelinin aksine, teknoloji tüm insanoğlunu mahkûm etmektedir.

Günümüz gözetimini evrensel hale getiren bir olgu da sosyalpaylaşım platformlarıdır. Bu anlamda sosyal medya uygulamalarının gözetime verdiği gönüllü hizmet yadsınamaz bir gerçek halini almaktadır. Panoptikon ile sosyal medya uygulamaları arasında birçok benzerlik bulunmasının yanında sosyal medya

uygulamalarının Panoptikon'dan daha tehlikeli olduğu açıktır. Kendisini bir eğlence ve sosyalleşme aracı olarak tanıtan ve karşılığında bireylerin telefon numaralarından konum bilgilerine kadar tüm gizli bilgilerini elde eden sosyal medya, bireyler tarafından kabullenilebilir bir gözetim aygıtı haline gelmiştir. Post-fordizm öncesinde disipline ve ıslah etme özelliklerini bünyesinde barındıran gözetim, gündelik bir pratik halini almıştır. Bütün bunların yanı sıra bireylerin gözetimi gündelik yaşamda içselleştirmeleri de, gözetimin topluma indirildiğinin kanıtı niteliğindedir.

Bu bağlamda gözetimin temelini analiz etmek amacıyla birinci bölümde çalışma yaşamının temel kavramlarından bahsedilmektedir. İlkel topluluktan enformasyon toplumuna kadar yaşanan geçiş sürecinde gözetimin geçirdiği aşamalar anlatılmaktadır. Gözetimin her dönem toplumun sosyo-ekonomik yapısından etkilenerek değişim gösterdiği ve anlamının farklılaştığı vurgulanmaktadır. İlkel topluluk sonrasında yaşanan aşamalar ile köleci topluma ve sonrasında feodal toplum yapısına geçilmesi söz konusu olmuştur. Sosyo-ekonomik formasyonun dönüşmesine bağlı olarak çalışma yaşamı da değişim göstermiş ve teknolojik gelişmelerin üretime uyarlanmasıyla birlikte yeni bir dönem başlamıştır. Buharlı makinanın üretime uygulanması ile beraber tarıma dayalı üretim sisteminden makinaya dayalı üretim sistemlerine doğru bir akış gerçekleşmiştir. Kapitalizmin olduğu bu zamanlar, emekçileri fabrika çatısı altında toplayarak sistematik olarak uygulanan gözetimden ilk kez bahsetmenin mümkün kılındığı dönemlerdir. Üretimin kitleselleşmesi ve teknolojiye verilen önemin artması ile çeşitli buluşlar gerçekleşmiştir. Sanayi Devrimi sonrasında gerçekleştirilen buluşlar ve yaşanan devamlılık zaman içerisinde bilgi toplumunun kapılarını aralamıştır. Bu bağlamda çalışmada enformasyon toplumu kuramları ele alınarak dönemin değerlendirmesi yapılmaktadır. Döneme dair yapılan yorumlar karşılaştırılarak enformasyon toplumu çerçevesinde eleştiriler getirilmektedir. Aynı zamanda gözetimin tarihçesi 21. yüzyıl öncesi ve sonrası olarak ele alınmış ve bilgi toplumu ile beraber gözetimin geldiği son aşama tartışılmıştır. Günümüzde teknoloji-gözetim ilişkilerinin nasıl yürütüldüğü ve gözetimin gizilleştirilerek sosyal medya ağlarına nasıl taşındığı anlatılmaktadır. Panoptikon felsefesinin sosyal medya içerisinde bireylerin hayatlarına nasıl entegre edildiği ve devam eden süreçte meydana gelen mahremiyet sorunsalından bahsedilmektedir. Toplum içerisinde birçok birey tarafından kullanılmakta olan sosyal medya uygulamalarının mahremiyeti yok etmesi ve sayfalar arasında inşa ettiği benlik sorunu tartışılmaktadır.

Çalışmanın ikinci kısmında ise yapılan alan araştırması içerisinde katılımcıların sosyal medya uygulamalarına olan perspektifleri gözetim, gerçeklik, yabancılaşma ve mahremiyet temelinde tartışılmaktadır. Alan araştırmasına katılan katılımcıların yeni kapitalist toplumu enformasyon temelinde değerlendirmeleri sunulmuştur. Bu bağlamda katılımcıların anlatıları sosyal gerçeklik, gözetim, yabancılaşma gibi kavramlar üzerinden hermenötik yöntem ile değerlendirilmiştir. Alan araştırması sonucunda elde edilen bulgular ayrıntılarıyla sunulmuştur.

Çalışmanın sonuç kısmında ise araştırmanın iddiasını kanıtlamak amacıyla kullanılan kuramsal araştırmalar ve alan araştırması bulguları sentezlenmiştir. Araştırmanın kuramsal kısmı içerisinde sunulan bilgiler, alan araştırması ile desteklenmiştir. Elde edilen sonuçlar ayrıntılarıyla sonuç kısmında belirtilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇALIŞMANIN TEMEL KAVRAMLARI VE TARİHSEL TARTIŞMALAR

1.1.İlkel Topluluktan Enformasyon Toplumuna Gözetim Olgusunun Evrimi

1.1.1. İlkel Topluluktan Köleci Topluma Geçiş Süreci

Büyük toplumsal değişimleri etkileyen kırılmalar, genellikle toplumsal üretim tarzının değişmesinden kaynaklanır. Üretim tarzı olarak kastedilen ise toplumun üretim güçlerine (aletler ve teknoloji gibi) sahip olabilirliği ile ilişkilendirilmektedir. Bu dönüşümler arasında bilinen en önemli kırılma insanlığın ilk kez kolektif mülkiyetten çıkarak özel mülkiyete geçiş yaşadığı tarım devrimidir. (Günay,2002:8). Toplayıcılık ve avcılık ile hayatlarını komünal (eş üretim ve tüketim) olarak sürdüren insanoğlu, çalışma ve üretme faaliyetlerini özelleştirince mülkiyeti de özelleştirmeye başlamıştır. Aile yaşantısının kurulmaya başlaması ve bir ailenin diğerine muhtaç olmadan yaşamını sürdürebilme farkındalığı özel mülkiyet ve üretim kavramlarını da beraberinde getirmiştir. Bu anlamda yaşanan kırılmaların ilki insanlığın ilkel toplumdaki medeniyete doğru ilk adımı attığı tarım toplumuna geçiş olarak görülmektedir. İlkel toplum döneminde doğanın ve Tanrı'nın kendilerine verdikleri ile yetinen insanoğlu, tarım devrimi ile daha çok üretmek için değer yaratmaya başlamıştır. Bu yöntemle giderek zenginleşen ve topluluğun geriye kalanından farklılaşan bazı sosyal sınıflar, toplumun yararına hareket edilmesinden ziyade kendi amaçlarına hizmet etmesi için topluma egemenlik kurmaya başlamışlardır. İlkel topluluk içerisinde varlığını sağlamlaştırmaya başlayan köle sahibi sömürücü sınıflar toplumda yer tutmaya başlamışlardır. Sahip olunan yeni zenginliklere el koyan ve maddi değer üreticisi olan köle kesimini gücü altında toplayan bu sınıflar, toplumsal eşitsizliğinde temellerini atmışlardır. Oppenheimer topluluk düzeninden toplum yapısına doğru yaşanan bu geçişi "ilkel dönem içerisinde yaşayan bir topluluğun zaferi" olarak adlandırmaktadır. Ona göre bir insan topluluğu diğer bireyleri mağlup düşürerek otoritesini ortaya çıkarmıştır. Oluşan devlet kavramını güçlü olan topluluğun isteklerini zorla ve baskıyla kabullendirdiği bir kurum olarak tanımlamaktadır. Oppenheimer, burada bulunan asıl amacın, güçsüzlerin sosyal, ekonomik ve bedenen sömürülme düşüncesi olduğunu belirtmektedir (Oppenheimer,1997: 43). Sonrasında başladığı bilinen ve köleci toplum olarak adlandırılan yeni dönem, insanlığın elinde olan imkanlar dahilinde toprakların ekilip biçilerek yaşandığı bir süreç olarak bilinmektedir.

Köleci toplum içerisinde varlığını sürdürmüş olan iki sınıf köleler ve efendileridir. İlk olarak Afrika ve Asya'da ortaya çıkan köleci toplum yapısı, özel mülkiyetin toplumsal mülkiyetten bütünüyle ayrılmaya başladığı bir dönemdir. İlkel toplumda birey tüm topluluğun mülkü sayılırken, köleci toplum yapısında mülkiyet efendinin sahip olduğu köle olarak karşımıza çıkmaktadır. Gündelik ihtiyaçlarının karşılanması için devamlı olarak emeği sömürülen köleler giderek efendilerinin mülkü haline gelmişlerdir. Kölelerin savaşlar ve borçlar karşılığında alınıp satılması, madencilik ve hayvancılığın başlaması ile beraber giderek artan sayıları, toplumsal kutuplaşmayı da netleştirmeye başlamıştır (Zubritski, vd., 2006:58-60).

Köleci toplum döneminde emek gücü ön planda olmakla beraber kutuplaşmış sınıfların toplum içerisinde varlığını gösterdiği görülmektedir. Lewis Henry Morgan'dan doğrudan yararlanan ancak toplumların gelişim aşamalarını kendilerine göre yeniden kategorize eden Karl Marx ve Engels, köleci toplum yapısını modern topluma geçişte bir basamak olarak değerlendirmekte ve uygar toplumlar arasında ele almaktadırlar (Şenel, 1982:14). Marx ve Engels oluşturdukları toplum yapılarını ekonomik göstergelere ve üretim biçimlerine dayandırmışlardır ancak toplumsal haklar bağlamında da değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu anlamda ilkel toplum ve uygar toplum kavramları değerlendirilirken eşitlik konusunda türdeş ve farklılaşmış olarak ele alınmaları gerekmektedir. İnsanoğlunun doğanın ortak mülkiyeti sayıldığı bir dönemden eşitsizliklerin boy gösterdiği yeni bir toplum yapısına geçiş yapılmıştır ve bu nedenle Marx ve Engels ilkel topluluğu diğer toplum sınıflarından ayrı olarak ele almaktadırlar (Şenel, 1982:19).

Köleci toplumun ilk dönemlerinde yapılan basit tarım efendiler ile köleler arasındaki toplumsal farkı korumaktadır ancak zaman içerisinde geliştirilen üretim aletlerine duyulan yabancılaşma ile köleler tarıma yabancılaşmaya başlamışlardır. İlk tarıma oldukça uygun olan köleler, yeni ve modern aletlere uyum gösterememişlerdir. Bu nedenle köleler ve efendiler arasında netleşmiş olan üretim ilişkileri eski verimliliğini kaybetmeye başlamıştır. Köle emeğinin giderek verimsizleşmesi köle sahiplerini köleleri bırakmaya zorlasada verimliliği eski düzenine kavuşturmak ve toplumsal sınıfları korumak amacıyla efendiler kölelerine topraklardan pay vermeye başlamışlardır. Oluşan bu sistem ise köleyi bir toprak kölesine, efendiyi de toprak beyine dönüştürmüştür. Çalışma ilişkilerinde yaşanan bu dönüşüm köleci toplum yapısını da feodal toplum yapısına çevirmeye başlamıştır. Böylece oluşmaya başlayan

feodal toplum yapısı toprak sahipleri ve toprak köleleri arasında yeni üretim ilişkileri ile şekillenmeye başlamıştır.

1.1.2 Köleci Toplumdan Feodal Topluma Yaşanan Dönüşüm

Feodalitenin başlangıç zamanlarındaki biçimleniş şekli Marksist tarihçiler tarafından feodal üretim biçimi temelinde yorumlanmaktadır. Bu döneme aynı zamanda Yukarı-Ortaçağ dönemi de denilmektedir. Feodal dönem Avrupa’da 5.yüzyılda başlayıp 11. yüzyıla kadar varlığını korumuştur. Zubritski, Mitropolski ve Kerov bu dönemi kendi içerisinde üç aşamada değerlendirmektedir. İlk geçiş döneminden sonra feodalitenin gelişmesi ile devam eden bu süreç kapitalizmin üçüncü aşamada ortaya çıkması ile sona ermektedir. 17. yüzyılın ikinci yarısına denk gelen feodal dönem bitişi aynı zamanda kapitalizmin de başlangıcı sayılmaktadır (Zubritski, vd.,2006:129-130).

Feodal sistemin en önemli özelliklerinden biri olan ve köleci toplumun son dönemlerinde ortaya çıkmış olan kolonluk sistemi bu dönemde büyük ölçüde var olmuştur. Köylülerin topraklara bağlanması ile oluşturulan bu sistem, efendilerine topraklarından ayrılan toprak kölelerini otuz yıl içerisinde tekrar geri getirme olanağı sunmaktadır. Kölelerin efendilerine değil, topraklara bağlı kılınması feodal dönem özelliklerinin başında yer almaktadır. Köleci toplumda efendilerinin özel mülkü haline gelmiş olan köleler, feodal dönemde topraklar ile beraber alınıp satılmaktadır. Bu dönemde var olduğu bilinen üç farklı sınıf dua edenler(kilise mensupları), savaşçılar (şövalyeler, senyörler) ve çalışanlardır (serfler). Çalışan kesim (ekilebilir arazilerde devamlı çiftçilik yapanlar), savaşan ve kilisede dua edenlerin hayatlarını sürdürebilmeleri için gerekli emeği harcayan ve üreten sınıftır ve bu açıdan toplumun en önemli ancak enyoksul kesimidir. Serfler, senyörler tarafından devamlı olarak gözetlenmekte ve kontrol edilmektedir. Senyörlerin topraklarının ekilmesini, kendi topraklarının değerlendirilmesinden daha değerli gören serfler, angarya olarak senyörlerin topraklarını da ekip biçmektedirler. Serflerin topraklarını bırakmak gibi keyfi hakları olmamakta ve böyle durumlarda büyük cezalar alabilmektedirler. Senyörler bu anlamda toplumdaki hukuksal, sosyal ve ekonomik tüm kararları değiştirme özgürlüğüne sahiptirler. İlk ekilip biçilmesi ve sürülmesi gereken her zaman senyörlerin topraklarıdır. Çalışanlar (serfler) toplumun en zayıf halkası olarak görülse de, hakları köle toplumunda var olan haklardan daha fazladır. Serfler toprakları

ile beraber satılır, aile kurmalarına müsaade edilebilirdi(Huberman,2010:12-14).Bu anlamda feodal dönemde son derece bağımsız olan senyörler ve serfler arasında mutlak bir sınıf farkı bulunduğu görülmektedir.

Senyörler kadar toplumda önem taşıyan ve toprak egemenliğine sahip olan kilise ise soylu sınıf arasında sayılmaktadır. Kilise kararlarının ve haklarının da senyörler kadar olduğu bilinmektedir. Teolojik bir dönem olması sebebi ile kilisenin kraldan daha yetkili olduğu zamanlar dahi görülebilmektedir (Huberman,2010:25). Belirtilen bu özellikler ışığında feodal toplumda bireyleri üretime emeği ile katılanlar ve mülk sahibi olarak katılanlar olarak sınıflandırabilmek mümkündür.

Toplumsal yapısının yanı sıra Batı'da var olan gözetim kültürünün feodal dönem içerisinde yoğunlaştığını söylemek mümkündür. Bunun en önemli yazılı kaynaklarından biri de "Domesday Book" olarak bilinmektedir. Bu kitapta İngiliz toprak sahiplerinin ve mülklerin bilgileri ayrıntılarıyla tutulmuştur (Dolgun, 2005: 28).

Sonuç olarak, Sanayi Devrimi sonrasında meydana gelen ekonomik ve toplumsal değişiklikler feodal toplumun olağan şeklinden uzaklaşmasına neden olmuştur. İktisadi bir değer sunarak feodal beyler ve kilise için üretim yapan serfler, topraklarda kiracı konumuna gelmiştir. Bu nedenle çalışma konusunda bir canlılık yaşanmaya başlamıştır. Eski ve geleneklerine bağlı bir şekilde üretimi senyör ve kilise için yapan serfler kar ve kazanç için üretim yapmaya başlamışlardır. Din konusunda yetkili liderler arasındaki tartışmaların şiddetlenmesi, mezhepler arasındaki yorum farkları ve insanın toplumsal yeri hakkındaki değişimler kilise ve feodal beyin yerini sarsmaya başlamıştır. Sonuç olarak kilise ve feodal beyin toplumsal yeri zayıflamıştır. Serfler arasında artan ürünler için ticari bir dayanışma ve farklı bir sınıf sistemi geliştirmeye başlamıştır (Öksüz,2011: 87-88). Feodal dönem, Sanayi Devrimi öncesinde çözülmeye başlamış ancak Sanayi Devrimi sonrasında yapısal özelliklerini hızla kaybetmeye başlamıştır. Genişleyen ve çözülen üretim alanı ile birlikte toplumda varlığını sürdüren birçok yapı da dönüşmeye başlamıştır.

1.1.3. Feodal Toplumun Çözülmesi: Sanayi Toplumunun Başlangıcı

Feodal dönemin çözülmeye başlaması ve bu kırılımı tetikleyen Sanayi Devrimi ile birlikte toplumsal birçok değişim başlamıştır. Kentleşme sürecine girilmesi de bu sonuçlardan bir tanesi olarak bilinmektedir. Sanayi Devrimi sonrasında serfler köylerden kentlere göç etmiş ve karşımıza yeni “işçi” sınıfını çıkartmaya başlamıştır. Yeni fabrika düzeninde feodal dönemin zanaatkâr kesimi olarak bilinen usta ve kalfalar, fabrikalarda üretimin vasıflı işgücünü oluşturmuştur (Talas,1992: 36). Başlarda emek faktörü sermaye boyunduruğu altına girmiş ve emekçinin sermayedarlardan emir alarak onun hesabına çalışmaya başlaması söz konusu olmuştur. Teknoloji yoğun üretim öncesinde üretim aletleri emekçinin birer uzantısı sayılırken, bu dönemde işçiler üretim araçlarının birer uzantısı haline gelmeye başlamıştır (Marx,2003:395).

Ücretli çalışma kavramının hayata geçişi tam anlamıyla Sanayi Devrimi ile gerçekleşmiştir. Serfler alışılmış toprak hayatından çıkarak fabrika hayatına geçmiş ve emeğinin karşılığını belirli bir ücret karşılığında sunmak zorunda kalmıştır. İlk Sanayi Devrimi, makineleşmeyi kapsayan birinci Sanayi Devrimini, ikincisi ise otomasyona ve bilişim/iletişim teknolojilerine geçişi kapsayan uzun bir süreci kapsamaktadır. James Watt’ın 1784 tarihinde buharlı makinanın keşfini yapması, 1807 yılında ilk buharlı geminin icadını ve 1814 yılında ilk lokomotifin yapılmasına kaynaklık etmiştir. Böylece yaşanan tüm gelişmeler ile üretimde bilim ve teknik birleştirilmeye başlanmıştır (Çağlayan ve Bayrakçı,2016: 269). Sanayi Devrimi sonrası üretim araçlarında meydana gelen köklü değişimler emek-yoğun üretimden sermaye-yoğun üretime geçişi de beraberinde getirmiştir. Yeni fabrika sisteminde teknoloji yoğunluklu ve aşırı işbölümüne dayalı olarak oluşturulan yeni üretim sistemi, emekçi sınıfının da dönüşümüne yol açmıştır.

Geçmişten günümüze insanoğlunun yaşamını derinden etkileyen Fransız İhtilali, Rönesans ve Reform gibi tarihsel kırılmaların yanı sıra ekonomi ve toplum açısından önemli bir kırılma yaşatmış olan Sanayi Devriminin payı oldukça büyüktür. Emek yoğun üretimin sermaye yoğun üretim sistemi ile kısmi ikame edilmeye başlanması günümüz işgücü piyasasına da kaynaklık etmektedir. İnsan gücü ile buhar gücünün ikame edilebilirliği ve buhar gücünün üretime uygulanması günümüz üretim sistemlerini oluşturmuştur. Zanaat tipi üretim Sanayi Devrimi ile beraber yıkılmaya

başlamış ve teknoloji yoğun üretime geçiş yapılması ile bireyin ürün üzerinde daha az hâkimiyet kurabildiği bir döneme doğru geçilmiştir. Sanayileşme süreci mal üretiminde insan emeği ile makine üretiminin yarı ikamesinin yaşandığı bir döneme geçiştir ve ekonomik yapı içerisinde tarımdan sanayiye tam bir dönüşümün başlangıcıdır.

Rostow Sanayi Devriminin ortaya çıkışına neden olan üç temel etkenden söz etmektedir. Birincisi Sanayi Devrimi ile beraber insanoğlu doğa üzerinde egemenlik kurabildiğini ve menfaatleri doğrultusunda onu şekillendirebildiğini öğrenmiştir. İkincisi, bilim insanları ile zanaatkârların Sanayi Devrimi sonrasında beraber çalışmasının iş dünyası ile bilimi birleştirmesidir. Bu süreç zaman içerisinde teknolojinin de gelişimini desteklemiş ve gelişen teknolojiyi çalışma hayatına entegre etmiştir. Üçüncüsü ise sermayedarlar ile bilim insanlarının aynı çevreler içerisinde çalışmaya başlamasının sosyal sınıf farklarını belirgin hale getirmesidir. (Rostow,2012:260-261).

Taylor'un çalışmalarına büyük ölçüde kaynaklık eden Charles Babbage 1832 yılında sermayedarlara destek olmak amacı ile kafa-kol emeğini otomatikleştiren projeler ortaya koymuştur. İnsan emeğine olan ihtiyacı asgari düzeye çeken bu çalışmaları Babbage'nin meslektaşısı olan Ure da 1835 yılında yazdığı The Philosophy of Manufacture'un sonuç bölümünde "sermayedarlar bilimi kendi hizmeti altına aldığı anda, emeğin dik olan başı uysallıkla boyun eğmeyi öğrenecektir" diyerek anlatmaktadır. Sanayi Devrimi sonrasında birleşen teknolojik akılcılık ve bilim harmonizasyonunu hızla sürdürmüştür (Dolgun,2004:59-60).

Toplum ve bilim arasındaki yelpaze Sanayi Devrimi sonrasında giderek daralmıştır. Bilimde yaşanan her gelişme toplumsal yapıyı doğrudan etkilemeye başlamıştır. Sanayileşme süreci bütün bu bilgiler doğrultusunda, içerisinde nedensellik bulundurması ve süreklilik arz etmesi sebebi ile bir süreç olarak ele alınmakta ve sınırlandırılmamaktadır (Soyak,2017:70).Toplumların yaşadığı dönüşümler birbirini devamlı olarak izleyen gelişmelere göre şekillenmiştir ve bu dönüşümü başlatanönemli kırılmalardan biri Sanayi Devrimidir. Bunun en büyük nedeni üretim sistemlerinde yarattığı değişimlerin tüm toplum düzenini temelden değişime sürüklemesi ve günümüze kadar bu değişimlerin artarak gelmesidir.

1.1.3.1. Sanayi Kapitalizminde Gözetim Olgusu

1.1.3.1.1. Gözetimin Duvarlaştırılması: Panoptikon

Gözetim, TDK'ya göre gözetme işi ve nezaret anlamına gelmektedir. (www.tdk.gov.tr). İnsanlık tarihi içerisinde her zaman varlığını hissettiren gözetim; devletin bir aygıtıdır ve her dönem tanımı politik unsurlara göre yeniden şekillenebilmektedir. Gözetim kelimesi 18. yüzyılda ilk kez bir bireyin davranış ve hareketlerini yakın olarak izleme açısından kullanılmıştır ve Fransızca'dan gelmektedir (Clarke, 2005:9).

Gözetimin kronolojisi incelendiğinde ilkel topluluk ve antik toplum dönemlerinde sistematik olarak olmadığı görülmektedir. Her şeyi “bilme isteği” ve denetim ihtiyacı sebebiyle gözetime ihtiyaç duyan “iktidar” ilkel topluluk yapılanmasında varlığını göstermemiştir. İlkel toplulukların devletsiz topluluklar olduğu ele alınırsa ilk gözetim pratiklerinin bu dönem içerisinde tam anlamıyla gerçekleştirilmediği söylenebilmektedir.

Gözetim kapsamında temelde vurgulanması gereken ilk sistematik bilgi tutma şekli yazının bulunuşudur. Tarım toplumlarında yerleşik hayata geçilmesi ile yazının bulunmasının önemi, dönemi kayıt altına almayı mümkün kılacak bir faktör olmasıdır. Bu dönemde yazı ile kişileri kategorize etme ve listelere ayırma yetenekleri keşfedilmiştir. Yazı ile mekân gerçekliği birbirinden ayrıştırılmıştır ve kültürler sonraki nesillere yazı ile aktarılmaya başlanmıştır. Yazıyı bilmek ve kullanabiliyor olmak ise zamanla bireyler arası eşitliği bozan bir faktör halini almıştır. Yazıyı kullanabilenler hiyerarşi olarak üst kademelere geçmeye başlamışlardır. Dolayısıyla yazı, tabakalaşma yoluyla alt sınıfları denetim altında tutmanın bir yolu haline gelmiştir (Baldini,2000:28).

İlkel topluluklar devletsiz ve içerisinde ayrı politik iktidar organı barındırmayan topluluklardır. İçerisinde eşit üretim, tüketim ve işbölümünün hâkim olduğu ilkel toplulukta güç ilişkilerinden ve hegomanyadan bahsetmek tam anlamıyla doğru olmayacaktır ancak gözetim çerçevesinde bakıldığında mağarada yaşayan ilk toplulukların rakiplerinin mağaralarını gözetleyerek onları kontrol ettikleri bilinmektedir. Bu gözetleme pratiği grup menfaatlerinin korunması adına yapılırsa da kişi istihbaratına dayanması açısından gözetim çerçevesinde değerlendirilebilmektedir. Bu

gözetleme yöntemi “humint” yöntemi olarak bilinmektedir ve kişilerin hayatlarını gözetleyerek denetim altında tutmak için kullanılmaktadır (Temiztürk ve Taner, 2015:37). Günümüze kadar kullanılan bu yöntemler ne kadar gözetim kapsamında değerlendirilse de gözetimin tam anlamıyla karşılığını bulması 18. yüzyılda gerçekleşmiştir. Humint yöntemi sistematik bir gözetim çatısı altında değerlendirilememektedir.

Modern anlamda gözetime kaynaklık eden ve devlete en az maliyet ile en fazla verimi sağlayacak hapishane mimarisini oluşturan kişi ise *Jeremy Bentham*'dır. Kardeşi Samuel Bentham ile beraber 1785 yılında *Panopticon* adını verdikleri bir hapishane mimarisi tasarlayarak yönetime fayda sağlamaya çalışmışlardır. Kelime anlamı “pan” ve “opticon” olarak bilinen iki ayrı sözcükten oluşmaktadır. “Pan” sözcüğü bütün anlamına gelirken, “opticon” gözlemlemek anlamına gelmektedir. Böylece felsefesini bütünü gözlemlemekten alarak oluşturulan modele Panoptikon adı verilir (Özdel,2012: 23). Panoptikon tasarımının ortaya çıkış amacı geniş kitleleri en kolay yöntemle dizginlemek ve onları kontrol altına almaya çalışmaktır. Bentham'ın Rusya'da komutan bir arkadaşına yazdığı mektup, Panoptikon felsefesini açıkça izah etmekte ve Bentham tasarımından şöyle söz etmektedir;

“Tasarımı yapılan Panoptikon'da en önemli temel ihtiyaç karşılayan yan, çok sayıda insanın gözetim altında tutulmasının amaçlandığı binalar marifetiyle, çevrelenemeyecek ya da denetlenemeyecek kadar geniş mekâna sahip olmayan, istisnasız bütün kurumlara uygulanabilir olduğu kabul edilecektir.” (Bentham,2001:31).

Bu bağlamda gözetimin tüm canlılar için gerekli olduğunu söyleyen ve Panoptik perspektifte değerlendirenler de bulunmaktadır. Yaptığı çalışmalarını Dally Symthe'nin “izleyici emeği” ile bütünleştiren Christian Fuchs, gözetimde negatif ve nötr olarak iki farklı yaklaşımın olduğunu belirtmektedir. Nötr yaklaşımlar gözetimin tüm toplumlar için geçerli olduğunu ve ortak bir özellik haline geldiğini savunmaktadır. Gözetimi tüm varlıklar hakkında sistematik olarak bilgi toplamak anlamında değerlendirmektedir. Negatif yaklaşımlar ise gücü tek elde toplayarak ve gözetlenenin rızasını alarak gerçekleştirmek anlamı taşımaktadır. Bu yaklaşımda yönetme, denetleme, disipline ve kontrol etme amacıyla bireylerin bilgileri sistematik olarak toplanmaktadır (Fuchs,2012:62-63).

Oluşturulan Panoptikon modeli incelendiğinde ortada bir kule ve çevresinde halka şeklini alan bir bina görülecektir. Binalar Bentham'ın mektubunda belirttiği gibi büyük değildir çünkü amacı gözetimi en kolay hale getirmektir. Böylece az sayıda gözetmenle, çok sayıda mâhkum denetlenebilmektedir (Orhan,2010:141). Çevredeki binalar hücrelere ayrılmıştır ve hücrelerin her birinde toplam iki pencere bulunmaktadır. Pencerelerin bir tanesi gözetleme kulesine diğeri ise dışarıya bakmaktadır. Pencerelerin yapılma amacı ise Panoptikon hapishanesinin gözetlenme felsefesinin temelini oluşturmaktadır. Arkasına ışığı alan mahkûmun her hareketi silüet biçiminde yansımakta ve kendisinin gardiyan tarafından gözetlenip gözetlenmediğini anlayamamaktadır (Orhan,2010:141). Mahkûmların tek bildiği kulede mutlaka bir gardiyanın var olduğudur ancak gözetlenmelerinin zamanını ve süresini bilmemelerinden dolayı sürekli kendilerini izleniyormuş gibi hissederek zamanla gözetimi içselleştirmektedirler. Her an biri tarafından gözetlenerek yaşamak ve ceza alabileceği her türlü hareketten kaçınmak içselleştirilen otokontrolün temel nedenleridir. Panoptikon bu yöntemle mahkûmlarda oto-kontrol mekanizmasını yaratarak onları “ıslah” etmeye çalışan bir hapishane modeli halini almıştır.

Bentham, Panoptikon modelini oluştururken kendisine kaynaklık eden fikir Tanrı gözetimi olmuştur. Panoptikon hapishane modelini tanımlarken oluşturulan mimariyi “bugüne kadar örneği görülmemeyen ve zihin üzerinde zihinsel bir iktidar inşa eden yeni bir yöntem” olarak tanımlamaktadır (Mattelart,2012: 13). Görünmez bir göz tarafından devamlı olarak izlenme hissi ile ıslah edilme pratiği Tanrısal bir bilgelik ile bağdaştırılmaktadır. Bentham'ın “bütünü gözlemlemek” adını verdiği Panoptikon ismi de bu düşüncüyü doğrulamaktadır. İnsanlık tarihi ile beraber büyüyen bir inanç olan “Tanrı her şeyi görür” anlayışı, Panoptikon'a hayat vermekle kalmamış günümüzde de modern devlet anlayışına kaynak olmuştur. Bentham'ın düşüncelerine göre ahlak kuralları reforme edildi, endüstri güçlendirildi, eğitim yaygınlaştırıldı ve bütün bunlar basit bir hapishane mimarisi temel alınarak yapıldı. Bentham bu mimarinin yalnızca hapishane açısından değil devlet açısından da daha az maliyetli olacağı fikrini benimsemiştir. Belirtilen mimariyle birlikte daha az emeğe ihtiyaç duyulacağına ve çalıştırılan kişilerinde sözleşmeli olarak çalışabileceğine işaret etmektedir. Bentham'ın düşüncelerinden hareketle gözetim araştırmalarına değinen Foucault “Hapishanenin Doğuşu” kitabında, hepimizin modern dünyada bir hapishanede yaşadığına ve görünmez bir göz tarafından devamlı gözetlendiğine değinmektedir. Foucault,

Panoptikon hapishane modelinin günümüz toplumuna disiplin ve otoriteyi dayatan mekanizmanın katı tabanını oluşturduğunu düşünmektedir (Mattelart,2012: 14). Feodal dönemde iktidarın insanların ne yaptığı ile ilgilenmediğini ancak modern toplumda gözetim ve bilme merakının iktidarın bir takıntısı haline geldiğine değinmektedir.

“... Bir an geldi ki, herkesin iktidarın gözü tarafından fiilen algılanması gerekli oldu. Kapitalist türde bir toplum olsun istendi, yani mümkün olduğunca yaygınlaştırılmış, verimli bir üretimle birlikte; işbölümünde kimilerinin şu işi, kimilerinin bu işi yapmasına ihtiyaç olduğunda, halkın direniş hareketlerinin, ataletin veya isyanının, doğmakta olan bu kapitalist düzeni altüst etmesinden korkulduğunda, işte o zaman her bireyin somut ve keskin gözetlenmesi gerekli oldu...”(Foucault,1995:73)

Kapitalist ekonominin devamlılığı amacıyla bireylerin itaatkârlığı üzerine yoğunlaşmıştır. İtaat sistemini toplumda yerleştirmek adına benimsenen disiplin ise bu anlamda büyük öneme sahiptir. Disiplin, bedenin sergileyebileceği davranışları öngörüsü ile bertaraf eden ve bireyleri ayrıntılı bir biçimde analiz ederek onlardan maksimum faydayı sağlayan bir pratiktir. Foucault’un belirttiği gibi disipline etme, kapitalist düzenin devamlılığı için gereklidir. Foucault’nun tanımıyla itaatkârlık, bedenin yoğrulabilirliği anlamına gelmektedir ve bireyleri düzene yararlı hale getirmek için tercih edilmektedir (Foucault,2000:209-211).

Foucault’nun “Deliliğin Tarihi” adlı eserinde anlattığı “Genel Hastane” gözetim ve kontrol sistemlerinin iktidar eliyle yapılmasının en çarpıcı örneklerindedir. Foucault’un iktidar yorumlaması günümüzde bireyi disipline eden ve ideal bir toplum yaratmaya çalışmak için yaratılan resmi ve açık kurumlardan oluşmaktadır (Galic, Timan ve Koops, 2017: 16). Foucault kitabında içinde olduğumuz dönemdeki denetlemeye örnek oluşturan bir saptama yapmaktadır. Öyle ki Genel Hastane’den şöyle bahsetmektedir;

“ her cins, köken ve yaştan, hangi nitelik ve soydan ve hangi durumda olurlarsa olsunlar, sağlam veya sakat, hasta veya nekahat halinde, tedavisi mümkün veya mümkün olmayan Parisli fakirlere tahsis edilmiştir.” (Foucault, 1995:91).

Günümüzde Genel Hastane'nin ayırım gözetmeksizin dışlayan yapısı sosyal medya kültürüne kaynaklık etmektedir. Bu anlamda sunduğu sahte demokrasi ve eşitlik vaatleri ile yorumlanması gereken sosyal medya uygulamaları, sunmuş olduğu haz ile olumsuz yanlarını gölgede bırakmaktadır. Gelişen teknoloji sistemleri sebebiyle kapatma ve gözetim uygulamalarını gerçekleştirmek için duvarlara ihtiyaç duyulmamaktadır. Yaratılan mikropanoptik teknolojik aygıtlar aynı amaca hizmet vermektedir. Hiçbir somut öğeye gerek duyulmaksızın ve ayırım gözetmeksizin kişilere sunulan internet ve sosyal medya kullanımı ağlar üzerinden gözetimin yapılmasını mümkün kılmaktadır. Kişileri ayırım gözetmeden kapatması bakımından sosyal medyanın da bir 'Genel Hastane' niteliği taşıdığı düşünülmektedir. Ancak bu sefer amaç ıslah etmek değil bireyi yalnızlaştırarak ve duyarsızlaştırarak toplumdan soyutlamaktır. Gözetleme ve kontrol etme pratikleri artan nüfusla birlikte kendini daha da belirginleştirmiştir. Bunun nedeni duvarlar arasına sığdırılamayacak kadar geniş kitleleri ne bir gözetleme kulesi ile ne de bir çatı altında denetlemenin mümkün olmamasıdır. Bir yandan bireylere özgürlük sunan postmodernite algısı bir yandan da bireylerin gözetim altında tutulmasının yeni ve kabul edilebilir yollarını üretmiştir.

Ruhu eğitmek için bedeni evcilleştirebilmek düşüncesinden yola çıkarak oluşturulan mimarilerin topluma sirayet ettiğini düşünen Foucault, teorilerini "güvenlik toplumu projesi" açısından ele almaktadır. Bu amaçla hastane mimarilerini araştırırken, Panoptikon tarzı hapisane mimarilerinin yapıldığına tanık olmuştur. Panoptikon hapisane modelinde mahkûmların bireyselleştirilerek kontrol edildiğine değinen Foucault, yaptığı araştırmalar sonucunda Panoptikon modelinin tüm topluma yayıldığını görmüştür. Öyle ki okullar, hastaneler ve diğer kamusal alanlar dahi bu mantıkla düzenlenmeye başlanmıştır. Foucault disiplini toplumsal egemenliğin yapıtaşı olarak yorumlamakta ve toplumsal analizini buna dayandırarak yapmaktadır. Bu anlamda özellikle değindiği "çitleme" hareketleri sınırları belli alanların özelleştirilmesini ve çeşitli şekillerle kapatılmasını ifade etmektedir. Kolejlerin, kıışlaların, fabrikaların ve hastanelerin kendi içlerinde sistematik olarak örgütlendiğini ve bireyselleştirici bir çevreleme prensibine göre esnek olarak düzenlendiğini belirtmektedir (Foucault,2000:215). Buna göre, *mekân*var olan tüm beden sayısına ayrılmakta ve yararsız çoğunluklar hiyerarşik olarak ayıklanmaktadır. Topluma fayda getirmeyecek olanların denetimden uzaklaşmamasını, toplumsal tehlikeler yaratmayacağından emin olunmasını sağlayan bu mekânlar asıl olarak kaçış-karşıtı ve serserilik karşıtı

kurumlardır. Mekânı analiz eden ve faaliyetleri bölerek yeniden birleştiren disiplin, zamansal düzensizliği de toparlayan ve zaman üzerinde egemenlik oluşturarak onu faydaya dönüştüren bir mekanizmadır (Foucault,2000:232).

Foucault'un düşüncelerinden esinlenerek bir kara ütopya yaratan Orwell'in "1984" adlı romanında gözetimin devlet eli ile yapılmasının endişesi oldukça net aktarılmıştır. George Orwell, 1984 romanıyla 2. Dünya Savaşı sonrası gözetimi kurgulayan ve gelecekte neler yaşanabileceğini ayrıntılarıyla sunan yazarlardandır. Adeta kara bir ütopya düzeni üzerinden baskıcı birer rejimle hayali olarak yönetildiği düşünülen Avrasya, Okyanusya ve Doğu Asya toplumlarına eleştiriler getirmektedir. Giderek artan nüfus, teknolojinin önlenemez gelişimi ve bireylerin bilgiye ulaşma imkânlarının artış göstermesi iktidar yapısını da dönüştürmektedir. Toplum gözetlemenin de kısıtlı imkânlar ile mümkün olmaması, iktidarı yeni yollar arayışına doğru sürüklemektedir. İktidarın geçirdiği bu dönüşüm, yerel güç ağları ile toplumu devamlı kontrol altında tutan bir yapıyla karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki iktidar, disipline etmek amacıyla devamlı gözetleyen, bireylere toplumsal birer kimlik sunan ve ideal toplum yapısını oluşturmak için insanları kategorize eden bir sisteme sahiptir (Ulutaş ve Aydın,2018:4). Orwell'a göre iktidar tüm toplumu en küçük ayrıntısına kadar gözetleyen bir yapıdır. Gözetimini görünmeden yapan bir iktidar yapısının eleştirisini sunan Orwell, panoptik yapının toplumsal etkisini oldukça net açığa vurmaktadır. "Big Brother" adını verdiği iktidar yapısı toplumu koşulsuz itaate mahkûm kılmaktadır. Yazar, baskıcı iktidarların varlığını sürekli kılmak amacıyla, bireylerin mahremlerine müdahalede bulunduğu özellikle değinmektedir. Burada Foucault'un gözetim düşüncelerinden yola çıkarak varlığını göstermeyen ve bir vücuda bürünmeyen iktidarı dev bir göz olarak nitelendirmektedir (Özdel,2012:25).

Bireylerin gündelik yaşamlarını ele geçiren ve korku vererek onların davranışlarını kısıtlayan bir yapıya sahiptir. Bu anlamda Orwell gelecek zamanları tanımlayabilmek adına karşı bir ütopya kurgulamaktadır. Orwell, kurulan düzende, iktidarın kendisi için tehdit oluşturabilecek her türlü bilgiyi nasıl yok ettiğini belirtmektedir. Bu şekilde tarihte, gelecekte tekrar insan eli ile inşa edilmektedir. İktidar, yalnızca insanların öğrenmesini istediği bilgilere izin verecek, diğer bilgileri şiddet yoluyla yok edecektir (Orwell, 2012: 59).

"Geçmiş denetim altında tutan, geleceği de denetim altında tutar. Şimdi denetim altında tutan, geçmiş de denetim altında tutacaktır."

Orwell'in kurguladığı iktidar yapısı günümüzde tüm topluma sirayet etmiştir ve karşımıza kameralar, telefonlar, kurum patronları ve ATM kameraları gibi birçok yapıda çıkabilmektedir. Gözetimin uygulanma şekli geçmiş dönemlerden farklılaşmakta ve iktidarın gözü birçok parçaya ayrılarak her alanı gözetleme fırsatına sahip olabilmektedir. Burada topluma giderek daha da sızan gözetimin toplum tarafından normalleştirildiğine önemle değinmek gerekmektedir. Gözetimle cezalandırmanın hüküm sürdüğü bir dönemden gözetimi içselleştiren bir döneme doğru geçiş yaşanmaktadır. Gözetleyen iktidarlar, toplumun isteklerine göre işlediğini ve kendi köklerini sarsacak bir sorunun olmadığını kontrol etmek amacıyla devamlı gözetim araçlarını kullanmaktadırlar. Öyle ki gözetim sistemleri, toplumun genel standardına aykırı olan bireyleri, düzene uyum gösterenlerden ayırarak ötekileştirmektedir (Sucu, 2011: 126). Bu anlamda iktidar, totalitarizmin bir aygıtı olarak karşımıza çıkmakta ve toplumu bütünüyle kontrol altında tutmak isteyen bir ideoloji için kullanılmaktadır. Totalitarizm isteklere karşı zorunluluğun, özgür düşüncelere karşı otoritenin hüküm sürdüğü bir düzeni yansıtmaktadır (Kamenka,1992:630). Böyle bir yapıya sahip olan toplumsal düzende, özgür bireyler de giderek gözetime ve standardizasyona teslim olmaktadır.

Gözetim kavramının anlamı da internetin gelişmesi ile beraber farklılaştırmıştır. Enformasyon teknolojilerinin yayılmasıyla birlikte kolaylaştırılmış ve hüküm sürdüğü alanı genişletmiştir. İnternet ve sosyal medya iktidar için gözetimi görünmeden gözetlenebilir hale getirmiştir. İnternet üzerinden her türlü bilgiye ulaşılabilir olması, toplumsal denetim ve kontrol olanaklarını arttırmaktadır (Tataroğlu,2009:102). Böylelikle oluşturulan yeni toplum sistemi için gözetim toplumu kavramını kullanmak oldukça mantıklı hale gelmektedir.

Bunun dışında Bauman ve Lyon'un Akışkan Gözetim kitabında 21. yüzyılda topluma indirgenen gözetim kimliklerinin günümüz gözetimini şekillendirmede ne derece etkin olduğu anlatılmaktadır. Bauman'a göre 1984 romanı içerisinde ki halk günümüzün "büyük biraderleri" olarak değerlendirilir. Sartori ise bunu genelleyerek, teknoloji çağının "homo sapiens" figürünün (düşünen insan) "homovideos" (gören insan) olarak değişmesi olarak yorumlamakta ve görme kültürünün yeni çağa hâkim olduğunu söyleyerek çalışmaya kaynaklık etmektedir (Sartori:2006: 11-12).

Gözetime otorite tarafından verilen değerin birçok nedeni bulunmaktadır. Bireylerin otoritenin düzenine uyum sağlayabilecek hale getirilmesi gözetimle mümkün kılınmaktadır. Bedenin itaati ve ondan alınan faydanın maksimum olması, mekânın sistematik olarak örgütlü hale getirilmesi ile gerçekleştirilmektedir. Belli bir çoğunluk üzerinde egemenlik kurabilmek, ona ancak bir düzen dayatılması ile mümkün olabilmektedir. Disipliner ve otoriter bir iktidar tarzının devamlılığı için gerekli olan düzen, mekânları ayırarak, farklılaştırarak ve çözümlenerek geçerliğini koruyabilmektedir (Foucault,2000:240). Tek bir nokta ile en çok sayıda yüze, hücreye, bedene ve davranışa hükmetmesini sağlayan mimariler,mekânların sistematik olarak ayrılması ile toplumda yaygınlaştırılmıştır. Foucault bu mimarinin aslında bir tasarım olmadığını ve insanlık tarihinde önemli bir dönüşüme sebep olduğunu öne sürmüştür (Foucault,2015:238-239).

Bu bağlamda gözetimi panoptikon merkezli ve panoptikon dışında özellikler taşıyor olarak değerlendiren sosyologlar bulunmaktadır. Yapılmış olan bu sınıflandırma aşağıdaki tabloda ayrıntılı şekilde belirtilmiştir;

Gözetim Toplumu Araştırmalarının Tarihsel Olarak Sınıflandırılması	
<i>Panoptikon Merkezli Olmayan Gözetim Kuramcıları</i>	<i>Panoptikon Merkezli Gözetim Kuramcıları</i>
<p>Birçok gözetim kuramcısı bu kavramı Panoptikon merkezli olarak yorumlamamaktadır. Bu kuramcıların bazıları gözetimi çağımızda yaşanan iletişim teknolojilerindeki dönüşümlerle birlikte gözetimin sıradanlaşarak gündelik, herkesin yapabileceği bir eylem haline geldiğini belirtmektedirler. Panoptikon merkezli olmayan gözetim yaklaşımını savunan kuramcılar, gözetim ve iktidar arasındaki ilişkiyi tarihsel olarak geniş bir perspektifte inceleyerek gözetimin dinamikliğini vurgulamaktadırlar.</p>	<p>Bu yaklaşım temelde gözetimin şiddete dayalı, disiplinler ve kontrol edici olduğunu, güç ve hâkimiyet ilişkilerinin yeniden üretilmesi amacıyla iktidarlar tarafından Panoptikon temelli bir gözetim mekanizmasına ihtiyaç duyularak oluştuğunu belirtmektedir. Panoptikon merkezli gözetimi yorumlayan kuramcılar temel argümanlarını Michel Foucault'un Panoptikon'undan almaktadırlar.</p>
<p><i>Anthony Giddens, Christopher Dandeker, James Rule, Gary Marx, Stanley Cohen, Clarke, David Lyon, Jean Baudrillard, William Bogard, Clive Norris and Gary Armstrong, Hille Koskela, Kevin Haggerty, Richard Ericson, Elia Zureik, Michalis Lianos, Anders Albrechtslund.</i></p>	<p><i>Gilles Deleuze, Shoshana Zuboff, Mark Poster, Oscar Gandy, Frank Webster, Kevin Robins, John Fiske, Thomas Mathiesen, Greg Elmer, Didier Bigo, Graham Sewell, Barry Wilkinson, Paulo Vaz, Fernanda Bruno, Stuart Elden.</i></p>

Tablo 1: Gözetim Toplumu Kuramcılarının Tarihsel Olarak Sınıflandırılması

(Thomas Allmer,2015:28-29).

Tablo 1 incelendiğinde bazı kuramcıların Panoptikon merkezli, bazı kuramcıların ise Panoptikon merkezli olmayan şekilde gözetim kavramını yorumladığı görülmektedir. Gözetimin Panoptikon merkezli olmadığını savunan kuramcılar gözetim kavramının insanlık tarihi kadar eski olduğunu ve modernite ile beraber çok daha geniş bir anlamı ifade ettiğini belirtmektedirler. Gözetimin yalnızca teknik boyutu ile ilgilenen bu kuramcılar bu kavramı çok boyutlu olarak ele almaktadırlar.

Panoptikon merkezli olmayan gözetim araştırmalarının bazı özellikleri aşağıda verilmiştir;

- Foucault'un gözetim araştırmalarının günümüz gözetiminin anlamak ve analiz etmekte yetersiz kalması,
- Günümüz gözetim sistemlerinin "rıza" üzerinden ve katılım esasına dayalı oluşturulmuş olması,
- Enformasyon teknolojileri ile birlikte gözetimin bir ceza aracı değil haz nesnesi haline gelmesi,
- Gözetimin hem yaşamı kısıtlayıcı, hem de güvenlik adına mümkün kılıcı özellikleri içerisinde beraber barındırabilmesi,
- Teknoloji ile doğup büyümüş bireylerin gözetim sistemlerini Panoptikon temelli açıklamanın yetersizliği

Bilişim teknolojilerinin sağladığı olanaklarla birlikte gözetimin anlamı da giderek genişlemekte ve işlevselliği artmaktadır. Şirketlerin ve kurumların daha fazla kâr elde edebilmek amacıyla mahremiyeti bilinçli bir sistemle yok etmeleri gözetimin ağırlılığını giderek arttırmaktadır. Gözetimin hizmet verdiği alanın genişlemesi, e-postaların izlenmesi ve telefonların dinlenmesi gibi pratikleri giderek sıradanlaştırmaktadır. Web üzerinde arama yapan kişilerin tüm bilgileri internete teslim edilmektedir ve bireyler özel şirketler için sermaye anlamına gelmektedir (Himanen,2005: 102).

Belirtildiği gibi, gözetimi panoptikon merkezli olarak ele alan kuramcılar güç ve hâkimiyet ilişkilerinin yeniden üretilmesi temeline dayandırmaktadır. Gözetimin disipline etme amacı taşıdığını düşünen bu kuramcılar, toplumsal sorunların iktidarın baskı içeren mekanizması ile çözüldüğünü ve gözetimin merkezi bir sistemle uygulanması gerektiğini söylemektedirler.

1.1.3.1.2. Sanayi Kapitalizmi İçerisinde Gözetim

Sanayi Devrimi sonrası dönemi kapitalist ötesi toplum olarak adlandıran Drucker, kapitalizmin teknoloji ile birleşerek yeni bir uygarlık kurduğunu söylemektedir. Buharlı makinanın üretime uygulanabilme düşüncesi ile beraber kapitalizmin yayılmaya başlaması da hızlanmıştır. Drucker'a göre kapitalizm ile,

yaşanan yenilikler Sanayi Devrimi öncesi dönemlerde yaşananlardan farklı değildir ancak Sanayi Devrimi olarak adlandırılmasının sebebini tüm dünyaya hızla yayılma süreci olarak görmektedir. Bilginin devamlı olarak süreçlere, aletlere ve üretime aktarılması ile Sanayi Devrimi bir sisteme dönüşmüştür (Drucker,1994:34).

Bu sürecin sonunda oluşan modern toplumlar, bünyesinde güçlü bir gözetime dayanan kapitalist bir ekonomi sistemi barındırmaktadırlar. Bu nedenle gözetimin modern ve teknik anlamda birleşen ilk örneklerine fabrika sistemine geçildikten sonra rastlanmaktadır. Weber bürokratik olarak oluşturulan tüm örgütlenmelerde bireylerin askeri bir disipline göre yapılandırıldığını söylemektedir. Fabrika sistemini de bu askeri yapılanma içerisine dâhil etmektedir (Weber,2008:334). Marx ve Engels de oluşturulan fabrika sistematüğini fabrikaya dolmuş emekçi yığınlarının askerler gibi örgütlendiğini söyleyerek anlatmaktadırlar. Engels ve Marx'ın belirtmiş olduğu kapitalist fabrika sistemi, modern Panoptik gözetimi kendisine kaynak olarak iş hayatına entegre etmesi açısından önemli bir yer tutmaktadır.

Birinci Sanayi Devrimi sonrasında teknolojinin yoğun olarak aşılandığı üretime geçişi kapsayan ikinci devrim, yan yana işçilerin değil makinaların sıralanmaya başladığı bir dönemi anlatmaktadır. Belirtildiği gibi askeri bir sisteme dayalı olarak oluşturulan fabrikalar, çalışanların davranışlarını kısıtlayarak, gözetimi daha kolay uygulanabilir hale getirmektedir. Sermayedarların işçilerden emeklerini ve becerilerini alan makinaları fabrika çatısı altına alması ile emek makinanın adeta bir uzantısı olmaya başlamıştır (Marx,2003:395). Manifaktür üretimde emeğini kendi arzusu ile serbest olarak sunabilen birey, “*machinofacture*” üretimde (aletlerle el üretiminin aksine makinalar ile yapılan üretim) disipliner bir biçimde emeğini sunmak zorunda kalmıştır. Karl Marx, makinalı üretimden ayırmak adına aletlerle yapılan el üretimine “*manifaktür*” adını vermiştir (Dobb,1981:15). Manifaktür sermaye, egemenliğinde çalıştırdığı işçilere üretimin tamamı hakkında bilgi ve beceriye sahip olmaları sebebiyle bağımlı iken, makinalara aynı vasfın yüklenmesi ile emeği ikinci plana atmıştır. Üretimin bütününe olan hâkimiyetleri nedeniyle işçilere bir dayatma getiremeyen sermayedar, “*machinofacture*” üretim ile işçiyi disipline etme ve emir verme yetisine sahip hale gelmiştir. İçerisinde yoğun bir biçimde işbölümü ve sermaye barındıran sanayileşme süreci yalnızca üretim ilişkilerinde değil aynı zamanda toplumsal olarak da büyük bir dönüşüm başlatarak yeni bir uygarlığa doğru kapı aralamıştır (Bottomore,1985:6).

Sanayi Devrimi ile fabrika sistemine yaşanan geçiş çalışma saatleri, disiplin ve iş örgütlenmesi gibi unsurları da ortaya çıkarmaktadır. Sanayi Devrimi öncesinde belirli çalışma saatleri içerisinde, ustabaşı gözetiminde ve ücret karşılığında çalışmamış olan emekçiler, yeni bir düzene geçmeye başlamışlardır. Feodal dönemin yaşam anlayışının doğanın insanlara sundukları ile doğrudan bağlantılı olduğu görülmektedir. Rüzgârın, yağmurun ve güneşin durumuna göre anlık planlar yaparak tarımsal faaliyetlerde bulunan çalışanlar, fabrika sistemi anlayışına yabancı kalmaktadırlar (Freeman ve Louça,2013:216-217). Feodal dönemde tarım ile uğraşarak yaşamlarını idame ettiren serflerin, Sanayi Devrimi sonrası karşılaştığı, yalnızca üretim sisteminde yaşanan değişim değildir. Yılın belirli zamanlarında tarım ile uğraşan ve mevsimlere bağlı olarak kalan aylarda çalışmayan emekçiler, kesintisiz olarak çalışma kavramıyla bu dönemde tanışmışlardır. Feodal dönemde emeğini angarya olarak kullandıran serfler, Sanayi Devrimi sonrasında proleterleşerek ücretli çalışmak zorunda kalmıştır. Kapitalizm ile sözde özgürleşen işgücü, kontrol altında tutulabilmesi adına belirli bir ücret karşılığında satın alınmıştır.

“İşgücü geçimini sağlamak üzere işverenle sözleşme yaptı. İşverenler de işçilerin faaliyetlerini yakın gözetim altında tuttular; izleme disipline etmenin bir aracıydı. Önce yaptırımlarla kabul ettirme ve sonra mali teşvikler sunma denetimlerini garantiledi. İşçilerin çıkarı kendi tercih ettikleri konumda kendi emek güçlerini elden çıkarmalarındaki biçimsel özgürlükte yatar. İşverenlerin yararı, gözlerinin önündeki üretken ve uysal emek-gücüydü(Lyon, 1997: 169-170).

Feodal dönemin çalışma yaşamının belirleyicisi olan doğa, Sanayi Devrimi ile beraber yerini iki kollu saatlere bırakmıştır. Güneş, rüzgâr gibi doğa olayları ile planlanan üretim sürecinden, çalışma sürelerinin belirli olduğu ve saatlerle takip edildiği bir düzene geçilmiştir.

Sanayi Devrimi sonrası geçilen yeni fabrika sisteminin belirleyicisi çalışma saatleri olsada çalışanların fabrika içerisinde saat kullanmalarına izin verilmemektedir. Fabrikalarda yalnızca bir saat, her işçinin görebileceği bir yere asılmakta ve işçilerin buna göre hareket etmesi emredilmektedir (Heilbroner,2003:93-94). Saatlerin yanı sıra üretimde kullanılan makinalarda çalışma disiplinini sağlayan önemli bir faktördür.

Bazı fabrikalarda üretimi maksimize etmek adına zaman zaman bazı önlemler alınmıştır. Fabrika çatısı altında ücretli işçi emeğini disipline ederek, üretimi maksimize etme teknikleri ortaya çıkartılmıştır. Öyle ki, aşırı işbölümüne dayalı üretime geçilerek, bireylerin ürün üzerinde sahip olduğu tüm hâkimiyete son verilmiştir. Sanayi

Devrimi öncesinde zanaat üretimi yaparak geçimini sağlayan işçiler, oluşturulan yeni sistem ile ürünün yalnızca bir parçasının üretim kısmına hâkim hale getirilmiştir. İşlerin çeşitli aşamalara bölünmesi ise beraberinde iş zamanlaması, işçilerin en uygun biçimde çalışma alanlarına yerleştirilmeleri ve çalışma esnasında devamlı olarak gözetlenmelerini beraberinde getirmiştir (Dolgun,2008:78).

Fabrikalarda yapılan işlerin çeşitli aşamalara ayrılması Frederick Winslow Taylor'un "Bilimsel Yönetim" ilkelerine dayanmaktadır. Taylorizm adının verildiği çalışma sistemi Amerika Birleşik Devletleri'nde 1880-1890 yılları arasında sistemik bir yönetim hareketinden ortaya çıkmıştır. Çalışanları birer makine olarak gören bu ilkeler, maksimum üretimi yakalamak adına çalışanları verimli bir biçimde kullanmayı hedeflemektedir. Taylor'a göre ayırım gözetmeksizin vasıflı ve vasıfsız her beden işi analiz edilebilmekte ve bilgi ile düzenlenebilmektedir (Drucker,1994:57). Üretimin sistematik olarak analiz edilmesi ve yapılacak işlerin önceden en ince ayrıntısına kadar belirlenmesine dayanan Taylorizm, yapılan işlerin ne kadar zaman aldığını da ortaya koymakta ve buna dayalı olarak bir ücret sistemi oluşturmaktadır. Bu süreçte çalışanlar üretim becerisinden, bilgisinden ve zihinsel faaliyetlerden koparılıp vasıfsızlaştırılmaktadır (Braverman, 1974: 112-113). Ayrıca verilecek en ufak işi vasıf gerektirmeksizin herkesin yapabilmesi, çalışanların işten kolayca uzaklaştırılması sonucunu da beraberinde getirmektedir.

Taylor "*Bilimsel Yönetimin İlkeleri*"(2018) kitabında Taylorizm'in temel ilkelerini ayrıntıları ile anlatmaktadır. Ona göre bütün insanlar doğuştan günahkâr olarak dünyaya gelmektedirler. İnsan, doğal içgüdüleri ile bağlantılı olarak işten kaçma eğilimi taşımaktadır. Bu nedenle işçilerin işlerini aksatmadan ve yavaşlatmadan yapabileceği koşulların işveren tarafından oluşturulması gerekmektedir. Bu yaklaşımın sonucunda fabrika çalışanları tamamiyle makinaların birer uzantısı haline gelmiştir.

Taylorizm tekniğini kullanan "*Fordizm*" ise Taylorizm ile iç içe anılan bir süreçtir. Fordizm sistemi literatürde yoğun birikim rejimi olarak da adlandırılmaktadır. Bu kavram ilk kez Gramsci tarafından ortaya atılmıştır ve Gramsci için Fordizm ABD otomobil fabrikalarında uygulanmakta olan üretim sistemini tanımlamaktadır. Diğer bir tanım ise ABD'nin dünya kapitalist ekonomi içerisinde hegemonya kurmasını ifade etmektedir. Fordist dönemde kitlesel üretim ile kitlesel tüketimin birbirine bağımlı hale getirilmesinin sonucu, artı değer üretimi ve tüketim ilişkileri farklı konumlara

taşınmıştır. Fordizm, kapitalist sistem için üretilen bir üretim sistemi değil, esas olarak bir sermaye birikim rejimidir (Arın,1986:122). Fordizm’de üretim büyük ölçüde standarda bağlanmış, otomasyon yoluyla kitlesel üretime geçilmiş, üretimde Taylorist yönetim anlayışı benimsenmiş ve niteliksiz çalışanlar büyük ölçekli firmalarda yoğun olarak çalıştırılmaya başlanmıştır.

Emekçilerin Sanayi Devrimi sonrası geçilen çalışma düzenine uyum sağlaması uzun bir süreci kapsamaktadır. Çalışma saatlerine ve yalnızca yaşamasına izin verecek kadar aldığı ücrete karşı çıkan işçiler, otorite ile sürekli çatışmaktadırlar. Öyle ki çalışanlar tarafından gösterilen direnç nedeniyle, daha rahat uyum sağlayabilecekleri ve kontrol edilebilecekleri düşünülen kadın ve çocuklar işgücü piyasasına dâhil edilmeye başlanmıştır. Böylece erkek yoğun bir işgücü piyasasından çıkılarak kadın ve çocukların da dâhil olduğu bir işgücü piyasası karşımıza çıkmaktadır. Fabrika sisteminde uygulanan disiplin ve denetimden toplumun hiçbir kesimi muaf kalamamıştır. Kırsal kesimde yaşayan kadın ve çocukların fabrika sistemi ile çalışan kadın ve çocuklara göre boş zamanları nispeten daha fazla kalmaktadır. Bu gerçeklik, üretim sistemlerine tüm bireylerin dâhil edilmesi açısından oldukça önemlidir. Fabrika çatısı altına giren işçi, kendi yaşantısına göre daha fazla gözetlenebilir hale gelecek ve disipline edilecektir. Gözetimin kişi ayırt etmeksizin uygulanabilir olması ve tüm bireyleri kapsamından böylelikle bahsedilebilir olmuştur.

İşçilerin ihtiyaçlarının devamlılığı ve yoksulluğunun giderek kalıcı olması, işverenleri de işçiler gözünde birer hayırsever durumuna getirmekte ve işçileri çalışma hayatına daha da mahkûm etmektedir. İşverenler çalışanların yoksulluğunu iyi birer insan olmasının garantisi olarak görmektedir (Hobsbawm,2000:218). Taylor’un kurucusu olduğu Bilimsel Yönetim ilkelerine göre bu gerçeklik değerlendirilir ise, işverenlerin “baba” figürüne sahip olmasının temel sebebi, çalışanların günahkâr olarak doğduğuna olan inançtır. Burada Paternalizm’den bahsetmek oldukça önemlidir. Çalışanlarına yalnızca asgari şartlarda yaşama olanağı sunacağı birer iş sağlayan işverenler, Sennett’e göre dönemin sahte sevgiye dayalı baba figürünü yansıtmaktadır. Richard Sennett gerçeği yansıtmayan sevgiye dayalı bu otorite biçimine paternalizm adını vermektedir. 19. yüzyıl işverenlerinin otoritesi baba figürü ile eşleştirilmektedir. Kapitalizmin yarattığı bu otoriter sistem paternalizmin eseridir. Sanayi Devrimi öncesinde aile işletmesi olan çiftliklerde babalar çocuklarının patronu pozisyonundadır ve bu gerçekliğin karşılığı 19.yüzyılın bölünmüş aile koşullarında karşımıza patronun

baba olarak algılanması ile çıkmaktadır. Baba figürünü patron kılığına büründürmek, işverenlerin işçileri desteklemeyen ve çıkarları doğrultusunda davranan yönlerini gizlemek amacıyla ortaya konan bir metâfordur. Patronlarının kendileri için her zaman doğruyu düşüneceğine inanma düşüncesi, baba otoritesine olan güvenden ve bu düşünceye olan bağlılıktan kaynaklanmaktadır. Sennett'e göre paternalizmin ana kaynağı erkek egemen yapının kapitalist üretim sistemine yansımalarıdır. Bu düşünce Freud'un aile içerisinde oluşturulan otoritenin aile dışındaki unsurlarla yaratılma düşüncesini de destekler nitelik taşımaktadır. İşverenlerinin emir ve buyruklarına uymamaları sonucunda işçilerin cezalandırılmaları, diğer biçimde ücret ile ödüllendirilmeleri aile otoritesinin kapitalizmin üretim sistemine yansıdığı göstermektedir. Patronların işçilere verdiği sahte sevgisini geri alma korkusu, işçileri işvereni sorgulamaktan uzak tutmaktadır. Bu düşüncenin zaman içerisinde işçilerce sahiplenilmesi, işverene duyulan bağlılığı bir vicdani güdüye dönüştürmektedir (Sennett, 2005:61) Aile içerisinde babanın sahip olduğu otoritenin aile dışında patronlar tarafından sağlanan otoriteye benzetilmesi, işverenlerinde çalışanları bir evlat olarak görmesi sonucunu doğurmaktadır. Patronların sunulan emek karşılığında yalnızca işçilerin ücretlerini değil, maddi-manevi güvencelerini de sunması baba ve işveren denliğini de pekiştirmektedir.

Sennett ayrıca paternalizmi şu şekilde eleştirmektedir;

“Kuşkusuz paternalizme karşı çıkanlar haklıydılar; paternalist otoriteler, kendilerine bağımlı olanlara karşı sahte bir sevgi beslerler. Sahte bir sevgi, çünkü lider kendisine bağlı olan işçilerin bakımını kendilerinin çıkarlarına hizmet ettikleri sürece üstlenmektedirler. Patrimonyal bir otoriteden farklı olarak, paternalist bir otorite kendisine bağımlı olanlara kendi kaynaklarını bir lütuflar gibi sunmaktadır. Bu lütufların koşulları ise tamamıyla kendi denetimlerindedir”(Sennett,2005:92).

Sennett'in düşüncelerine göre toplumun bir parçası olan her birey otoriteye ihtiyaç duymaktadır. Otorite bir güç ve güven arayışıdır ve işverenlerde çalışanların duyduğu gereksinimlere karşılık vermesi bağlamında öne çıkmaktadır (Kalfa ve Topateş,2010:434). Burada gözetilmek ve gözetlenmek arasındaki farktan önemle bahsetmek gerekmektedir. Aile içerisinde gözetilmeye ihtiyaç duyan birey, üretim ilişkilerinde karşı karşıya kaldığı gözetim ve denetim pratiklerini içselleştirmektedir. Bu, emirleri hiçbir işçisi tarafından sorgulanmaya ihtiyaç bile duyulmayan “patron baba” figürünün bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Toplum ve aile içerisinde en ideal kişinin kararları almasının gerekliliğini savunan paternalizm, oluşturduğu hiyerarşik ilişki ile var olabilmektedir. Öyle ki, halk arasında doğruyu seçebilme yetkisine sahip bazı bireylerin diğer bireyler üzerinde güç uygulamasına dayanan bu sistem, Sokrates ve Platon'un "aile yönetimi bir devlet yönetim modelidir" düşüncesinden doğmaktadır. Sokrates ve Platon'a göre halk arasında yönetime ve yönlendirilmeye ihtiyaç duyan aciz kimselere doğruyu göstermek amacıyla daha yetkili kişilerin bulunması gerekmektedir. Toplumu yönetmek adına kararlar alma yetkisine sahip olan bu kişiler tüm otoriteyi de elinde bulundurmaktadır. Toplum tarafından seçilen yetkili bireylerin bilgi birikimi ve kararları yasa niteliğindedir. Dolayısıyla toplumda karar alıcıların; soylu kesim ve bu kararı uygulayanların ise halk olduğu ele alınacak olursa, sınıfsal bir farklılık oluşturmakta Paternalizm'in kaynak oluşturduğu görülmektedir. Teknolojinin yeni gelişmekte olduğu bu yıllarda aile içi baba figürünün üretime uyarlanması ile gözetim sağlanmaktadır. Günümüzde ise kaynağını bu düşünceden alarak her vatandaş topluma birer "örnek birey" yapılmaya çalışılmaktadır. Toplum için iyi ve kötü kişilere karar vermekte otoritenin daha geniş alanlara yayılarak her bireyi tek tek gözetime maruz bırakmasıyla mümkün olmaktadır.

Gözetime ve otoriteye toplumda duyulan ihtiyaç farklı yöntemlerle kapatılmaya çalışılmıştır ancak her yöntem olumlu sonuçlanmamıştır. Kapitalizmin üretim kaynaklı birçok kriz yaşaması (Fordizm'in kitlesel üretim modeli olan kitlesel üretime dayanan yapısının tüketici taleplerine uyum sağlayamaması ve ürün çeşitliliğinin artmasına dayalı rekabet oluşması gibi) nedeniyle üretim esnekleştirilmiştir. Kitlesel üretime dayanan katı üretim sistemi ve sermaye sınır ötesine taşınmaya başlanmıştır. Küreselleşmenin de etkisiyle üretimin farklı ülkelere kaydırılması ve esnek üretimin gerçekleşmesi büyük oranda bilgi teknolojilerinin gelişmesiyle olmuştur. 1970'li yıllara rastlayan bu dönemde teknoloji, çok pahalı olması nedeniyle yalnızca büyük şirketler tarafından kullanılabilir. Bilgi teknolojilerine olan talebin artması zaman içerisinde onu kapitalizmin merkezine koymuştur. Ekonomik anlamda periyodik olarak yaşanan krizlerin geçici olmaması, ülkeleri uzun dönemli önlemler almaya itmiştir. Bir taraftan üretimde yer alan teknolojileri yenileyerek verimliliği arttırmaya çalışmak, bir taraftan ise doğru ve hızlı bilgiye duyulan ihtiyacın artması söz konusu olmuştur. Giderek başka ülkelere kayan üretim, merkez ile taşındığı ülke arasında koordine edilmeye başlanmıştır. Bu anlamda kaynak ülke ve taşınan ülke arasında devamlı bilgi alma

zorunluluğu doğmuş ve bilgi teknolojileri üretimde giderek önem kazanmaya başlamıştır. Bu bağlamda Drucker (1988: 45) içinde bulunduğumuz yeni düzeni “bilgi toplumu” olarak yorumlar ve bu çağın öncülerinin üretimin temel aracı olan bilgiyi kafalarında tutan “bilgi işçileri” olduğunu belirtir.

Kapitalizmin kendisini yeniden üretebilmek amacıyla üretim sistemlerine teknolojiyi entegre ettiği görülmektedir. Kapitalizm teknolojiye her zaman ihtiyaç duymuştur. Bütün bu dönüşümlere yol açan buharlı makineler, üretim sistemlerinin değişmesi ve serbest piyasa ekonomisi asıl olarak kapitalizmi yaşatmak amacı taşımaktadır. Sosyo-kültürel birçok değişim yaşanmasına rağmen teknolojik gelişmeler toplumların evrilmesi için önemli bir faktördür. Değişim düşüncesi temelinde sermaye arttırma ve sömürüyü sürdürebilme amacından kaynaklanmaktadır. Bu anlamda gelinen son aşamada ortaya çıkan bilgi ve teknoloji toplumunu anlayabilmek adına üretimin geçirdiği dönüşümlerin incelenmesi gerekmektedir.

“Bilgi teknolojileri ideolojisine göre artan bilgi kullanımı, bilginin dağıtımı ve üretimi için kullanılan karmaşık teknolojiler, üretim ve dağıtımının özelleştirilmesi, küresel bilgi ekonomisi içerisinde verimliliği arttırmak için çok büyük bir öneme sahiptir. Ve bütün bunlar bilgi teknolojilerinin ve serbest pazar ekonomisinin muazzam entegrasyonu altında kaçınılmaz olarak gerçekleşecektir” (Birsdal,1997)

Belirtilen ifadedenhareketle bilginin ve teknolojinin üretime uyarlanması ile birlikte kapitalizmden bahsedilebilir hale gelinmiştir. Verimliliği arttırmak adına girilen bu mücadele, zaman içerisinde işçiyi teknolojinin bir uzantısı haline getirerek artı-değer artışına neden olmuştur.

1.1.3.2 Sanayi Toplumundan Gözetim Toplumuna Geçiş Süreci

1.1.3.2.1. Gözetim Toplumuna Doğru

Tarihin akışını şekillendiren devrimlerin en son aşaması bilişsel devrimdir ve bu süreci hızlandıran Tarım Devrimi ve Bilimsel Devrim'dir (Harari,2018:17). Sanayi Devrimi dünya tarihi içerisinde önemli bir kırılma olarak görülse de sonrasında ve öncesinde birbirini izleyen birçok önemli teknolojik gelişme yaşanmıştır (Akin,1999: 2). Bu gelişmeler ile giderek daha da azalan mesafeler dünyayı aynı zamanda küreselleşme döngüsü içerisine almış ve insanoğlunu günümüz dünyasını açıklamak için yeni yollar arayışına sürüklemiştir. Küreselleşme sürecinin açıklanması gerektiğinde kullanılacak en önemli kavramlardan biri de mutlaka bilişim devrimi ve dolayısıyla ortaya çıkan bilgi çağıdır. Bu kapsamda Drucker, sanayi toplumu olarak adlandırılan dönemde ekonominin asıl kaynaklarının sermaye ve doğal kaynak olduğunu ancak içinde bulunduğumuz çağın ekonomisinin temel kaynağının bilgi ve teknoloji ile temellendiğini söylemektedir. Drucker'a göre (1994: 18) geçmiş dönemlerin servet yaratan faaliyetlerinin yerini verimliliğin işe uygulanması almıştır ve artık sermaye bir servet yaratmamaktadır. Teknolojiye ve bilgiye verilen önemin artması ile ülkelerin asıl zenginliğini sermayeden bilgiye doğru kaymıştır. 18. yüzyılda başlayan teknolojik gelişmeler sanayileşme ve kentleşmenin oluşumu ile beraber modern toplumunda taşlarını oturtmaya başlamıştır. Kentlerde başlayan yeni modern dünyanın belirleyicisi ise bilgidir ve ekonomik başarıların temel anahtarı bilginin üretime uygulanmasıdır. Yaşanan bu değişimler toplumsal yapılarda da önemli değişiklikler ortaya çıkartmıştır. İdeolojik, sosyolojik, ekonomik ve kültürel anlamda meydana gelen farklılıklar yeni dönem modern-bilgi toplumuna kaynaklık etmektedir.

Toplumların evrilme süreci ilkel toplum ile başlayan, tarım ve Sanayi Devrimi gibi aşamalardan geçen, Reich'in tabiri ile "Müthiş Düzen Çağı" olarak adlandırılan (2002:13)enformasyon dönemine doğru dönüşmektedir. Dünya şimdiye kadar geçirdiği dönüşümlerden farklı olarak yepyeni bir döneme tanıklık etmektedir. Bu dönüşüme tanıklık eden kapitalist toplumlar yeni bir yapıya doğru evrilmektedirler.

Toplumsal dönüşüm konusunu irdelerken Marx'ın altyapı-üstyapı ilişkilerine dair analizi yol gösterici olacaktır. Altyapıyı oluşturan toplumdaki üretim güçleri, üstyapıyı oluşturan ise toplumun düşünme sistemi, ideolojisi, yasal ve siyasi kurumlarıdır. Marx'a göre iki sınıf arasında hem çatışma hem de bir bağımlılık ilişkisi

bulunmaktadır. Üretim güçleri toplumun üretebilme kabiliyetini göstermektedir ve eğer bu güçler gelişmez ise toplumsal düzen de değişmeyecektir. Bu kabiliyet aynı zamanda toplumun bilgi ve teknolojisine bağlıdır. Dolayısıyla bilgi ve teknolojiye yaşanacak herhangi bir gelişim ve dönüşüm üstyapının düşünce sistemine etki ederek değişmesini sağlayacaktır (Marx,1859:52-53). Zaman içerisinde alışlagelmiş toplumsal alışkanlıklar ve fikirler üretimde ki değişiklikler ile birlikte yeniden üretilecektir. Dönemin koşullarına ve her türlü gelişime bağlı olarak toplumsal olgularda yenilenmektedir. Finans kapitalin sosyo ekonomik formasyonu belirlediği ekonomi politik şartlarda servet siyasetinin anlamı değişmeye başlamıştır.Bilgi ve teknoloji kaynaklı olmayan üretimler geçerliliğini kaybetmektedir. Bu anlamda üretim sistemlerinde meydana gelen değişimler toplumsal düzeni değiştirme özelliği taşıması bakımından enformasyon toplumuna geçişin en önemli sebeplerindedir. Üretimin sanayileşmesi sonucunda tüm sosyo-ekonomik yapının ve toplumsal ilişkilerin buna dayalı olarak şekillendiği görülmektedir. Sanayi Devrimi ile başlamış olan kapitalist ekonominin temelinde imalat ve maddi malların olduğunu söyleyen Marx'ın düşüncelerinden hareketle, kapitalist üretim sürecinde yaşanacak her türlü değişimin toplumun bütün taşlarını yerinden oynatacağı varsayımı üretilebilmektedir.

1970'li yıllarda yaşanan toplumsal dönüşüm ve değişimler yalnızca üretim alanını etkilemekle kalmamış, toplumun her alanını değiştirmeye başlamıştır. 1970 öncesi süregelen Fordist ekonominin ulus devlet sınırları içerisinde yer alan yerinde üretim ve hareketsiz sermaye yapısı, 1970 sonrasında başlayan küreselleşme ile hareketli hale getirilmiştir. Yaşanan bu değişim ile Fordist ekonomiden post-Fordist ekonomiye olan geçiş süreci yaşanan kriz sonrası kapitalizmin kendisini yeniden üretmeye çalışmasının girişimidir. Her kriz sonrası kapitalizm, üretim ve tüketim sistemlerini değiştirerek kendini yeniden üretmek zorunda kalmıştır ancak geçiş yapılan bu sistem yenidenbaşka bir sisteme hizmet etmektedir. Kapitalizm ile başlayan süreç içerisinde daha fazla üretebilmek amacı ile teknik buluşlar ve teknolojik ilerlemeler sağlanmıştır. Bununla birlikte teknolojik gelişmeler üretime ve makinalara uygulanmaya başlamıştır. Yaşanan gelişmelerin ekonominin tüm alanlarına yayılması ile geliştirilen sanayi, zamanla kendini yenileyecek teknolojiyi üretir hale getirmiştir (Göker,2001:3). Bilgiye ulaşmanın daha kolay olması ve süregelen teknolojik gelişmeler ortaya bir "bilgi toplumu" gerçeğini çıkartmıştır.

Bilgi toplumu geleneksel toplumlara kıyasla değişmenin devamlı ve aralıksız olarak gerçekleştiği bir toplum yapısıdır. İlk bilgisayar 1953 yılında keşfedilmiştir ve hemen ardından 1960'lı yıllarda ilk internet projesi ortaya çıkarılmıştır. 1996 yılında internetin kullanıcı sayısı 20 milyon civarındayken, 2000'li yıllarda 300 milyonu aşarak internet küreselliğın ve yatay iletişimin kaynağını oluşturmaya başlamıştır (Castells,2005:8).2018 rakamlarına göre ise kullanıcı sayısı 4.02 milyar olarak açıklanmıştır. Son rakamlara göre dünya nüfusunun %55'ine yakını internet kullanmaktadır (Bayrak,2019).

Emek-yoğun üretim yapılan üretimden bilgi temelli bir toplum yapısına geçilmesi kullanılan üretim araçlarının da değişimine neden olarak emeği ağlar üzerine taşımıştır. Bu bağlamda dünya genelinde internet kullanımı %56'ya çıkmıştır. 4.38 milyar internet kullanıcısının, 3.48 milyarı ise sosyal medya kullanıcısıdır. Bu rakam dünya nüfusunun %45'ine denk gelmektedir ve her yıl daha da arttığı bilinmektedir. TÜİK tarafından ilk olarak 2004 yılında verisi alınan ve en son 2018 yılında uygulanan araştırma sonuçları internet kullanımının ve internet destekli girişimlerin Türkiye'de yıllara göre nasıl arttığını da ayrıca göstermektedir.

Bilgi**Toplum İstatistikleri, 2004-2018**

				2004	2005	2018
Girişimlerde	Bilişim	Teknolojileri	Kullanımı			
		Bilgisayar Kullanımı		-	87,8	97,0
		İnternet Erişimi -		-	80,4	95,3
		Web Sitesi Sahipliği		-	48,2	66,1
Hanelerde	Bilişim	Teknolojileri	Kullanımı			
		Bilgisayar Kullanımı		23,6	22,9	59,6
		Erkek		31,1	30,0	68,6
		Kadın		16,2	15,9	50,6
		İnternet Kullanımı		18,8	17,6	72,9
		Erkek		25,7	24,0	80,4
		Kadın		12,1	11,1	65,5
		Hanelerde	İnternet			
		Erişimi		7,0	8,7	83,8

Tablo 2: TÜİK, Girişimlerde Bilişim Teknolojileri Kullanımı Araştırması, Hanelerde Bilişim Teknolojileri Kullanımı Araştırması

Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre girişimlerde ve hanelerde internet ve bilişim teknolojileri kullanımı giderek artmaktadır. TÜİK verileri hanelerde bilişim teknolojileri kullanımının 14 yıl içerisinde 2.5 kat arttığını göstermektedir. Bu kullanım erkeklerde %31,1'den %68,6'ya, kadınlarda ise 16,2'den %50,6'ya çıkmıştır. İşgücü piyasasında erkeklerin daha fazla yer tuttuğu göz önünde bulundurulur ise erkek yüzdesinin daha fazla internet kullandığı sonucu ile örtüşmektedir. İnternet kullanımı ise 2004 yılından 2018 yılına kadar yaklaşık 4 katına çıkmıştır. Oranlara bakıldığında bilişimin işgücü piyasasına girmek adına önemli bir rol oynadığını ve internet kullanımının giderek evrensel bir kültür haline geldiğini söylemek mümkündür.

Zaman içerisinde küreselleşen dünyanın iletişim ve bilgi ortamı olarak adlandırılan internet, Sanayi Devrimi sonrasında yaşanan gelişmeler arasında en

önemlidir. İnterneti farklı açılardan yorumlayan birçok yazar bulunmaktadır ancak birbirini takip eden teknolojik gelişmeler temelinde değerlendiren Healy interneti, uygarlığın demiryolları ile başlayan iletişim sisteminin son halkası olarak değerlendirmektedir. Poster ise interneti sosyalleşme merkezi olarak ele almakta ve interneti toplumsal bir mekân olarak yorumlamaktadır. Bu mekânın ise yeni toplumsal ilişkiler yaratacağını söyleyen Poster zaman içerisinde sosyal ilişkilerinde internet temelinde şekilleneceğini belirtmektedir. (Timisi,2003: 24-25).

İnternetin zamanın alışılmış merkezi ve katı üretim ve iletişim sistemlerini tamamı ile merkezsiz hale getirmesi tüm dünyayı bir tıklama ile ortak bir mekânda buluşturur hale getirmiştir. Bireylerin internet üzerinden oluşturdukları yeni iletişim kültürü zaman/mekân sıkışması denilen olguyu da doğrulamaktadır. David Harvey zaman/mekân sıkışması kavramına “Postmodernliğin Durumu” kitabında sık sık değinmektedir. Harvey’e göre bazen zaman ve mekânın nesnel özelliklerinde öyle devrimci değişiklikler yaşanır ki, bireyin dünyaya olan bakış açısı temelinden değişmek zorunda kalabilir. Harvey’in (2012: 270) sıkışma terimini kullanmasının asıl sebebi ise kapitalizmin dünyadaki ağırlığı artarken, mekânsal engellerin de yok olmaya başlamasıdır. Mekânı katetmenin aldığı zaman giderek azalmaktadır. İletişim teknolojileri zaman ve mekân kavramlarını önemsiz hale getirmiştir ve giderek bu kavramlar deforme olmuşlardır. Harvey’in benzer analiz düzeyini paylaşan Castells de küresel bir iletişimin doğduğunu ve tüm dünyanın artık birbirine ağlar/boğum noktaları ile bağlı olduğunu söylemektedir. Kapitalizmin merkezinde imalat ve maddi malların olduğu söylemini hatalı bularak Marksist felsefeyi eleştiren Castells bu görüşün adeta güncel bir yaklaşımını savunur ve kapitalist ekonominin temelinde bilgisayarın, iletişimin ve bilgi teknolojilerinin olduğunu belirtir. Castells yaşanan sosyal ve teknolojik değişimlerin güncel bir teorisini sunmaktadır. Küresel dünyaya hükmeden bilgi teknolojilerinin ve ağların dönemin belirleyicisi olduğuna değinen Castells’e göre (2005: 48) artık toplum birbirine entegreboğumlardan oluşan bir akışlar mekânıdır ve dünyanın her tarafından bireyler birbirlerine ağlar aracılığı ile bağlıdırlar. İnsanoğlunun geçiş yaptığı ağlar dünyası çeşitli şekillerde yorumlanmaktadır ancak sunduğu sahte eşitlik ve demokrasi vaatleri oldukça geçicidir. Herkes tarafından ayırım gözetmeksizin erişilebilir olması, bireyler arası eşitsizlikleri ortadan kaldırmamıştır. Yeni teknolojiler zaman ve mekân kavramlarının önemini ortadan kaldırmıştır ancak McLuhan’ın söylediği gibi küresel bir köy yaratmamış aksine çok fazla toplumsal çatlaklar

oluşturmuştur. Nitekim tüm hayatını gelişen kitle iletişim araçlarının tüm dünyada kolayca uyum sağlanıp adeta küresel bir köy yaratılacağına inanarak geçiren McLuhan da dünyanın giderek kutuplaştığını ve acil olarak kitle iletişim araçlarının kullanımının değiştirilmesi gerektiğinin farkına varmıştır (Debord, 2017:188).

Sözü edilen tüm bu etkilerin dışında teknolojinin insanoğlunun hayatına giderek daha çok sızması yeni bir toplum düzenini ortaya çıkarmıştır. Teknolojik alanda yaşanan gelişmeler ile insanoğlunun yarattığı teknoloji fikrinden çıkılarak teknolojinin yarattığı insan figüründen bahsedilebilir olmuştur. Üretilenin üreten üzerinde hâkimiyet kurmaya başladığı yeni dünya düzeninde yaratımın anlamı yıkımın özünü oluşturmaktadır (Marx,2013:11). Bu anlamda modernite tarihi de yaratıcı bir yıkımın tarihi olarak yorumlanmaktadır (Bauman ve Lyon,2016:95). Bütün bu dönüşümü başlatan Sanayi Devrimi ise ilk kırılmayı toplumlarda yaşatmıştır. Modern toplumu üreten güç Sanayi Devrimidir. Yaşanan bu süreç her aşamada birbirini besleyerek ilerlemiş ve tüm dünyayı dönüştürmüştür. Bu bağlamda “yatay toplum” yorumunu getiren Friedman, günümüz dünyasını geçmiş nesillerden farklılaştırmanın tekniklerin ürünler ve makinalar ile bağlantılı olduğunu söylemektedir. Friedman, yakın zamanın telefon, internet, telgraf, tren, otomobil gibi ilerlemelerinin insanlığın evrimi ve kökeni olduğunu söylemektedir. Modern dünyanın her şeyden önce bilim ve ileri teknoloji dünyası olduğunu düşünmekte ve teknolojinin dünyayı yeniden yarattığını savunmaktadır. Tıpkı Beck gibi toplumsal güvenliğin etkisine değinen Friedman, bilgisayarların güvenilir daktilolardan, otomobillerin bir attan tamamen farklılaştığını belirterek toplumsal mesajların güvenilirlik açısından yeniden iletişim aracı ile inşa edildiğini söylemektedir (Friedman,2002:25).

Üretim ilişkilerinde meydana gelen değişimler, altyapı-üstyapı ilişkisinden hareketle toplum düzenini etkilemektedir. Büyük toplumsal değişimleri yaratan üretimde olarak meydana gelen köklü değişikliklerdir. Teknolojik gelişmelerin üretime uygulanması ile değiştirilen üretim biçimleri, zaman içerisinde farklı bir toplum yaratmıştır. Emek yoğun üretimden teknoloji yoğun üretime doğru geçişin özeti ayrıntılı olarak Tablo 3’de verilmektedir. Üretim biçimlerinin değişmesi Marx’ın ifade ettiği gibi tüm toplumsal parçaları yerinden oynatmıştır. İlkel toplumdan başlayarak zaman içerisinde doğanın verdiklerini ürüne dönüştürmeyi öğrenen insanoğlu, 21. yüzyıl Enformasyon Toplumunda bilgi merkezli bir üretim biçimini yaşamaya başlamıştır. Endüstri sonrası toplumda küreselleşmenin de etkisi ile bireyler teknolojinin

merkezde olduğu bir hayata geçiş yapmıştır. Üretim de tüketimde aynı anda ağlar üzerinden gerçekleştirilmektedir.

	Endüstri Öncesi Toplum	Endüstriyel Toplum	Endüstri Sonrası Toplum
Üretim Biçimi	Doğal maddeleri işleme	Fabrikasyon	Bilgi, enformasyon Hizmetler
Ekonomik Sektör	Birincil	İkincil	Üçüncül–dördüncül-beşincil sektör
	Tarım	Mal üretimi	Ulaştırma
	Madencilik	Üretim	Kamu hizmeti
	Balıkçılık	Dayanıklı tüketim malları	Ticaret-Finans
	Kerestecilik	Dayanıksız tüketim malları	Sigorta-emlak
	Petrol ve gaz	Ağır sanayi	Sağlık-eğitim
			Araştırma
			Rekreasyon- eğlence
Dönüştürücü Kaynak	Doğal güç: Rüzgar,su, hayvan ve İnsan gücü	Üretilmiş Enerji: Petrol, gaz, nükleer güç	Enformasyon-bilgi: Programlama ve algoritma, bilgisayar ve veri aktarımı
Stratejik Kaynak	Hammadde	Finansal sermaye	İnsan sermayesi
Teknoloji	Zanaat	Makine teknolojisi	Entelektüel Teknoloji
Gerekli uzmanlık	Zanaatçı, çiftçi, Beden işçisi	Mühendis, yarı uzmanlaşmış çalışan	Bilim insanı, teknik ve profesyonel meslekler
İşin biçimi	Fizik gücüne dayalı	Uzmanlaşmış iş gücü	Ağ kurma
Yöntem	Deneme-yanılma	Ampirik deney	Modelleme, simülasyon, sistem analizi ve karar teorisi
Zaman anlayışı	Geçmişe oryantasyon	Amaca özel adaptasyon	Geleceğe odaklanma: Planlama ve öngörü
Tasarım	Doğaya karşı bir oyun	Üretilmiş doğaya karşı bir oyun	Kişiler arası bir oyun

Tablo 3: Endüstri Öncesi ve Sonrası Karşılaştırmalı Toplum Yapıları(Doğan,2011:176)

Toplumsal dönüşümlere kaynaklık eden tarihsel kırılmalara bakıldığında Birinci Sanayi Devrimi olarak adlandırılan su ve buhar gücünün kullanılarak üretime

uygulanmasının oldukça önemli olduğu görülmektedir. 1775-1850 yıllarında meydana gelen Birinci Sanayi Devrimi bazı teknik ve bilimsel gelişmelerin yaşandığı bir dönemdir (Tunzelmann,2003:370). İkinci Sanayi Devrimi ise elektrik gücünün yayılarak seri üretime uygulandığı 20.yüzyıl başlarına rastlayan dönemi kapsamaktadır. Bu dönemde buhar gücü sanayide kullanılmış ve demiryolları inşa edilmiştir. Bu gelişmeler aynı zamanda çelik üretimini de geliştirmiştir. Enerji kaynaklarına karşı olan talep geleneksel buhar gücünden çıkarak petrol ve elektriğe dayalı hale gelmeye başlamıştır. Dolayısıyla İkinci Sanayi Devriminde talebe yönelik olarak gerçekleştirilen elektrikli haberleşme de bulunmaktadır. Elektrikle haberleşme yöntemi telgrafla haberleşme yönteminin içerisinde yer almakla beraber 20.yüzyıl telekomünikasyon teknolojisinin içerisinde gelişimini sürdürmüştür.Castells'e göre, kimyasalların, çeliğin, içten yanmalı motorun, telgraf ve telefonun bulunuşundan itibaren yaşanan hızlı gelişmelere karşın elektrik faktörü ikinci Sanayi Devriminin itici gücüdür. Castells bu düşüncesinin sebebi olarak, yalnızca elektrik üretimi ve dağıtımını sayesinde tüm alanların birbirini geliştirip bağlanabilecek olmasını göstermektedir. Bu noktada 1837 yılından itibaren kullanımı yaygınlaşan elektrikli telgrafa da önemle dikkat çekmektedir. Ona göre elektrikli telgraf kullanımının elektriğin yaygınlaşmasına bağlı olarak yayılması, zamanla dünyayı geniş ölçekte birbirine bağlayan bir iletişim ağına çevirmiştir (Castells,2005:48).Üçüncü Sanayi Devrimi tam bir dijital devrimdir. 1970'lerde başlayan bu süreç üretimde otomasyonun payını arttırmak amacı ile oluşturulmuştur ve kaynağını bilgi teknolojileri ve elektronikten almaktadır (Schwab,2016:11).Dijital teknolojiye yapılan geçiş sebebiyle internet ve bilgisayar kullanımı da hızla gelişim göstermiştir. Günümüze kadar uzanan bu süreçte bilgisayar, atom enerjisi, fiber-optik ve mikro-elektronik teknolojisine dayalı gelişmeler yaşanmıştır (Kagermann,vd,2013:13-14).

Endüstrileşme alanında yaşanan son gelişme olarak ele alınan dönem ise Endüstri 4.0 olarak adlandırılmaktadır. Endüstri 4.0 çağı "nesnelerin interneti" olarak adlandırılmaktadır. İlk olarak Almanya'da gündeme gelen Endüstri 4.0, bilişim teknolojilerinin geleneksel endüstri alanına uygulanması ile mevcut endüstriyel süreçleri tamamen değiştirmeye başlamıştır.

Endüstri 4.0 çağını farklı açılardan yorumlayarak ele alan bazı yazarlar bulunmaktadır. 1960'lardan itibaren gelişmiş ülkelerde meydana gelen toplumsal değişimler bu yazarlar tarafından takip edilmeye başlanmıştır. Örneğin; Amittai Etzioni

dönemi “modernlik sonrası çağ” olarak açıklarken, George Lihtheim “burjuva sonrası toplum” olarak yorumlamaktadır. Daniel Bell ise bu süreci Endüstrileşme sürecinin devamı olarak düşünmesi sebebi ile “endüstri sonrası toplum” olarak açıklamaktadır. Masuda ise yaşanan dönemin enformasyon kaynaklı olması ve hiçbir döneme benzememesi sebebi ile doğrudan “enformasyon toplumu” olarak adlandırmaktadırlar (Kumar,2004:22). Dönemi farklı kavramlarla açıklasalar dahi tüm yorumların temelinde enformasyon çağının özelliklerini farklı bağlamlarda ele aldıkları görülmektedir. Farklı sınıflandırmalar ile Endüstri 4.0 çağını yorumlayan yazarların önemle üzerinde durdukları nokta, enformasyon çağının önceki dönemlerden olan yapısal farklılığıdır. Yazarlar toplumun özelliklerine ayrı perspektiflerde yaklaşılar dahi Enformasyon toplumunun niteliklerini farklı yollar ile kavramsallaştırmaktadırlar.

Endüstri 4.0 nitelikleri bakımından teknolojinin ve değer zinciri organizasyonlarının kolektif bir bütünüdür. Bir bütün olarak siber-fiziksel sistemleri, nesnelerin ve hizmetlerin internetini kapsamaktadır. Yeni dönem akıllı fabrikaların ve sistemlerinin oluşturulmasına kaynaklık etmiştir ve fiziksel dünyanın sanal bir kopyasının oluşturulmasına hizmet etmektedir. Zaman içerisinde kendiliğinden yapılanma ve kendini denetleyebilme/ iyileştirme gibi özelliklere sahip akıllı sistemleri topluma entegre eden Endüstri 4.0 devrimi, makine insan işbirliğini ve aynı zamanda karşıtlığını da gündeme getirmiştir. Bilgi teknolojileri tarafından üretilen ürünlerin toplu olarak özelleştirilmesi, üretim zincirinin otomatikleştirilmesi, her türde parçayı, ürünü ve insanı izlenebilir kılmak Endüstri 4.0 hedefleri arasında sayılabilmektedir. Aynı zamanda iş dünyasında rekabet edebilirliği ve esnekliği arttırmak, insan figürünün neden olduğu hata olasılıklarını ortadan kaldırmak, daha az maliyet ile daha fazla verimlilik alabilmek ve yeni istihdam biçimlerinin ortaya çıkartılması da yeni Sanayi Devriminin sahip olduğu amaçlar arasında gösterilmektedir. (Mrugalska ve Wyrwicka,2017).İşgücü piyasasında ortaya çıkartılan esnekleşme ve teknolojiye bağımlılık, işyeri yapısını da esneterek merkezsiz hale getirmiştir. Endüstri 4.0 ile birlikte birleşen bilgi ve makine, işgücünün yerini almaya başlamaktadır. Bu dönüşüm insanoğluna ciddi bir tehlike oluşturmasının yanında, ortaya çıkacak işsizlik açısından da büyük bir sorun olarak görülmektedir. İşgücünün yerini alacak olan robotik teknoloji, kendisini denetleyebilme özelliği ile birlikte insanlığın eksiklerini kapatacak ve üretimi zamanla ele geçirecektir.

Yaşanan teknolojik ve toplumsal gelişmelerin aşamalarına bakıldığında teknolojinin üretime uygulanmak amacı ile devamlı gelişim gösterdiği görülmektedir ancak bu gelişim yalnızca üretimle sınırlı kalmamış ve tüm toplumsal hayata uyarlanmıştır. Küreselleşmeyle toplumların birbirlerinden etkilenmesi söz konusu olmuş ve bu gelişmeler devamlılık kazanmıştır. Geleneksel toplum ile modern toplum arasındaki bağların kopmaya başlaması ve beraberinde yaşanan teknolojik gelişmeler bireyciliğin/bireyselliğinde artmasına neden olmuştur. Böylelikle yeni bir toplum düzeni doğmaya başlamıştır. Bilginin ve teknolojinin egemen olduğu bu yeni toplum düzeni ise nitelikleri gereği “enformasyon toplumu” olarak ele alınmaktadır.

1.1.3.2.2. Post-Fordizm Sonrası Gözetim

Post-fordist dünyada teknolojinin gelişmesi devrimden çok darbe sayılmaktadır. Geçmiş dönemlerin gözetimine kaynaklık eden mahkûmu kapalı tutmak felsefesi kural değiştirmiştir. Bu felsefe yazarlar tarafından farklı noktaları ile ele alınarak yorumlanmaktadır ancak her düşüncenin kesiştiği nokta mikropanoptikonlar dünyasına geçişin yapıldığı ve gözetim kavramında anlam değişikliğine gidildiğidir. Gözetim kavramı sosyal ilişkilerin olduğu zamanlardan beri var olan bir kavramdır ancak günümüzde anlamı birçok etken ile dönüştürülmüştür. Toplumsal olarak oluşan korku ve gözetimi sağlayan enformasyon araçları bu etkenler arasında sayılmaktadır. Bireyler günümüzde kişisel bilgilerini bir yandan kaybederken, diğer yandan bu bilgileri gönüllü olarak dağıtır hale gelmişlerdir.

1780’lerin gözetimine can veren tahakküm ve hegomanya yapısı, tüm zorbalık içeren pratiklerine günümüzde son vermiştir. Bireysel arzular üzerinden şekillenen yeni gözetim algısında tahakküme veya cezalandırmaya yer yoktur. David Lyon ve arkadaşları yeni teknolojilerin sahip olduğu gücün elektronik olarak barındırıldığını söyler ve bunu dijital totalitarizm olarak nitelendirirler. Bireylerin gözetimi kontrol veya modülasyon olarak görmesinden ziyade artık anlamının farklılaştığını belirtmektedirler (Möllers, vd.,2019:260).

Geçmişte panoptikon ile örneklenen gözetim, günümüzde kontrolünü kaybetmiş olarak tanımlansa da daha geniş bir etki ve güce sahiptir. Burada Pekin örneğinin önemle üzerinde durmak gerekmektedir. Pekin yönetimi birkaç sene önce tüm ülkeyi büyük ölçüde etkileyen bir kararı ile gündeme gelmiştir. Sosyal Kredi Sistemi olarak adlandırılan bu sistem dönemin hükümetinin tüm toplumu rahatça denetleyebildiği ve

bireyleri skora tabi tuttuğu bir sistemdir (Kıldış, 2019). Adeta modern bir distopyayı andıran Sosyal Kredi Sistemi, Pekin hıkümetinin kontrolü elinde tutmak adına kullandığı etkili bir araçtır. Orwell'in romanının gerçeğe bürünmüş halini yansıtan bu gözetim sistemi Büyük Birader'in toplumu gözetleme pratiklerine oldukça benzemektedir.

Sosyal Kredi Sistemi ile Pekin yönetimi kimin iyi, kimin kötü olduğuna bizzat kendisi karar vermektedir. Dijital totalitarizm olarak nitelenebilecek olan bu sistem, otoriteyi ve gücü sistematığe dönüştürerek bireyleri sınıflandırmaktadır. Geçmiş tarihlerde Çin'in vatandaşlarını ilginç yöntemlerle gözetlediği bilinmektedir. Hükümet şehirlerde yaşayan milyonlarca bireyin okul ve iş performansları hakkında bilgi toplayarak "dang"an adını verdiği dosyalara kaydetmektedir. Sosyal Kredi Sistemi'nin bu kayıtlama yönteminden farkı ise kişiler hakkında elde ettiği verilere göre cezalandırma pratiğı kullanmasıdır. Öyle ki, yabancı arkadaşlara sahip olan ve belirli bir kesimin kitaplarını okuyan bireyler bu sistemle takip edilerek işaretlenmektedirler. Kişilerin özel bilgilerini işverenler dahi işe alım sırasında kullanabilmektedir. Örneğın, gönüllü projelere ve çalışmalara katılan vatandaşlar ödüllendirilerek kredi puanı kazanırken, sigara içilmeyecek yerde içenler ve çok fazla video oyunu alan kişiler puan kaybederek cezalandırılabilir. Bu örneklerin dışında trafik kurallarına uymayan, toplum huzurunu bozan ve asılsız haberler paylaşabilen bireyler de hükümet tarafından kameralar ve ağlar ile izlenmektedir. Ayrıca hükümet vatandaşların davranışlarını, hesaplarını ve cep telefonlarını da devamlı olarak izlemektedir. Elde edilen tüm veriler yapay zekâlar tarafından değerlendirilerek sınıflandırılmakta ve bireylerin skorları belirlenmektedir. Skor puanları düşük kalan bireyler hükümet tarafından kara liste olarak değerlendirilmektedir. Otoritenin vatandaşlarına karşı cezalandırma amaçlı yaptırımları net olarak bilinmese de internet bağlantılarının zayıflaması, iyi okullara kayıtlarının alınmaması, işe alımlarda reddedilmeleri ve lüks yerlerde konaklayamayamaları olarak bazı yaptırımlar görülebilmektedir. Bunların dışında izlenebilir cihazlardan yaptıkları alışverişler engellenebilir ve evcil hayvan alımlarına bile izin verilmeyebilir. Hükümet tarafından uygulanan bu cezalar yalnızca kişilere değil, kişinin ailesine de uygulanmaktadır. Sosyal Kredi Sistemi'nin kurumlara uygulanması ise bireylere uygulanmakta olan pratiklerden farklılaşmaktadır. Örneğın vergilerini zamanında ödeyen, ürünlerini uygun fiyatlarla satan ve hükümetin kurallarına uyan kurumlar daha az vergi ödeyebilmektedirler. Kötü puana sahip birey ve

kurumlarının cezalandırıldığı gibi, yüksek skorlara sahip olan bireyler de ödüllendirilmektedir. Örneğin yüksek skora sahip bir birey havaalanında güvenlikten hızlıca geçebilir, ön ödeme yapmadan araç ve ev kiralayabilir, bürokratik işlemlerini diğer bireylere göre daha hızlı halledebilir ve istediği her yerde ikamet edebilir. Sosyal Kredi Sistemi'nin oldukça olumsuz bir özelliği de puanları düşük olan bireylerin ve kurumların kamuya açık olarak duyurulmasıdır. Böylece yeni işe alınacak birinin tercih edilmesi dahi puanı bilinerek gerçekleştirilecektir. Sosyal Kredi Sistemi fazlaca eleştirilmiştir ancak hükümet bu uygulamaya devam ederek “tek tip örnek vatandaş” oluşturmaya çalışmaktadır (Kıldış,2019). Bireyleri kategorize eden bu sistem, hükümet tarafından toplumsal güven gerekçesi ile oluşturulsada temelinde başka nedenler yer almaktadır. Burada güven verenin hükümet, güveni hak etmesi gerekenin ise halk olması oldukça dikkat çekicidir. 2015 senesinde uygulamaya konulan ve hala devam eden bu sistem, Çin'de otuzdan fazla şehirde uygulanmaktadır. Teknolojinin Çin'in her yerine aynı derecede yayılamaması ve eğitilmiş kişilerin bu uygulamaya karşı çıkmaları nedeniyle henüz her yerde uygulanmamaktadır. Çin'de uygulanmakta ve daha da kuvvetlenmekte olan Sosyal Kredi Sistemi günümüz gözetiminin hangi boyutlara ulaştığını oldukça net anlatan iyi bir örnektir.

21. yüzyıl gözetimine hizmet veren uygulamaların kişiler tarafından tercih edilerek kullanıldığı görülmektedir. Bireyler kendi bilgilerini rızaları dahilinde kullandırmaktadır. Gelenekselliği sona erdirmeye çalışan sanal iletişim kültürü, kişileri nesneleştirmektedir. İlk aşamada mevcut şartların kabul edilmesi ile bireyin kendine dair bilgilerden vazgeçmek zorunda kalması ile başlayan süreç en sonunda parçalanmış bilgilerin birikimine dönüşmektedir. Alışıl gelmiş, eski iletişim dilinin kendisini yeni kültüre teslim ederek yozlaşması, onu yapay olarak yeniden oluşturmaktadır. İletişim dilinin giderek yok olması benliklerin de biçimsel yok oluşunu beraberinde getirmektedir. Yeni sanal dünya geliştirdiği evrensel dil ile kapılarını tüm insanlığa açmaktadır ancak beraberinde bireyin tüm öznelliğini de talep etmektedir (Debord,2017:138).

Transparan hale getirilen insan hayatları, bireylerce devamlı sergilenir bir konuma getirilmiştir. Sanal sayfalar içerisinde varlığını devam ettiren birey, sanal teşhirin seyircisi olmak için istekli bir hale gelmiştir (Güven,2011:15).Gözetimin anlamının genişlemesi sebebi ile GaryMarx yapılan gözetim tanımlamalarının günümüz gözetim pratiklerini anlatmakta yetersiz ve eksik kaldığını vurgulamaktadır. Gözetimin

küreselliği hakkında en kapsamlı araştırmalardan birini yapan David Lyon ise teknolojinin gelişiminin üretimi ve tüketimi kitleselleştirdiğini bu nedenle gözetimin de küreselleştiğini söylemektedir. Lyon'a göre yaşadığımız toplumun yeni medya kültürü “görmek” ve “gözetle(n)mek” üzerine kurulmuştur. Günümüzde ise gözetleme pratiklerinin bürokrasi sınırlarından çıkarak tüm sosyal kanallara taşıdığı görülmektedir. Devlet gözetim konusunda hala aktif olarak rol alsada gözetimin bireylere verdiği gözetmen kimlikleri daha ön plana çıkmaktadır. Odak noktasını gözetlemek kelimesinden çıkartarak toplum kelimesine kaydırdığımızda Lyon'a göre çok daha önemli hususları vurgulamış oluruz. Gözetlenen toplum olgusu, somutlaşmamış gözetleme kültürünün toplumsal olarak yayıldığı bir olguyu ifade etmektedir (Lyon, 2006:68).

1780'li yıllarda dışlama pratiği ile varlığını koruyabilen bir hapisane,günümüzde de yalnızlaştırıp dışlamadan varlığını koruyamayan bir sosyal medya olarak kendisini göstermektedir.Sosyal paylaşım platformları gözetime sınırsız hizmet sunmaktadır. Kişilerde psikolojik anlamda birçok soruna sebep olan bu platformlar, kişilerce kendi istekleri dahilinde tercih edilmektedir. Sosyal medyanın hem fazla kullanımı ve hem de kullanılmaması günlük hayatta asosyallığe ve yalnızlaşmaya sebep olmaktadır. 1995-1996 yıllarında Carnegie Mellon Üniversitesinde bir grup araştırmacının internetin sosyal katılım ve psikoloji üzerinde yaptığı araştırmanın sonuçları, internetin ve çevrimiçi iletişimi fazla kullanmanın ev içi iletişimi geriletliğini, sosyal çevreyi daraltarak depresyon ve yalnızlık duygularını ağır hissetmeye neden olduğunu göstermektedir. Bilgisayar üzerinden kurulan zayıf bağlar farklı özelliklere sahip bireylerin bağlantı kurmalarını kolaylaştırarak sosyalleşmelerine olanak sağlamaktadır. Bu yönüyle internet ve çevrimiçi iletişimin hızlı bir şekilde toplumsal bağların geliştirilmesinde yardımcı olacağı düşünülmektedir. Aslında bilgisayarlarla kurulan iletişimde çekingenlik duygusundan bir bakıma arınılması nedeniyle, sohbete katılma teşvik edilerek bireyler arasında samimiyet kurulması kolaylaşmaktadır. Ancak bu samimiyetin bedeli çevrimiçi olarak kurulan arkadaşlıkların ölüm oranlarının hayli yüksek olmasıdır ve bireyler kendilerine uymayan bir cümle ile bağlantılarını tamamen keserek birbirlerini cezalandırmaktadırlar (Castells, 2005: 475-479). Zaman içerisinde ağ dışında kalan çevrimdışı bireyler, çevrimiçi topluluklar tarafından dışlanmaktadır. Marjinalleştirilen ve internet ağlarına

dâhil olmayan bireyleri Castells ise “ağ yoksulları” olarak adlandırmaktadır (Elliott, 2016: 342).

Gözetimin yayıldığı alanları ve boyutları tartışırken nedenlerine de önemle değinmek gerekmektedir. Dolayısıyla Adorno’nun kültür endüstrisinin tanımı burada önem kazanmaktadır. Adorno’ya göre bir kültür endüstrisi içerisinde ki en önemli kriter bireylerin yaptıkları işten alacakları hazdır. Haz duymak için yaşamını sürdüren birey eğlenmek adına enformasyon tarafından sıradanlaştırılmaktadır ancak diğer bir taraftan kültür endüstrisine uyumlu bir hale de getirilmektedir. Adeta bireyin bir özne olarak çöküşü gerçekleşirken, farklılıklar benzerliklere dönüşmekte ve özne hiçleşmeye başlamaktadır. Haz duyma amacı ile yaşayan birey gözetimin mahremiyetin çöküşü konusundaki olumsuz yanlarını da görmezden gelmektedir (Adorno,2002). Tüm cezalandırma pratiklerinin aksine günümüz gözetimi ödüllendirmeye hizmet etmektedir. Weber’in kuramına göre hiyerarşi kalıbında yer alan her bireyin sadakat ile hizmet edebilmesi için askıya alarak çalıştığı dünyada gözetim tüm kölelere, işçilere devredilerek sınıfsızlaştırılmıştır. Üstün alta, güçlünün güçsüze ve sisteme “şimdilik” uygun olan herkesin olmayanlara uyguladığı güç, her bireyin rahatlıkla birbirini gözetleyebildiği hiyerarşi gözetmeyen bir sisteme dönüşmüştür. Gözetim, zorlamadan çok cezbetmeye, sistematik bir güç ilişkisinden ziyade halkla ilişkilere döndürülerek “yönetenden yöneticilere” doğru devredilmektedir. Panoptik inşa, yönetenler için bir yükümlülük olmaktan çıkarılarak iş sözleşmelerinde ufak birer rakama dönüştürülmektedir. (Bauman ve Lyon,2016:72-73).

Günümüz gözetiminin önemle üzerinde durulması gereken bir özelliği mahkûmların cezalarını çektikten sonra çıkabilecekleri bir binaya sahip olmamasıdır. Yeni kapitalist dünya düzeninde mikropanoptikonunu yanında taşıyan her birey Panoptikonu büyütmek ve geliştirmek amacına sonsuza kadar hizmet edecektir. Kısacası bilgi teknolojilerinin gelişmesi ile başlayan mikropanoptik dünya 1780’li yılların Panoptikon hapisane modelini duvarlar arasından çıkarmış ve merkezsizleştirmiştir. Goffman’a göre (2004: 36) Panoptikon yalnızca hapisane, kamp ve klinikler gibi tam gözetim merkezlerinde sınırlı kalmaktaydı ve amacı bedenlerin giderek güçsüzleştirilerek yok edilmesidir. İçinde bulunduğumuz çağda ise kişisel arzulara hitap ederek bedenleri güçsüzleştirmekte ve toplumun bütününe hitap etmektedir.

Goffman (2004: 36) tüm bireylerin faaliyetlerinin ve eylemlerin diğer gruplara açık hale getirileceğini ve süreçler halinde bürokratikleşmenin ortaya çıkacağını düşünmektedir. Kurumların toplumsal düzenin sağlanması amacıyla kurulduğunu, içerisinde mutlak bir gözetim mekanizmasını bulundurduğunu belirten Goffman, bu kurumları modern hayatı boğan ve standartlaştıran bir sistem olarak tanımlamaktadır. Post-Fordist dönemde ise gizilleştirilerek yürütülen kontrol ve gözetim mekanizmaları, Goffman'ın belirttiği gibi kurumlar içerisine değil ağlar üzerine kurulmuştur. Panoptikon hapisane modeline hayat veren en az maliyetle en çok alana hükmetme felsefesi bugün karşımıza sosyal medya uygulamalarını, kameraları, X-ray cihazlarını, insansız hava cihazlarını ve daha birçoğunu çıkartmış, bununla beraber kişisel mahremiyeti ortadan sonsuza kadar kaldırmıştır.

Bauman'a göre (2016:78) günümüz kapitalist gözetimi iki zıt düşünceye hizmet etmektedir. Bir yandan bireyi hapsedmeye yönelik çalışırken, bir taraftan "dışarıda bırakmak" işlevi görmektedir. Sözde güvenli hale getirilmeye çalışan küresel dünya, yasadışı ve kanuna aykırı olan her bireyi ayıklama işlevi görmek zorundadır. Toplumsal alanda lüzumsuz görülen, atıklaşan ve ıskartaya çıkarılan evsizleri, göçmenleri, yoksulları devlet tarafından değerli olarak tanımlananlardan ayırma işlevi görmektedir. Bigo'nun ban-opticon kuramından hareketle yeni gözetim sistemlerini yorumlayan Bauman, gözetim sistemlerinin artık içeride tutmaktan çok "uzak tutmak" amacı ile oluşturulduğunu belirtmektedir (Bauman ve Lyon:2016:77). Ban-optikon kelimesi, Agamben tarafından geliştirilen *ban* (yasak) ile Foucault'nun optikon'unun birleşmesinden oluşmaktadır ve anlam olarak küreseller ile yerelleri ayırmak için kullanılmaktadır (Bauman ve Lyon,2016:75). Ban-optikon enformasyon çağında gözetim pratikleri üzerine oluşturulan kavramlarından yalnızca bir tanesidir. Panoptikonun seyredilenini Sinoptikon'da seyreden konumuna getirerek ele alan düşünürler olduğu gibi, birçok teknolojik aygıt ile bireyin gözetlenmesini değerlendirerek "multipanoptikon" olarak adlandırılan düşünürler de bulunmaktadır.

Örneğin Sinoptikon kavramını 1997 yılında Thomas Mathiesen günümüz enformasyon toplumunu yorumlamak amacıyla öne sürmüştür. Mathiesen, panoptikon felsefesinin çoğunluk tarafından azınlığın gözetlenmesi olduğunu düşünmektedir ancak günümüzde azınlığın çoğunluk tarafından izlendiğini belirtmektedir. Bu bağlamda Foucault'un içerisinde bulunduğu dönem düşünürlerinin kitle iletişim araçlarını ihmal ederek yorumladığını ileri sürmektedir (Mathiesen,1997:215). Panoptikonun devamı

niteliğinde olan Sinoptikon, “SYN” ve “OPTIC” kelimelerinin bir araya gelmesinden oluşmaktadır. “SYN” Yunanca’da eş zamanlı ve aynı anda anlamını taşıırken, “optic” izlemek anlamını taşımaktadır. Mathiesen (1997: 6) bu kelimeleri bir araya getirerek, iktidarın bireyin zihin gücünü kontrol ederek davranışlarını denetim altında tutması anlamında kullanmıştır. Sinoptikon kavramı, bireylerin oto-kontrol yöntemiyle gündelik yaşamın inşa edilmesini ifade etmektedir.

“Multipanoptikon” kavramı ise teknolojinin gelişmesini kapsayan süreç içerisinde bireylerin birçok aygıtı beraber kullanması ile ilişkilendirilmektedir. Teknolojinin iktidarların gözetleme aracı olması ve kişilerin devamlı olarak yanında teknolojik cihazlar bulundurmaları bu kavramı açıklamaktadır. Bireylerin tablet, telefon, bilgisayar gibi birçok cihazı aynı anda kullanmaları ve bütün aygıtlarda kayıtlı olan bilgileri ile gözetlenebilmeleri gözetimi çoklu şekilde uygulanabilir kılmaktadır. Hangi kuram ele alınırsa alınsın ortak nokta gözetimin yönetenlerden alınarak yönetilenlere devredildiğidir. Dönemin yaşanan toplumsal gelişmelerine göre de gözetim kavramı şekillenmeye başlamıştır.

Enformasyon toplumunun bir sonucu olarak karşımıza çıkan yeni gözetim kültürü, bireyleri birer kod veya rakam haline getirmiştir. Gözetim için kullanılan araçların çeşitliliğinin artması gözetimin toplumda yoğunlaşmasına da kaynaklık etmiştir. Küreselleşen gözetim kültürü içerisinde birey eriyerek birer kod halini almaktadır. Kullanılan kredi kartlarından kimlik bilgilerine kadar birer rakama dönüştürülen birey birer veri tabanı unsuru haline almıştır. Devletin yaptığı bu gözetim bireylerin özel alanda yaptığı gözetimi de besler hale getirmiştir (Güven,2011:18). Sanayi Devrimi’nden sonra birbirini izleyen süreçler ile toplumların gözetlenme amacına mikro-elektronik aletlerinde uygulanması ile gözetim çok geniş bir alana yayılmıştır. Gözetim ve teknoloji birbirini besleyen iki unsur haline gelmiştir. Giderek daha da küresel ve entegre iki unsur haline alan bu kavramlar 21.yüzyıldünyasının belirleyicilerindedir.

Lyon’a göre günümüz gözetimi hem bireylere imkân tanımakta hem sınıflandırmaktadır. Ayrıca bireyi korurken, kontrol de edebilmektedir. Gözetlemenin iki taraflı bir yapıya sahip olduğunu belirten Lyon, her şeyi mümkün kılan ve yeni özgürlüklere kapı aralayan araçların daha geniş bakılırsa olumsuz yanlarının görülebileceğini söylemektedir. Gözetlenme, çoğunluk tarafından reddedilecek bir

faaliyet olması sebebiyle farklı şekillere gizlenerek bireylerin hayatına indirgenmektedir. Örneğin doğrudan kamera ile görüntülenmeyi reddedecek bir kişi, oluşacak olası kazaları kaydetmesi açısından her köşede bir kamera bulunmasına karşı çıkmamaktadır. Akla uygun hale getirilen gözetim bugün tüm topluma bu şekilde kabullendirilmektedir (Lyon,2006:15).

Yeni gözetimin geleneksel Panoptik gözetime göre daha az görünürlüğe sahip olduğu görülmektedir. Günümüz gözetim uygulamalarının panoptikon dönemlerindeki kadar katı yapılmadığı ancak otoritenin ağlar üzerinden devam ettirildiği görülmektedir. Günümüz gözetim toplumlarında hastaneler, ordular, fabrikalar ve okullar gözetlenme ve disipline etme eylemleri ile donatılmış panoptik mekanizmaların meşrulaşmış kurumlarıdır (Galic, vd., 2017:16). Teknolojinin gelişimi ile birlikte gözetim sistemleri de değişiklik göstermiştir. Yeni dönemin gözetim sistemleri eğitim, muhasebe ve güvenlik sistemleridir. Bu sistemler bireylerin her türlü davranışlarını ve bilgilerini kaydetmektedir.

Yeni gözetim pratikleri de gösterilmeden yapılmakta ve kayıt sistemlerine dayandırılmaktadır (Albrechtslund vd.,2007:116). Foucault'un düşüncesine göre fabrikalar bireyleri dışlamaz, onları üretim aygıtı olarak kullanır, okullar çocukları kapatırken dışlamaz, bilgi sunma cazibesini kullanır, psikiyatrilere bireyleri dışlamaz, onlara normalleştirme vaadi sunar. Oluşturulan bu kurumların hiçbiri kuruluş amacında kötü bir niyet taşımaz ve bireyleri normalleştirme amacı güder ancak sonucu hep "dışlamadır" (Foucault, 2015: 245). Bauman da "Küreselleşme" adlı kitabında bu düşünceyi destekleyerek günümüz veritabanlarını örneklemektedir. Veritabanları ve ağların bir ayıklama, ayırma ve dışlama aracı olarak kullanıldığını söylemektedir. Veritabanı küreselleri eleğin üzerinde tutar ve yerelleri dışlayarak temizler. Veritabanları bazı bireylere her ülkeye gitme fırsatı sunar ancak bazılarını da pasaport ve transit vizelerden yoksun bırakarak dışlamaktadır (Bauman, 2017: 65). Küresel düşünen piyasacıların da amacı tam olarak budur. Kimlik belirlemek, kategorize etmek, standartlaştırmak, düzene sokmak ve kontrol etmektir. Veritabanı piyasası Taylorizm'in bazı özelliklerini alıp piyasaya taşımış ve ayrımcı bir teknoloji yaratmıştır (Lyon, 2006: 206).

Sosyal medya kullanımının gizli bir panoptikon algısı taşıdığı ve veritabanı özelliği ile dışlayıcı olduğu görülmektedir. Sosyal medya kullanımı da ağ dışı kalanları

dışlar ancak çevrimiçi kullanıcıları içselleştirir. Örneğin imalatçılar ve perakendeciler tüketicilerin davranışlarını etkilemek için kişilerin bilgilerini toplayarak, depolayarak ve işleyerek stratejiler kurmaktadır. Tüketiciler davranışlarının doğrudan kaydedilmeleri yoluyla tabakalandırılır ve yönlendirilir. Bunlara dayanarak Lyon veritabanı piyasasını “dünya çevresindeki gözetimin iletişim ağı” olarak adlandırmaktadır. İnternete bağlanabilen her türlü sistemin gözetlendiğini söyleyen Lyon, kullanıcıların ziyaretlerine dayanarak özel alışverişlerinden internete bağlanma sıklıklarına kadar her türlü hareketin kontrol edildiğini söylemektedir. Hangi dosyaların ve resimlerin kullanıcıların ilgisini çekeceği konusunda ayrıntılı bilgi sahibi olan kurumlar tüketicilere bir şeyler sunarken, karşılığında şahsi bilgileri almaktadır (Lyon, 2006: 207). Sosyal medyada davranışlar ve düşünceler depolanarak kaydedilmektedir. Sosyal medya, kullanıcılarının çevrimiçiyken neler yaptığını ve konuştuğunu unutmama eğilimi taşımaktadır. Ticari amaç güden firmalar bu hareketleri gözetleyerek kâr sağlamaktadır. İnternet ve sosyal medya uygulamaları bireyleri devamlı olarak tüketime teşvik ederek varlığını korumaktadır (Fuch ve Trottier,2015:20).

Gözetim ve denetimin toplum tarafından içselleştirilmesinin birçok örneği bulunmaktadır. Örneğin güvenli bir bölgeye giriş yapmak için bireyler kimliklerini ve güvenilirliklerini sunarak gizli birer şifre kullanırlar. Ezberlenen şifreler ve kodlar kapı eşiklerinde devamlı olarak kişiye tekrar ettirilmektedir. 20.yüzyıl sonlarında kodlanmış kartlar ve kimlikler hapisane yada bankalara girerken yoğun olarak kullanılmıştır ancak bedenın gözetlenmesi teknolojinin gelişmesi ile mümkün kılınmıştır. Fiziksel bedenın bir parçası olan tanımlama makinaları ile beden bir şifreye dönüştürülmeye başlanmıştır. Bu sistem, bedenın zamanla bir metin halini almasının dışında bedenın parçalarının görüntülenmesine ne denli bağımlı hale getirildiğimizin de kanıtıdır (Lyon, 2006:151). 20.yüzyılda somut birer nesne ile yapılan ve kodlanan kartlar ortadan yavaşça kaldırılarak 21.yüzyılda ağların gözetimine geçiş yapılmıştır. Kişilerin internet ortamlarında kullandıkları şifreler, parmak izi ile açılan telefonlar, yüz tarama özelliğine sahip cihazlar, günümüz gözetiminin içselleştirilen örnekleridir. Geçmiş dönemlerin kapı eşiklerinde bekleten katı şifre uygulamaları çözümlenerek sayfalar üzerinden kendini yeniden üretmiştir.

Toplumda kamusal veya özel olarak kurulan yapılanmaların her biri birer ideoloji ile oluşturulmuştur ancak sonuç itibariyle oluş amaçlarının dışına

çıkabilmektedirler. Sosyal medya uygulamaları da zamanla bireylerde olumsuz sonuçlar ortaya çıkartarak, onların toplum dışında bırakılmalarına sebep olmaktadır. Yaratılan sosyal medya uygulamalarının kendi amacı dışında farklı şekillerde hizmet etmesi, yabancılaşma kuramını gündeme getirmektedir. Sosyal medya uygulamalarının bilinçsiz olarak kullanımının doğurduğu farklı sonuçlar nedeniyle aynı zamanda kendine ve topluma yabancılaşmadan da bahsetmek mümkündür. Foucault'un örneklelediği okulların, fabrikaların ve hastanelerin bireyleri normalleştirme vaatlerinin pratiğe döküldüğünde tam tersi sonuçlara sebep verdiği görülmektedir. Temelde normalleştirmek amacı ile hayata geçirilen birçok “sanal kamusal alanın” bireyleri dışlayıcı özelliğe sahip olduğu görülmektedir.

Dolgun'a göre enformasyon toplumunda yüksek teknolojinin sunduğu olanaklar doğrultusunda gizlilik ve şeffaflık iç içe girmiştir. Kişilerin tercihleri, düşünceleri ve eylemleri giderek şeffaflaşırken; otoritenin ve iktidarın varlığı da olabildiğince gizilleşmektedir. Bu anlamda internet, teknolojinin gelişmesi ile Panoptik bir ağıta dönüşmüştür. Dolgun ayrıca Panoptikon ile internetin benzer yanlarını karşılaştırmaktadır. Ona göre; “kapatılma”, “yalnızlık” ve “eğitim” Panoptikon'un etkili nesnelereindir ve internete bağlananlar da bilginin bir nesnesi haline almaktadırlar. Evrensel bir denetim mekanizması haline alan internet, kapatmış olduğu sanal platformda gündelik hayat ile bireylerin bağlantılarını kesmekte ve gerçek dünyadan soyutlayarak yalnızlaştırmaktadır. Bireyler talep ettikleri her an, çevresinin bilgilerine ulaşabilme imkânı ile çevresini göz hapsine alabilmektedir (Dolgun,2008:195).

Dolgun'un bir diğer tespiti ise internetin Panoptikon gibi, bireyleri hiç olmayı arzulamadıkları kişilere dönüştürmesidir. İnternet içerisindeki sonsuz seçme imkânı ve alternatifleriyle kişileri iradeleri ile tercihler yapıyormuş gibi hissettirmektedir ancak bireyler iradesizleştiklerinin farkına varamamaktadırlar. Popüler bir kültür içerisinde ikonlaşan “imajlar”, herhangi bir dayatma olmaksızın bireylerin iradeleri ile tercih ediliyormuş gibi gözükmemektedir ancak bir süre sonra kişileri amaçlamadıkları birer “tüketiciye” dönüştürmektedir (Dolgun, 2015:195). Bugün değişime açık olmak ve koşullara ayak uydurabilmek özgür bir eylem için gerekli karakter özellikleri olarak görülmektedir. İnsan devamlı olarak değişme yetisine sahiptir ancak bürokratik rutine karşı başvurulan esneklik arayışı insanları özgürleştirecek şartları yaratmaktan ziyade

iktidarın yeni kontrol mekanizmalarını üretmektedir. Modernleştirilen esneklik biçimleri iktidarın güncellenen kontrol sistemleridir (Sennett, 2017:50-51).

Bireylerin sosyal ağlarda kendilerini gözetletmekle kalmadığına ve zamanla gözetlenme pratiklerinin ağır psikolojisinde içselleştirdiklerine dair yorumlamalar bulunmaktadır. Bunun yanı sıra kişilerin para kazanmalarının, yemek yemelerinin ve seviliyor olmalarının yetmediğini bunları devamlı olarak göstererek ön planda olma gereksinimi hissettikleri de belirtilmektedir. Bireyler ünlü olarak nitelendirilen popüler kültür ürünü kişilerin hayatlarını kendilerine model alarak mahremelerini kamuya açık hale getirmektedirler (Çelikoğlu,2008:28). Bu anlamda bireylerin mutluluğunu, eğlencesini, yalnız olmadığını kanıtlayanın en iyi yolu ise sosyal medyadır. Sosyal medya bireylerin kendilerini en az maliyetle sosyalleştirebilmelerinin en kolay yoludur ve sosyal medyada paylaşılanlar aslında mutluluklar, eğlenceler, resimler değil “benliklerin ifşasıdır” (Ayan, 2016: 72). Benliklerin ifşasının bu denli rıza ile yapıldığı bir toplumda küresel gözetim sistemleri de ağlar üzerinden yürütülmektedir. Lyon’a göre küreselleşmiş gözetleme küreselleşme olarak adlandırılmaktadır ancak kapitalizmin ekonomik yeniden yapılandırılmasını temsil etmektedir. Küresel gözetleme sistemleri artık ekonomik, sosyal ve siyasal alanda da kendini göstermektedir. Adeta polisleşen gözetim ağları kanun kaçaklarının, göçmenlerin hareketlerini izlemek ve takip etmek için oluşturulmuş yeni teknolojileri kullanmaktadır. Her ne kadar soyut ve sanal görünse de ağlar ve veri tabanları gerçek dünyadaki kişiler için oldukça gerçek sonuçlar yaratmaktadırlar (Lyon, 2006:210-211). Bu anlamda filtreleme özelliğine sahip olan ağlar, bir disiplin toplumu yaratabilmek adına biyotipler oluşturmaktadır. Oluşturulan biyotipler toplumsal açıdan “suçlu veya kusurlu” olarak nitelendirilebilecek bedenleri diğer insanlardan ayırarak sınıflandırmaya yaramaktadır. Böylelikle doğa bilimcilerin ya da gezegen türlerinin bitki ve hayvan türlerini kategorileştirdiği gibi gruplamaktadır ve kişileri birbirinden daha rahat ayırt edilebilir bir hale getirmektedir (Mattelart,2012:17).

Bireylerin gündelik yaşamdaki özelliklerini sınıflandırmak ve onları kategorize etmek giderek daha da kolaylaşmaktadır. Kişilerin kendilerini emanet ettikleri teknoloji, onların adeta profillerini çıkartarak depolamaktadır. Bu bağlamda günümüzü değerlendiren Debord’a göre sahte olan her şey zevkleri yönetmekte ve biçimlendirmektedir. Sahte olan şeyler kendine özgü olanı bilinçli bir şekilde ortadan

kaldırmaktadır. Gerektiği zaman sahtesine benzetmek için doğru olan bile yeniden yapılandırılabilir (Debord, 2017:200). Doğrunundahi gerektiğinde yeniden inşa edildiğini söyleyen Debord'a benzer bir düşünceye sahip olan Baudrillard, gerçek ile sanal arasında artık hiçbir ortak kültürün kalmadığını söylemektedir. Yeni olan her şeyin çok çeşitli simülasyonlar içerdiği ortadadır ve hakiki olan çok az şey bulunmaktadır. Hakiki ve özgün olan olgular varlığını korumaya çalışsa dahi simülasyon haline getirilmesi için üzerinde büyük baskı kurulmaktadır (Ritzer, 2016:181). Sanal kültür artık fazlasıyla gelişmiştir ve her yanı çorak ve ıssız bir yere çevirmiştir. Sanal teknolojilerin sahip olduğu güç artık önünde durulamaz biçimde sanal gerçekliği yüceltmıştır. Medyanın her kanalıyla zihinler adeta uyuşturulmuştur. İnsanlar coğrafi engelleri ve mekânları aşmış ve küresel bir ağ iletişimine geçmişlerdir. Yeni enformasyon temellidünyanın artık efendileri yoktur. Yalnızca şeffaflığın efendileri vardır. Küreselleşme ile evrenselliğin ayırımına bu anlamda değinen Baudrillard, evrenselliğin kültür ve değerlerle alakalı olduğunu; küreselliğin ise teknoloji ve iletişim gibi olgular anlamına geldiğine değinmektedir. Evrensel olan her şey küresel olmak zorunda değildir ancak evrensellik küreselleşmenin içinde eriyen ve özgünlüğünü kaybetmiş bir kavramdır. Sanal kültürün küreselleşmesi ise evrenselliğin karşısında alınmış bir zafer sayılmaktadır (Baudrillard, 2006:51-54). Örneğin evrensel bir dilin varlığı söz konusu değildir ancak küresel iletişim ağları kurulabilmektedir. Gelişen teknoloji ile beraber insanlar gerçek olanlar yerine simüle edilmişleri tercih etmektedirler. Her şeyi sanala dökmek hakikati olanaksızlaştırırken, simülasyonu daha kolay hale getirmiş ve küreselleştirmiştir. Burada Harvey'in (2012: 270), mekânı yok etmenin aldığı zamanın giderek azaldığını söylemesi tekrar gündeme gelmektedir. İletişim teknolojileri artık zaman ve mekân kavramlarını önemsiz hale getirmiştir ve giderek bu kavramlar deforme olmuşlardır.

Sonuç olarak modernite topluma bir ödül olarak sunulmamıştır. Modernitenin ortaya çıkmasıyla kişiler kanun önündeki haklardan başlayıp sosyal haklarına doğru ilerleyerek artan haklara sahip olma garantisi elde etmişlerdir. Fakat bu haklara sahip olmanın karşılığı "kayıtlı" olmaktan ve kişisel verilerinin depolanmasından geçmektedir. Dolayısıyla gözetimi kolaylaştıran ağlar bir bakıma feodal olanı özgürleştirerek yeni kontrol sistemlerine olanak sağlamıştır (Lyon, 2006:147). Eski model kölelik sisteminden modernleştirilmiş bir köleliğe doğru geçiş yaşanmıştır.

1.2.Gözetim Kavramının Farklı Perspektiflerde Değerlendirilmesi

Sanayi Devriminden başlayarak günümüze kadar uzanan süreçte endüstrileşme ile beraber teknoloji de gelişmiştir. Teknolojinin üretime uygulanabilmesi ve bu nedenle devamlı olarak teknolojik gelişmeye gidilmesi söz konusu olmuştur. Günümüzün gelişmiş ülkelerinin teknolojide de öncü olmalarının nedeni üretimlerini teknolojiden ayrı programlamamalarıdır. Dolayısıyla teknolojiden, sosyal ve toplumsal değişimin insanlığı tarafından meydana getirilen şartı olarak bahsedilebilmektedir (Kurtkan,1988:218).Teknolojik gelişmenin limitsiz olduğuna olan inanç ile insanlığı devamlı üretir hale gelmiştir. Gelişen teknoloji ile beraber insanlık tabiatın da şeklini değiştirmeye başlamıştır. Zaman içerisinde dev fabrikaları kurmuş ve büyük şehirlerin oluşmasına katkı sağlamıştır. Böylelikle modern hayatın temellerinin de atılmasına neden olan teknoloji toplumlarda bir değer faktörü olarak belirlenmeye başlamıştır (Kaya,2005:47-48).

Kapitalist düzenin büyük bir parçası olan Sanayi Devrimi süreci, iletişim ve bilgi alanında yaşanan büyük gelişmeler nedeni ile yetersiz ve eski kalmaya başlamıştır. Dolayısıyla toplumda gözle görülür etkiler yaratan değişimleri gözlemleyen düşünürler sosyal süreci tanımlamaya gitmişlerdir.Bu nedenledir ki Sanayi Devrimi ve toplumsal etkileri üzerine fazlaca analiz bulunmaktadır. Bu analizleri yapanlar arasında olan Drucker, 2. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan dönüşümü “Kapitalist Ötesi Toplum” olarak isimlendirmektedir. Drucker, içinde bulunulan dönemin daha önceki dönemlerden farklı ve yeni olduğunu, yeni toplum düzeninin kaynağının emek değil “bilgi” olduğunu söylemektedir (Drucker,1994:16).

Bell ve Toffler gibi kuramcılar sanayi sonrası toplum düşüncesini formüle etmişlerdir ve toplumda yaşanan dönüşümlerin son halkasının enformasyon devrimi olacağını ileri sürmüşlerdir.Örneğin Daniel Bell’in düşüncesine göre toplum ikiye ayrılarak değerlendirilmektedir. Bunlardan ilki geleneksel toplumdan sanayi toplumuna geçiş ve diğeri ise sanayi toplumundan sanayi sonrası topluma geçiştir. Bell’e göre ilerlemenin son aşaması enformasyon teknolojilerinde yaşanacak devrim ile gerçekleşecektir. Sanayi sonrası toplumlarında yaşanacak olan mal üretimindeki kayma hizmet üretimine geçişi getirecek veböylelikle bilgiyi hayatın merkezine oturtacaktır (Bell,2001; Aktaran: Şan, 2006). Bell, batı dünyasının sanayi toplumundan sanayi sonrası topluma doğru bir evrim geçirdiğini söylemektedir. 1973 yılında yayınladığı

“Sanayi Sonrası Toplumun Gelişimi” ve 1976’da yayınladığı “Kapitalizmin Kültürel Çelişkileri” adlı çalışmalarında Sanayi Devrimi sonrasında yaşanan toplumsal süreci ve bu sürecin politik yansımalarını inceleyerek kendi tezini geliştirmektedir (Poloma,1993:326). Bell, gelişen ve teknolojiye önem veren ülkelerde sanayiye yer kalmayacağını ileri sürmüştür. Modern endüstriyel hayatın geleneksel topluma birebir zıt olduğunu söyleyen Bell (2001: 9), toplumları meydana gelen yeniliklerin şekillendirdiğini söylemektedir. Sanayi sonrası toplumda gelişmiş toplumları profesyoneller, mühendisler ve bilim insanları oluşturacaktır. Bu sınıfların egemen olduğu toplumlarda teorik bilgiler topluma hâkim olacak ve ekonomide hizmet sektörünün payı giderek artacaktır. Bell, sanayi sonrası toplumu bilgi temelinde yorumlamakta ve sanayi toplumunda bireylerin ürettiği maddi değerın sanayi sonrası toplumda bilgiye dönüştüğünü belirtmektedir. Bunu ise şöyle açıklamaktadır;

“Benim en temel önerim şudur ki; sanayi sonrası toplumda (post-industrial society) bilgi ve enformasyon, stratejik kaynak ve dönüştüren faktör hâline gelmiştir. Bu durum tıpkı enerji kombinasyonlarının, kaynakların ve makine teknolojilerini sanayi toplumuna dönüştüren faktör olmasına benzemektedir”(Kumar,2005:35)

Bell’in düşüncelerini destekleyen ve beraber çalışmalar yürüten Touraine ise günümüz bilgi toplumunun bilişime dayalı işbölümü ile oluşturulacağını ve ekonomide en etkin faktörün bilgi kullanımı olacağını söylemektedir. Bell ve Touraine’in tezlerinden hareketle sanayi sonrası toplumda telekomünikasyon ve bilgisayar sistemlerinde yaşanan gelişmelerin, enformasyon toplumunu doğurmakla kalmadığı ve bilgiyi emeğin, çabanın ve sermayenin yerine koymaya başladığı görülmektedir (Kalfa; Topateş, 2010: 431-432).

Enformasyon toplumunun yükselişini inceleyen Castells, yeni bir dünyanın şekillendiğini ve bu dünyanın köklerinin 1960-70’lerden beri gelen üç bağımsız tarihsel sürece dayandığını belirtmektedir. Bu süreçleri enformasyon teknolojisi devrimi, kapitalizmin ekonomik krizi ve yeniden yapılanma süreçleri olarak ele alan Castells, bu dönemler arasındaki etkileşmelerin yeni bir toplumsal yapıyı yani ağ toplumunu yarattığını söylemektedir (Castells,2007:486). Castells’e göre bir ağ toplumu oluşturmak, 1970’lerde telekomünikasyon ve bilgisayar ağlarında yaşanan gelişmeler ile mümkün olabilmiştir. Telekomünikasyonda “bağlantı” teknolojisinin geliştirilmesi ile bir dönüşüm yaşamıştır. 20.yüzyıl internetin ortaya çıkması ile dijital bir dilin

evrenselliğinden ve iletişim sistemlerinin ağlara taşınmasından bahsedilmeye başlanmıştır (Castells, 2005: 58). İletişimde önemli bir buluş olan ve Arpanet adını taşıyan ilk bilgisayar ağı, 1 Eylül 1969 yılında dört bağlantı kurabilmesi ile devreye girmiştir. (Stanford Araştırma Enstitüsü, Los Angeles'ta California Üniversitesi, Utah Üniversitesi ve Santa Bara'da California Üniversitesi). Bu bağlantılar ABD Savunma Bakanlığı ile işbirliği içerisinde olan araştırma merkezlerine de açıldı ancak dikkat çeken bir diğer nokta biliminsanlarının kurulan ağ kendi iletişimleri için kullanmaya başlamasıdır. Kurulan ağ, bir taraftan askeri odaklı bilimsel araştırmalara açık iken bir taraftan kişisel sohbetlere açık hale gelmiştir. Kişisel amaçlar ile kullanımından arındırılmayan ağlar, bilim insanlarına açılarak kişisel veri girişlerine olanak sağlanmıştır (Castells, 2005:59).

Castells, kapitalizmin küresel anlamda kendisini devamlı olarak yeniden yapılandırıldığını düşünmektedir. Bu anlamda yaşanan teknoloji devriminin kapitalizmin en temel aracı olduğunu ve bu süreç içerisinde ortaya çıkan toplumun da kültürel ve sosyal olarak farklılıklar göstermesine rağmen hem kapitalist hem de enformasyonel olduğunu savunmaktadır. Enformasyon teknolojisi devriminin 1980'li yıllardan itibaren kapitalist sistemin temel bir yeniden yapılanma süreci olduğunu söyleyen Castells, 20.yüzyıl sonlarına doğru oluşan kapitalist üretim biçiminin yeni bir toplumu şekillendirdiğini söylemektedir. Bu kuramsal bakış açısının temelinde toplumların tarihsel olarak yaşamış olduğu üretim ilişkileri bulunmaktadır. Bu bağlamda Caastells insanoğlunun zaman içerisinde doğayı bir ürüne dönüştürme, onu kendisine mal etme ve devamlı tüketme isteğinin teknolojik gelişmeleri aralıksız beslediğini düşünmektedir (Castells,2005:15-17). Marx'ın tarihi düşüncelerinin adeta bir güncellemesine sahip olan Castells günümüz toplumunun belirleyicilerinin iletişim, bilgisayar ve bilgi teknolojileri olduğunu belirtmektedir. Toplumsal değişimlerin teknolojik ve ekonomik dönüşümler kadar büyük olduğuna değinen Castells'e göre bilgiyi (enformasyonu) temel alan teknoloji devrimi gittikçe artan bir hız ile toplumun maddi temellerine yeni bir düzen vermektedir. Toplumlar ivedilikle artan evrensel ve sayısal bir dil konuşmaya başlamakta ve hayatı yeniden şekillendirmeye başlamaktadır. Tüm dünya ekonomik ve toplumsal olarak birbirine küresel anlamda bağımlı hale gelmekte ve ağlar ile benlikler çift kutuplu bir karşıtlık etrafında yeniden yapılandırılmaktadır (Castells,2005:1-4).

Günümüz dünyası, katı modernitenin tahakkümüne son vermiştir ve katı olan her şeyin yerine taşınabilir birçok elektronik cihaz koyarak mesafeleri ortadan kaldırmıştır.

Kişiler tarafından her an ve her yerde sağlanabilen iletişim modeli 1970’li yıllar sonrasında esnekleştirilen üretimin bir sonucudur. Bir tıklama ile kilometrelerce uzaktaki bir şirketin bütçe ve muhasebe kontrollerini yapmaya olanak sağlayan esneklik, sosyal hayat üzerinde de birçok etki başlatmıştır. Sanayiden enformasyona geçiş süreci sonrası ülkeler arası iletişim ve kontrol ağlar üzerinden sağlanmaya çalışılmıştır. Zaman içinde iletişim de boyut değiştirerek alışılan halinden sapsmış ve ‘sanal’ iletişim modelini ortaya çıkarmıştır. Castells’in ülkeleri birbirlerine bağlayan, zaman ve mesafeleri yok eden ‘boğum noktaları’ günümüz enformasyon toplumunun temellerini atmıştır.

Günümüz toplumlarını yorumlayan Ulrich Beck ise “Risk Toplumu” kitabında yaşanan son dönemlerin sanayi sonrası, hizmetler ya da postmodern özellikte olmadığını söylemektedir. Beck içinde bulunduğumuz toplumu “Risk Toplumu” olarak adlandırır. Risk toplumunu ise içerisinde yoğun olarak kuşku barındıran ve kuşku ile temellerini atan bir toplum olarak tanımlamaktadır. Beck’e göre eski zamanlarda insanoğlu “dışsal” tehlikelerle (Tanrılar, doğa, vb.) uğraşmaktadır ancak günümüzdeki tehlikelerin kaynağı toplumsal, teknolojik ve bilimseldir. Geçmişteki risklerinden farklılaşan günümüz risklerini değerlendiren Beck, bilgi temelli dünyanın yeni riskinin teknoloji kaynaklı olduğunu düşünmektedir. Beck risk toplumu kuramını inşa ederken modernleşme ile beraber toplumun giderek daha riskli bir yapıya sahip olduğunu da belirtmektedir. Yaşanan toplumsal riskleri geçmiş dönemlerdeki yoksulluk, kıtlık gibi risklerden ayırarak “teknoloji” olarak tanımlamaktadır. Beck’e göre bilimsel gelişmeler artarken beraberinde eş zamanlı olarak riskler de artmaktadır ve sunacakları özgürlük vaatleri pratiğe geçtiğinde fazlasıyla olumsuz sonuçlar yaratacaktır. Eski dönemlerin görünmeyen risklerine karşı mücadele etme gerçekliği yaşadığımız çağ içerisinde insan eli ile oluşturulan risklere karşı mücadele halini almıştır. Günümüz riskleri geçmişte olduğu gibi bir rastlantıdan veya bilinmezlikten gelmemekte ve bizzat insanoğlu tarafından üretilmektedir (Beck, 2014: 233-234).Günümüz risklerine kaynaklık eden iletişim teknolojileri mahremiyet ile kamusal arasındaki çizgiyi kaldırmıştır. Güvenilirliğin giderek yok olmaya başladığı günümüz dünyası Beck’e göre durdurulamaz risklerin oluşturulduğu bir dünyadır. Beck’e göre kontrol edilebilen tüm riskler artık erken modernite dünyasına aittir ve günümüzün riskleri küresel özellikler taşımaktadır. Küreselleşme ile beraber ulusal sınırların yok olması bu anlamda müphemliği daha da hissettiren dinamiklerdendir (Kodak,2018:89).

18.yüzyıl.-19.yüzyılın açıklayıcı kuramlarına bakıldığında dünyanın modernleşmeye, kapitalizme ve aydınlanma çağına doğru gittiği nasıl öngörülmüş ise bugün yaşanan süreçte insanlığı kutuplu bir küreselliğe ve bilgi/uzay çağına götürdüğü söylenebilmektedir. Dünyanın içinde bulunduğu bu dönemin adlandırılması daha önce de belirtildiği gibi hala bilim insanları tarafından tartışılmaktadır. Toplumlari modernizm temelinde değerlendiren sosyologlar bu dönemi “Post-modern toplum”, bilgi temelinde yaklaşan sosyologlar “Enformasyon çağı”, güç ilişkileri ve risk temelinde değerlendiren sosyologlar “gözetim toplumu”, kapitalizm temelli ele alan sosyologlar “Kapitalist Ötesi Toplum”, Sanayi Devrimi’nin uzantısı olduğunu düşünensosyologlar ise “Sanayi Sonrası Toplum” olarak ele almaktadırlar. Dönemin etkilendiği argümanlar bakımından oldukça geniş bir perspektife sahip olması döneme belirgin bir yorum getirilmesine engel olmaktadır ancak içinde bulunulan dönem nasıl yorumlanırsa yorumlansın bilgi temelli bir çağa adım atıldığını ve üretim sistemlerinden sosyo-ekonomik tüm yapılanmaya kadar toplumun büyük birdönüşüm geçirdiği söylenebilir.

1.2.1. Marx ve Weber Perspektifinde Gözetim

1.2.1.1 Marx Perspektifinde Gözetim Olgusu

Weber’in bürokrasi-gözetim ilişkisine dair değerlendirmesini, Karl Marx emek-sermaye perspektifinden değerlendirmektedir. Sanayi Devrimi sonrasında emek faktörünün sermaye boyunduruğu altına girmesi ve sermayedarlardan emir alarak çalışmaya başlaması söz konusu olmuştur. Teknoloji yoğun üretim öncesinde üretim aletleri emekçinin birer uzantısı sayılırken, bu dönemde işçiler üretim araçlarının birer uzantısı haline gelmeye başlamıştır (Marx,2003:395). Fabrika sisteminin teknoloji ile giderek bütünleşmesi, gözetimi daha rahat uygulanır hale getirmiştir. Karl Marx sosyal teoride sistematik bir fabrika izlemesi olarak gözetim kavramına ilk değinen kişidir. Marx, gözetim kavramını emek ve sermaye arasında var olan mücadelenin bir unsuru olarak değerlendirmektedir. Sanayi Devrimi ile beraber fabrika sistemine geçiş yaşanmış ve geçmiş dönemlerde köleliğin kalkmasıyla beraber emeğin eski yöntemlerle çalıştırılabilmesi imkânsız hale gelmiştir. Bu nedenle emeği sistematik bir izlemeye tabi tutan işverenler, en düşük maliyet ile en fazla getiriyi elde edebilmek amacıyla yeni yöntemlere başvurmuşlardır. Karl Marx’a göre üretimin içerisinde üç farklı zemin bulunmaktadır. Bunlar; meta üretimi, çalışanlar tarafından üretilen toplumsal ilişkiler ve

bilgi üretimidir. Her üç zeminde de üretim büyük oranda gözetim eşliğinde gerçekleştirilmektedir (Dolgun,2008:90). Sonuç olarak ortaya işçileri denetlemek ve disipline etmek amacıyla yönetim adı altında “gözetim” pratikleri çıkmaya başlamıştır (Bozkurt,2000:75). Marx’ın bu düşünceleri modern gözetimi anlamak ve yorumlayabilmek açısından oldukça önemlidir.

Marksist düşünceye göre sermayedarlar daha fazla artı değer sağlayabilmek adına gözetime ihtiyaç duymaktadır. Gözetim pratikleri ise sermaye sınıfının, işgücü üzerinde kurmuş olduğu otorite mücadelesidir. Karl Marx, kapitalizmi analiz ederken üçlü dolaşım sistemini temel almaktadır. Tüketim, üretim ve dolaşım süreçlerine dayandırılan bu sistem, kapitalizmin sürdürülebilirliğini sağlamaktadır.

Marx’ın kapitalizm ve gözetim analizinde fabrika sistemi oldukça önemlidir. Emek gücünün disipline edilebilmesi için fabrika sisteminin oldukça uygun bir yapıya sahip olduğunu düşünen Marx, nüfusun burada ıslah edildiğini belirtmektedir. Fabrika çatısı, içerisinde birçok gözetim pratiğini barındıran ve işverene hizmet eden bir yönetim sistemi barındırmaktadır. İşçilerin vasıflarının, niteliklerinin, fabrika disiplininin ve işveren-işçi uyumsuzluğunun evrilme biçimi burada gerçekleşmektedir (Giddens,1999:45).

Marx, kapitalist gözetimi fabrika sistemi ile bağdaştırmakta ve kapitalist üretim tarzını askeri sistem ile ilişkilendirmektedir. Proleterleri köleye, ustabaşlarını ise subaylara benzetmektedir. Ona göre subayların görevi nasıl ki askerler üzerinde denetim ve kontrol kurmak ise, işverenler de aynı görevi yerine getirmektedir. Sanayi Devrimi sonrasında ortaya çıkan fabrika sisteminde işverenler, işgücü üzerinde otorite kurarken, günümüz enformasyon çağında bunu ücret karşılığı yapabilecek gözetleyiciler ile anlaşmıştır. Aynı sermayedarın emri altında çalışan işçiler, birbirlerini gözetler hale gelmiştir ve ücret karşılığı gözetleme görevini üstlenen kişiler sermaye adına komutanlık yapmaktadır. Disipline etme, denetim altında tutma ve gözetleme pratikleri bu kişilerin görevleri olarak atanmıştır (Marx,2003:323).

İşçilerin piyasa içerisinde rekabette önde olmaları açısından gözetim oldukça önemsenmiştir. Karl Marx bu anlamda işçilerin bir fabrika çatısı altında toplanarak gözetlenmelerinin büyük önem taşıdığını ve işçilerin gözetlenmesi amacıyla zamanla yeni teknolojiler dahi geliştirileceğini söylemektedir. Sanayi Devrimi sonrası

fabrikalardaki verimliliği arttırmak amacıyla fabrika sistemi ve makinaların tam randımanlı çalışması gibi teknik unsurlar üzerinde durulmuştur (Dolgun,2005:524).

Marx kapitalizmi analiz ederken gözetimi de analiz etmektedir. Kapitalist ekonominin temel amacının artı-değer üretmek olduğuna önemle değinen Marx, fabrika sistemi içerisinde kurulan düzeneğin işçilerin sömürülmesine dayandığını söylemektedir. Ona göre kapitalist işverenlerin işçilere uyguladığı gözetim, yalnızca iş süreciyle bağlantılı değildir ve toplumsal olarak sömürülmenin bir işlevi haline gelmiştir. Bu anlamda Weber gibi sanayi işletmelerini ordu düzenine benzetmektedir. Fabrikalar, işverenlerin emir ve buyruklarına göre hareket eden bir işçi ordusu, subaylar (yöneticiler) ve astsubaylardan (ustabaşları) oluşturulmaktadır. Yönetici ve ustabaşları, asıl işverenin yokluğunda işçilere yapılması gerekenleri emretmektedirler. Denetim, disiplin ve gözetim pratikleri de onlar için belirlenmiş özel bir görev halini almaktadır (Marx,2003:358).

1980’li yıllarda değişen sosyo-ekonomik koşullar ve küreselleşme dalgası içerisine girilmesi ile beraber gözetim amacıyla bilgisayarlar kullanılmaya başlanmıştır. Teknolojinin üretime dâhil edilmesiyle birlikte gözetime tabi tutulmaya başlayan işçi sınıfı, 80’li yıllar sonrasında toplumsal olarak da gözetim pratikleriyle yüzleştirilmiştir. Teknoloji ile bütünleştirilen dünyamızda gözetim, tüketici dünyasının temel araçlarından biri haline gelmiştir. Gözetim pratikleri teknoloji ile daha da güçlendirilmiştir ve küresel bir boyut taşır hale gelmiştir. Bu nedenle günümüz gözetimi Marx’ın fabrika sistemi içerisinde değerlendirdiği gözetimden ayrılarak farklı anlamlar taşır hale getirilmiştir.

1.2.1.2.Weber Perspektifinden Gözetim Olgusu

Weber, Foucault ve Karl Marx gözetimi tanımlarken toplumsal yapılar ve sınıflar üzerinden değerlendirmektedirler. Genel anlamda yöneticiler ve sınıfsal olarak toplumun daha aşağı tabakasında yer alan bireyler arasında gözetimin var olduğunu düşünmektedirler. Kurumlar içerisinde gözetimin var olduğunu ve sınıfsal olarak kendisini hissettirdiğini öne sürmektedirler. Bu anlamda tek bir yerde toplanan otoritenin toplumun geri kalanı üzerinde mutlak bir egemenlik kurduğunu savunmaktadırlar. Gözetim kavramını da toplumun her tabakasına sirayet etmiş bir sorun olarak görmekte ve eleştirmektedirler. Sınıfsal ilişkiler üzerinden gözetimin

yorumlanması bakımından Weber, Marx ve Foucault'un düşünceleri diğer gözetim yaklaşımlarından ayrılmaktadır.

Weber, gözetim üzerine ilk çalışmaları yapan kuramcılar arasındadır ve toplumu incelerken temel aldığı bürokrasi ve hiyerarşik sınıflandırmalar üzerinden gözetimi değerlendirmektedir. Weber'e göre devletin içerisinde yer alan disiplin ve denetim pratikleri ordu kaynaklıdır. Ordulardan topluma yayılan bu disiplin toplum içerisinde sosyal bir disipline, devlette ise rasyonel bir bürokratik sisteme dönüşmektedir. Ordu disiplini fabrikalar ve bürokrasi için oluşturulmuş mükemmel bir modeldir ve fabrikalarda çalışan yüzlerce insanın aynı anda gözetlenebilmesi özelliği ile bir fabrika disiplinine dönüştürülmektedir (Weber,2008:257). Burada önemle üzerinde durulması gereken ise kapitalist fabrikaların askeri disiplini örnek alan yapısı ve modern anlamda Panoptikonik gözetimin ilk örneği olması olacaktır. Toplumda oluşturulmuş olan fabrika, hastane ve kurumsal diğer binaların mimarileri yetki ve yönetim biçimleri ile doğrudan bağlantılıdır. Toplumsal olarak itaati sağlamanın temel bir koşulu da kurumların mimari yapısına ve bürokratik sistemine bağlıdır (Çelik,2014:103).

Weber'e göre eğer bürokrasi bir kez kurulmuş ise artık bireylerden bağımsız olarak işlemektedir ve artık bürokrasi her türlü etkiden bağımsız olarak çalışanları harekete geçirmektedir. Bürokrasinin amacının disiplin olduğunu söyleyen Weber (2008: 326), temelinde bireyler hakkında veri toplama amacının olduğunu söylemektedir. Kişiler hakkında bilgi toplama esasına dayalı olarak oluşturulan bürokrasi Weber'e göre (2008: 193) tüm toplumsal alana sirayet etmiştir ve gözetim ile bütünleşmiştir. Weber toplumsal gözetimi sağlamak adına gerçekleştirilen en önemli aracın ayrıntılı kayıt tutma ve dosyalama olduğunu söylemektedir. Çalışma alanındaki verimliliği oldukça arttırdığı düşünülen bu sistem asıl olarak sosyal denetimi arttırmanın en etkili yoludur (Bozkurt,2000:75). Bireylerin doğum ve ölüm kayıtları, nüfus ve kimlik verileri, sicil ve ikametgâh dosyaları gibi birçok bilgisi doğumundan ölümüne kadar takip edilmektedir. Burada bürokrasi, modern devletler ile yöneticilerin vatandaşları etiketlemeye yönelik geliştirdiği, kişisel verileri depolamayı amaçlayan bir yöntemi ifade etmektedir (Dolgun,2008:99). Devamlı olarak dosyalanmaya mahkûm edilen gündelik yaşam, izlenmenin ve kontrol edilmenin dışında varlığını sürdüremez hale getirilmiştir. Bürokratik yaşamın içerisinde olması gereken birey, davranışları önceden başkaları tarafından tahmin edilebilir hale getirilen bir bireydir

(Bröckling,2001:28). Bu anlamda günümüz modernitesinin gereği disiplin ve bürokratikleşmedir.

Weber günümüz toplumunu analiz ederken Protestan ahlâkının şekillendirdiği birçok noktaya da değinmektedir. Modern dünyada karşı karşıya kalınan gözetim mantığının Protestan ahlakı ile örtüştüğünü ve bireylerde bir öz-denetim pratiği yarattığını düşünmektedir (Stauth ve Turner,1997:14-17). Devamlı olarak Tanrı, devlet ve kurumlar tarafından gözetlenen bireyler denetimi içselleştirmektedirler. Toplumun her noktasında disipline etmek amacıyla oluşturulan bürokratik yapı, gözetim-denetim faaliyetlerini yürütebilmenin temel destekleyicisidir. Bu anlamda Weber, gözetim ile bürokrasi arasında bir bağ olduğunu söylemektedir. Gözetim konusunda önemli noktalara değinen Weber, kapitalist işletmelerde uygulanan gözetim pratiklerini kabul etmesine rağmen Marx'ın bu pratikleri fabrika sistemi çerçevesinde yorumlamasını eleştirmektedir. Ona göre gözetim yalnızca sınıfsal ilişkilerle alakalı değildir ve yalnızca bu perspektif ile yorumlanmamalıdır. Weber'e göre gözetimin belirleyici unsuru bürokrasinin gücüdür ve bu yapı teknik olarak diğerlerinden daha baskındır. Belirtilen teknik üstünlükler örgütlerde dosya bilgisi, hız, doğruluk, kesinlik, maddi ve kişisel maliyetlerin azaltılması üzerine kuruludur. Weber bu anlamda bürokratik yönetimi bilgiye dayalı bir denetim biçimi olarak ele almaktadır (Weber,2008:308). Weber için gözetim hiçbir zaman tek bir kavramla ifade edilememektedir ancak kendisini bürokrasi ile var etmektedir (Güven,2011:71).

1.2.2. Giddens, Gary Marx ve Foucault Perspektifinde Gözetim

Orwell, Gary Marx ve Giddens gelişen teknoloji ile beraber gözetim kavramını yeniden tanımlayan yazarlar arasındadır. Gözetim konusunda literatüre kaynak oluşturacak nitelikte düşüncelere sahip olmakla beraber gözetime farklı bir perspektif sunmaktadırlar. Gözetimin sınıfsal farklılıklar temelinde tüm topluma sızdığını ve teknoloji ile birlikte görünmez hale getirilerek daha fazla alana ulaşabildiğini savunmaktadırlar. Bu anlamda Panoptikon merkezli bir gözetimin aksine daha güçlü ancak daha silik bir gözetimin varlığından bahsetmektedirler. Onların bu bakış açısından gözetimi yorumluyor olmaları; Weber, Foucault ve Marx'ın perspektifinden ayrı bir başlıkta değerlendirilmesini gerektirmektedir.

1.2.2.1 Giddens'in Perspektifinden Gözetim Olgusu

Giddens, kapitalist toplumu ve gözetim pratiklerini modernizm perspektifinde değerlendirmektedir. Ona göre modernlik, endüstrileşmiş toplumları temsilen kullanılan bir kavramdır. Bu olgu, dünyaya karşı belirli temel düşünceleri paylaşmayı, insan eli ile biçim alan dünya fikirlerini ve endüstriyel üretim ve pazar ekonomisini içermektedir. Başka bir deyişle, ekonomik, siyasal ve kültürel anlamda tanımlanan küresel bir kavramdır (Giddens ve Pierson,2001:83). Ona göre, modernlik, birçok yeni yaşam tarzını ortaya çıkarmıştır ve önceki dönemlerden tamamen farklıdır. Giddens (2010: 10-11) , modern toplumları geleneksel toplumlardan üç farklı özellik ile ayırmaktadır.

- Değişim hızı,
- Değişim alanı,
- Modern toplumların kendisine özgü doğası

Post-Fordizm içerisindeki değişim hızı, teknoloji ile birleştikten sonrasında büyük ölçüde artmıştır. Enformasyon teknolojileri ile erişilemeyecek alanın kalmaması ve tüm coğrafyanın kontrol edilebilmesi, etki edilebilecek alan miktarını arttırmıştır. Modern dünya, tüm evreni birbirine ağlar ile bağlamıştır ve oluşturulan bu yeni sistem etkileşimin fazla olması nedeniyle değişim hızını da beraberinde getirmektedir. Ulus-devlet yapısının giderek birçok ülke için çözülüyor olması ve sınır ötesi oluşumların ortaya çıkması, enformasyon toplumunun bir sonucudur. Modern toplum içerisinde enformasyon ile temellenmiş sistem, sürekli olarak dünyayı değiştirmektedir (Giddens,2010:14).

Dönüşen dünya içerisinde mesafelerin teknoloji ile giderek kısılması ve küresel bir gözetimin uygulanması söz konusudur. Bu bağlamda gözetim kronolojik olarak ele alınırsa, sistematik anlamda ilk pratiklerin Fordizm döneminde, Taylor temelinde gerçekleştirildiği görülmektedir (Kalfa ve Topateş,2010:438). Bu dönemde uygulanan pratikler fabrika çatısı altında kişilerin denetimine ve disipline edilmesine dayanmaktadır. Fabrika sistemi içerisinde düşük maliyetle fazla verim alabilmenin analizini yapan Taylor, geliştirdiği Bilimsel Yönetim İlkeleri ile önemli gelişmelere yol açmıştır. Gramsci'nin emeğin militarizasyonu şeklinde nitelendirdiği yöntemler, örgütsel verimliliği arttırmak amacıyla parçalayarak yönetme felsefesini benimsemiştir. Bu nedenle zaman etütleri ile, işlerin daha kısa sürede yapılabilmesi adına yöntemler

uygulamıştır. Taylor, işyerinde bilimsel ölçme kâğıtları kullanmış ve bu kâğıtları beş kısma ayırmıştır.

- İşçinin bağlı çalıştığı departman ve kullandığı makine,
- Uygulanan işlemin ne kadar kısa sürede tamamlandığı,
- Üretimin ortalama miktarı,
- İşçinin birim saniye içerisinde iş yapabilme oranı ve ölçümü,
- Alınan özel notlar ve işçinin daha fazla üretimi nasıl sağlayabileceği.

Taylor bu yöntemlerle eşit işe eşit ücret prensibinin işlerin gecikmesine neden olduğunu ve verimliliği düşürdüğünü ortaya çıkartmıştır. Belirlediği süreçte işlerin organizasyonunun işçilerden alınarak yöneticilere verilmesi gerektiğine ve tasarlanan işler için en uygun kişinin seçilmesi gerektiğine karar vermiştir (Taylor,2018: 18). Taylor'un verimlilik arayışı, işgücünün üst kademesi olarak başka bir işgücünün gelmesini gerektirmiştir. İşçileri izlemenin ve onları kontrol ederek verimliliği maksimize etmenin yolları aranmıştır. Bu yöntem ile fabrika gözetimi de oldukça fazlaşmıştır.

Emeğin giderek standartlaşması ve işlerin parçalanarak işgücünün ürüne hâkimiyetinin azaltılması, çalışanların ürüne yabancılaşmasını meydana getirmiştir. İşçilerin sundukları emeklerinden uzaklaşması ve üretim sürecinin kontrolünü kaybetmesi söz konusu olmuştur. Kapitalizmin kontrol ve disiplin arayışı, işgücünün üzerinde daha fazla denetim sahibi olmasına neden olarak, işçileri kendi üretim araçlarından koparmaya başlamıştır.

Uygulanan gözetim pratiklerinin fabrika dışarısına çıkarak modernizm ile topluma yayıldığını düşünen Giddens,gözetime yöneltilen her eleştirinin temelinde modernizmin olduğunu söylemektedir. Gözetimin modern toplumları ortak bir temelde buluşturduğunu düşünen Giddens, bu süreci toplumsal bütünleşme açısından ele almaktadır. Ona göre modernite kapitalizm, endüstriyalizm, askeri güç ve gözetim boyutlarından oluşmaktadır. Uygulanan gözetimin farklılaşmasından dolayı, geleneksel toplumlarla modern toplumların birbirinden net çizgilerle ayırt edilebildiğini ifade etmektedir. Modernizm, geleneksel üretim biçimlerini değiştirmiş ve işyeri içerisinde uygulanan gözetimi topluma yaymıştır. Gözetimi işlevsel bir denetim aracına dönüştüren modernizm, evreni enformasyon teknolojileriyle beraber hızlı bir dönüşüm sürecine sokmuştur.

Giddens“Modernliğin Sonuçları” adlı kitabında gözetim kavramını endüstriyalizm ve kapitalizm çerçevesinde ele almaktadır. Kapitalizmin varlığını hissettirdiği en erken tarihlerden beri uluslararası bir yapıya sahip olduğunu düşünmektedir. Ona göre gözetim modernizm ile birlikte ulus devlet ve demokrasinin ayrılmaz bir noktası haline gelmiştir. Kapitalizmin sahip olduğu yönetim sistemlerini, egemenlik kurabildiği her toprak parçasında hissettirmek amacıyla kullandığını belirtmektedir. Gözetim olgusu Giddens’a göre çoğunlukla modern devlete özgür bir olgudur ve demokrasi ile ayrılmaz bir bütündür. Ona göre modernlik öncesi devlet yapıları, eşgüdümlü olarak her yeri takip edebilecek yapıya sahip değildir. Bu nedenle modernlik sonrası bahsedilen yönetsel yapının geleneksel uygarlıkların kullandığı yapıdan oldukça farklı olduğunu söylemektedir.

Yeni gözetim aygıtlarının modernliğin yükselişine bağlı olarak arttırıldığını ve bununkapitalizm ile yakından ilişkili olduğunu düşünen Giddens, gözetim kavramını bireylerin siyasal alandaki etkinliklerini denetleme amacı taşıdığını belirtmektedir. Bir denetim aracı olarak kullanılan gözetimin, yalnızca siyasal alanla sınırlı kalmadığını ve dolaylı olarak topluma sirayet ettiğini ifade etmektedir. Özellikle Foucault’un toplumsal gözetimi (cezaevi, okullar, vb. yapılanmalar) doğrudan yorumlayan fikirlerinin aksine, karakteristik olarak dolaylı şekilde gözetimin uygulandığını belirtmektedir. Giddens (2010: 57) gözetim olgusunu enformasyon merkezli bulmakta ve gözetimin doğrudan toplumsal yapıya sirayet ettiğini düşünen kuramcılarının aksine dolaylı olarak uygulandığını savunmaktadır.

Giddens, günümüz kapitalist sistem içerisinde yer alan birçok kurumun panoptik felsefe ile şekillendirildiğini düşünmektedir. Panoptikon, yalnızca hapishanelerde uygulanmak yerine modern toplum içerisindeki iktidarların sürdürülebilirliği amacıyla genelleştirilmiş bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Hapishane içerisinde disiplinler yöntemler ile oluşturulan pratikler, tüm toplumu kontrol edebilmesi adına bütünleştirilmiş ve ayırım gözetmeksizin uygulanır hale getirilmiştir (Giddens,2005:352).

Giddens gözetim anlatılarını iki farklı ekseninde yorumlamaktadır. İlki, kişilerin eylemlerini yönetmek üzerine kurulu kodlanmış bilgi birikimidir. Bu, yüz yüze iletişimi aşan iletişim modelleri arasında sayılmaktadır. İkincisi ise, gözlenenlerin gözetleyenler tarafından doğrudan otoritesine dayanmaktadır. Gözetleyenler tarafından gözetleme

alanlarının sınırlarının önceden belirlenmesi ve disipline etme amacıyla uygulanması söz konusudur. İkinci perspektif doğrudan denetim amacına hizmet etmektedir(Giddens,2008:24-25). Bilişim teknolojilerinin de üretime dâhil olmasıyla birlikte işgücüne ve piyasalara odaklanan farklı bir gözetim yapısından bahsedilmektedir.

Giddens, kapitalizmin modernizm içerisinde yer alan bir süreç olduğunu belirtmektedir. Modernleşen bir toplum, mal üretebilmek amacıyla makinaları üretime entegre etmek durumundadır. Günümüz endüstrisi ise yalnızca işyerlerini değil, iletişim ve ulaşımı içeren her türlü alanı kapsamaktadır. Modernizmin dönüştürücü etmenini Marx, kapitalizm; Durkheim ise endüstriyalizm olarak yorumlamaktadır. Giddens ise (2010: 18) bu kavramları ayrı ayrı ele almanın gerektiğini ancak endüstrileşme sürecinde iki olgununda oldukça önemli olduğuna değinmektedir.

1.2.2.2. Gary Marx Perspektifinden Gözetim Olgusu

Gary T. Marx gözetim toplumu kavramını literatüre kazandıran kişi olarak bilinmektedir. Marx bu kavramı tanımlarken enformasyon teknolojileri ile bütünsel denetimin önündeki tüm engellerin yıkıldığına işaret etmektedir (Saf,2016:236). Kamusal alan ile özel hayatın sınırlarının ortadan kalkması nedeniyle içinde bulunduğumuz toplum yapısını yeniden tanımlamaya giden Marx, bilgisayar, telefon gibi akıllı cihazların denetimiyle birlikte bütünsel denetimin önündeki engellerin yok olduğunu belirtmektedir. Gözetim kavramının özel bir alandan çıkarak bütünü ele aldığını ve artık ulaşamadığı hiçbir yerin olmadığını belirtmektedir. Ona göre gözetim toplumu yeni iletişim teknolojilerinin ortaya çıkması ile beraber denetimin önündeki tüm engellerin yok edildiği bir toplumu ifade etmektedir. Marx ayrıca, gözetim potansiyelinin teknolojiden gücünü alarak devamlı artış göstermesi nedeniyle gizlilik kavramının giderek ortadan kalktığını söylemektedir (Bozkurt,2000:77). Oluşturulan yeni gözetim sistemi tüm topluma sirayet etmekte ve alan ayrımı gözetmeksizin her yerde denetim kurabilmektedir (İsmayılov ve Sunal,2008:23).

Gözetim, iktidarların kendi egemenliklerini ilan edebilmeleri ve otoritelerini bireyler üzerinde sağlamlaştırabilmeleri adına uyguladıkları önemli bir araçtır. Burada gözetime hizmet eden en önemli olgu araçsal akıldır. İktidar, bireylere yalnızca istedikleri bilgilere ulaşabilmeleri için yol açmaktadır ancak kendisini sorgulatacak her

türlü bilgiden kişileri sistematik olarak uzak tutmaktadır. Araçsal akla çeşitli eleştiriler getiren eleştirel kuramcılar, bu kavramı modernizm sürecinde ortaya çıkan endüstri toplumunda uygulanan totaliter bir tahakküm olarak yorumlamaktadır (Marshall,2001:180). Modernlik kavramının merkezinde yatan düşüncenin nesnel ve rasyonel aklı, araçsal akla indirgemek olduğunu düşünen Gary Marx, eleştirel aklın giderek eridiğini düşünmektedir. Burada Habermas'ın (2002) düşüncelerine de değinmek gerekmektedir. Habermas da Gary Marx ve Giddens gibi, araçsal aklı eleştirmiş ve teknolojinin gelişmesi ile ortaya çıkan gözetim pratiklerini modernizm içerisinde değerlendirmiştir. Uygulanan tüm gözetim pratiklerini iktidarların devamlılığı adına gerekli olduğunu ve kapitalizmi yeniden ürettiğini düşünmektedir.

GaryMarx'a göre gözetimin anlamı daha kapsamlı ele alınmalıdır. Gözetim tanımlanırken birçok olgu beraber değerlendirilmelidir. Zaman içerisinde dönüşüm geçiren gözetim sistemleri artık yalnızca bir kişi için değil, coğrafik bölgelerden zaman dilimlerine ve şebekelerden insanlara kadar herkesi boyunduruğu altında tutmaktadır (Marx,2002:10-11).

Gary Marx gözetimi çalışma yaşamındaki dönüşümlerle bağlantılandırır ve iki farklı gözetimin oluşturulduğunu düşünmektedir. Bunları ise “işyerini korumak amacıyla gözetim” ve “işçinin gözetimi” olarak ayırmaktadır. Gözetimin iki taraflı olarak uygulanıyor olması hem bir kontrol mekanizmasını hem de koruma pratiğini içermesi anlamına gelmektedir (Lyon,2006: 17). Gary Marx'a göre işçilere ayrılmış olan gözetim havuzu, edinilen her bilgi ile devamlı güncellenmektedir ve bu durum işçilerin yaşamlarını giderek tehlikeye atmaktadır. İşçilerin sürekli gözetlenmesine olanak sağlayan bilgi toplama sistemleri, kişilerin hayat standartlarının tamamını ortaya koymaktadır.

1.2.2.3.Foucault Perspektifinde Gözetim Olgusu

Foucault gözetimi toplumsal bir disipline etme yöntemi olarak ele almaktadır. Foucault'un tanımlamalarından sonra gözetim literatürde merkezi bir öneme sahip olmuştur. Ona göre modern toplum esasında disiplinler ve otoriter bir toplumdur. Modern toplumun içselleştirdiği kurumların temelde disipline etme amacıyla oluşturulduğunu düşünen Foucault; ordu, hapisane ve hastane gibi kurumların etkisinin sosyal hayata da etki ettiğini belirtmektedir (Lyon,1997:44).

Gözetim hakkında önemli gözlemleri ve çalışmaları bulunan Foucault gözetimi değerlendirirken bilgiyi kaynak almaktadır. Yeni dönem enformasyon toplumunun temelini oluşturan bilgiyi başkalarının üzerine yüklenen bir iktidar olarak görmektedir. Ona göre bilgi özgürleşmenin önünde büyük bir engeldir. Toplumda var olan bilgi yalnızca bireyleri disipline etmek, gözetlemek ve düzene sokmak amacıyla kullanılmaktadır. Foucault, bilgi-iktidar ilişkisinin analiz edilebilmesinin tek yolunun öznenin net bir biçimde ortaya konulmasıyla mümkün olabileceğini belirtmektedir. Bu anlamda öznenin iktidar tarafından oluşturulduğunu ve toplumsal ilişkilerin iktidarlara göre şekillendirildiğini düşünmektedir. Özne kelimesi ona göre iki farklı anlam taşımaktadır. Bunlardan birincisi denetim ve disiplin yöntemleriyle bir başkasına bağımlı olan kişi anlamına gelirken, ikincisi vicdan yoluyla kendi kimliğine bağlanmak anlamını taşımaktadır. Foucault iki yorumunda da boyun eğdiren bir iktidar biçiminin var olduğunu düşünmektedir (Foucault,2014: 58-63).

Foucault, gözetim konusunda Marx ile benzer bakış açılarına sahiptir. Foucault da gözetimi ve fabrika sistemini bir ordu sistemi ile bağdaştırmaktadır. Fabrika yapısı, işçilerin birbirlerini devamlı gözetlemesine olanak sağlarken, işbölümünü de beraberinde getiren bir disipline dönüşmektedir (Foucault,2014: 147). Post-Fordist döneme doğru giderken, tüketimin artmasıyla beraber üretimin de sürekli artışı fabrikaları büyük bir gözetim merkezi haline getirmiştir. Askeri mantığın alt-üst ilişkisi içerisinde yönetilen işçiler, gündelik disiplini içselleştirmişlerdir. Sermayenin devamlılığını sağlamak amacıyla başvuru disipline etme yöntemleri, işçileri ıslah eden bir mekanizmaya dönüşmüştür.

Öznenin özgürlük alanının kısıtlanması, gözetim ve kontrol ağları aracılığıyla bireyselleştirilmesi söz konusudur. Kişilerin bireyselleşme alanları bilgi ile meşrulaştırılan iktidar alanından oluşmaktadır. Dolayısıyla bireyler iktidarı yasama ve emir verme kurumu olarak görmektedirler. Oysa Foucault iktidarın, modern dönemlerde insanın yaşayabilmesine, çalışabilmesine ve konuşabilmesine ilişkin oluşturulan hapisane, okul, hastane gibi kurumların ve söylemlerin (hukuk, eğitim, tıp, ekonomi...) ortaya çıkartmış olduğu birer unsur olduğunu söylemektedir (Urhan,2000:9). Gözetimi bilgi temelli ele alan Foucault, toplumsal denetimi bilgi-iktidar ilişkisi perspektifinde değerlendirmektedir. Bilgiyi elinde bulduranların gözetim, denetim ve kontrol etme yetkilerine sahip olduğunu belirten Foucault, yetkiyi

elinde bulunduranların toplum tarafından sorgulanmadan kabul edilebildiğini düşünmektedir.

Foucault, gözetimi anlatmak için Panoptikon metâforunu kullanmaktadır. Bilinmemek üzerine kurulan gözetim sistemi günümüzde kendisini daha da gizilleştirerek varlığını sürdürmektedir. Panoptikon felsefesine göre kapatmak, ışıktan yoksun bırakmak ve saklamak prensiplerine göre yürütülen gözetim pratikleri, günümüzde bu uygulamalara ihtiyacı olmadan işlev görmektedir. Foucault'a göre görünürlük toplumsal bir tuzaktır ve görünmez hale getirilen izleme sistemleri toplumda daha geniş kitlelere ulaşabilmektedir (Foucault,2000:245-285). Gelişen bilişim sistemleriyle beraber Panoptikon modeli demir parmaklılara sahip hapishanelere gerek kalmamıştır ve toplumsal gözetim teknoloji ile sağlanır hale getirilmiştir.

Yeni sistemlerle beraber bireylerin tutum ve davranışları devamlı olarak izlenmektedir. Teknoloji sayesinde kişilerin davranışları önceden tahmin edilmekte ve her türlü risk engellenmektedir. Yeni gözetim sistemleri her türlü kayıt sisteminden güç alarak varlığını korumakta ve giderek güçlenmektedir. Foucault'a göre modern toplum özgür olduğuna inandırılan ancak gözetim ve disiplinin yoğun olarak hissedildiği yeni bir sosyal yapıya sahiptir.

1.3. Post-Fordizm ile Küreselleşen Gözetim

Fordizm, 1960'lı yılların sonlarında uygulanan üretim politikaları nedeniyle tıkanmaya başlamıştır. Fordizmin yaşattığı yetersizlik, katı üretim yapısıyla ve standart üretim faaliyetleri ile ilgili görülmektedir. 1970'lerde ortaya çıkmış olan Fransız Düzenleme Okulu, 70'lerin sonlarına doğru yaşanan bu krizin dönemsel ve geçici bir süreç olmadığını belirtmiştir. Döneme hâkim olan Fordizmin ekonomik anlamda tıkanması sonrası post-Fordizme yaşanan dönüşümü yine Düzenleme Okulu araştırmacıları analiz etmişlerdir (Amin,1997:7). Merkezi ve esnek olmayan katı üretim tekniklerini içeren fordizm süreci sonrasında ortaya çıkan ve üretimde esnekleşmeyi anlatan bir kavram olarak post-Fordizm gündeme gelmiştir.

Fordizm, belirtilen bu yönetim modeliyle burjuva iktisatçıları tarafından devamlı olarak eleştiri almıştır. Tam gün çalışma sistemine dayanan ve ücretlerin toplu sözleşmeler ile belirlendiği bir piyasa düzeninden, rekabet koşullarının hüküm sürdüğü bir döneme geçiş yapılmıştır. Fordizmin tüketici taleplerine karşılık

verememesi nedeniyle makineleşme ve işgücünde esnekleşmeye gidilmiştir. Fordizmin son evrelerinde yaşanan krizlerden dolayı post-Fordizmin bir ilaç işlevi göreceği düşünülmüştür ancak post-Fordizm beklentileri karşılamamıştır.

Post-Fordizm, üretimin mantığı açısından Fordizm'den tam bir kopuş sürecidir. Fordizm süreci standart mal üretimine yoğunlaşırken, post-Fordizm üretimde çeşitlilik içermektedir. Üretimin stoksuz olarak tutulmaya başlanması ile ortaya çıkan "just in time" (zamanında üretim) sistemi, üretimi büyük oranda esneklemiştir. Dünyanın enformasyon teknolojileri ile birlikte dönüşüm yaşaması ve coğrafi olarak üretim sınırlarının ortadan kalkması yaşanan bu esnekleşmenin nedenleri arasında sayılmaktadır. Üretimin sınır tanımaksızın yapılması ve tüm dünya için uygulanabilir hale gelmesi ile beraber post-fordizm stoksuz üretime geçmiştir. Bu anlamda esnekleşen yalnızca üretim değil, aynı zamanda işgücünü etkileyen çalışma saatleri, koşulları ve yerleri de olmuştur.

Post-Fordizm süreci içerisinde yaşanan değişim şu şekilde sınıflandırılmaktadır;

- Üretimin ve işgücünün fiili örgütlenmesinin ağlar üzerine taşınarak esnekleştirilmesi,
- Yeni enformasyon teknolojilerine bağlı olarak hizmet sektörünün aktifleşmesi,
- Kitlelerin verimliliğinde ve gelir durumundaki artış,
- Ücret ve iş ilişkileri kaynaklı olarak bireyselleşmenin ön plana çıkması,
- Sosyal güvenlik sisteminde parçalanmanın yaşanması,
- Çalışma yaşamının heterojenleşmesi ve yeni tür şirketlerin ortaya çıkması. (Esser and Hirsch, 1997: 77-78)

İşgücü piyasasında yaşanan dönüşümler toplumların sosyal yapısını doğrudan etkilemektedir. Üretim sistemlerinde yaşanacak değişimler toplumun temel yapılarını da dönüştürebilmektedir. Bu nedenle Fordizmden çıkılarak geçilen esnek üretim yapısı, ekonomik ve toplumsal anlamda birçok anlayışın değişimini de beraberinde getirmiştir. Fordist düzenin statü hukukuna göre işleyen istihdam biçimi, yerini sözleşmeli olarak yürüyen iş ilişkilerine bırakmıştır (Aslan,2005:410). Sendikalar güç kaybetmeye başlamış ve mavi yaka işgücünün değeri azalmıştır. Tipik çalışma yöntemleri yerine atipik (düzensiz) çalışma biçimleri gelmiştir ve örgütlülük giderek erimeye başlamıştır. Bu bağlamda post-Fordizm kavramı yerine, "post kapitalizm",

“örgütsüz kapitalizm” ve “esnek üretim” gibi kavramlarda kullanılabilir (Güven,2011:50).

Enformasyon teknolojilerinin gelişmesi ile şirket merkezi nerede olursa olsun, kendisine bağlı olan şirketlerin gözetim ve denetimi mümkün hale gelmiştir. Lyon’a göre bir taraftan bürokrasinin gevşemesine izin veren teknoloji, diğer bir yandan işgücünün gündelik yaşamlarına daha fazla müdahale ederek gözetimin yoğunlaşmasına neden olmaktadır (Lyon,1997:179). Post-Fordizm sahip olduğu esnek üretim sistemiyle gözetimi güçlendirmektedir. Parçalanmış işgücü ve örgütsüz topluluklar daha rahat kontrol edilebilmekte ve denetlenebilmektedir. Post-Fordizmin oluşturmuş olduğu sosyal yapının sonucu gözetim toplumdur.

Fordizm’den post-Fordizm’e geçiş sonrasında gözetimi güçlendirmek amacıyla birçok önlem alınmıştır. Gözetim ile birlikte yapılan işlerin ölçülebilir ve denetlenebilir hale getirilmesi sağlanmıştır. Bu faaliyet zaman ve mekânın ötesine geçerek yapılan işlerin özelliği halini almıştır. Performans değerlendirmeleri, iş miktarlarının işçi temelinde kıyaslanması, iş süreçlerinde yaşanan sorunların saptanması gibi uygulamalar işyerinin içerisinden merkezi olarak yapılmaktadır. İşçi, iş süreçleri içerisinde gözetime karşı güçsüzleştirilmiştir. Markussen’e göre yeni iletişim teknolojilerinin mekân kavramını önemsizleştirilmesi, işçilere hem avantaj hem dezavantaj getirmiştir. Sistemik olarak işverenin gözetimi altında olmaktan uzaklaşan işgücü, enformasyon teknolojilerinin üretime uyarlanması ile birlikte elektronikleşmeye yenik düşmüştür. Markussen (195: 190) bunların yanı sıra, gözetim ile birlikte performans değerlendirme, yapılan işe dayalı ücret artışı, iş başvurusu gibi olguların da gözetim ile beraber oluşturulduğunu söylemektedir. İşçiler gözetim karşısında güçsüz konumda bırakılmıştır.

Regan (1996:25) kişilerin işe alım süreçlerinde uygulanan biyolojik testlerin gözetime hizmet ettiğine değinmektedir. Yapılan her test kişiye özel olmakla birlikte, bireylerin tüm bilgilerini elde edebilmektedir. Kan testleri, sigara ve alkol kullanımları, medeni durumu, kan grubu gibi birçok bilgi kurumlar tarafından edinilmektedir. Burada uygulanan testlerin ve alınan sonuçların amacı kişinin gelecekte hangi kurumda çalışabileceğini veya çalışamayacağını göstermeye yöneliktir. Birçok kurum tarafından işe giriş sürecinde istenen bilgiler, sistemde

kayıtlı kalabilmekte ve gerektiğinde aktarımı sağlanabilmektedir. Regan, bu yönüyle işe alım prosedürlerinin de gözetime hizmet ettiğini ileri sürmektedir.

Sewell (1998), post-Fordizm ile beraber ortaya yatay gözetimin çıktığını düşünmektedir. Yatay gözetim, işçinin iş süresince birçok kişi tarafından gözetlenmesidir. Sewell, çalışma yaşamındaki bu yeni gözetim sistemini Foucault'un biyo-iktidar kavramından türetmektedir. Bireyin iktidara koşulsuz biçimde itaat ettiğini "dikey gözetim", olarak yorumlarken, iktidarın buyruklarını içselleştirerek davranmasını "yatay gözetim" olarak tanımlamaktadır. Sewell bu süreci rıza mekanizmasının yeniden üretilme süreci olarak anlatmaktadır. Sewell ile aynı kanıya sahip olan Vallas, post-Fordizm ile gündeme gelen toplam kalite yönetiminin sahip olduğu yatay gözetimden bahsetmektedir. Toplam kalite yönetimi ile birlikte işçiler birbirlerini gözetlemekte ve aynı zamanda işverenler tarafından da gözetlenmektedirler ancak burada Vallas'ın (1999: 96) önemle üzerinde durmuş olduğu nokta artık gözetleyicilere gerek kalmadığıdır. Fordizm'de işveren tarafından hiyerarşik olarak gözetime maruz bırakılan çalışanlar, post-Fordist dönemde birbirlerini denetler hale getirilmiştir. Vallas bu durumu işyerlerinde örgütlenmemenin ve direnmemenin temel nedeni olarak açıklamaktadır. Bu bağlamda yeni kapitalist gözetim işgücünün gözetlenmesi, metaların gözetlenmesi ve tüketicilerin gözetlenmesi olarak sınıflandırılmaktadır.

Açıklama	Örnekler
İzlenen gözetim türü: Potansiyel işgücünün gözetlenmesi	Sabıka kaydı, banka verileri, istihdam geçmişleri, veritabanları; eski işveren ve yöneticileriyle görüşmeler yapmak; İnternet üzerinden bilgi/detay aramak.
Meta gözetimi: Özel mülkiyetin korunması ve sabotaj gibi durumlarının engellenmesi amacıyla yapılan gözetim faaliyetleri	Güvenlik görevlileri, alarm sistemleri, erişim kontrol sistemleri, girilmesi yasaklanmış bölgeler veya ürünlerin elektronik olarak etiketlenmesi.
Tüketici gözetim: İşletmelerin daha fazla kâr elde edebilmek için tüketici davranışları hakkında sistematik bilgi toplaması	Pazar araştırması, tüketici davranış ve tutum araştırmaları, elektronik tüketici gözetim sistemleri (örneğin özellikle internet üzerinden yollanan çerezler, kişiselleştirilmiş reklâm mekanizmaları, casus yazılım, örümcekler, istenmeyen posta veritabanları, veri madenciliği, sadakat ödüllendirilmeleri)

Tablo 4: Çalışma Hayatında Gözetim ve Denetimin Aşamaları (Fuchs,2012:44-45)

Çalışma yaşamında gözetimin yanı sıra, post-Fordist sistemde tüm yaşama uygulanan bir gözetim sisteminden bahsedilebilmektedir. Dünyada güvenlik kaygısının giderek artması ve teknolojik gelişmelerdeki büyük artış özgürlük, baskı, gizlilik ve şeffaflık kavramlarını tartışılabilir hale getirmiştir. Hukuk kurallarında yer alan her aksama ve kesinti demokrasinin zedelenmesini beraberinde getirmektedir.

Enformasyon temelli olan bu dönem Robins ve Webster (1999) tarafından “dijital taylorizm” olarak yorumlanabilmektedir. İnternetin üretimin temel kaynağı haline gelmesi ile birlikte çalışma yaşamında gözetim artmıştır. Gözetimin üretim ile iç içe geçirilmesi fikri Taylorizm’in düşünceleri ile uyum göstermektedir. Gelişen internet sistemleri yalnızca ülkelerin gözetim sistemlerini değiştirmemekte, şirketler de kullandıkları sistemlerle gözetimi genişletmektedir.

Aynı perspektif ile Mattelart (2012: 9), Gözetimin Küreselleşmesi kitabında sosyal düzeni sağlamak amacıyla toplumsal yapıların nasıl şekillendirildiğini tartışmaktadır. Teknolojinin toplumsal güvenliğin sağlanması amacıyla sınırsız bir biçimde kullanıldığını ve günümüzde bir baskı aracına dönüştüğünü düşünmektedir. Teknolojinin yönetim için kullanım amacınının protestocu, asi, yabancı ve terörist olduğuna bakmaksızın düşman olarak nitelendirdiği herkesin profilini oluşturmak amacını taşıdığını düşünen Mattelart, devletlerin demokrasiyi savunma düşüncesi ile bu pratikleri gerçekleştirdiğini belirtmektedir. Kişisel verilerin kaydedilmesi ve kullanılması bir suç olsa dahi gerektiğinde devletler bunu yapabilmekte ve kendisini sorgulayan gözleri ortaya çıkartabilmektedir. Bu anlamda teknoloji yeri geldiğinde Lyon’un belirttiği gibi insan filtreleme özelliği ile polisleşebilmektedir.

Otoritesini beden üzerine kurmuş olan bir iktidar, bir disiplin toplumundan farklı olarak güvenlik toplumu felsefesini benimser ve tüm yaptırımlarını insan bedeni ve yaşamı üzerine uygular. Foucault’un belirttiği gibi giderek toplum içerisinde içine kapanan ve soyutlanan birey, bilginin nesnesi konumuna gelmektedir. Burada Liberalizm’e can veren “bırakınız yapsınlar” prensibinin modern toplum yapısında var olan şeffaflık ve akışkanlık ile mükemmel bir uyum içerisinde olduğunu belirten Mattelart’ın fikirlerine önemle değinmek gerekmektedir. Birey kendi özgürlük düşüncelerini toplum düzenine aykırılık göstermemesi açısından devamlı törpülemekte ve bastırmaktadır. Oluşturulan yeni iletişim akışının devamlılık göstermesi kişilerin sanal platform içerisinde sürdürülebilir kılınması ile mümkündür. Bu açıdan teknoloji

kuşağı olarak adlandırılan son kuşak ile birlikte sanal özgürlük vaatleri ortaya çıkmış ve kişileri sınıflandırarak ayırabilmek daha da kolaylaştırılmıştır. Bir bütün olarak yaratılan güvenlik toplumu, disiplin toplumunu yok etmez; onu içerisine alarak içselleştirir ve kendisinden ayrılamaz bir parça haline getirir. Bilginin kişi tarafından ulaşılabilirliğini dahi kendi istemlerine göre yöneten iktidar yapısı, kendince ideal olarak nitelendirebileceği bir toplum kurmaktadır. Kendi içerisinde heterojen birçok yapıyı bulundurmakta ve oluşturduğu kurumlar, mimariler, kanunlar ve söylemler ile birlikte kendi yaratıcısı olduğu her olguyu normalleştirmektedir (Mattelart,2012:16-17).

Devletin gözetimi kolaylaştırmak adına kullandığı araçlar arasında teknolojik aygıtlar büyük bir yer tutmaktadır ancak kişilere doğumu ile birlikte verilen kimlikler ve parmak izleri de büyük ölçüde bireyleri sınıflandırma işlevi görmektedir. Kişilere doğumu sonrasında isminin yerini alabilecek kadar önemli olan mutlak matematiksel numaraların verilmesi bireyleri kategorize etmek açısından oldukça önemlidir. Çevresel etmenler dışında değişmeyen parmak izleri sonsuz çeşitliliğe sahiptir ve bireylere özeldir.1823 yılında bu durumun farkında olan Çek asıllı Jan Evangelista Purkinje parmak izlerini sınıflandırmış ve kişilerin birbirinden ayırt edilmesi konusunda kullanılmasına yardımcı olmuştur. Bu çalışmayı daha da geliştiren Galton parmak izi indeksleme yöntemiyle ilgili makaleler yazarak gündeme gelmiş bir antropologtur. O, aristokrasinin, doğal seleksiyonun mantıklı bir neticesi olduğunu korelasyonlar yardımıyla kanıtlamak için büyük oranda çaba göstermiştir. Seçkin erkeklerin ailelerin dosyalanması ve arşivlenmesi görevini üstlenmiştir. Kişilerin fiziksel, ırksal ve zihinsel olarak özelliklerini kontrol ederek geliştirdiği parmak izi sınıflandırma sistemiyle adli zabitanın modernleşme tarihinde önemli rol oynamıştır. Bu çalışmalarına rağmen sonsuz sayıda tanımlama tablosunu dosyalamak açısından başarısız olmuştur ve küçük tanımlama tablolarını derlemesi adına çalışmaları uygun bulunmuştur (Galton,2004:13). Galton tarafından yürütülen çalışmalar zaman içerisinde Vucetich tarafından geliştirilmiştir ve son olarak onaylanan sistem güvenlik amacıyla kullanılmaya başlanmıştır.

Sanayileşmiş ülkelerdeki demokratik rejimler, vatandaşlarının gizliliğini ve haklarını ihlal etme kaygısı ile geniş çaplı biyometrik kimlik tanımlama projesini reddetmiştir. Kimlik kartının içerisinde parmak izinin yer alarak kullanılmasına birçok ülke karşı çıkmış ancak 1913-1969 yılları arasında Fransa'da yalnızca yabancılar ve

göçmenler için iki fotoğraf ve on parmak izi içeren antropometrik veriler alınması zorunlu hale getirilmişti. Her bir bireye ayırım gözetilmeksizin bir kimliğe ulaşma hakkını veren bu sistem, Arjantin, Brezilya, Şili, Bolivya ve Uruguay gibi birçok ülkeyi de etkisi altına almıştır. Parmak izi ile birleştirilmiş kimlik kartlarının kullanılması için bir araştırma merkezi haline gelen bu ülkeler, bireyselliğe saygı amacıyla biyometrik kimlik kartlarının öncüleri haline gelmişlerdir. Çeşitli ülkelerde yapılan kongrelerde bu kimlik kartları aracılığı ile belirledikleri kişileri hırsız ve isyancı olarak sınıflandırıp toplum huzurunu bozmak açısından suçlu bulmuşlardır. Toplum için varlığı ile huzur bozabilecek her birey kategorileştirilmeye başlanmış ve bu kişileri kontrol etmek cezaevi duvarlarının dışına aktarılmıştır (Mattelart,2012:33).

Gözetimin sınıflandıran ve ayırıştırıcı yapısı iktidarların güvenlik kontrollerini öne sürerek uyguladığı bir araç haline gelmiştir. Kimlikler, parmak izleri, görüntüler, X-ray cihazları, telefonlar ve çeşitli akıllı cihazlar tümüyle izlenebilmekte ve bunu kişilerin rızalarını alarak yapmaktadır. Bauman, günümüz gözetim toplumunu anlayabilmek için veri işlemenin hızını ve çapını algılayabilmenin zorunlu olduğunu düşünmektedir (Bauman ve Lyon,2016:12). Bauman, gözetimi standartlaştıran iki konu üzerinde durmaktadır. Bunlardan ilki bedensel, ikincisi ise bedenini tetiklediği eylemlerdir. Bedensel eylemlerle kastedilen kişinin DNA'sına ait özellikler iken, bedenini tetiklediği eylemler kişinin kimlik göstermesi, çevrimiçi olması gibi pratiklerdir. Günümüz enformasyon toplumunda iki ayrı veri, bilgisayarlar tarafından birleştirilir ve kopyalanarak saklanır (Bauman ve Lyon,2016:19). Veri kopyalama yönteminin etik ve gerekli olduğunun düşünülmesi, gözetimi standartlaştıran nedenler arasındadır.

Bütün bu bilgiler ışığında insanlığı kategorize etmenin gerekliliğini tartışan Gilles Deleuze, insanları sınırlandırarak otoritesini hissettiren toplumlardan denetim ile kendisini var eden toplumlara doğru geçiş yapıldığını belirtmektedir. Denetim ve kontrol mekanizmalarının yoğunluk gösterdiği bu yönetim biçimi, post-Fordizmin ağ işbirliğinin benimsemiş olduğu yönetim modelinden alınmıştır. 1970'lerin sonlarından itibaren bahsedilmeye başlanan enformasyon toplumunda "işlevsel toplum" paradigmasını şekillendiren, örgütsel doktrinlerin geçmişinin köklerindedir. Burada post-endüstriyel toplum kavramı ile dönemi değerlendiren Bell, denetim ile iletişimin

evrenselliğinin yoğun olarak post-Fordizmin gözetiminin oluşturulduğunu belirtmektedir (Bell,2001:357).

Yönetimsel model ile temellendirilen denetim toplumlarında, vatandaşların bireysel davranışlarını tahmin yeteneği, bu davranışları olasılıklara ve istatistiklere dökebilmesi oldukça yaygın bir yöntemdir. İnternetin ve gözetimin birbirlerine entegre edilmesi, post-Fordist ekonomi içerisinde var olan birçok özelliğin nedenidir (Mattelart,2012:279). Gözetimin küreselleşmesi ile bireylerin alışkanlıklarına, davranışlarına ve yaşamlarına dair birçok bilgi alınmaktadır. Bu bilgiler ile analizler yapılarak sistemlere kaydedilmektedir. Gözetimin evrenselleşmesi, post-Fordist ekonominin oluşturduğu sosyal yapının bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.3.1. Teknoloji-Gözetim İlişkisi

Modern toplum yapılarında teknoloji ile gözetimin birbiri ile bütünleştirilmesi, bu kavramları yeniden tanımlama ihtiyacı yaratmaktadır. Martin Heidegger “Tekniğe İlişkin Soruşturma” adlı eserinde teknoloji kelimesini analiz etmektedir. Heidegger’e göre bu sözcük Yunanca’dan gelmektedir. Technikon, techne’ye ait olmak anlamı taşımaktadır ve “Techne”, meydana getirmek ve açığa çıkarmak ile aynı anlama gelmektedir. Ona göre teknoloji bir keşif şeklidir ve ancak insana bağımlı olarak ortaya çıkarılabilmektedir. Dolayısıyla teknolojinin kaynağının insanın keşfetme arzusuna bağlı olduğunu söyleyen Heidegger, ortaya çıkacak tüm sonuçların insanoğlunun teknolojiyi nasıl kullandığına bağlı olarak değişebileceğini söylemektedir (Heidegger, 1998: 18). Burada önemle üzerinde durulması gereken nokta teknolojinin bir bilgi birikim ürünü olduğu ve oluşumu gereği tarafsız olmadığıdır. Bauman bilgi iktidar arasında olan ilişkiyi “*her bilgi iktidar kurar ve her iktidar bilgi üretir*” şeklinde tanımlamaktadır (Bauman,2012:62). Teknolojinin bir birikim ürünü olması, onu ortaya çıkaran kişilerin amaçlarından bağımsız olarak ele alınamamasını gerektirmektedir. Bu şekilde ileri derecede teknolojiye sahip iktidarların kendi amaçlarından bağımsız olarak teknolojiyi yorumlamak oldukça güç olacaktır (Eşitti,2013:68).

Heidegger’in araçsallık temelinde ve kullanılma biçimine göre teknolojiyi değerlendirmesi, Harold Innis ve Marshal McLuhan gibi düşünürlerin fikirleri ile uyum

göstermektedir. Bu düşünürler teknolojinin düşünme ve toplumsal örgütlenme biçimlerini de dönüştürdüğünü düşünmektedirler. Teknolojiyi bağımsız bir değişken olarak ele alan Innis ve McLuhan, dünyadaki bütün sorunların çözümü için teknolojiyi işaret etmektedirler. Teknolojik determinist yaklaşım olarak adlandırılan bu yaklaşım, teknolojinin kendi içerisinde bir özü olduğunu ve onu kullananın ellerinde yararlı veya zararlı olabileceğini belirtmektedir (Yaylagül,2010:68).

Bilişim teknolojilerinin gözetime yeni imkânlar sağlaması nedeniyle, bireylerce gözetim kavramı yeniden tanımlanmaya başlamıştır. Günümüzde kişilerin gözetim altında olması, devlet veya diğer bireylerce herkesin bilgilerine teknoloji yoluyla ulaşabilmesini anlatmaktadır. Bu anlamda verileri depolayan ve kategorize ederek elinde bulundurması özelliği ile yeni gözetime en büyük hizmeti veren bilgisayarlardır. Bilgisayarın gücü telekomünikasyon ile birleştirilmiş ve 20. yüzyıl ikinci yarısından itibaren vatandaşların verilerini depolamak adına kullanılmıştır. Kişilerin özel verileri dijital platformlardasaklanarak kıyaslanmaya başlamıştır. Yeni gözetim olarak bahsedilen kavram ise, denetim ve disipline etme amacıyla bireylerin verilerinin toplanarak depolanmasını anlatmaktadır. Bahsedilen yeni gözetim sisteminde Panoptikon hapisane modeli gizilleştirilerek bilgisayarlar içerisine taşınmıştır. Kişisel verilerin saklanmasına yapılan vurgu geleneksel gözetimde olduğu gibi kişilerin birbirlerini izlemesini kapsamamaktadır.

Enformasyon teknolojileri her alanı aynı anda dijital olarak gözetleyebilmektedir. Bu özelliği ile enformasyonun tüm toplumsal hayata yayılmasını sağlamaktadır. Kumar (2004:21) bilgisayarları enformasyonu manipüle eden ve değiştiren, önceleri insan beyni ile gerçekleştiren ancak artık insan beynine ihtiyaç duymadan otomatik olarak işlevleri yerine getiren bir aygıt olarak tanımlamaktadır. Enformasyon toplumunda bilgisayar, bilgiyi işlemekten doğrudan doğruya sorumludur. Bu yeteneğin üzerine verileri depolamak, bilgi işlem ve kontrol özellikleri de katılarak enformasyon oluşturma kapasitesi daha da arttırılmıştır. Bilgisayarların belirtilen işlevleri yerine getirmesinin üç özelliği bulunmaktadır. Birincisi bilgisayarlar enformasyonu nesnelleştirmektedir. Bu, enformasyonun insandan bağımsızlaşarak üretilmesine olanak sağlamaktadır. İkincisi, gelecek öngörüsü yapılmasını sağlayan bilgileri oluşturabilmesidir. Sonuncu özelliği ise enformasyon ağlarının yardımıyla telekomünikasyon teknolojisi ile bütünleşebilmektedir (Güven,2011:36).

Bilgisayarlara yüklenen özellikler değerlendirildiğinde, bilgisayarların gözetim için kullanılabilir en kuvvetli araç olduğu görülmektedir. Günümüzde uygulanan gözetim sistemleri Panoptikon gözetiminden farklılaşarak bilgisayarlar içerisinde gerçekleştirilmektedir. Geçmişin bedene yönelerek uygulanan gözetim anlayışı, bugün bireylerin zihinlerine de erişebilir olmuştur. Bireylerin gizli yönlerini birleştirme olanağına sahip olan teknoloji, gözetim amacıyla bireyi duvarlar arasına kapatmaya ihtiyaç duymamaktadır. İnsanların tüm bilgilerine parça parça ulaşabilen teknoloji, bireyi adeta yeniden yapılandırmaktadır. Gözetimin Panoptik doğasının gereği disipline eden yapısının aksine yeni teknolojilerin bireyler üzerinde cezalandırıcı bir özelliği bulunmamaktadır (Haggerty ve Ericson,2000:560). Günümüz gözetimi gövdesel bir yapıya sahiptir ve hiyerarşik sınıflar giderek dönüştürülmektedir. Geçmiş dönemlerde sınıfsal olarak üst kademelerde yer alanlar diğer insanları gözetleyebilirken, günümüz teknolojisi ile hem kurumlar hem de güçlüler izlenebilmektedir. Böylece Panoptik gözetimin aksine sinoptik gözetimden bahsetmek mümkündür. Sinoptik gözetimde birçok insan birkaç kişiyi aynı anda izleyebilmektedir ve gözetim tek bir elden yapılmamaktadır (Haggerty ve Ericson, 2000: 617-618).

Gözetimin birçok açıdan sistematik olarak uygulanmasını sağlayan devletler, bireyleri teknolojik aygıtlarla izlemekte ve gözetimi bu yolla sağlamaktadır. Bu amaçla iktidarlar tarafından kullanılan bilgisayar programları bulunmaktadır. Echelon, Truva atları, Promis ve Prism bu programların en çok bilinenleri arasında yer almaktadır. Echelon programı Amerika, Kanada, İngiltere, Avusturya ve Yeni Zelanda arasında kurulmuştur ve elektronik platformlardaki en yoğun gözetim pratiklerini gerçekleştirebilmektedir. Truva atları bilgisayarlar üzerinden geliştirilen bir gözetim sistemidir ve takip edilmesi istenen bilgisayarlara bir program yerleştirilmesi sonrası işlev görmektedir. Örneğin “Remote Control System” adı verilen uygulama bir Truva atıdır ve hedef bilgisayar veya telefona yüklenerek içerisinde yer alan tüm bilgilere erişebilmektedir. Bununla beraber bireyin Skype konuşmalarına, e-postalarına ulaşabilen ve şifrelerini kaydedebilen bu uygulama cihazların kameralarını ve mikrofonlarını da dinlemek ve gözetlemek için kullanabilmektedir. Farklı amaçlar ile ortaya çıkartılan sistemler toplumları kontrol edebilmek amacıyla kullanılmaktadır. Günümüz gözetimini teknolojiden ayrı düşünmek imkansızlaşmıştır. Günümüz gözetim sistemleri tüm dünyayı izlenebilir hale getirmiş ve gözetimin anlamının başkalaşmasına sebep olmuştur (Karslıoğlu,2014: 21-24).

Devletler verilerin kaydedilebilmesi için devamlı olarak uygulama geliştirmektedir ve Blue Coat firması da geliştirdiği bir sunucu ile web trafiği üzerinde tam bir kontrol sistemi yaratmıştır. Bu sistem ile bazı baskıcı ülkelerde muhaliflerin izlenerek tutuklandığı dahi iddia edilmektedir. Kitle gözetim sistemlerinin maliyetlerinin düşürülmesi nedeniyle kullanımı da artış göstermeye başlamıştır. Özellikle baskıcı rejime sahip ülkelerde fazlaca kullanılan bu uygulamalar muhalif kitlelerin gözetlenmesi için oldukça elverişlidir. Sınır Tanımayan Gazeteciler tarafından yayınlanan “İnternetin Düşmanları 2013 Raporu” Hacking Team, Blue Coat gibi şirketlerin otoriter ülkelere yazılım satışı yapan şirketler arasında olduğunu göstermektedir (Enemies of The Internet,2013:1). Bu şirketler vatandaşların devlet tarafından gözetlenmesine olanak sağlayacak yazılımları satması nedeniyle internetin özgür doğasına açıkça zarar vermektedir.

Günümüzde teknoloji kullanımının giderek artış göstermesi panoptikonun küresel hale getirildiğini göstermektedir. Gözetleme süreci içerisinde egemen güçler bireylerin gündelik yaşamlarını amaçları doğrultusunda şekillendirebilmektedirler. Böylelikle gözetim altındaki bireylerin iradeleri ve düşünceleri geri planda bırakılmaktadır (İsmayılov ve Sunal,2008:25).

Kamu ve özel kuruluşlar bireyler hakkında topladıkları bilgi kapasitelerini giderek arttırmaktadır. Bireylerin devamlı olarak kayıtlı hale getirilmeleri ve numaralandırılarak sistematik biçimde hafızaya alınmaları ekonomik bir gözetim sistemi getirmektedir. Kamuoyu anketleri bireylerin kendi özel hayatlarının gizliliğine önem verdiklerini ancak başka kişiler için mahremiyeti aynı oranda önemsemediklerini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla gizliliğe ve mahremiyete yapılan saldırılara karşı oluşturulan bilinç toplum tarafından tek bir görüşte birleştirilememektedir. Kişisel verilerin olağan olarak internet içerisinde sunulduğu ve bilgi teknolojilerinin saklama kapasitesinin oldukça yüksek olması göz önünde bulundurulursa, bilgilerin korunması amacıyla özel güvenlik önlemlerine ihtiyaç duyulması da gündeme gelmektedir. Bu nedenle 1980 yılından başlanarak kişisel verilerin korunmasına yönelik bazı kanunlar ve ilkeler belirlenmiştir. Öncelikle 1980 yılında OECD tarafından belirlenen “Adil Bilgi Uygulama Kuralları” ile beraber bilgi toplanmasına belirli sınırlar getirilmiş ve yalnızca gerekli bilgilerin alınabilmesine olanak sağlanmıştır. Ayrıca mümkün olduğunca kişilerin şahsi olarak kendilerinden bilgilerinin istenmesi, alınan bilgilerinin

nedenlerinin kişilere izah edilmesi ve verilere neden ihtiyaç duyulduğunun açıklanması temel olarak kabul edilmiştir (Dedeoğlu,2004:3). Bilgilerini sunan kişiler gerektiğinde bu bilgilere erişme ve düzeltme hakkına da ayrıca sahip olabilmelidir ancak günümüzde bu ilkelerin aksine internetin sınırsız kapasite ve unutmayan hafızası nedeniyle her veri doğru ya da yanlış kaydedilmektedir. Kişiler her gün e-mail, Whatsapp, Instagram gibi birçok uygulamaya akıllı cihazlardan erişmektedir ve erişebilmek adına özel bilgilerini kaydederek izlenebilir hale getirmektedir.

Gözetlenme konusunda kişilerde oluşturulan hazzın nedenlerini araştıran sosyologlar da bulunmaktadır. Örneğin Zizek, günümüz gözetim sistemlerinin olumsuz yönletini görmezden gelerek eğlenceli kısmına yoğunlaşılmasını panoptik perspektifte değerlendirmektedir. Ona göre Bentham'ın Panoptikon'unun başarılı olmasının sebebi, mahkûmlara uygulanan gözetimin belirsizliğinden kaynaklanmaktadır. Gözetimi olabildiğince belirsiz ve görünmez kılmak onu başarılı yapmanın temel yoludur. Günümüzde ise sosyal medya uygulamalarına yüklenen bu felsefe, kişilere eğlence dünyasını sunarken arka penceresini gözetime açmaktadır. Panoptikon'un merkezi ve temeli her yere erişebilen gözüdür. Arka planda bireylerin birbirlerine karşı olan merakını canlı tutarak beslenmekte ve bir fantezi penceresi haline gelmektedir. Zizek bu konuyu "Arka Pencere" filminden örnek göstererek şöyle yorumlamaktadır;

"Filmde bir araba yarışını gözetlerken kaza geçiren Jeff karakteri, zorunlu ev dinlenmesi sürecinde komşu evi gözetlerken kendisini bulmaktadır. Gözetleme süreci sonucunda komşusunun karısını öldürdüğü şüphesine kapılan Jeff, gözetlediği hayatın bir parçasına dönüşmüştür. Gerçeği yansıtmayan düşüncelerin Jeff karakterini giderek ele geçirmesi ve gözetim güdüsünün giderek artması onu kendi arzularıyla yüzleştirmektedir. Jeff'in komşusunun hayatında olup bitenleri saplantı haline getirmesi asıl olanları görmezden gelmesine neden olmaktadır. Arka Pencere bu anlamda gözetleme yoluyla iktidara dönüşen bir öznenin hikâyesini anlatmaktadır. Jeff tarafından gözetlendiğini fark eden komşular ise, gözetime direnmek yerine gündelik yaşamlarına devam etmektedirler. Bu durum ise Jeff'in açığa çıkartarak uyguladığı gözetimi diğer kişilerin kabul etmeleri ancak görmezden gelerek yaşamaları anlamına gelmektedir. Gözetime maruz kalan kişiler endişeye kapılmak yerine sıradan yaşamlarına devam etmekte ancak Jeff karakteri herhangi bir ayrıntıyı kaçırmaktan korkması nedeniyle daha çok gözetler hale gelmektedir." (Zizek,2005:128).

Zizek günümüzde diğer kişilere karşı beslenen merak duygusunun sosyal medya uygulamaları ile giderek arttırıldığını düşünmektedir. Sıradan yaşamlarına devam eden

ve tüm hayatının perdelerini sosyal medya uygulamaları ile birbirlerine açan kişiler, arkadaş adı altında sayfalarında bulunan bireyler tarafından açıkça gözetlenmektedir. Bu pratikleri sonucunda gözetlenmekten endişe duymayan bireyler, diğer kişilerde uyandırdığı merak güdüsünü dinç tutmak adına sayfalarını aktif tutmaktan da çekinmemektedirler. Nelkin, Zizek gibi gözetlemenin gündelik yaşama nasıl bu denli tesir ettiğini araştıran kuramcılar arasındadır. Bilişim teknolojilerinin demokrasi, özgürlük ve mahremiyet gibi olguları yok ederek sanal bir dünya oluşturduğunu söyleyen Nelkin, kitle iletişim araçlarının başkalarının özel yaşamlarına saldırıda bulunduğunu iddia etmektedir. Kişiler kullandıkları akıllı cihazlar ile diğerlerinin hayatlarını seyretmekten keyif almakta ve olumsuz yanlarını ihmal etmektedirler. Ona göre günümüz dünyası farklı amaçlar için geliştirilmiş teknolojilerin ve özellikle kameraların oluşturduğu bir dünyadır. Güvenlik amaçlı gözetim haricinde, kişilerin rızasıyla internet ve televizyon aracılığıyla hayatlarının gözlenmesi de bu yöntemler arasında gösterilmektedir. Hem gözetlemenin hem de gözetlenmenin insanlık onurunu zedelediğini belirten Nelkin, insanların temel değerlerinin bilgi toplumu içerisinde nasıl yitirildiğini göstererek gelecekte yaşanacak sorunlara dair ciddi kuşuklar barındırdığını belirtmektedir (Nelkin,1995, Aktaran: Dedeoğlu,2004:2).

Gözetimin temel amacı kişiler hakkında önemli bilgileri toparlayabilmektir. Günümüz enformasyon teknolojilerinin bu amaca hizmet etmesi ve gözetime oldukça fazla olanak sağlaması söz konusudur. Bilgiyi toplayan ve saklayan bilgisayarların yanında, fotoğraf makinaları, kameralar, ses kayıt cihazları, ATM'ler, maaş/kredi kartları, elektronik postalar, sosyal medya hesapları gibi sayılabilecek birçok alan kişilerin gözetlenmesini oldukça kolaylaştırmaktadır. Enformasyon ile birleştirilen gözetim sistemi, cezalandırma algısından çok heyecan verici ve renkli bir platform olarak algılanmaktadır ancak daha görünmez ve daha tehlikelidir. Bireyler elektronik gözetimin etkisine kamusal ve özel alanda giderek daha fazla girmektedirler (Dolgun,2004:125).

Enformasyon teknolojileri ile beraber internetin güçlenerek toplumayayılması söz konusu olmuştur. Geçmiş dönemlerde teknolojiye yaşanan her gelişmenin yalnızca üretime uygulanması söz konusu iken, günümüzde sosyal hayat üzerindeki etkileri de konuşulmaktadır. Geçirilen dönüşümler nedeniyle sosyal teori içerisinde bedeninin yitimi, zaman ve mekân kavramları, kamusal/özel alan ayrımı, mahremiyet gibi kavramlar

tekrar tartışılır ve tanımlanır hale gelmiştir (Dolgun,2008:193). Bireylerin en mahrem alanı olan evlerine kadar giren internet, her alanda kişileri gözetime açık hale getirmektedir. Görünmez hale getirilen gözetim teknolojileri herkesi birbiri tarafından gözetlenebilir hale getirerek bu pratiği normalleştirmektedir.

1.3.2. Kapitalist Gözetimin Gönüllü Hizmetkârı: “Sosyal Medya Uygulamaları”

İnternet, dünya teknoloji ile donatıldığından beri toplumlarda dönüştürücü bir rol üstlenmiştir. Günümüz enformasyon toplumunun simgesi haline gelen internet sahip olduğu dönüştürücü potansiyeli ile insan ilişkilerini eşitleme ve demokrasi vaadi sunmaktadır. Herhangi bir koşul aranmaksızın her birey tarafından erişilebilir olan internet, bireylerarası eşitsizliği yok etmektedir. Beraberinde olumsuz birçok özellik taşıyan internet aynı zamanda her an bireyleri erişilebilir yaparak gözetim pratiklerinin en üst noktalara çıkmasını sağlamaktadır. Gözetimi kolaylaştırması, her türlü kişisel veriye anında erişilebilir olması ve ayırım gözetmemesi tüm toplumları aynı anda gözetlenebilir yapmaktadır. İnternetin unutmayan hafızası sayesinde her türlü bilginin ulaşılabilir olması ise toplumda belirlenen mahremiyet çizgisini de ortadan kaldırmaktadır (Dolgun,2004:60).

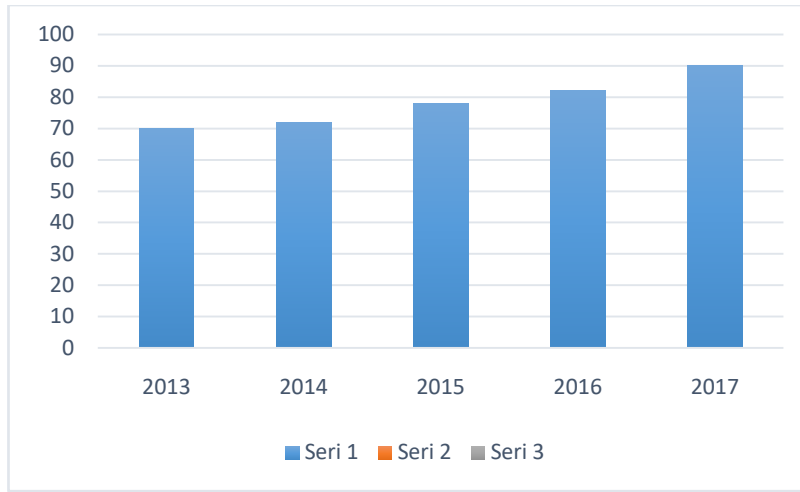
Bu bağlamda istatistiklere bakıldığında, dünya genelinde internet kullanımının 4 milyara ulaştığı bilinmektedir. 2019 rakamlarına göre sosyal ağları kullanan kişi sayısı ile 3.2 milyardır. Bu rakam dünya nüfusunun %42’lik kısmına denk gelmektedir. Bir internet kullanıcısının günlük olarak ortalama 6 saat kullanım sağladığı bilinmektedir ve bu oran Türkiye’de ortalama 3 saattir. Türkiye’de 51 milyon sosyal medya kullanıcısı bulunmaktadır ve bu rakam nüfusun %61’ine denk gelmektedir. Bu rakam ile Türkiye sosyal medya kullanımında dünyada 9. Sırada yer almaktadır. Kullanılan uygulamalar içerisinde Facebook en fazla kullanılan uygulamadır ve Facebook uygulaması içerisinde günlük olarak 300 milyon civarında fotoğraf paylaşıldığı bilinmektedir. Facebook uygulamasından sonra en fazla kullanılan video paylaşım platformu ise Youtube olmaktadır. Kullanımı ciddi rakamlara ulaşan ve bireylerin gündelik yaşamlarının bir parçası haline gelen sosyal medya uygulamalarına katılım hergün daha da artmaktadır (Marketing Türkiye,2019).

Türkiye’de yetişkin bireylerin %98’i cep telefonu kullanırken, bu bireylerin %77’sinin akıllı telefon sahip olduğu bilinmektedir. Bilgisayar kullanım oranı yaklaşık %50 iken, tablet kullanım oranı %25’tir ve televizyon kullananların oranı %99’dur. Bütün bu kullanımlar dışında akıllı saatler, bileklikler ve gözlükler gibi giyilebilir teknoloji kullanan bireylerin oranı ise %9 olarak saptanmıştır. İnsanlar günde ortalama 7 saatlerini internette geçirmektedirler ve bu kullanıcıların günde ortalama 2 saat 48 dakikalarını sosyal medyada, 2 saat 45 dakikalarını ise televizyon karşısında geçirdiği bilinmektedir. Tüm bu rakamlar değerlendirildiğinde elektronik cihazların ve sosyal medya uygulamalarının bireylerin gündelik yaşamının bir parçası haline geldiğini söylemek mümkündür (We are Social,2018).Ülkemizde aktif kullanılan sosyal ağlar sırası ile incelendiğinde ilk sırada Youtube sonrasında Facebook, Whatsapp ve Instagram’ın geldiği görülmektedir.

Tablo 5: Türkiye’de Aktif Olarak Kullanılan Sosyal Medya Ağları (We Are Social,2018).

Tablo 6'ya bakıldığında ise 16-24 yaş aralığında yer alan gençlerin sosyal medya kullanım oranının yıllara göre artış gösterdiği görülmektedir.

Tablo 6: 16-24 Yaş Arası Bireylerin Yıllara Göre Sosyal Medya Kullanım Oranı Artışı
(Kaynak: TÜİK 2013b, 2014, 2015, 2016, 2017)

Üretim ilişkilerinden, arkadaşlık ilişkilerine kadar birçok sebeple kullanımda olan sosyal medya uygulamaları günümüzün gerekliliği halini almıştır. Dünyanın dörtte biri tarafından mutlaka kullanılan bir sosyal medya uygulaması bulunmaktadır ve hatta bu kullanıcıların çoğu birden fazla uygulamayı aynı anda kullanmaktadır. TÜİK 2018 araştırmasına göre bireylerin internette geçirdiği süreleri hangi amaçla değerlendirdikleri ayrıntılı olarak verilmiştir.

Amaçlar-Purposes	(%)		
	Toplam Total	Erkek Male	Kadın Female
E-Posta gönderme/alma	44,8	51,1	37,1
İnternet üzerinden telefonla görüşme/ video görüşmesi	69,5	68,0	71,3
Sosyal medya üzerinde profil oluşturma, mesaj gönderme veya içerik paylaşma	84,1	86,9	80,7
Mal ve hizmetler hakkında bilgi arama	67,8	71,5	63,3
Müzik dinlemek (Web radyosu dâhil)	61,4	62,2	60,5
İnternet üzerinden TV izleme (canlı veya kayırlan programlar dahil)	40,0	40,8	39,1
Ücretli video izleme	4,4	5,1	3,6
Paylaşım sitelerinden video izleme (Örn. YouTube)	78,1	80,0	75,9
Oyun oynama ya da indirme	35,3	40,3	29,3
Sağlıkla ilgili bilgi arama (yaralanma, hastalık, beslenme, vb.)	68,8	65,0	73,5
Web sitesi üzerinden bir doktordan randevu alma (sağlık kuruluşu veya hastane vb.)	34,7	34,7	34,8
Mal veya hizmet satışı	21,3	24,9	17,0
İnternet bankacılığı	39,5	49,8	27,0

Tablo 7: Son 3 ay içerisinde İnternet kullanan bireylerin İnterneti Kişisel Kullanım Amaçları

TÜİK, Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması, 2018

Tabloda verilen bilgilere göre bireylerin gündelik yaşamlarının büyük bir kısmını internette geçirdiğini ve bu süre içinde en çok sosyal medya uygulamalarında zaman harcadığını söyleyebiliriz. Birçok neden ile kullanılabilirliğini daha da arttıran sosyal medya uygulamaları gündelik hayatın bir parçası haline gelmiştir. Bireyler tarafından kullanımı bir sadakat göstergesi haline alan bu uygulamalar günümüz gözetim kavramını yeniden şekillendirmektedir.

Bireylere doğrudan katılma ve içerik üretebilme fırsatı sunan sosyal medya, demokrasi açısından oldukça tartışılan bir konudur. Söz konusu yeni teknolojiler ve sanal ağlar bireylerarası eşitsizlikleri yok ediyor gibi görünmekte ancak toplumsal çatlaklar oluşturmaktadır. Literatürde sosyal medyanın demokrasiyi geliştirdiği vurgusu temelde sosyal medya bağımlılığının başladığı yerdir. Kişilerin dolaysız olarak katılım gösterebilmesine karşılık, nefret ve kin söylemleriyle birlikte demokrasiyi oldukça zayıflatabilen bir platformdur (Vardal, 2015:132).

İnternet, beğeni ve tıklaraları ile ortaya çıkan moda ya uymak açısından da değerlendirilebilmektedir. Bireyler, genel çoğunluğa uymak amacıyla bir "like" ile duygularını açığa vurmaya çalışmakta ya da saklamaktadırlar. Birçok internet aktivistinin hangi paylaşımı neden beğendiğini, neden desteklediğini bilmemesi söz konusudur. Sosyal medya paylaşımlarını standart hale getirmiş olan kişiler (belirli günlerde fotoğrafını değiştirmek, paylaşım yapmak gibi) vicdani olarak rahatlamaya ve tepkilerini etkiye dönüştürmeyi amaçlamaktadırlar. Bu anlamda sosyal ağlara demokrasi zemininde koşulsuz katılımın sağlanması ile beraber sosyal medya bağımlılığını da ortaya çıktığı söylenebilmektedir.

Bu bağlamda tartışılması gereken, modern gözetim dünyasının sosyal medya kullanımı ile dönüşüme uğradığıdır ve artık erken modernitede taşıdığı anlamdan daha farklı bir anlam taşımaktadır. Görünmez oldukça daha da hayatlarımızda kendini hissettiren, keyif verdikçe hâkimiyet alanı daha da genişleyen sosyal medya uygulamaları gözetim olgusunu eğlence ile birleştirerek çok boyutlu bir perspektiften gözetimi tartışmaya açmıştır. Sosyal paylaşım platformlarının kullanılan akıllı cihazlar ile tüm hayata entegre edilmesi gözetim olgusunu daha da arttırmıştır. Modern bireyin öznel dünyasını duvarsız ve perdesiz hale getirerek diğerlerine teşhir etmeye başlaması ve bunu rızası dahilinde gerçekleştirmesi mahremiyet kavramının ne denli büyük bir sorunsal haline getirildiğinin kanıtıdır (Kodak,2018:91).

Mekân ve zaman olgusunu yok ederek her an her kişinin ulaşılabilir olması sosyal medya uygulamalarının kullanımını daha da arttırmaktadır. Diğer bir taraftan sosyal medya kullanım oranının artması zaman ve mekân olgusunu daha da yok etmektedir. İletişim amacı ile kullanımın yanında toplumsal dışlanmışlık, yalnızlık, kendini daha rahat ifade edebilme, fiziksel engelleri yok etmesi, boş zaman fazlalığı, maddi imkânsızlık sebebiyle sosyalleşememek, tüketim ve yeni gelir getirici meslek tercihleri (youtuber gibi) gibi birçok neden sosyal medya kullanımını arttırmaktadır.

Geleneksel olarak yüz yüze kurulan iletişimin yerini alan sosyal medya iletişimi kişilerin konuşmak yerine yazma konusunda daha rahat ifade yetisine sahip olduğunu göstermektedir. Ancak oluşturulma vaadi iletişim ağlarını genişletmek ve kolaylaştırmak olan sosyal medya uygulamaları zamanla bireyler arası iletişimi yok edici bir rol üstlenmektedir. Bauman, sosyal paylaşım sitelerinin popüler olmasının nedeninin rahatlık, kolaylık ve uygunluk dürtüsünü içermesi olduğunu düşünmektedir. Buna ek olarak, sosyal paylaşım platformlarının enformasyon toplumuna kadar özgürlüklerine büyük ölçüde önem veren insanları fethettiğini ve sömürgeleştirdiğini düşünmektedir. Bauman sosyal paylaşım sitelerinin bireysel etkileşimi bitirdiğini düşünmektedir. Kişilerin birbirleri ile olan ilişkilerini sanal platforma taşıyan bu uygulamalar, ilişkiler arası duygusal risk alımını sona erdirmiştir. Bireylerin ilişkilerini güçlendiren kopmazlık duygusunu eriterek, çabasız olarak kopmalar yaratmıştır. Sosyal medya kullanıcılarının sayfalar içerisinde “arkadaş” olarak tanımlanması, bu kavramı tutarsız bir kelimeye dönüştürmektedir. Lyon, Facebook kullanıcılarının metalaştırıldığına tanıklık ettiğini söylemekte ve Facebook uygulamalarının kişisel verileri usta bir şekilde topladığını belirtmektedir (Bauman ve Lyon,2016:57).

Sosyal medya uygulamalarının kullanımı değerlendirilirken, Debord'un düşünceleri oldukça faydalı olacaktır. Debord, sahte olan her şeyin zevkleri yönetmekte ve biçimlendirmekte olduğunu söylemektedir. Sahte olan şeyler kendine özgü olanı bilinçli bir şekilde ortadan kaldırmaktadır. Gerektiği zaman sahtesine benzetmek için doğru olan bile yeniden yapılandırılabilir (Debord,2017:200). Doğru olanın bile gerektiğinde yeniden inşa edildiğini söyleyen Debord'a benzer bir düşünceye sahip olan Baudrillard da gerçek ile sanal arasında artık hiçbir ortak kültürün kalmadığını söylemektedir. Yeni olan her şeyin çok çeşitli simülasyonlar içerdiği ortadadır ve hakiki olan çok az şey bulunmaktadır. Hakiki ve özgün olan olgular varlığını korumaya çalışsa

dahisimülasyon haline getirilmesi için üzerinde büyük baskı kurulmaktadır (Ritzer,2016:181). Sanal kültür artık fazlasıyla gelişmiştir ve her yanı çorak ve ıssız bir yere çevirmiştir. Sanal teknolojilerin sahip olduğu güç artık önünde durulamaz biçimde sanal gerçekliği yüceltmıştır.

21. yüzyıl dünyasında daha çok bilginin ve haberin varlığının olmasına rağmen daha az anlamın olduğu bir dönem yaşanmaktadır. Tam da bu anlamda Baudrillard (2008) artık bir simülasyon çağında yaşadığımızı söylemektedir ve bu söylem özgün bir dünyayı çok geride bıraktığımızı düşündürmektedir. Fransa'daki asıl mağazaları kapatarak halka birer kopyasını açan Lascaux mağazalarını ve simülasyonlu denizaltı yolculukları yaptıran Disneyland'ı Baudrillard bu simülasyona örnek göstermektedir. Tüketim dünyasında bu tarz simülasyonların oldukça yayıldığını söyleyen Baudrillard gerçek ile hayalin ve doğru ile yanlış arasındaki ayrımın da giderek bulanıklaşmasına katkıda bulunulduğunu söylemektedir. Gerçek ve hakikat artık simülasyonların altında kalarak yok olmuşlardır. Simüle edilenler ise yalnızca tüketim araçları değildir. Çoğunlukla McDonalds, Disneyland gibi kurumlarda çalışanlarda simüle edilmiş insanlardır. Bir yolcu gemisinin eğlence müdürü, Wal-Mart'daki bir kasa çalışanı, Starbucks'ın kahve uzmanı ve Disneyland'ın bilet toplayıcısı ele alındığında hepsinin çok iyi tanımlanmış rollerle kodlandığı ve bunların dışına çıkamadıkları görülmektedir. Nasıl görünecekleri, ne giyecekleri, ne söyleyecekleri ve nasıl davranacakları konusunda çok keskin ve belirli kuralları bulunmaktadır. Bu roller içinde birçok birey yer alabilir ve yaratıcılığa çok az ihtiyaç duyulmaktadır (Ritzer, 2016:175-176).

Bu bağlamda tıpkı bilgisayarlara girilen bir kod gibi kişilere de görevleri verilmekte ve kişilerce bu roller yerine getirilmektedir. Bireyler tüketim toplumu olgusunun kendisini etkilemesi nedeniyle hakikat yerine sanal olanı tercih etmektedir. Örneğin bir fast-food restoranında yiyecek dağıtımını yapanlar ile, televizyonlardasatış yapan kişilerin kullandıkları hakiki bir insan etkileşimi değildir. Çalışanlar belirlenmiş olan kurallara uyar ve bireylere klişe yanıtlar verirler. Sanal platformlarda gerçekleşen etkileşimler simüle edilmiş pozisyonadadır ve gerçek anlamda etkileşimin anlamı yitirilmiştir. Bugün hakikat ile sahte arasındaki ayrım kaybolmak üzeredir ve simüle edilmiş etkileşimler gerçek hale getirilmektedir (Ritzer,2016:179). Tüm dünyanın yapay olarak yeniden inşa edildiği bir dönemde toplumsallık iletişim araçları ile gönderilen mesajlardan ibaret hale gelmiştir. Bu yolu tercih etmeyen ve iletişim araçlarını

kullanmayanlar ise toplumsallaşmamış olan “marjinallerdir”. Sosyal hayat çevrimiçiler ve çevrimdışılar olarak ikiye ayrılmıştır ve toplumsallığı yok eden bilgidir. Bunun sebebi bireylerin iletişim kurmak yerine karşıdaki bireyin sahnelediği iletişim oyununun içinde eriyip yok olmasıdır ve her yanımız bu türde hayali, uyanıkken görülen bir iletişim rüyası gibi bilgiler ağıyla çevrilidir. İletişim araçları toplumsalı devamlı olarak sunduğu yeniliklere değil tam tersi bir biçimde mutlak bir kısır döngüye mahkûm etmektedir (Baudrillard, 2008:115-119). Burada önemle üzerinde durulması gereken kitle iletişim araçlarının toplumsallık içinde yıkıcı etkilere sahip olup olmadığıdır. Eğer ki iletişim amacıyla sosyal medya uygulamaları ve iletişim araçları kullanılıyor ise günümüzde her türde kullanılan araca rağmen neden bireyler arası iletişim parçalanmış haldedir? Baudrillard (2008: 121) mesajdan yoksun olan bir iletişim aracının belirsizleşip yok olacağını söylemektedir. İçeriklerin erimesi, iletişim araçlarının anlamsızlaşması ve iletişim kavramının yok olması insanlığın ve toplumsalın aşındırılarak bireyleri duyarsızlığa sürüklemektedir.

Baudrillard’ın değindiği noktalarda dikkat edilmesi gereken, kitlelere bir haz ve macera gibi sunulan gizemli birçok hizmetin asıl olarak toplumsalı aşındırdığıdır. Sosyal medya uygulamalarının iletişim kurmayı arttırmak adına yayılması ancak bireyler arasındaki iletişimi daha da erittiği düşüncesini doğrulamaktadır. İletişim kurmak için iletişim araçlarının arttırılması değil, mesajın niteliğinin sağlamlaştırılması gerekmektedir. Modern birey artık aklın evrensel kurallarına göre davranmamaktadır. Akıl sözcüğü geçmişteki bilme ve özümseme anlamının yerine dönem içerisinde amaçlara hizmet etme anlamına kaymaktadır. Modernliğin tarihi birey, toplum ve doğa arasındaki yavaş ancak kaçınılmaz kopmanın tarihidir. Bireyleri düşünmeye fırsat vermeyecek kadar hızlı akan ve sinemayı andıran sayfalar bireylerin kalabalıkla olan iletişimini engellemektedir. Oysa sinemanın geçmişteki kültürü kalabalığa dâhil olma anlamı taşımaktadır. Bugün anında yenilenen sayfalar, haberler, görsellikler ve imgeler kişiyi düşünmekten devamlı uzak tutmaktadır. Geçmişin akışı hızlı sinemaları, günümüzün akışkan sayfalarında yeniden üretilmektedir ancak tek farkı ideoloji olarak toplumsal entegrasyondan kopmaktır. Geçmişte özgürlük olarak sunulan sistemler zamanla bir gereklilik ve bağımlılık olmaktadır. Modern dünyanın acımasız kapitalizm içerisindeki varlığı, yalnızca merhamet ve insanlık duygularını değil akılcı düşünceleri de eritecek şekilde ilerlemektedir. Marcuse’nin (2010: 12) düşüncelerine göre toplumda

haz ilkesi gerçeklik ilkesini giderek yutmaktadır. Kişiler günlük hayatla iç içe geçirilen sistemlerin haz ilkesini yaşarlarken olumsuz ve gerçek ereklerini ihmal etmektedirler.

Baudrillard toplumsal değerlerin kapitalizm sebebiyle yitirildiğini ve kapitalist sürecin bunu bilinçli olarak yaptığını öne sürmektedir. Ona göre kapitalizm bireylere bilinçli olarak değerlerini kaybettirir ve daha sonra bu değerleri tekrar kazandırmak adına “enstitüler ve merkezler” kurar. Bu konuya dair en çarpıcı örneği ise Disneyland’dır. Disneyland bir eğlence merkezi değildir aksine bir yeniden kazanım merkezidir. Bireylere “çocukluk” algısını kaybettirmiş bir toplumda bu duyguları tekrar kazandırmak amacıyla kurulmuştur. Baudrillard Kaliforniya’da kurulan yeniden kazanım enstitüleri ile Disneyland’ın aynı amaca hizmet ettiğini söylemektedir. Sokaklarda birbirlerinin yüzlerine bakmayan bireyler için kurulan yüz yüze bakma enstitüleri ve yürümeyi çoktan unutmuş bireyler için “jogging” baştan keşfedilmektedir (Buadrillard, 2008:30-31).

Castells “Ağ Toplumunun Yükselişi” kitabında ‘internet bireylerin sanal topluluklar oluşturmasından yana mıdır yoksa insanların toplumla ve gerçek dünya ile ilişkisini kopararak bireyi yalıtılmışlığa mı götürmektedir?’ diye sormaktadır. Howard Rheingold bu konuda öncü bir çalışması ile insanları ortak değerler ve çıkarlar etrafında çevrimiçi olarak bir araya getiren bir toplumun oluşturulduğunu söylemektedir. Sayıları giderek artan araştırmacıların çabalarına rağmen elektronik ağlarda sosyalleşmenin ne oranda olduğu ve yeni sosyalleşme biçiminin kültürel etkilerinin neler olduğu hale belirsizdir. Sherry Turkle psikanalitik çalışmalarından birinde kullanıcıların rol yaptıklarını, çevrimiçi kimlikler yaratıp kendilerini ifade etme ihtiyacı içinde olan insanlara bir teselli olarak çevrimiçi iletişimin var olduğunu belirtmiştir (Bauman ve Lyon,2016:49). Diğer çalışmalara bakıldığında, Mark Slouka gibi sosyal eleştirmenler çevrimiçi yaşamın giderek hayattan bir kaçış olduğunu, bilgisayarların ve internetin sunduğu sosyal ilişkilerin insanilikten uzaklaştırmasını eleştirmektedir. Bunun yanı sıra, birçok araştırma belli koşullar altında internet kullanımının yalnızlığı, yabancılaşmayı ve hatta depresyonu arttırdığını göstermektedir.

Medyanın her kanalıyla bireylerin zihinleri doldurulmaya çalışılmaktadır. İnsanlar coğrafi engelleri ve mekânları aşmış ve küresel bir ağ iletişimine geçmişlerdir. Yenikapitalizmin efendileri yoktur. Yalnızca şeffaflığın efendileri vardır. Küreselleşme ile evrenselliğin ayırımına bu anlamda değinen Baudrillard, evrenselliğin kültür ve

değerlerle bağlantılı olduğuna; küreselliğin ise teknoloji ve iletişim gibi olgular anlamına geldiğini söylemektedir. Evrensel olan her şey küresel olmak mecburiyetinde değildir ancak evrensellik küreselleşmenin içinde eriyen ve özgünlüğünü kaybetmiş bir kavramdır. Sanal kültürün küreselleşmesi ise evrenselliğin karşısında alınmış bir zafer sayılmaktadır (Baudrillard,2006:51-54). Örneğin evrensel bir dilin varlığı söz konusu değildir ancak küresel iletişim ağları kurulabilmektedir. Gelişen teknoloji ile beraber insanlar gerçek olanlar yerine simüle edilmişleri tercih etmektedirler. Her bilgiyi sanal platformlarda paylaşmak hakikati olanaksızlaştırırken, simülasyonu daha kolay hale getirmiş ve küreselleştirmiştir.

Yeni teknolojiler ve küreselleşme zaman ve mekân kavramlarının önemini ortadan kaldırmıştır ancak McLuhan'ın söylediği gibi küresel bir köy yaratmamış aksine çok fazla toplumsal çatlaklar oluşturmuştur. McLuhan Sanayi Devrimi sonrasında gelişen teknolojiyi yakından incelemiştir ve özellikle radyo ve televizyonun toplum üzerindeki etkilerine yoğunlaşmıştır. Araştırmaları ve gözlemleri sonucunda elektronikleşen iletişim araçlarının dünyayı küresel bir köye çevireceği kanısına varmıştır. McLuhan'a göre insanlar iletişim teknolojileri ile çevrilmiş bir alanda yaşamaktadırlar. Bireyler tarafından koşulsuz olarak kullanılabilen internet, bireyler arasındaki mesafeleri yok ederek adeta bir "Küresel Köy" yaratmıştır. Birbirlerinden habersiz kişilerin bile sayfalar üzerinden devamlı olarak birbirlerini gözetlediği internet dünyasında, her şey anında öğrenilebilir bir hal almıştır (McLuhan,1962:31). McLuhan teknolojinin yaratacağını düşündüğü "Küresel Köy" fikri ile teknolojinin olumsuz taraflarını görmezden gelmektedir.

Günümüzde ise aynı kamusal alanlardaki, okulda olan kişiler bile yüz yüze görüşmekten ziyade sosyal medya iletişimini tercih etmektedir ve bu seçim Harvey'in zaman mekân sıkışmasını doğrulamaktadır. Zamanla kendi değerini bile kendisi belirleyemez hale gelen birey aldığı "fotoğraf beğenileri" ile kendi toplumsal değerini oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra kişilerin gerçek hayatta sahip olduğu ruh hali ve kimliklerle, sosyal medya uygulamaları içerisinde sahip oldukları kimlikler arasındaki uyumsuzluklar büyük sorunları açığa çıkarabilmektedir. Karakter aşınmaları bu sorunların en önemlisi sayılmaktadır.

Çeşitli nedenlerle sosyal medya uygulamaları kullanılabilen ve olumsuz sonuçlara neden olabilmektedir. Sosyal medya kullanımının Bauman'a göre asıl amacı

ise bilgi değiş tokuşudur. Bireyler sosyal yaşamlarının kamuya açık hale getirilmesinden ve kendilerine dair eksiksiz bilgi göndermekten oldukça mutludurlar. Birleşik Krallık'ta yaşayan 13-17 yaş arası kişilerin %65'ine yakın kısmı sosyal paylaşım ağlarını kullanmaktadır. Sosyal paylaşımın bir tercih meselesinden çıkıp zorunluluğa dönüştürüldüğü Güney Kore'de ise elektronik platformlarda yaşamak, İpod, bilgisayar veya akıllı cep telefonu üzerinden haberleşmek bir zorunluluk haline gelmiştir (Bauman ve Lyon,2016:43). Bauman ve Lyon "Akışkan Gözetim" kitabında gözetimin panoptik dönemden farklılaşarak akışkanlaştığını belirtmektedir ve Eugene Enriquez'in akışkan modern tüketici dünyasından şöyle bir sonuç çıkarttığını söylemektedir:

"Önceleri görünmez olanın-herkesin mahremiyeti, herkesin içsel yaşamı-şimdilerde kamusal sahnede ifşa edilmesi gerektiği anumsanırsa, kendi görünmezliklerini önemseyenlerin yadsınmaya, dışlanmaya veya bir suç işlediğinden kuşulanılmaya mahkûm olduğu anlaşılabilir. Fiziksel, ruhsal ve sosyal çıplaklık bugünün gereklilikleridir."(Bauman ve Lyon, 2016:43)

Demek ki mahremiyet kavramına değer veren bireyler günümüz kurallarına ve yaşam tarzına göre bir sosyal dışlanmışlığa maruz kalmaktadırlar. Bireylerin özel yaşamları diğer bireylerin yaşamları ile kendi istekleri doğrultusunda birleştirilmiştir. Özel hayatlar Bauman'ın deyimi ile adeta "kamusallaştırılmıştır". Geçmişin cezalandırıcı gözetim pratiklerinin aksine bireylerin kendi istekleri ile hayatlarını deşifre ediyor olması, mahremiyetin önemini de giderek azaltmaktadır. Foucaultcu gözetim perspektifi ile günümüz enformasyon temelli gözetimin en temel farkı rızaya dayandırılarak uygulanmasıdır. Bireylerin teknolojiye olan ilgisi ve sadakati giderek artmaktadır.

Enformasyon toplumu içerisinde teknolojiye duyulan tüketici sadakati, bireyi teknolojinin bir uzantısı konumuna getirmiştir. Dünya nüfusunun yarısından fazlasının en az bir adet akıllı cep telefonu kullandığı bilinmektedir ve bu yaratılan "teknoloji fetişizmini" desteklemektedir. Dünya üzerinde düşük ücretlerle çalışan birçok kişi maaşlarının oldukça üzerindeolan akıllı telefonlarını kullanmaktadır. Kullanılacak telefonun özelliklerinin benzer olmasına rağmen yeni modelin ilk kez kendilerinde olma arzusu ve toplum ortalamasının gerisinde kalma utancı toplumda adeta bir teknoloji fetişizmi yaratmıştır. Bireylerin bir emek sonucu ortaya çıkan ürünlerin amaçlarını yanlış kavramalarını ifade eden bu kavram, değer konusunda yaşanan bir karmaşayı

anlatmaktadır. Cansız nesnelere yalnızca insanların sahip olabileceği özellikler atfedilerek, bu nesnelere birer canlı olma fırsatı vermeyi Marx meta fetişizmi olarak kavramsallaştırmaktadır (Kameralara görme özelliği verilmesi, telefonlara dinleme özelliği verilmesi vb.) (Ollman,2012:305). Yeni modellere tapmaktan ve geride kalma kaygısından kaynaklanan bu kavram, bireyleri devamlı olarak tüketme döngüsünün içine hapsederek, teknolojiye karşı koşulsuz bir sadakat duyulmasına neden olmaktadır. Metaya duyulan bağlılığı bu anlamda eleştiren Debord, (2017: 50) gösteri ve imaj dünyasının da metaların toplumsal yaşamı tamamı ile işgal etmeye başladığı anda oluştuğunu öne sürmektedir. Görülenin çok ötesinde metadan başka bir şeyin de görülemediği yeni bir dünya kurulmaktadır. Teşvik edilen meta bağımlılığı ve tüketim, akıllı telefonların ve diğer cihazların satışını arttırmakla kalmamakta, aynı zamanda internete bağlanabildiği için sosyal medya uygulamalarının kullanımını da arttırmaktadır. İnternete ulaşımı açık olan her şeyin ise denetimi günümüzde daha kolay yapılmaktadır. Bu nedenle bireylerin artık birer mikro-panoptikon oluşturduğu ve devamlı yanlarında taşıyarak gözetime olanak verdiği görülmektedir. 1970'lerin sonlarından itibaren üretim toplumdantüketim toplumuna keskin bir geçişin yaşanması ile taşınabilir bütün elektronik cihazlarla donatılmış toplum, bireyleri artık içsel benliklerini teşhir etme dürtüsü ile bir topluluğa dahil olabilmektedirler.

Bireylerin kişilik ve tercihlerikendisini keşfetme açısından modern topluma yenik düşmüştür. Devamlı değişen yaşama uyum sağlamaya çalışan birey, teknolojiye gösterdiği sadakat ile benliğini koruyamamıştır. Teknolojinin sunmuş olduğu olanaklar karşısında tüm bilgilerini koşulsuzca sunan birey, zamanla kendi Panoptikonunu oluşturmuştur. Bahsedilenteknoloji fetişizmi bu anlamda sürekli değişen bir sadakati temsil etmektedir ve toplumsal bir uyuşturucu işlevi görmektedir. Sunulan olanaklar bireylere birer seçenek gibi gelse de, teknolojinin varlığından kâr sağlayanlar tarafından belirli bir amaca göre belirlenmektedir. Kitle iletişim araçlarına olan bağımlılık bireyler üzerinde bir baskıya sahiptir. McLuhan kitle iletişim araçlarının neden olduğu bu baskının akıldışılığa yol açtığını ve elektronik aletlerin kullanımının değiştirilmesi gerektiğinin önemini vurgulamıştır (Debord,2017:186-187).

İnsanlığın bir uzantısı halini alan teknoloji, yarattığı yeni insan figürü ile birçok eleştiri alabilmektedir. Feuerbach'ın dinsel yabancılaşma kuramından hareketle günümüz teknoloji kullanımı ele alındığında, bireylerin yarattıkları olgulara teslim

olduklarını söylemek mümkün hale gelmektedir. Zamanla yaratılan teknoloji, insanoğlunu bir hiç haline getirecektir (Feuerbach,1991:26). Yaratılan ürünün yaratan kişi üzerinde hâkimiyet kurması söz konusudur.

Hegel yabancılaşma kavramını bilinç üzerinden ele alırken, Feuerbach materyalist bir temelde eleştirmektedir. Bu perspektif Marx için yeterli değildir ve Feuerbach'ın yabancılaşmaya bakış açısını tekil olarak ele aldığını belirtmiştir. Feuerbach'ın bireyin toplumdaki konumunu ihmal ederek yaptığı yorumlamayı eleştirmiş ve iktisadi bir perspektif katarak yabancılaşmayı açıklamıştır. Neticede Marx, yabancılaşma kavramını iktisadi, kültürel ve toplumsal olarak ele almaktadır. Günümüz toplumunda da hâkimiyet alanı üretilendenüretene doğru gitmektedir ve teknoloji bir yaratım olmaktan çıkarak günümüz yeni insan figürünü yaratmaya başlamıştır (Marx,2013:11). Bauman ise yaratımın amacının ve özünün yıkım olduğunu söyleyerek, teknolojinin yarattığı yeni insan figürünün birçok toplumsal kaygıyı da beraberinde getirdiğini belirtmektedir. Kurulan şeffaf mükemmellik rüyası, modernitenin bir getirisidir. Yaratılan her türlü nesnenin ve metanın ideolojisi eski olanı yıkmaya niteliğindedir (Bauman ve Lyon,2016:95).

Bu bağlamda kusurlar yok edilmeden, modern bir dünya kurmak mümkün olamayacaktır. Burada görülen kusur ise döneme uyum sağlayamayan özelliklerdir. Modern dünya ilk olarak bunları yıkmak ile görevlidir. Post-modernitenin tarihi asıl olarak yaratıcı yıkımın tarihidir. Modernitenin yaratmış olduğu sanal düş ise toplumsal birlikteliği yıkıcı etkiler barındırmaktadır (Giddens ve Pierson,2001: 83).

1.3.2.1.Sosyal Medya –Mahremiyet İlişkisi

“Mahremiyetimiz kutuplardaki buzullardan daha hızlı erimektedir, teknoloji onu hukuk sisteminin koruyabileceğinden daha hızlı bir şekilde yok etmektedir. Bu eğilim belirli bir yol ile geri döndürülemez, mahremiyet artık kayıptır” (David Holtzman)

Modern anlamda mahremiyet kavramından ilk kez 1890 yılında Amerikalı bir yargıç olan Brandeis tarafından bahsedilmiştir. Mahremiyeti bireyin “yalnız bırakılma

hakkına sahip olması ve hakların en kapsamlısı” olarak değerlendiren Brandeis özgür insanlar için en değerli olgunun mahremiyet olduğunu belirtmiştir. Toplumdan topluma ve kültürden kültüre farklılık gösteren mahremiyet kavramı özel alan ile kamusal alanın farklılaşmasından doğmaktadır. Teknolojinin devamlı gelişimi ile toplumsal hayat ve mahremiyet de yeniden şekillenmeye başlamıştır (Türkoğlu,2018: 169-170). Özel alanların yeniden yorumlanmaya başladığı günümüz dünyasında yeni iletişim teknolojilerinin yeri oldukça büyüktür ve kamusal-özel alan farkı bu anlamda yeniden tanımlanmalıdır (Kodak,2018:90). Öyle ki kişisel olarak kullanılan ancak toplumsal bir mekân ve bütünleşme yeri halini alan internet sonrasında, özel alanlar kamusallaşmaya başlamıştır. Yeni teknolojiler ve verilerin giderek kamuya açık hale gelmesi ile beraber mahremiyetin yitimi toplumsal bir kaygı halini almaya başlamıştır. 1960’larda mahremiyetin sonuna gelinmiş ve birçok yazar tarafından çeşitli yayınlarla topluma uyarılarda bulunulmuştur. Mahremiyeti yok etmek adına atılan adımlara Brenton, 1964’te yayımladığı *Mahremiyet İstilacıları* ile değinmektedir. Brenton *Mahremiyet İstilacıları* kitabındaki kişisel bilgilerin kontrol edilmesine doğru gidilmesi hakkında toplumsal bir uyarı yapmaktadır (Brenton,1964: 232). Aynı sene içerisinde Vance Packard *Çıplak Toplum*’u yayımlayarak gözetimin bireyselleşmesine değinmiş ve bireylere tek tek uygulanan gözetimin büyük ölçüde yoğunlaşarak mahremiyeti bitirmesi üzerine önemli değerlendirmelerde bulunmuştur (Packard,1964:15).

Gözetimin sosyal medya kanalları aracılığı ile dönüşüme uğrayarak bireylerin hayatına bir keyif unsuru olarak sızması, mahremiyetin sonunu getirmektedir. Modernite tarihinin ilk zamanlarında açıkça kendisini hissettirerek uygulanan gözetim pratikleri günümüzde görünmez hale getirilmiştir. Akıllı cihazların içerisinde eğlence ve gözetimin birbiri ile yaptığı görünmez anlaşma bugün gözetim toplumuna gönüllü olarak hizmet vermektedir (Kodak,2018:91).

1960 sonrasında kullanımları arttırılan kameralar, dinleme cihazları ve izleme teknolojileri toplumsal olarak artan kaygıların kaynakları sayılmaktadır. Bilgisayarların verileri işleme ve depolayabilme kapasitesinin endişesini taşıyan Arthur R. Miller, dünyanın giderek şeffaf bir yere dönüştüğünü ve bilgisayarların artık büyük bir izleme sisteminin kalbi olduğunu söylemektedir. Miller’a göre “evlerimiz, mali statümüz ve ilişkilerimiz hastalıklı derecede meraklı ve kötü niyetli her türde davetsiz ziyaretçilere açık hale getirilmeye başlanmıştır” (Vincent,2017:179). Modernleşme süreci içerisinde

sınırları belirginleşmeye başlayan özel alanlar insanların evi ve ailesi olarak sayılmakta ve ev dışı alanlar kamusal alan olarak değerlendirilmektedir ancak yeni iletişim teknolojileri bu ayrımı ortadan kaldırmıştır. Bireylerin özel hayatı ile kamusal alan arasındaki görünmez perdeyi kaldıran teknoloji, bireylerin hayatlarını şeffaflaştırmıştır. Aynı kaygıları paylaşan Warner ve Stone da bilgisayarların ayırım gözetmeksizin herkes için bütünleşmiş bir veri dosyası oluşturabileceğini ve dünyanın artık bir veri bankası haline geldiğini söylemektedir (Vincent,2017:189).

Bauman günümüz toplumunu bir itiraf toplumu olarak değerlendirmekte ve mahremiyet konusunda toplumların uçurumun eşiğinde olduğunu söylemektedir. Tanrı'dan başka kimsenin bilemeyeceği sırların bilgisayarlara emanet edildiğini ve bilgisayarların hiçbir şeyi unutmayan hafızası ile bu bilgileri kullandığını belirtmektedir. Kamu ve özel kavramlarını tartışan Bauman, özeline kamuya taarruz ettiğini ve iki alan arasındaki sınırların yok olmaya başladığını söylemektedir (Bauman ve Lyon, 2016:41-43). Bu konuda George Simmel'in gizlilik hakkındaki söylemlerini de destekleyerek mahremiyetin korunmasının tek yolunun kişiler tarafından anlaşılmasını beklemek olduğunu düşünmektedir. Günümüz dünyası saklama niyeti ile açığa çıkartma arzusunun yoğun olarak çarpıştığı bir dünyadır ve mahremiyet alanı meraklı zihniyetlerden korunmak adına bir hapishaneye dönüşmektedir. Bu nedenle ancak bireyler arası saygının korunması halinde mahremiyet sınırları belirginleşebilecektir (Bauman ve Lyon,2016:39).

Gizliliğin yok olması ve toplumsal bağların kopuşu arasında Bauman'a göre bir neden sonuç ilişkisi bulunmaktadır ancak hangisinin daha önce yok olduğu belirsizdir. Bireylerin toplumsal alanlarda iletişim kurulmasını kolaylaştırmak amacı ile ortaya attıkları her yenilik toplumsal yıkıcı özellikler barındırmaktadır. Teknolojinin gelişmesi adı altında topluma bir umut olarak sunulan her aygıt, toplumu biraz daha umutsuzluğa sürüklemiştir. Bilgiye daha kolay erişimi sağlamak adına alınan her kayıt, bireylere "kolay erişilebilirlik" bedeli ödetmektedir. Geçmiş dönemlerin uzun ve anlamlı mektuplarından, e-postalara; kısa ancak anlamlı e-postalardan kısaltılmış mesajlara; oradan ise 140 karakteri aşmamak koşulu ile yazılacak olan "twit" dünyasına hızlı bir geniş yaşanmıştır. Anlamdan yoksun mesajların yer aldığı günümüz dünyasında birey giderek değersizleşmektedir. Anlamdan yoksun ve sığlaşmış mesajlara sahip bireyler, üzerinde sörf yapılması daha kolay hale gelmektedir. Bu anlamda sanal olarak

oluşturulan yeni toplum, asıl olarak toplumu parçalamak niyetini barındırmaktadır (Bauman,2014:109-119). Arkadaşlık kavramının dahi giderek anlamdan yoksunlaştığı ve sayfalarda kayıtlı olan birer sayı halini aldığı görülmektedir. Sanal olarak arkadaş edinebilmenin risksiz boyutu, sosyal medya uygulamalarını bu anlamda daha da cazip hale getirmektedir. Anında sayfalardan çıkartılabilen bir arkadaşlık bariz bir biçimde değişken ve parçalanmaya mahkûmdur. Bu nedendir ki sanal platformda kurulan arkadaşlıkların ölüm oranları hayli yüksektir (Castells,2005: 475).

Bilgisayar ve telefon gibi taşınabilir olan her elektronik cihaz, bireyleri mahremiyet kavramından biraz daha uzağa taşımaktadır. Giderek hayatın her alanına sızan ve gündelik yaşamın bir parçası haline alan teknoloji, tüm toplumsal kaygılara ve uyarılara rağmen taşıdığı “modernlik rüyası” ile olumsuz yanlarını geride bırakarak bireyleri esir almaktadır. Günümüzde bireylerin internet ve dolayısıyla sosyal medya uygulamaları üzerinde geçirdiği zaman, mahremiyetini teslim ettiği zaman ile orantılı olarak artış göstermektedir. Konumunu, ismini, telefon numarasını, kredi kart bilgilerini, e-mail adreslerini, kişisel görüşlerini ve fotoğraflarını sosyal paylaşım platformlarında paylaşan bireyler, teknolojiye teslim ettiği benliklerini dönülemez bir biçimde kaybetmektedirler. Kullanılan sosyal medya uygulamalarının olumsuz özelliklerini görmezden gelen ve bu uygulamaların asıl amacını ihmal ederek sonsuz eğlence dünyasına kendisini bırakan insanoğlu için, mahremiyet kavramı artık yok olmanın eşiğindedir.

İçinde bulunduğumuz dönem Web 2.0 olarak adlandırılmaktadır. Web 2.0 özellikleri bakımından serbest bir veri akışı sağlamakta, görsel uygulama oluşturmaya izin vermekte ve fikirleri paylaşmaya olanak sunmaktadır. Her an akıllı cep telefonlarına indirilebilen ücretli ve ücretsiz uygulamalardan olan Facebook, WhatsApp, Instagram gibi sosyal medya uygulamaları indirme karşılığında herhangi bir ücret almadan kişilere hizmet sağlamaktadır. Ücretsiz olan bu uygulamalar ile kullanıcıları arasında görünmez bir anlaşma bulunmaktadır. Öyle ki sanal platformlara farklı nedenlerle özel bilgilerini sunan bireylere çeşitli eğlenceler vadeden sosyal medya uygulamaları kişilerin mahremiyetini satın almaktadır.

Veri akışının serbest olması sebebiyle siyasi partiler tarafından dahi çokça tercih edilen ve kullanılan sosyal medya uygulamalarının ayakta kalabilmesi kişilerin verilerinin satılabilmesi üzerine kuruludur. Örneğin siyasi partilerin Web 2.0’ı tercih

etmelerinin önemli sebeplerinden bazıları liderlerin düşüncelerini ayrıntılı olarak internet içerisinde yansıtmak ve seçmenlerle iletişim kurmaktır. Partiler sosyal medya üzerinden düzenli bilgi akışları ile faaliyetlerinden seçmenleri haberdar etmek, seçmen düşüncelerini bir araya getirmek ve anketler ile oy yüzdelerine ulaşmak gibi birçok faaliyeti bir arada yürütmektedirler. Her ne kadar bireyler olumsuz yanlarını görmezden gelseler de Facebook iletişimi arttırmak için değil siyasal bir araç olarak üretilmiş bir uygulamadır. Bu nedendir ki ilk kez ayrıntılı bir siyasi araç olarak 2008 ABD seçimlerinde kullanılmıştır (Akyol,2015:100). Facebook bu yönüyle aktif siyasette de rol alan bir görev üstlenmektedir.

Facebook uygulaması 2004 yılında Harvard'da kurulmuştur ve 2005 yılında öğrencilerden kurumsal firmalarda çalışan kişilere kadar herkesi etkisi altına almaya başlamıştır (Boyd ve Ellison:2008:218). Kurulma felsefesi olarak en az maliyetle tüm insanları bir araya getirme düşüncesini temel almaktadır. Ancak zaman içinde bu amaç başka amaçlar ile yer değiştirmiş ve Facebook'u kullanan bireylerin gizli verilerinin para karşılığı satılmasından kar sağlama amacına dönüşmüştür. Günümüz toplumunda mahremiyet kavramı sosyal medya uygulamalarının teşviği ile yok edilmiş ve yerini toplumsal şeffaflığa bırakmıştır. Zuckerberg'in "*kişisel mahremiyet devri geçti*" sözü gözetimin özel hayatın dokunulmazlığını yok ederek mahremiyeti en aza indirdiğinin kanıtını oluşturmaktadır.

Zuckerberg'in belirttiği ifadeler 2018 yılında Facebook kullanıcısı 87 milyon kişinin özel verilerinin satılmasının dayanağını ve ön bilgilendirmesini oluşturmaktadır. 2018 yılı Mart ayında ABD'li bir sosyal medya şirketi olan Facebook, siyasi seçimlere müdahale edilmesi amacıyla Cambridge Analytica şirketine uygunsuz veri satıldığını duyurdu. Bunun üzerine birkaç gün içerisinde Facebook hisseleri %10 a yakın değer kaybetmişti. Cambridge Analytica şirketi ile Facebook arasında ihlal ve kötü kullanıma dayanan bir anlaşma bulunduğu görülmektedir.

2014 yılında Amerika'daki kişiler hakkında ayrıntılı profil çıkarmayı amaçlayan bir anket uygulaması geliştirilmiştir. İlk olarak 270.000 kişi tarafından yapılan bu anket ile 50 milyon kişinin verileri bir anda toplanmıştır. Bu uygulama ile toplanan tüm veriler daha sonra Cambridge Analytica şirketine satılmıştır. 50 milyon kullanıcının arama geçmişleri, beğenileri, ziyaret etmiş olduğu internet sayfaları, siyasi görüşleri gibi pek çok gizli bilgi şirketin eline geçmiştir. Cambridge Analytica toplamış olduğu veriler

ile kullanıcıların davranış eğilimlerini inceleyerek siyasi reklam modelleri oluşturmuştur. Psikolojik verilerin ayrıntılarına da sahip olan Cambridge Analytica şirketi ise bu verileri elindeki diğer verilerle birleştirerek başkan adaylarının seçim kampanyalarında reklam hedeflemesi için kullanmıştır. Oluşturdukları siyasi reklam modelleri ile kilit seçim bölgelerinde kişilere özel seçim propagandaları hazırlamışlardır. Örneğin muhafazakâr, eğitim seviyesi düşük, para sahibi ve aktif bir hedef grup belirleyip, bu gruba rahatsız olabilecekleri reklamlar sunulmaya başlanmıştır. Hazırlanan bu reklamlar bireylerin hassasiyetlerinin tetiklenmesine sebep vermiştir. Bunun sebebi ise karşı oldukları siyasi düşüncelerin güçlendiğine inanmalarındır ve bu hassasiyet ile örgütlenmeye başlamışlardır. Bu tarz bir girişimle bireylerin hassasiyetleri uyarılmaya başlanmıştır (Uğraş,2018). 50 milyon kişiden fazla bireyin verilerinin kullanımı ise yalnızca ABD içinde sınırlı kalmamıştır. Parti adaylarının ve seçmenlerin karşılıklı olarak görüş ve söylemlerinin paylaşıldığı aktif bir etkileşim sunan sosyal medya uygulamalarının bu yönüyle seçimlerde büyük önem taşıdığı bilinmektedir (Akyol,2015:101-103).

1.3.2.2.Gerçekliğin Yıkımını Başlatan Sanal Yaratım

Gerçeklik ve sanallık kutuplaşmasına Debord sıkça değinmektedir. Debord (2017: 136-137) toplumlarda kültürün içsel olarak gelişmesinin temel prensiplerinin gelenek ve yenilik arasındaki çatışma olduğunu söylemektedir. Bu çatışma ise daima yeniliğin zaferi ile sonuçlanmaktadır. Kültürel yenilikler kendi bütünlüğünün bilincine vararak bütün ayrılık ve mesafelerin ortadan kaldırılmasını hedeflemektedir. Hiçbir davranışı kalıcı olarak sürdürememek ve devamlı olarak yeniliklerle yüzleşmek kültürün her anlamda çözülmesinin başlangıcıdır. Debord'un bu düşüncelerinden hareketle toplumlarda çözülmeye başlayan iletişim kültürünün başka bir boyutunun incelemesi yapılabilmektedir. Gelenekselden kopan bir parçanın çökmeye mahkûm olduğunu söyleyen Debord; geleneklerle yeniliğin çatıştığı yerlerde yeniliğin ve modernitenin zafer kazandığına değinerek kültürel çözülme olgusunu anlatmaktadır. Ağlar üzerine taşınan sosyal hayatlar yeni bir kültür inşa etmiştir. Önemle değinilen mahremiyet kavramı da bu anlamda moderniteye yenik düşerek erimeye başlamıştır. Geleneksellik ile karşı karşıya kalan modernite dünyanın çoğu yerinde baskınlığını hissettirmeye başlamıştır. Burada teknolojinin sosyal inşasından bahsetmek oldukça

önemli olacaktır. “Sosyal inşa” ifadesi ilk olarak Berger ve Luckmann (1966) tarafından kullanılmıştır. Bu kavramın temelinde sosyal olarak inşa edilen gerçeklik yatmaktadır. Toplumsal gerçeklik bireylerin davranış ve tutumları ile varlık kazanan kurum ve yapılardan meydana gelmektedir. Olayların veya davranışların bir toplumda gerçeklik haline gelebilmesi için bireylerin onun varlığını pekiştirmesi ve onsuz yaşayamaz hale gelmesi gerekmektedir. Teknolojinin sosyal anlamda toplum tarafından inşa edildiğini söylemek, onu gerçek bir nesne haline getirmektedir. Bu anlamda sosyal kurumlar ve teknoloji insanlık ürünü olması nedeniyle sosyal yapılardan yoğun bir biçimde etkilenmektedir (Sismondo,2016:87-89).

İnternet kullanımının yaygınlaşması ile birlikte internetin sebep olduğu olumsuz sonuçlartartışılmaya başlanmıştır. Bu alandaki çalışmaların birçoğu internet kullanımının kişinin kendi iradesi ve tercihinden zamanla çıkması ile ele alınmaktadır. Günümüzde internet başında uyumaksızın günlerini geçiren gençlerin ölüm haberleri alınmaktadır. 1996 yılında ortaya Ivan Goldberg tarafından sunulan “internet bağımlılığı” olgusu, patolojik kumar oynama ölçütleri temel alınarak Young tarafından araştırılmıştır. Young’un tanımlamış olduğu sekiz ölçütten beş tanesini birey taşıyorsa bağımlılıktan söz etmek mümkün olacaktır. Bu ölçütler arasında sürekli olarak internette olanları düşünmek, keyif alabilmek için giderek internete daha da ihtiyaç duyulması, internet kullanımını azaltmaya yönelik girişimlerin başarısız kalması, internet kullanımından vazgeçilmesi halinde duyulan huzursuzluk ve sıkıntı, planlanandan daha fazla internette zaman geçirme, interneti fazla kullanım sebebiyle çevre ve aile ile sorunlar yaşama, başkalarına internette geçirilen zaman ile alakalı yalan söylemek ve interneti hissedilen kötü duygulardan (depresyon, huzursuzluk gibi) kaçma sebebi ile kullanmak bulunmaktadır.Eğer kişi bu ölçütlerden beş tanesini taşıyorsa teknoloji bağımlılığı bulunmaktadır ve internet kullanımının yaygınlaşması ile günümüzde birçok birey için bu ölçütlerden söz etmek mümkündür (Bozkurt vd., 2016:236).

İnternet, giderek atomize olan ve yalnızlaşan aynı zamanda içine kapanık ve sıkılgan kişilikleri sebebiyle gündelik hayatlarında sosyalleşemeyen bireylerin, “diğerleri” ile iletişim kurabildiği ve kişileri görünmez ağlarla birbirine bağlayan yeni bir kamusal alana dönüşmektedir. Bourdieu da bireylerin kendilerine benzer başka bireyler ile sanal platformlarda bir araya gelerek dijital kabileler oluşturduğunu söylemektedir (Castronova, 2005: 7). Maffesoli (1996) ise bu dijital kabilelerin

ömürlerinin kısa olmasına karşın aralarında duygusal bir bağ oluştuğunu düşünmektedir. Bu gruplar geçici ve sığ bir kültürü paylaşmaktadır. Oluşturulan dijital cemaatleri Maffesoli 'postmodern kabileler' olarak değerlendirmektedir. Bu topluluklar kendilerinden farklı olanların dışarıda bırakılmalarına da yardımcı olmaktadır. Bu anlamda sanal platformlarda bireyler kendi düşüncelerine yakın kişilerle bir araya gelmektedirler. Sosyal medya uygulamaları burada bir katılım aracı olarak yer almaktadır. Öyle ki birçok siyasal konuda dahi kişilerin benzer fikirleri ile bir araya gelebildiği bir ortam hazırlamaktadır. Dijital platformlar bireylere fiziki olarak olmadığı halde bir katılım ve direniş imkânı sunmaktadır. Siyasal anlamda da kişileri bir araya getirebilmekte ve direnişin “@” halini yaratabilmektedir (Şener, 2014: 2-4)

Elektronik ağların mekânsal alanlardan daha çok ilgi görmesi sonucunda internet günümüz toplumunun simgesi halini almıştır. Kamusal alanların elektronik yeniden inşasının yanında farklılaşmalara dayalı olarak “gerçek demokrasi” gibi vaatleri içinde barındıran internet; yeterli bilgiye ve donanıma sahip olmayanları hiçe sayarak bilgi aristokrasisi yaratmış, dijital tiranlar doğurmuş ve iktidarların farklı denetleme ve kontrol uygulamaları sonucunda gözetim pratiklerini en üst noktaya taşımıştır (Dolgun,2008:192-193).

Bauman (2016:32-33) günümüz dünyasının çeşitli araçlar temelinde sunduğu demokrasi ve özgürlük vaatlerini eleştirmektedir. İnsanların modern anlamda bir arada yaşama düzenini ikiyüzlü olarak değerlendiren Bauman, modern yaşamın bir taraftan özgürlük vaatleri sunarken bir taraftan zorlayıcı yanlarının olduğunu belirtmektedir. Mirandola'ya göre ise modernite “insanı istediklerini yapmaya yönelten” açık bir anlam taşımamasının yanında; mecburiyetler ve açık sınırlar da barındırmaktadır. Tembelleşmiş ve tutkularının istilasına uğramış topluluklar için özgürleşmek fikri bireylerin istediklerini yapabilmek anlamına gelmektedir. Oysa düzenin ve modernitenin getirdiği standardizasyon, sahte özgürlük vaatleri taşımaktadır. Kendi tercihlerini yapmakta özgür bırakıldıklarını düşünen bireyler, asıl olarak belli bir noktaya doğru itilmektedirler.

Benzer bir pratik olan kitlelerin fabrikalar içerisinde kendilerini baskı altına alanların, onlara özgürleşmek adına iyi bir şans verdiklerine inanmalarıdır. Bu çalışma biçimi de insanların ezilmesi ve sömürülmesine dayanan yeni katı düzenin başlangıcıdır. Marx ve Engels kendi dönemleri içerisinde, yaşanacak olan yeni kapitalist

sistemi öngörmüş ve modern kapitalizmin bütün katılıkları eriteceğini belirtmişlerdir. Modernizm bu anlamda katı olan her şeyi sıvılaştıran ve sıvılaştıktan sonra etki alanını daha da genişleten bir olgu haline gelmektedir (Bauman,2016:37-38).

Bu bağlamda tarihin birçok döneminde kişilere birer tercih meselesi olarak sunulan yenilikler asıl olarak dayatma ve baskılama pratiklerini içerisinde barındırmaktadır. Teknolojinin yenilik barındırmasının yanı sıra içerisinde birçok panoptik mekanizma bulundurması bu duruma örnek sayılmaktadır. Mutlak olarak altının çizilmesi gereken kısım, topluluklara tanınan imtiyazların içerisinde var olan baskı mekanizmasıdır. Günümüzde internet kullanımının insanlığa sağladığı ayrıcalık ve özgürlükler de belirtilen baskıcı mekanizmaların arasında sayılabilmektedir.

Panoptik pratiklerin günümüzde daha da akışkan hale gelerek birçok alana yayıldığını söylemek mümkündür. Önceki dönemlerde yalnızca bulunduğu yerin gözetimine müdahale edebilen gözetim binası, bugün birçok enformasyon teknolojisinin içerisine sıkıştırılmıştır. Bauman Panoptik mekanizmanın temel prensibini, tutukluların kendilerini devamlı gözetim altında hissetmesi ve rutinin dışında olan davranışları süzmesi olarak belirtmektedir. Bunu anlatırken çocuklarından uzak kalamayan ve devamlı onların hareketlerini gözetleyen ebeveynleri örneklemektedir. Öyle ki ebeveynlerin çocuklarının yaramazlık yapabileceği korkusuyla devamlı başlarında beklemeleri ve onları gözetim altında tutmaları söz konusu olabilmektedir. Panoptikon'da bu izleme sistemi sonucunda rutin dışına çıkan hareketler saptanırsa bir ceza sistemine dönüştürülmektedir. Burada önemle üzerinde durulması gereken ayrı bir nokta da, Panoptikon'un mahkûmlar ve tutuklular kadar nöbetçileri de izlediği yere bağlaması olacaktır. Bu farklılık günümüz gözetimi ile kıyaslandığında gözetlenen ve gözetleyenlerin aynı platform içerisinde yer almaya devam ettikleri görülmektedir. İki tarafı aynı yerde buluşturan Panoptik güç, bugün internet ile bütünleşmiş bir şekilde karşımıza çıkabilmektedir ancak Bauman'a göre akışkan hale gelmiştir ve farklılaşmıştır. (Bauman,2016:39).

Ortaya çıkarılış amacı gözetim, kontrol, denetim gibi etmenler olan sosyal medya uygulamalarının olumsuz özelliklerinin dışında bireylere haz veren tarafları da bulunmaktadır. Kişiler sayfalar içerisinde olmak istediği kişilere bürünebilmektedirler. Bu anlamda internetin yayılması ile hayatlarımıza giren “sanal kimlik” kavramı, bireylerin gerçek yaşamdaki kimlik oluşumunun yeniden yorumlanmasıdır. Bireyler

internet üzerinde kendi kimliklerini hem görsel hem de yazılı olarak istedikleri şekilde oluşturabilmektedirler. Sanal dünya ve ağlar bireylere olmayı istedikleri kişileri olma imkânlarını sağlamakta ancak kişileri kendisinden giderek uzaklaştırabilmektedir (Dursun ve Barut, 2016:536).

Sanal kimlik konusunu ele alırken, “sosyal kimlik” kavramını anlamak gerekmektedir. Kişinin kendisini nasıl tanımladığı, nasıl gördüğü ve toplum tarafından nasıl karşılanacağı kimlik kavramının içerisinde yorumlanmaktadır. Bu anlamda kimliğin toplumsal boyutları, “*Sosyal Kimlik Kuramı*” kapsamında değerlendirilmektedir. Kuram, bireylerin ait oldukları grupların kendi algılarını ve düşüncelerini değiştirdiğine; sosyal kimliğin ise grupta yer alan değişikliklere bağlı olarak dönüştüğüne dikkat çekmektedir. Tajfel ve Turner bu düşünceden hareketle, kişilerin dâhil oldukları gruplar içerisinde yaşanan değişikliklere bağlı olarak bir sosyal kimlik geliştirdiğini söylemektedir. Grupların ortak hareketine ve düşüncesine bağlı olarak bireylerin de kimlik inşa ettiğini düşünmektedirler (Tajfel ve Turner,2004). Bu kişilere Baudrillard perspektifinde ‘simülatif bireyler’ denebilir (Baudrillard,2006:21).Farklı kimlikleri deneyimlemek ve birden fazla kimliğe aynı anda sahip olabilmek sanal platformlarda bireylere bir farklılık olarak sunulabilmektedir. Bireyler sanal platformlar üzerinden sahte hesaplar açabilir, başkası gibi davranabilir hatta günlük hayatta kendi özelliklerini bastırılmış bireylerin karakterleri ve cinsiyet tercihleri bile sanal platformlarda daha rahat açığa çıkarılabilirler. Eğer kişilerin fikirlerinde uyuşmama hali söz konusu olursa çok kolay bir biçimde birbirlerini hesaplarından silmeleri ile ilişkilerini kesmeleri söz konusu olabilmektedir. Sanal dünyada bireylerin toplumdan onay görme sorunu bulunmamaktadır. Sanal kimlikleri ile oluşturdukları hayatlar bireylere sınırsız özgürlük tanıyabilmektedir. Karakterlerini ve kişiliklerini baskılamaya ihtiyaç duymadan rahatça ifade edebilen bireyler, kendilerine benzediklerini düşündükleri kişiler ile iletişim kurarak adeta suskunluk sarmalını kırmaktadırlar. Sosyal medya uygulamaları, sanal kimliklerin oluşturulabilmesi için doğrudan kullanılabilen bir mecradır(Dursun ve Barut,2016:538). Ayrıca kişilerin gerçek kimlikleri “ne oldukları” ile sanal kimlikleri ise “ ne olmak istedikleri ve ne göstermek istedikleri” ile alakalıdır. Kişiler sosyal medya ağlarında kendilerine yakın buldukları kişiler ile iletişime geçerek, gerçekten olmak istedikleri kişileri rahatça yansıtmaktadırlar. Benlik ile sanal dünya arasındaki sınırlar gerçek benliğin ezilmesi ile aşılabilir. Bu anlamda oluşturulan gösteri dünyası

sahtekârlığın hâkim olduğu ve doğru-yanlış arasındaki ayrımın kalktığı yerdir. Gündelik hayatındaki benliğine boyun eğen bireyler, çevrimiçi sayfalardaki tekniklere başvurarak aldatıcı bir yaşama doğru itilmektedir. Bu anlamda Gabel'in "temsil edilmeye duyulan anormal ihtiyaçlar" yorumu yeniden var olabilmek adına bireylerin vermiş olduğu mücadeleyi tanımlar niteliktedir. Yaratılan gösteri toplumu kurgusal muhataplarından başkalarını içerisine almadığı gibi, seyircilerin ve kullanıcıların aynadaki imajlarını yansıtmaktadır. Yanlış bilinç ile kullanılan iletişim teknolojilerinin olumsuz boyutları bireylerce araştırılmak zorundadır (Debord,2017:154-155).

Bireylerin isim, yaş, cinsiyet, statü gibi birçok bilgisini hiç tanımadığı kişilerden saklaması ve tamamen sanal kimlikler yaratarak iletişim kurması söz konusu olduğu için sanal platformlarda anonimlik (kişiye bağlı) geçerli olabilmektedir. İletişim ise sanal kimlik sahibi gerçek bireyler tarafından tamamı ile kurguya dayalı devam ettirilmektedir. Kişiler günlük hayatlarında olmayı istedikleri kişiler olabilmekte ve kendi karakterlerini ağlar üzerinde yeniden yapılandırabilmektedirler (Biçer,2014:63-64). Sosyal ağlar, bireylere istediği kişi olabilme fırsatını sunabilmektedir. Kişiler olduklarından çok daha farklı kimliklere bürünerek sahte kimlikler yaratmaktadırlar. Takipçi sayısını arttırmak, bilinirliğini fazlalaştırmak, sosyalleşebilmek gibi amaçlarla yeni bir kimliğe bürünen birey; zaman içerisinde gerçek kimliğine yabancılaşmaktadır. Gerçek hayat ile sanal hayat arasında kimliği iç içe geçmiş olan birey zaman içerisinde yalnızca kendisine değil çevresine de yabancılaşmaktadır. Bu gerçeklik, bireylerin sosyal medyada varoluş şekilleri olarak sınıflandırılmaktadır. Sosyal medyanın profilleri devamlı olarak inşa etme ve kimliklenme arzusu taşıdığı düşünülmektedir. Yalnızca geleceğe dair değil, geçmişe dair gönderimleri de barındıran bir "olma" halidir. (Toprak,2009:103).

Bireyin,sosyal platformlarda bir profil oluşturması ve sürekli olarak devam ettirmesi onu olabilecek muhtemel sorunların tedirginliğinden uzaklaştırabilmektedir. Kişi ana ve zamana göre değişebilmektedir ancak sosyal medyada ona verilen kimlikle belirli bir forma sokulmaktadır. Bu nedenle ağlar içerisinde özneliği alınan birey, beklenen davranışları göstermesi gereken bir "sayı" formuna büründürülmüştür. Böylece ağlar dünyasına daha fazla dâhil edilen birey, özgürlüğünden koparılmakta ve sahte bir özgürlük rüyasına aitleştirilmektedir (Hazar,2011:159).

Kullanıcılar sosyal platformlara genellikle fotoğraf ve video paylaşarak, diğerlerinin fotoğraflarını beğenip yorumlar yazarak ve durum güncellemeleriyle katılmaktadırlar. Sosyal medya kullanıcılarının devamlı olarak kendilerini ifşa etmeleri ve paylaşımları Goffman'ın düşüncelerini destekler niteliktedir. Goffman (2004) bireylerin sosyal medya sayfalarında toplumdan onay görmek ve beğenilmek adına farklı bir aktör gibi davrandıklarını söylemektedir ve günümüz sosyal medya kullanıcılarının profilini ortaya koymaktadır. Kişilerin ağlar üzerinden hayatlarını kamusallaştırmaları ve herkese açık hale getirmeleri devamlı olarak ön planda olmayı istediklerini göstermektedir. Toplum tarafından kişilerin kendi değerlerini aldıkları fotoğraf beğenilerine bağtılamaları ve fazla beğeni almayan fotoğrafların ağlar üzerinden silinmesi ise bunu kanıtlamaktadır. Kişiler sosyal medya aracılığı ile aradıkları “değer” kavramını artık kendileri belirleyemez hale gelmişlerdir. Sürekli bir biçimde önde olmak, her anını paylaşmak ve mahremiyeti topluma yaymak sosyal medya kullanıcılarının taşıdığı özelliklerdendir. Ayrıca otomatik bir sistemle kendini yenileyen sayfa düzenleri sosyal medya kullanımının yeniden üretimini karşımıza çıkarmaktadır. Yenilenebilen anasayfa sistemleri bireyleri uygulamalara bağımlı kılmakta ve toplumsallıktan daha da uzak hale getirmektedir. İnternet ve sosyal medyanın aşırı kullanımı, bireylere iletişim kolaylığını vadetmektedir ancak bunun tersi şekilde sonuçlara neden olabilmektedir. Sosyal medya paylaşımlarının temelinde olan şey kişisel bilgilerin değış tokuşudur (Bauman ve Lyon,2016:51). Bu nedenle kişiler, fotoğraflarını beğenen kişilerin fotoğraflarını beğenmek ve doğum günlerini kutlayan kişilerin özel günlerini aynı yöntemle kutlamak benzeri bir takas ilişkisini sürdürmektedirler.

Bu bağlamda Bauman'ın çift taraflı bıçak yorumunu yapmasına sebep olan modernizasyon sürecine değinmek gerekmektedir. Bu süreç zorlayıcı ve bağımlılık yaratıcı bir dönemdir. Teknolojinin kendi içerisinde kaygılar ve özgürlükler sunan bir olgu olduğunu söyleyen Bauman, dünyanın “çevrimiçi” ve “çevrimdışı” olarak iki evrene ayrıldığını savunmaktadır. Farklı kurallara sahip olan iki evren arasında geçişler oldukça keskindir. İki evrende dil, kimlik ve iletişim açısından farklı kurallar işlemektedir. Ancak bir evreni anlamadan diğerini anlamak mümkün olmayacaktır. Bauman ayrıca Josh Rose'un araştırmasını sosyal medya kullanımının amacına değinmek açısından önemli görmektedir ve aynı düşünceleri paylaşmaktadır. Rose; kendi çevresine sosyal medya uygulamalarının kişileri birbirlerine daha mı yakın yoksa

daha mı uzak hissettirdiğini sormuştur ve aldığı cevaplar oldukça çarpıcıdır. Öyle ki katılımcılar, sosyal medya uygulamalarının kendilerine mesafe olarak uzak olan kişileri yaklaştırdığını ancak yakın olanları uzaklaştırdığını düşünmektedirler. Dolayısıyla sosyal medyanın insanları birbirlerine hem yakınlaştırıcı hem de uzaklaştırıcı özellikleri bulunmaktadır. Bir topluluğa ait olmak hiç kuşkusuz daha çok kısıtlama ve yükümlülük getirmektedir ancak bir sosyal ağa dâhil olmaktan daha güvenilir sayılmaktadır. Bir bütün olarak günlük sıradan iletişim yerine sosyal medya iletişiminin tercih edilmesi aslında özgürlük ve güvenlik arasındaki takasın en çarpıcı örneğidir. Sosyal medya üzerinden oluşan sahicilik ve yüzeysellik, samimilik ve göstermelik kavramları birbiri içerisine geçmiş haldedir. Dolayısıyla sorulması gereken, sosyal medya kullanımının bireyleri gerçek anlamda yakın mı yoksa uzak mı hissettirdiği olacaktır (Bauman ve Lyon,2016:51-53).

Sanal platformlarda yeni kimliklerin yeniden inşa edilmekle kalmadığını ve günümüz toplumunda artık herkesin bir görüntüsünü (look) aradığını söyleyen Baudrillard ise bireylerin kendi varlıklarını inkâr etmediklerini ancak artık bir görüntüden ibaret olduklarını söylemektedir. Toplumda artık bir “look” kültürü oluştuğunu ve bunun bir çeşit reklam aracı olduğunu düşünmektedir. Baudrillard’ın look kavramı bir video görüntüsü gibidir ve artık modanın çok daha ötesinde bir sonuçtur. Kendisi gibi olmak kişiler için gelip geçici bir performans ilişkisinden ibarettir ve büyüğü bozulmuş bir dünyanın adeta özentiliğini yaşamaktadırlar. Bütün modern kitle iletişim araçları virütik özelliklere sahiptir ve bu güç bulaşıcıdır. Kişiler artık bedenlerin ve zihinlerin görüntüler yoluyla iletişim kurduğu sanal bir platformda yaşamaktadır. Ancak bu kültür sunduğu güzelliklerin yanında en kötü şeyleri de beraberinde getirmektedir (Baudrillard,2006:21).

Gelişen teknoloji interneti; internet ise bir gösteri toplumunu yaratmıştır. Günümüzde insanlar gitmedikleri yerlerde bulunuyor gibi, sahip olmadığı nesnelere sahipmiş, okumadığı kitapları okumuş, izlemediği filmleri izlemiş, tatile gitmeden gitmiş ve eğlenmese dahieğleniyormuş gibi yaparak sahte bir yaşam sergilemektedirler. Günümüz toplumu sahtelik içinde gerçekliği yakalamaya çalışan bir toplum haline gelmiştir. Giderek sanal dünyaya aitleşen bireylerin fotoğraflarda ve mekânlarda varlığını hissettirmeye çalışması, devamlı olarak bir yere ait(miş) gibi yapması ve oluşturduğu sanal kimliklere uyum sağlamak için sürekli zorunluluklar içeren bir hayat

yaşaması söz konusudur. Örneğin kaza olduğunu gören bireylerin yardım etmekten önce aklına fotoğraf çekmenin gelmesi günümüz sosyal medya kullanımının yol açmış olduğu nekrofil (ölümsever) bir sonuçtur. İnsanların sosyal medya üzerinden oluşturduğu yüzeysellik ve sahtelik zamanla sürekli olarak devam ettirmesi gereken bir döngü halini almaktadır. Mutluymuş gibi, eğleniyormuş gibi, şaşırılmış gibi yapması dahi bütün bu gösteri toplumunun parçasıdır. Toplum artık bir tiyatro içindedir ve oyuncularının hepsi bir görüntü arayışındadır. Gerçeklik ve sanallık arasındaki bulanıklık gitgide artmaktadır. İnsanlar hakikat yerine simüle olanın peşine düşmüştür. Zaman içinde olduklarından farklı görünen ya da olmak istediklerini gösteren bireyler bu kimliklerin birer parçası halini almakta ve sürekli olarak büründükleri kimliğin özelliklerini devam ettirmeye çalışmaktadırlar. Facebook veya diğer sosyal medya uygulamalarında sürekli olarak önde olmaya ve en fazla beğeni almaya çalışmak toplumda değer görmenin bir kriteri haline gelmiştir. En fazla takipçisi olan en önemli sayılmakta ve fotoğrafları en çok beğenilen kişi fenomen olmaktadır. Günümüz toplumu sonuçları itibariyle tahmin edilemez bir merak ve ilgi odağına sahiptir. Ne zaman hangi özellik ile kimin meşhur veya fenomen olacağını bilinmemesi, en çok neyin ne zaman tıklanacağını öngörülememesi sebebiyle insanların her anını paylaşması bir fenomenlik rekabeti yaratmaktadır. Debord'un "Gösteri Toplumu" kitabında (2017:200) bahsettiği sahte olan şeylerin zamanla özgün olanı ortadan kaldıracığı düşüncesi burada açığa çıkmaktadır. Sahtesine benzetmek adına doğru olanların bile yeniden inşa edildiği günümüz dünyası artık sahte bir imaj dünyasıdır. Sahtelikler zevkleri biçimlendirir ve özgün olanı hatırlatmaması için her türlü olasılığı da beraberinde yok ederek kalıcılığa çalışmaktadır.

Fotoğraflarda giderek mükemmelleştirilen görsellik olgusu ise asıl olarak çürüten toplumsallığa işarettir. Devamlı olarak kapatılmaya çalışılan eksiklikler ve beğenilmeyen özellikler ile türeyen photoshop kültürü sanal platformlarda yaratılan kimlikleri beslemektedir. Her türden akışkanlığı ve değişimi bireylere sunan uygulamaların cazibesi zamanla bireylerde kendilerine dair memnuniyetsizlik hissini arttırmaktadır. Photoshop ile mükemmelliğe yaklaştırılan yüzler ve bedenler zamanla kişinin kendi değerini yok etmektedir. Birey kendine dair gördüğü eksiklikleri daha fazla tüketerek ve montajlayarak kapatmaya çalışmaktadır. Zamanla kendine biçtiği değer sosyal medyada aldığı beğeni sayısı ile orantılı olmakta ve birey kendisinden uzaklaşarak yabancılaşmaktadır. Çoğu kişi tarafından paylaşılan fotoğraflar gerçeklik

olgusuna uzaktır. Oluşturulan sanal kimliklerin olmak istenene hizmet etmesi bunu beslemektedir. Bir tür sanal montaj hattı işlevi gören insan görüntüleri birçok programla değiştirilip mükemmel hale getirilmekte ve kişinin kendisine uzaklaştırılmaktadır.

Modern toplumun bir getirisi olarak bireylerin yanlarından ayırmadığı telefon, tablet ve bilgisayarlar nedeniyle ortaya çıkan bu hastalıklara dijital çağ hastalıkları adı verilmektedir. Hikikomori fenomeni(içeri çekilme ve hapsedilme), youtube narsisizmi, fomo hastalığı, nomofobi, fobo hastalığı, jomo hastalığı bunların arasında sayılmaktadır.

Hikikomori Fenomeni (İçeri çekilme ve hapsedilme): Japonca’da toplumdan geride kalmak ve el ayak çekmek anlamına gelen bu hastalık teknolojiyi yoğun olarak kullanan bireylerde görülmektedir. Hikikomori, bireylerin aniden aileden ve toplumdan çekilmesi ve ailesi ile iletişimi koparmasına neden olmaktadır.

Youtube Narsizmi: Kişilerin ne yaptıkları hakkında videolar çekerek, kontrolsüz bir biçimde Youtube’dan paylaşımları durumudur. Bireyler beğeni aldıklarını gördüklerinde kontrolden çıkarak hayatlarını teşhir etmeye başlamaktadırlar.

Fomo hastalığı: Yeni tanımlanmaya başlayan bir hastalıktır ve kişilerin günlük rutinlerini devam ettirirken başkalarının sosyal medya sayfalarını da sürekli kontrol etme durumudur. Bu hastalığa sahip olan kişiler, internete erişemediklerinde sanal platformdaki güncellemeleri kaçıracakları korkusuyla endişeli ve gergin olmaktadır.

Nomofobi: İngilizcede “No Mobile Phone Phobia” anlamına gelen bu hastalık, çoğunlukla Z kuşağında görülen telefonsuz kalma hastalığıdır. Aşırı telefon kullanımının yol açtığı Nomofobi hastalığına sahip bireyler, telefonları yanlarında olsa dahi devamlı olarak varlığını kontrol etmektedirler. Telefonu kaybetme korkusu, sinyal olmadığında aşırı öfke hali, şarj bitme korkusu ve kısa süreli de olsa telefonu kapatamamak bu hastalığın belirtileri arasında gösterilmektedir.

Fobo hastalığı: “Fear of Being Offline” kelimelerinin kısaltmasından adını alan bu hastalık, kişilerin çevrimdışı olmaktan korkması anlamına gelmektedir.

Jomo hastalığı: “Joy of Missing Out” kelimelerinin kısaltması ile oluşturulan bu hastalık, eğlenceden eksik kalma korkusu anlamına gelmektedir. Sosyal medya üzerinden duyurulan önemli bir etkinliğe kişinin katılamamak, çeşitli aktivitelerle

alakalı gönderileri takip edememek ve sonrasında bu aktivitelerle ilgili yapılan paylaşımları görerak,kişilerin depresif bir ruh haline girmesi olarak bilinmektedir (Tekayak ve Akpınar:2017:96-98)

Sosyal medya ve teknolojinin aşırı kullanımının neden olduğu hastalıkların yanında “Dunbar Sayısı”ndan da bahsedilmelidir. Bir bireyin hayatında en fazla sağlıklı ilişki kurabileceği insan sayısını ölçen “Dunbar Sayısı” , Robin Dunbar tarafından bulunmuştur. Dunbar’a göre insan zihni sosyal dünyada belli bir sayının üzerinde bireyle iletişim kurmaya olanak vermeyecek şekilde tasarlanmıştır. Bu sayıyı en fazla 150 olarak ölçen Dunbar daha fazla insanı yapısal olarak akılda tutmanın mümkün olmayacağını belirtmiştir (Bauman ve Lyon,2016:54). Bu nedenledir ki avcılık-toplayıcılık dönemlerinde dahi topluluklar en fazla 150 kişiden oluşmaktadır. Bazı özerk topluluklarda ise 150 kişinin üzerine çıkıldığı zaman topluluğun parçalandığına tanıklık edilmiştir. Dolayısıyla bir insanın verimli olarak iletişim kurabileceği 150 kişi olduğu düşünülürse sosyal medya uygulamalarındaki “150 dışında kalanlar” zamanla bilinçaltı tarafından lüzumsuz görülerek ötelenebilmektedir. Dolayısıyla sanal arkadaş kavramı günümüzde yalnızca bir metadır. Arkadaşlık, görünürde varlığından bahsedilebilen ancak yalnızca görüntüden ibaret olan bir olgu halini almıştır. Facebook ile kişiler arasında görünmeden yapılan sözleşme gereği, Facebook bilgilerinizi satın almakla kalmıyor aynı zamanda “gözetleyenleri” arkadaş kimliği içinde tanımlıyor. Yaratılan bu mutualist ilişki oldukça önemlidir (Bauman ve Lyon,2016:57).

1.3.2.3. Sosyal Medya-Yabancılaşma İlişkisi

Yabancılaşma olgusu, 14. yüzyıl içerisinde dinsel anlamda yorumlanmıştır. İlk zamanlar bireylerin Tanrı ile bağlantılarının kopmasını anlatan bu kavram, zaman içerisinde mülkün el değiştirmesi anlamında kullanılmıştır. Günümüz enformasyon toplumunda ise kişilerin toplumla, çevresiyle, kendi amaçları ile ortaya çıkarmış olduğu emeği ile,dünya ile bağlantısının kesilerek uzaklaşması anlamını taşımaktadır. Yabancılaşmanın toplumsal açıdan birçok belirtisi bulunmaktadır. Bunlar:

Aşırı uyum: Toplum tarafından kabul gören kurallara tam anlamıyla uyum sağlamaktır. Kitle iletişim araçları ve medyanın kişilere sunduğu gerçeklik ile, bireylerin kendi gerçeklerine dair bir düşünce sistemi kalmamıştır.

Toplumsal yalnızlık: Yalnızlık duygusunun toplumdaki kişilere bir hastalık gibi yayılması ve artmasıdır. Toplum içerisinde var olan yaşama şartları, bireylerin toplumsal ilişkilerini zedelemiş ise bu tür bir yabancılaşmadan bahsedilebilmektedir.

Anomi (Normsuzluk): Durkheim'in toplumsal ilişkiler için kullanmış olduğu anlamsızlık ve normsuzluğu ifade eden yabancılaşma kavramını anlatmaktadır.

Yabancılaşma kavramı, bireyin içerisinde olduğu toplumdan psikolojik anlamda uzaklaşmasını anlatmaktadır. Yabancılaşma birçok açıdan ele alınabilmektedir ve toplumsal bir içeriğe sahiptir. Seeman, toplum içerisinde varlığını sürdüren bireyin yabancılaşma sürecini incelemektedir. Ona göre yabancılaşma, bireyin öz-duyusuna ve öz-gereksinimine olan bağlantısını kaybetmesi durumudur. Seeman yabancılaşma kavramının boyutlarını aşağıdaki gibi ele almıştır;

Güçsüzlük (powerlessness): Bireyin yaşadığı toplumu etkilemesi açısından yetersiz kalması ve bu duyguyla yaşayabilmesi durumudur. Kişi ulaşmak istediği hedeflere ulaşamamakta ve bu durumun sonuçlarıyla yüzleşmektedir.

Anlamsızlık(meaningless): Kişilerin ulaşmak istediği hedeflerini anlamlandıramamasını kapsamaktadır. Birey, kendi faaliyetlerine anlam verememekte ve amacına yabancılaşmaktadır. Hangi olguya inanacağına karar veremeyen kişiler, yöneme duyulan inanç eksikliği hissetmektedirler.

Kuralsızlık (normlessness): Hedeflere ulaşabilmek adına kişilerin toplumsal olarak benimsenmeyen yöntemlere başvurabilmesi durumudur.

Soyutlanma (isolation):Bireylerin ait olduğu toplumda kabul gören kural ve normlara katılmama ve uyum sağlayamama durumudur. Toplum tarafından benimsenmiş kuralları kişi kabullenememekte ve çevresine yabancılaşmaktadır.

Öz Yabancılaşma (Self estrangement): Kişilerin kendi isteklerini ve amaçlarını yerine getiremediği ve sonucunda kendine yabancılaştığı durumu anlatmaktadır. Kişisel anlamda tatmin duygusundan ve ödüllendirilme istediğinden mahrum kalan birey, kendi arzularından uzaklaşmaktadır (Seeman,1959:784-789).

Metaların kitlesel üretimi ve insan ilişkilerinin nesnelleşmesi Post-modern dönemin özelliklerindedir. İçerisinde yoğun biçimde yabancılaşma bulunduran Post-modernizm teknoloji kaynaklı bir dönemdir. Enformasyon toplumu ile teknoloji merkezli bir yaşama geçilmesi, sosyal ve ekonomik anlamda birçokdeğişiklik meydana getirmiştir. Bireylerin toplumsal olarak yaşanan dönüşümlere uyum sağlayamaması, amacının farklılaşması ve bu sebeplerden kendisine yabancılaşması söz konusu olabilmektedir.

Marx'ın yaratılan ürüne ve etkinliklere yabancılaşma kuramına (2013:11-12) bu çerçevede bakılacak olursa, bireylerin hızla kullanıcısı oldukları ürünlere ve ürünlerin kullanım nedenlerine yabancılaşması söz konusudur. Marx, ilk olarak emek kavramı üzerine yoğunlaşmıştır ve yabancılaşmayı bu perspektifte ele almıştır. Kişinin kendisini gerçekleştirdiği özün emek olduğunu belirten Marx, giderek emeğe yabancılaşıldığını söylemektedir. Bir sanayi metası haline gelen emek, satılabilir duruma gelmiştir ve nesneleşmiştir. Bu nedenle Marx nesneleşme ve yabancılaşmayı beraber kullanmaktadır.

Ortaya çıkartılan emeğe ve ürüne bireyler giderek yabancılaşmaktadır. İnsanoğlunun yarattığı teknolojiden sonra, teknolojinin yaratıcısı olduğu bir dünyadan bahsedilmektedir. Bu noktada kullanım amacının dışında hizmet veren sosyal medya uygulamalarını ele almak gerekmektedir. Toplumsal bir gereklilik halini alan sosyal paylaşım platformları, amacına yabancılaşmış uygulamalardan oluşmaktadır. Hegel'in bu temelde belirtmiş olduğu zaman kavramı, konuyu değerlendirmek açısından oldukça önemlidir. Hegel, zamanın içerisinde zorunlu yabancılaşmalar barındırdığını söylemektedir. Öznenin kendisini eriterek, kendi hakikati için yeniden var olma mücadelesi onu başka biri haline getirmektedir. Zamanın ona sunduğu moda ve teknoloji algısı ile birey sahte-döngüsel düzenin içerisine kapılmıştır (Debord,2017:125). Sosyal medya uygulamalarının yabancılaşma ile bağlantısı ihmal edilmemelidir. Post-Fordist süreç içerisinde düzene uyum sağlamak amacıyla giderek değiştirilen birey, yabancılaşmayı deneyimlemektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

ALAN ARAŞTIRMASI

2.1. Araştırmanın Kapsamı

Denizli ili içerisinde gerçekleştirilen araştırma, sosyal medya uygulamalarının olumsuz yanlarına değinmek amacıyla hazırlanmıştır. Bu amaçla yapılan saha araştırmasında, kişilerin sosyal medya uygulamalarını mahremiyet ve gözetim gibi çeşitli konular temelinde değerlendirilmeleri istenmiştir. Kurumsal bölümde değerlendirilen bilgiler ışığında, katılımcıların düşünce ve anlatıları değerlendirilmiştir.

2.2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma yöntemi olarak nitel yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakat yöntemi kullanılmıştır. Tercih edilen yöntem, bireylerin duygularının, düşüncelerinin ve yorumlarının değerlendirilmesi amacıyla uygun olduğu düşünüldükçe seçilmiştir. Katılımcılara “kartopu örnekleme” tekniğiyle ulaşılmıştır ve mülakat esnasında katılımcıların cevapları ayrıntılı olarak not alınmıştır. Anlatılar hermenötik yöntem ile değerlendirilerek bulguya dönüştürülmüştür.

2.2.1. Araştırmanın Örneklemi

Görüşmeler Denizli ili içerisinde yaşayan 22 kişi ile gerçekleştirilmiştir. Örneklemi oluşturan 11 kişi 20-30 yaş arası bireylerden, 11 kişi ise 40 yaş ve üzeri bireylerden oluşmaktadır. Yaş aralıklarına göre görüşmelerin yapılmasının sebebi ise internetin ve teknolojinin yayılma zamanının tarihsel ölçeğinde yer alan iki farklı kuşağın karşılaştırılmasının yapılabilmesine imkân tanınmasıdır. İki farklı kuşak içerisinde yer alan katılımcılar, belirttikleri farklı ve benzer düşünceler açısından kıyaslanmıştır. Katılımcılar yaş aralıkları temel alınarak iki gruba ayrılmıştır. İki grup içerisinde yer alan her katılımcıya kod isimler verilmiştir. Katılımcıların her biri ile bir saati geçecek şekilde görüşmeler sağlanmıştır.

2.2.2. Araştırmanın Kısıtları

Araştırma kapsamında görüşülen bireyler, yaş ve sosyal medyayı aktif kullanım sıklıklarına dikkat edilerek rastlantısal olarak bulunmuştur. Yaş kriterlerine göre ayrılan ve değerlendirilen katılımcıların sosyal medya uygulamaları konusunda bilinçli bir kullanım sağlamasına dikkat edilmiştir. 40 yaş ve üzeri grup içerisinde yer alan kişilerin gözetim ve sosyal medya uygulamalarına dair bilgilerinin az olması ve yorumlamakta güçlük yaşamaları, çalışmanın devam ettirilmesini zorlaştırmıştır ancak kişilere objektif olarak bazı bilgiler aktararak görüşmeler sonuçlandırılmıştır.

2.3 Araştırma Bulguları

2.3.1. Sosyo-Demografik Bulgular

Araştırma kapsamında teknolojinin gelişme döneminin tarihsel ölçeğinde yer alan iki yaş grubu belirlenmiştir. 20-30 yaş aralığında bulunan ve 40 yaş üzeri olan bireyler ayrı ayrı sınıflandırılmıştır. Böylelikle teknolojinin yaşamın merkezinde yer aldığı yeni dönemi yorumlayan iki kuşak arası farklılıklar ortaya konmuş ve özellikle çalışmanın temelini oluşturan gözetim kavramına olan farklı bakış açıları karşılaştırılmıştır.

(20-30)	YAŞ	CİNSİYET	EĞİTİM	DOĞUM YERİ	MESLEK
Ebru	23	KADIN	Y.Lisans	Kent	Öğrenci
Burcu	30	KADIN	Lisans	Kent	Arkeolog
Özgür	29	ERKEK	Lisans	Kent	Yazılım Uzmanı
Elif	25	KADIN	Y.Lisans	Kent	Öğrenci
Okan	30	ERKEK	Y.Lisans	Kır	İşçi
Aslı	30	KADIN	Lisans	Kent	Pazarlama İletişimi (Sosyal Medya)
Savaş	25	ERKEK	Y.Lisans	Kent	Öğrenci
Sevgi	29	KADIN	Y.Lisans	Kent	Öğrenci
Ela	24	KADIN	Y.Lisans	Kent	İnsan Kaynakları Sorumlusu
Halil	30	ERKEK	Lisans	Kent	Eğitim Danışmanı
Doğa	24	KADIN	Y. Lisans	Kent	Öğrenci

Tablo 8: 20-30 yaş aralığında görüşme yapılan kişilere dair sosyo-demografik veriler

Tablo 8 incelendiğinde araştırma kapsamında görüşülen ve 20-30 yaş aralığında yer alan katılımcıların sosyo-demografik bilgileri görülmektedir. 20-30 yaş grubu içerisinde görüşülen kişilerin yaş ortalaması 27'dir. Katılımcıların cinsiyetleri incelendiğinde 7 kişinin kadın, 4 kişinin ise erkek olduğu görülmektedir. Katılımcıların yalnızca 2'si medeni durumunu evli olarak belirtmiştir. (Aslı ve Sevgi) Diğer katılımcılar ise bekârdır. Katılımcılardan 7 kişi yüksek lisans mezunu iken, 4 kişi lisans mezunudur. Doğum yerlerine göre ise Okan dışında tüm katılımcılar kent kökenlidir. Katılımcıların meslek tercihleri farklılık göstermektedir. Diğer katılımcılar yazılım uzmanlığı, pazarlama iletişimi, arkeoloji, insan kaynakları ve eğitim danışmanlığı ile uğraşmaktadır.

(40+yaş)	YAŞ	CİNSİYET	DOĞUM			MESLEK
			EĞİTİM	YERİ		
Feraye	53	KADIN	Lise	Kent		Mimar/Emekli
Ayşe	41	KADIN	Lisans	Kır		Muhasebe
Nizam	48	ERKEK	Y.Lisans	Kent		Serbest Meslek
			Ön			
Feride	44	KADIN	Lisans	Kent		Ev hanımı
Faik	40	ERKEK	Lisans	Kent		Tekstil Mühendisi
Funda	40	KADIN	Y.Lisans	Kent		İhracat
Barış	59	ERKEK	Lisans	Kent		Danışman
			Ön			
Sevgi	50	KADIN	Lisans	Kent		İç Mimar
Dilaver	48	ERKEK	Y.Lisans	Kent		Ticaret
Mustafa	55	ERKEK	Lisans	Kent		Gıda Mühendisi/Emekli
Şule	51	KADIN	Y. Lisans	Kent		Sosyolog

Tablo 9: 40 yaş ve üzeri yaş aralığında görüşme yapılan kişilere dair sosyo-demografik veriler

Tablo 9 incelendiğinde kırk yaş üzeri olarak sınıflandırılan katılımcıların yaş ortalamasının 48 olduğu görülmektedir. Katılımcılardan 6 kişi kadın, 5 kişi ise erkektir. 1 katılımcı lise, 4 katılımcı lisans, 2 katılımcı ön lisans ve diğer 4 katılımcı yüksek lisans mezunudur. 20-30 yaş grubunda olduğu gibi yalnızca Ayşe'nin kırsal kökenliği olduğu bilinmektedir. 40 yaş ve üzeri görüşme yapılan bireylerin mesleki skalası mimarlık, danışmanlık, mühendislik gibi farklı mesleklerden oluşmaktadır.

2.3.2. Katılımcıların Sosyal Medya Kullanım Sıklığı

Günümüz enformasyon toplumunda internet, oldukça önemli bir yer tutmaktadır. İnternetin bireylere sunduğu çeşitli olanaklar ve bilgi temelli bir toplum düzeni yaratılması giderek bireyleri teknolojiye daha da yaklaştırmaktadır. İnternetin hem bir iletişim ağı olması hem de gerçeklikten kopuk bir sanal platform olması söz konusudur. Enformasyon teknolojileri her gün biraz daha ilerlemekte ve gözetimi de beraberinde güçlendirmektedir. Gözetime en fazla hizmeti veren ve kişilerin bilgilerini rızaları dâhilinde sistematik olarak toparlayan sosyal medya uygulamaları mahremiyet, demokrasi, kamusal alan gibi kavramları tekrar tartışılmak üzere gündeme getirmektedir. Bireylerin yaşamlarına kolayca entegre olan ve bu yöntemle gözetimi meşru bir eylem olarak sıradanlaştıran bu uygulamalar, kişilerin özgürlüklerini giderek yok etmektedir.

Araştırma kapsamındaki 20-30 yaş arası katılımcıların sosyal medya kullanım durumları incelendiğinde iki katılımcı haricinde 9 katılımcının Instagram uygulamasını kullandığı, 7 katılımcının bir Facebook hesabına sahip olduğu görülmektedir. Belirtilen iki uygulama dışında kullanım sıklığı incelendiğinde Twitter kullanımı öne çıkmaktadır. Çalışma kapsamında az kullanılmasına rağmen Google+, Whatsapp, Swarm gibi uygulamaların da kullanıldıkları görülmektedir. Okan'ın yalnızca Twitter hesabına sahip olduğu ve başka herhangi bir sosyal medya uygulamasını kullanmadığı görülmektedir. Katılımcı kır kökenli ve işçidir. Çalışma içerisinde kent kökenli olan katılımcılar 2 ve daha fazla sosyal medya uygulaması kullanırken yalnızca kır kökenli bir kişinin aktif olarak bir sosyal medya uygulaması kullandığı görülmektedir. Belirtilen katılımcının işçi olması ve boş zamanının diğer katılımcılara göre daha az bulunması da sosyal medyaya katılımını sınırlandırabilen faktörler arasında sayılabilmektedir.

20-30 yaş aralığındaki katılımcıların sosyal medya kullanım sıklıkları incelendiğinde, hafta içi ve hafta sonu kullanımı olarak bir ayrıma gittikleri görülmüştür. Öyle ki katılımcılardan beş kişi hafta içi sosyal medya kullanımının 2 saate yakın olduğunu ancak hafta sonu kullanımının 5-6 saate kadar çıkabildiğini belirtmiştir. Bu bilgi, boş zamanın fazla olmasıyla sosyal medya kullanımı arasında doğru bir orantının olduğunu desteklemektedir. Bireylerin boş zamanlarını doldurmak ve zaman geçirmek amacıyla sosyal medya uygulamalarında daha fazla vakit geçirdiği

bilinmektedir. Bunun yanı sıra Aslı, hafta içi kullanımının 10 saatin altına düşmediğini ve günde en az altı paylaşım yapması gerektiğini belirtmiştir. Aslı'nın demografik bilgilerine bakıldığında Pazarlama iletişimde faaliyet gösterdiği ve mesleki olarak sosyal medya kullanımı temelli bir meslek tercih ettiği görülmektedir. Mesleği ile doğrudan ilişkili olan sosyal medya uygulaması kişi açısından kullanımı zorunlu bir hale gelmektedir. Öyle ki artık özel sektörde sosyal medya uygulamaları ile bilinirliği arttırmak amacıyla devamlı olarak içerik paylaşmak mecburiyeti bulunmaktadır. Uygulamaların fazla kullanılması nedeniyle sosyal medya şirketler tarafından bir pazar haline gelmiştir.

Kişilerin birçok özelliğini sosyal medya uygulamaları içerisinde kayıtlı tutması, onlara olan ulaşılabilirliği de arttırmaktadır. Bu nedenle şirketler sosyal medya uygulamalarında sayfalar oluşturarak bilinirliğini arttırmak istemekte ve bu alanda çalışanlarına sorumluluklar yüklemektedir. Belirtilen bilgiler dışında sosyal medya uygulamalarının kullanımı ile bağlantılı genel bir fikre varmak istendiğinde katılımcıların ortalama günlük üç saat kullanım sağladıkları görülmektedir. Gündelik yaşantının önemli bir kısmının sosyal medya uygulamalarına ayrıldığı görülmektedir. Aktif olarak uygulamalar içerisinde harcanan zamanın dışında yapılan paylaşımlara bakıldığında katılımcılardan dokuz kişinin günlük rutin içerisinde mutlaka 2-3 paylaşım yaptığı belirtilmiştir. Paylaşım sıklıklarının yapılan aktivite ve farklılıklarda daha da fazlaştığını belirten katılımcılar, yaşadıkları özel anların görsellerini sayfalarında yer alan kişiler ile paylaşma gereksinimi hissetmektedirler. Diğer üç kişi ise (Özgür, Okan, Savaş) sosyal medya uygulamalarını gün içerisinde mutlaka kullansalar dahi paylaşım yapmaktan kaçındıklarını belirtmişlerdir. Genel anlamda sosyal medya kullanımının bireylerin gündelik yaşamlarında mutlak olarak yer aldığını söylemek mümkündür. Bireylerin uygulamaları kullanım saati, uyku dışında kalan saat ile kıyaslandığında ciddi bir rakam ortaya çıkmaktadır. Katılımcılardan iki kişi (Savaş ve Ela) kullanım oranlarını büyük oranda azaltmaya çalıştıklarını önemle belirtmişlerdir.

“1 saat kullanıyorum, paylaşım da yapmıyorum takip ediyorum sadece. Zamanımı onlarla doldurmak istemem” (Savaş)

“Instagrama yeni gelen özellikle kendime sınırlandırma koydum günde 25 dk. geçmemeye çalışıyorum. Her gün giriyor bakıyorum. Sıklığı değişken. Yeni yerler gezip gördüysem daha sık kullanıyorum.” (Ela)

Savaş ve Ela'nın anlatıları incelendiğinde sosyal medya uygulamalarını kullanım sıklıklarını azaltmaya çalıştıkları görülmektedir. Ela, Instagram'da var olan bir özellikle günlük olarak ne kadar Instagram kullandığını ölçerek sosyal medya uygulamaları içerisinde daha kısıtlı zaman harcamaktadır. Bu durum sosyal medya uygulamalarının bireylerde birer bağımlılık halini aldığını ancak bireylerin de bundan rahatsız olarak kurtulmaya çalıştıklarını göstermektedir. Sosyal medya uygulamaları gündelik yaşam içerisinde bir eğlence ve iletişim platformu olmaktan çıkarak bireylerin kullanımından rahatsız oldukları bir platforma dönüşmektedir. Fazla kullanımın kişilere zarar verdiği ve onları sosyalleşme vaadi ile asosyal hale getirdiği bilinmektedir. Kişiler alışlagelmiş yüz yüze iletişimin aksine sayfalar arasında oluşturdukları yeni bir iletişim yöntemi kullanmaktadırlar. Böylelikle yüzeysel ilişkiler kurulmakta ve gerçeklikten büyük ölçüde uzaklaşmaktadır.

40 yaş ve üzeri katılımcılara bakıldığında ise Facebook ve Instagram yoğunluklu sosyal medya kullanımının olduğu görülmektedir. 20-30 yaş grup katılımcıları ise sosyal medya uygulamalarının kullanımında heterojen dağılmaktadır ve birçok uygulamayı aynı anda kullanmaktadır. 40 yaş ve üzeri katılımcılardan 6 kişi aktif bir Facebook hesabına sahiptir. Sevgi, Facebook'un kurulduğu zamanlarda kullanmaya başlamış ancak kendisine uygun olmaması nedeniyle kullanımını bıraktığını belirtmiştir. Katılımcılardan bir kişi dışında (Barış) herkes bir Instagram hesabını kullanmaktadır. Kullanım sıklıklarına bakıldığında Instagram kullanımının Facebook kullanımına göre daha önde olduğu söylenebilmektedir. Kullanım süreleri incelendiğinde ortalama günde üç saat sosyal medya uygulamaları ile zaman geçirdikleri görülmektedir. Katılımcılardan Nizam, Feride, Dilaver ve Mustafa sosyal medya uygulamalarına günde 3-4 saat ayırdıklarını belirtmiştir. Diğer katılımcılar belirtilen kişilere göre daha az kullanım sağlamaktadırlar. Katılımcılardan emekli olmuş ve serbest meslekle uğraşan ve diğer katılımcılara göre boş zaman miktarı daha fazla olanların sosyal medya uygulamalarını daha fazla kullandığı görülmektedir.

40 yaş ve üzeri katılımcıların sosyal medya uygulamaları içerisinde geçirdiği zamanlar ile paylaşım yapma durumları analiz edildiğinde Faik, Funda ve Barış'ın aktif olarak video, fotoğraf gibi paylaşımlar yapmadığı ancak sosyal medya kullandığı görülmektedir. Diğer katılımcılar rutin bir şekilde aylık en az 1-2 paylaşım yapmaktadırlar. Feraye, Sevgi, Mustafa ve Şuleise farklı bir aktivite içinde yer alırlarsa paylaşım oranlarının fazlaştığını belirtmişlerdir. Gündelik olağan yaşantının dışında

herhangi bir aktivite gerçekleştiren katılımcılar mutlaka sosyal medya paylaşımı yaptıklarını söylemektedirler. Bireylerin yaşantısı içerisinde ciddi bir öneme sahip olan sosyal medya uygulamaları bu anlamda öne çıkmamaktadır.

20-30 yaş arası kullanıcıların en fazla kullandıkları kitle iletişim aracı telefon iken, 40 yaş ve üzeri katılımcıların televizyon kullanımının da oldukça fazla olduğu bilinmektedir. Çalışma kapsamındaki genç katılımcılar internet kullanımına oldukça fazla ihtiyaç duydukları için telefon kullanımları ön plana çıkmaktadır. 40 yaş ve üzeri katılımcılar ise genellikle televizyon takip ettiklerini ve boş zamanlarını telefonlarından internete bağlanarak geçirdiklerini belirtmişlerdir. 40 yaş ve üzeri katılımcıların kullanım kolaylığı açısından akıllı telefonu tercih ettikleri saptanmıştır. İki grup arasında internet kullanımını da bu anlamda farklılaşmaktadır. 20-30 yaş arası katılımcılar sosyal medya uygulamalarını kişileri ve aktiviteleri takip etmek amacıyla kullandıklarını, 40 yaş üzeri katılımcılar ise genellikle gündemi daha kolay takip ettikleri için kullandıklarını belirtmişlerdir. Bu nedenle 40 yaş ve üzeri grup içerisinde gündemi takip etmek açısından Twitter uygulaması öne çıkmaktadır. Bu platformda bireyler haberleri ve değişen gündemi daha hızlı takip edebildiklerini belirtmektedirler. İki grup içerisinde de bir akıllı telefona sahip oldukları için sosyal medya uygulamalarını kullanmaktan ziyade, sosyal medya uygulamalarını kullanmak amacıyla daha sık akıllı telefon kullandıkları bulgulanmıştır. Bu nedenle akıllı telefon kullanımına verilen değer ön plana çıkmakta ve telefonsuz bir yaşam kişiler açısından oldukça zor karşılanmaktadır.

“Twitter’ı kullandığım için telefon, haberleri izlemek için televizyon kullanıyorum. Hızla değişen gündemi Twitter’dan takip etmek kolay oluyor. Kendi görüş ve zevklerime benzer insanları takip ederek aslında bir nevi filtreleme yaparak, sadece bazı haberlerin önüme düşmesini sağlıyorum. Ancak sosyal medya kullanımı beni biraz yoruyor. Akşamları televizyondan bilgi almak daha kolay oluyor” (Dilaver)

“En çok Twitter’ı takip ediyorum. Dünya ve ülke gündemini, gündemle alakalı haber, düşünce ve tepkileri en iyi bu platformdan öğrenebildiğimi düşünüyorum” (Sevgi)

Katılımcıların görüşlerine bakıldığında yukarıda belirtildiği gibi akıllı telefon kullanımının diğer kitle iletişim araçlarına göre daha kolay olduğu ve sosyal medya uygulamaları ile gündemi daha rahat takip edebildikleri görülmektedir. Çalışmanın birinci kısmında kişilerin gündelik yaşamda çeşitli sebeplerle yanlarında taşıdıkları

telefonların bir mikro-panoptik araç haline geldiği belirtilmişti. Toplumda yaşayan her bireyin kendi hapishanesini yanında gezdirmesi bir ceza pratiği olmaktan çıkarak bir haz nesnesi olmaya başlamıştır. Kullanım açısından kişilere sunduğu rahatlık ve post-Fordizm'in gerekliliği olması kişileri her geçen gün teknolojiye biraz daha bağlamaktadır.

Çalışma kapsamındaki iki gruptan da internet kullanmadan geçen bir günün diğer günlerden farklılığını yorumlaması istenmiştir. 20-30 yaş arası katılımcılar genellikle her gün farklı nedenlerle internet kullandıklarını ve internetsiz yaşamın artık gündelik yaşamda mümkün olmadığını belirtmişlerdir. Sosyal medya uygulamaları ile kişilerin gündelik yaşamları iç içe geçmiş ve ayrılamaz hale gelmiştir. İnterneti genellikle sosyal medya kullanımını amacıyla değerlendiren 20-30 yaş arası katılımcılar, modern dünyada internet kullanımını dışında bir hayatın imkânsız olacağını da vurgulamaktadırlar.

“Birkaç yıl önce 2-3 gün kullanmamıştım telefon çekmeyen bir yerdeydim. Eksikliğini hissettim açıkçası bu saatten sonra internetsiz yaşamak baya zor olur.” (Ebru)

“Hiç girmedim değil ama mecburiyetten uzunca süre kullanamadığım oldu. Bilgiye erişim konusunda sınırlandığı hissettim. Ayrıca izlemek istediğim, okumak istediğim şeylere neredeyse çoğu zaman internetle eriştiğimden sınırlandırılmış gibi hissettim. Yine internet olsun ama biz gerekiyorsa kullanmayalım tercihimize göre. Diğer türlü eksiklik hissediyoruz canımız sıkılacak gibi geliyor. (Ela)

Yukarıda 20-30 yaş arası katılımcıların verdiği yanıtlarda görüldüğü gibi telefon ve internet bireyler için oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Katılımcıların internete ve sosyal medyaya uzak kalmaları, onları bu durumdan etkilenir hale getirmektedir. Katılımcılardan Ela; çalışmanın ilk kısmında belirtilen çeşitli hastalıklar içerisinde yer alan “FOBO” ve “JOMO” hastalıklarına örnek oluşturmaktadır. İnternetsiz olmanın kendisini güncel bilgilerden ve aktivitelerden uzak tuttuğunu belirten katılımcı, kullanmasa dahi internetin hayatında var olması gerektiğini belirtmiştir. Genel anlamda genç katılımcıların yanıtlarına bakıldığında internet kullanımını olmadan geçirdiği gün sayısının oldukça az olması dikkat çekmektedir. Bu sonuç, enformasyon teknolojisi çağında yetişen gençlerin, teknoloji merkezli bir yaşam sürdürdüklerini göstermektedir. Bu noktada kültür endüstrisinin ve araçsal aklın eleştirisini yapan Adorno ve Horkheimer'in düşüncelerine değinmek gerekmektedir. Aydınlanma süreci ile beraber, bireylerin doğru bilgiye ulaşabilme oranı artmıştır ancak tahakküm ve otoritenin de

tutsağı haline gelmiştir. Adorno(2016: 332) modernitenin ve aydınlanmanın bir ilerleme süreci değil, durdurulamaz bir gerileme süreci olduğunu belirtmektedir. Kişilerin özgürlüklerini ellerinden alan bu süreç, akli araçsallaştırmakta ve yıkıcı etkiler barındırmaktadır. Teknolojinin giderek kullanımının artması, kişilerin sorgulama ve düşünme yetilerinin azalmasına neden olmaktadır. Araçsal akıl, eleştirel aklın yerini almaktadır. Araçsal akıl, kapitalizmin gelişimi için gereklidir ancak eleştirel akıl kişilerin özgür gelişimleri için gereklidir. Bireyin gelişebilmesi için toplumun gelişmesinin gerekli olduğuna inanan eleştirel akıl, yerini teknoloji ile birlikte araçsallığa bırakmaktadır. Geliştirilen teknolojiye, insana ait özellikler yüklenmekte ve zihinsel emek olgusu yok edilmektedir. Modernitenin akli araçsallaştırırken, zihnin kendisini bir dogmaya çevrilmektedir. Bu bağlamda teknolojiden uzaklaşamayan birey, sorgulama yetisinden de giderek kopartılmaktadır. İçerisinde bulunduğu koşulların farklılıklarını kıyaslayamamakta ve eleştirel akıldan uzaklaştırılmaktadır.

Dolayısıyla 40 yaş ve üzeri katılımcıların internetsiz geçirdikleri bir günün farklılığını anlatması istendiğinde çeşitli yanıtlarla karşılaşıldığı saptanmıştır. Katılımcıların büyük çoğunluğu gündelik olarak mutlaka internet kullandıklarını belirtirken yalnızca Feraye ve Barış, internet kullanmadığı zamanlarda hiçbir farklılık hissetmediklerini belirtmişlerdir. Bunun dışında grup içerisinde internetsiz geçen zamanın daha değerli olduğunu ve bireyi daha mutlu ettiğini belirten katılımcılar bulunmaktadır.

“Genelde kırsalda tatil yaparken girmiyorum. İlk başlarda elim çok arıyor, sürekli bakasım geliyor ama sonradan eksikliğini hissetmiyorum. Fakat kafama takılan herhangi bir bilgi için hemen Google kullanım alışkanlığım aklıma gelebiliyor.” (Faik)

“Çok yoğun bir yoksunluk hissettim diyemem ama birşeyleri kaçırdım duygusunu da hissetmedim desem yalan olur” (Şule).

20-30 yaş arası katılımcılarda olduğu gibi 40 yaş ve üzeri katılımcılarda da Jomo ve Fobo olarak belirtilen kaygı durumları görülebilmektedir. Bireylerde birer hastalık halini alan internet kullanımı kişileri büyük ölçüde rahatsız eder hale gelebilmektedir. Şule'nin gündemden geri kalma kaygısı bu durumu doğrulamaktadır. Kişiler kendilerince geliştirdikleri stratejiler ile internet ve sosyal medya uygulamalarının kullanımını azaltmaya da çalışmaktadırlar.

2.3.3 Farklı Temelerde Sosyal Medya

2.3.3.1 Gizlilik Temelinde Sosyal Medya

İki grup arasında internet kullanımının oldukça büyük bir yer tuttuğu ve yeni kapitalist toplum içerisinde internet kullanımının bir gereklilik halini aldığı görülmektedir. 20-30 yaş arası katılımcılar interneti ve sosyal medya uygulamalarını bir alışkanlık gibi kullanmakta; 40 yaş ve üzeri katılımcılar ise gündemden haberdar olma kaygısı ile kullanmaktadırlar. İnternete dâhil olma nedenleri farklılık gösterse dahi çalışma kapsamında görüşülen birçok birey internetsiz yaşamın enformasyon dünyası için geçerli olmadığını belirtmektedirler. Bununla birlikte internete mecbur bırakılan günümüz toplumu, internet kullanımı ile kişisel anlamda mücadele de edebilmektedir.

Bu bağlamda çalışma kapsamında yer alan 40 yaş ve üzeri katılımcılar içerisinde Sevgi haricinde herkesin profil sayfası gizli olarak kullanılmaktadır. Bireyler kişisel bilgilerini sosyal medya hesaplarına kaydetmekten kaçınmaktadırlar. Bu noktada sosyal medya uygulamalarına duyulan güvensizlik bir kez daha öne çıkmaktadır. Bireylerin uygulamalara olan güvensizliği nedeniyle bilgilerini paylaşmıyor olması, onları birer profil sayfası oluşturmaktan alıkoymamaktadır. Bu anlamda tezat bir ilişki ortaya çıkmaktadır. 40 yaş üzeri katılımcılar arasında yalnızca Sevgi, Instagram hesabının herkese görünür olduğunu belirtmiştir ancak katılımcının kullandığı Instagram hesabının şahsi bir hesap olmadığı bilinmektedir. Sevgi, Instagram sayfasını manzara ve hayvan görselleri paylaşmak amacıyla kullanmakta ve kişisel bir hesabı olsa kesinlikle gizli olacağını özellikle altını çizmektedir:

“Instagram hesabım herkese görünür çünkü hesabımda hayvanlar, manzara bazen de politik fotoğraflar paylaşıyorum. Sosyal yaşantım, aile, kişisel selfie gibi fotoğraflar paylaşıyorum. Bu tip kişisel şeyler paylaşıyor olsaydım kesinlikle hesabım gizli olurdu. Ayrıca böyle paylaşımlar yapmaktan pek hoşlanmıyorum, mahremiyetimi önemsiyorum.” (Sevgi)

Barış ise farklı bir perspektifle kişisel bilgilerin profil hesaplarında olmasının bir gözetim aracı olduğunu belirtmektedir. Mattelart'ın (2012: 17) belirttiği bu yönetsel modeller, toplumsal denetim amacıyla uygulanmaktadır. Vatandaşların davranışlarını tahmin etme yeteneğine sahip olan teknoloji, kişilere dair almış olduğu verileri istatistikler oluşturarak kullanmaktadır. Kişisel veri gizliliğini ihmal ederek kullanılan bilgiler, gözetimin küreselleşmesine destek vermektedir. Katılımcının, yönetim tarafından kullanılan bu izleme pratiğinin farkında olduğu görülmektedir. Ayrıca

anlatıda yer alan “*sen onu görmeden o seni görüyor*” ifadesi panoptik bir özellik taşımaktadır. Panoptikon hapishane modelinde de gözetlenenlerin gözetleyenleri görememesi söz konusudur. Katılımcı sosyal medya uygulamalarını, gözetleyen kişilerin gözetlenen mahkûmlar hakkında bilgi sahibi olmaları ve davranış kontrolü yapabilmesi amacıyla kurulan hapishane modeline benzetmektedir. Katılımcının yapmış olduğu benzetme bilinçli bir yaklaşıma sahip değildir ancak çalışmanın hipotezini oluşturan düşünceyi desteklemektedir.

“Bilgilerimi neden paylaşayım ki? Tüm ülkeler izleme sistemlerini sosyal medyaya oturtmuş, tüm bilgilerinizi istediği her an alıveriyor. Ne özeliniz kalıyor ne gizliniz. Mahrem bitmiş. Bugün artık big data mühendisi dediğimiz bir meslek bile çıkmış. Her işten binlerce dolar alıyorlar bunlar aslında büyük verinin peşindeler. Algoritmalar yazıyorlar, örneğin bir alışveriş merkezinin önünden geçerken o mağazanın indirim mesajı geliyor. Sen daha onu görmeden o seni görüyor, buda o bilgilerin verilmesiyle oluyor”. (Barış)

Katılımcıların sosyal medya uygulamaları ile mahremiyet kavramını bir arada değerlendirdikleri görülmektedir. Sosyal medya uygulamalarının kişinin özel alanını kamusallaştırması söz konusudur. Kişiler değerlerini ve özel bilgilerini sosyal medya kanallarıyla birçok insanla paylaşmaktadır. Bu anlamda Sevgi’nin belirttiği düşünceler Bauman’ın mahremiyet sorunsalıyla ilgili düşüncelerini destekler bir yorumdur. Günümüz toplumunu bir itiraf toplumu olarak değerlendiren Bauman, mahremiyet konusunda toplumların uçurumun eşiğinde olduğunu belirtmektedir. Bu anlamda Tanrı’dan başka kimsenin bilemeyeceği sınırların enformasyon teknolojilerine emanet edilmesinin oldukça yanlış olduğunu belirtmektedir (Bauman ve Lyon,2016:41-43). Bilgisayarların hiçbir bilgiyi unutmayan hafızası ile her zaman bu bilgileri kullanabileceğini belirten Bauman, özelin kamuya saldırdığını ve iki alan arasındaki sınırların yok olduğunu belirtmektedir. Bauman’ın analizi, Barış’ın anlatısında yer alan Big Data mühendislerinin günümüzde kişilerin bilgilerini bir algoritmaya tabi tutarak satış stratejisi geliştirilmesini doğrulamaktadır. Şirketler tarafından bireylerin sosyal medya uygulamalarına kaydettiği bilgiler rahatlıkla kontrol edilmekte ve kişilere göre strateji belirlenebilmektedir. Bu anlamda kişilerin mahrem alanları ve gizlilikleri giderek kaybolmaktadır. Görüşmede mahremiyet ile sosyal medyayı ilişkilendiren Barış ve Sevgi’nin anlatıları, sosyal medya kullanımının mahremiyet ile ilişkisini doğrulamaktadır. Günümüz enformasyon dünyası saklama niyeti ile açığa çıkartma

isteğinin yoğun olarak çarpıştığı bir sisteme sahiptir ve bu anlamda mahremiyet en fazla zarar gören değer olarak karşımıza çıkmaktadır.

20-30 yaş arası katılımcıların sosyal medya uygulamalarında bilgilerini paylaşmak konusunda daha hassas olduğu görülmektedir. Öyle ki katılımcılardan yalnızca Sevgi, hesabını herkese görünür olarak kullanmaktadır ancak diğer bütün katılımcılar gizli tutmaktadır. Bununla birlikte vatandaşlık ve telefon numarası, doğum tarihi, okul bilgileri gibi şahsi bilgilerini yalnızca üç kişi profil sayfasına kaydetmiştir ve diğer sekiz katılımcı bilgilerini online olarak kesinlikle paylaşmayacaklarını belirtmişlerdir.

“Geçen yıl herkese açtık bilgilerim. Fazla kolay ulaşılabilir olduğumu fark ettiğim için gizledim. Hayır özel bilgilerim de artık kayıtlı değil.” (Doğa)

Doğa, sosyal paylaşım platformlarında kişisel bilgilerin kolay ulaşılabilir olması ve gizlilik açısından yeterince önlem alınmaması ile bağlantılı bir değerlendirme yapmıştır. Sosyal paylaşım platformlarının gözetimi kolaylaştırması, her türlü kişisel veriye anında erişilebilir olması ve kişisel ayırım gözetmemesi tüm toplumları aynı anda gözetlenebilir yapmaktadır. Katılımcının burada özel bilgilerini sosyal medya uygulamalarına teslim etmediği görülmektedir. Bu durumun temelinde Dolgun'un (2004: 60) belirtmiş olduğu internetin unutmayan hafızası sayesinde her türlü bilginin ulaşılabilir olması ve toplumda belirlenen mahremiyet çizgisinin de ortadan kalkması yatmaktadır. Katılımcı, kişisel bilgilerinin herkese görünür olması konusunda kaygı taşımaktadır. İnternet ile her türlü bilgi ulaşımının mümkün olması, tehlikeli olarak algılanabilmektedir. 20-30 yaş arası katılımcıların tamamı sosyal medya uygulamalarını güvenilir bulmadıklarını ve uygulamaları yapan kişilerin mahremiyet konusunda hassas davranmadıklarını belirtmişlerdir.

40 yaş ve üzeri katılımcılar da 20-30 yaş arası grup gibi sosyal medya uygulamalarına güvenmediklerini belirtse de sayfalarında yalnızca gündelik hayatta görüştükları kişiler bulunduğu için bir kaygı taşımadıklarını söylemişlerdir. Yalnızca Sevgi, listesinde yer alan herkesle görüşmediğini ve nedeninin güvensizlik kaynaklı olduğunu belirtmiştir. Sevgi'nin profil sayfası içerisinde kişisel bilgilerinin kayıtlı olduğu saptanmıştır. Katılımcı sayfasında yer alan kişilere güvenmemekte ancak bilgilerini onlarla paylaşabilmektedir. Burada oldukça tezat bir durum ortaya

çıkılmaktadır. Sosyal medya uygulamaları Bauman'ın bahsettiği gibi yeni dönem röntgencilerini “arkadaş” adı altında size sunmaktadır ve güvensizlik dahi hissedilse bu uygulamalardan kurtulmak zorlaşmıştır.

20-30 yaş arası katılımcılar ise tanınmasalar dahi sayfalarında bulduklarını kişiler olabildiğini belirtmişlerdir. Bu bilgi, 20-30 yaş aralığında bulunan katılımcıların gizlilik konusunda daha hassas davranmasının nedenleri arasında sayılabilmektedir. Yaşça daha büyük olan katılımcılar yalnızca tanıdıkları kişileri sayfalarına eklerken, diğer bireyler sayfalarında tanımadıkları kişileri de barındırabilmektedirler.

2.3.3.2. Sosyal Medya ve Kullanım Nedenleri

40 yaş ve üzeri katılımcılar sosyal medya platformlarında geçirilen vaktin belirli koşullar ile sınırlandırılması neticesinde verimli olabileceğini belirtmektedir. Gündemi takip edebilmek, iletişim kurabilmek, geçirilen vakti kısıtlı tutmak ve bilgileri sınırlandırmak gibi koşullarla kullanıldığı sürece sosyal medya uygulamalarının bireyler açısından herhangi bir sorun yaratmadığını düşünmektedirler. Katılımcılardan Ayşe, Funda ve Barış ise sosyal medya içerisinde geçirilen zamanın oldukça değersiz olduğunu düşünmektedir. Bu anlamda grup içerisinde farklı düşünceler yer almaktadır ancak genel olarak bakıldığında katılımcıların getirdiği sınırlamalar ile kullanıldığında yararlı bir platform olarak değerlendirilebilmektedir.

20-30 yaş arası katılımcılar da sosyal medya uygulamaları içerisinde geçirilen zamanın oldukça değersiz olduğunu düşünmektedir. Sosyal medya uygulamalarını fazla kullanma durumunun bireylerde hastalık derecesinde bağımlılık yarattığını düşünenler bulunmaktadır. Örneğin;

“Bağımlılık yapması açısından ciddi bir tehlike bence. Ne kadar paylaşım yapmıyor olsam da çok vakit harcıyorum sosyal medyada. Bir de bilgi kirliliğine sebep olması da önemli bir tehlike”
(Ebru)

“Gerekli değildir. Çünkü teknoloji bu kadar hayatımıza girmeden önce insanlar birbirleri ile sağlıklı diyaloglar ve arkadaşlıklar kuruyordu. Birinin ne yaptığını ancak onunla o anı paylaşıyorsan biliyordun. Fotoğraf çekirmek çok kıymetliydi. Bir fotoğraf makinesin de sadece 36 adet poz vardı. Bir poz sadece bir kere çekilirdi. Sadece değerli ve unutulmaması gereken anlar da kullanılırdı. Fotoğrafları tab ettirinceye kadar beklemenin heyecanı vardı. Çıkan fotoğraflara bakmak bile bir aktivite bir paylaşımdı.” (Burcu)

Katılımcılar her ne kadar sosyal medya uygulamalarının kendileri açısından bir yararı olmadığını düşünseler de, kullanımı konusunda devamlılık göstermektedirler. Bu durumda kendi içerisinde oldukça tezat bir izlenim vermektedir. Örneğin Burcu'nun yukarıda belirtmiş olduğu anlatısı post-Fordizm öncesi post-Fordizm döneminin kıyasladığını ve içerisinde bulunduğumuz dönemde çoğu değer yitirildiğini göstermektedir. Teknoloji, bireylerin hayatlarına giderek daha çok sızmakta ve kişiler arası diyalogun kaybolmasına sebep olmaktadır. Geleneksel iletişim yöntemlerini eriterek içi boş bir kültür inşa etmektedir. Bu durum Ebru'nun anlatısı ile benzer nitelikler taşımaktadır. Katılımcıya göre sosyal medya uygulamaları içerisinde bir bilgi kirliliği bulunmaktadır. Doğru bilgiye ulaşmanın giderek zorlaştığı bu uygulamalar, kişilerde paylaşımda bulunmasalar dahi kullanım alışkanlığı oluşturabilmektedir. Bireyler giderek oluşturulan bu yeni kültüre kapılmakta ve doğru bilgiye ulaşmakta güçlük çekmektedir. Bunun yanı sıra görüşme içerisinde yer alan on kişi de sosyal medya uygulamalarının kendilerinin vakitlerini çaldığını ancak boş zamanlarını bu şekilde değerlendirebildiklerini belirtmektedirler.

20-30 yaş arası katılımcılardan yalnızca Elif sosyal medya uygulamalarında geçirilen vakti değerli bulmaktadır ve bu kişinin demografik bilgileri incelendiğinde henüz öğrencilik yaptığı ve diğer kişilere göre boş zamanının daha fazla olduğu düşünülmektedir. Genel anlatılara bakıldığında iki grup içerisinde de günlerinin büyük bir kısmını sosyal medya uygulamalarına ayıran kişiler bulunmaktadır ancak kişiler bu zamanın oldukça değersiz olduğunu düşünmektedir.

Sosyal medya uygulamalarını iletişim ve sosyalleşme platformu yönüyle de ele almak gerekmektedir. Kişilerin vakitlerinin büyük bir kısmını geçirdiği uygulamaların, amacına uygun bir şekilde kullanılmadığı düşünülmektedir. 40 yaş ve üzeri grup içerisinde yer alan bireyler iletişimi kolaylaştırmak amacıyla oluşturulan sosyal medya uygulamalarını, haberleşmek adına yararlı bulmamaktadır. Kişilerden alınan yanıtlara bakıldığında genellikle uygulamaların yararlı olabilmesinin belirli sınırlar konularak mümkün olduğu belirtilmiştir. 40 yaş ve üzeri katılımcıların düşünceleri genel olarak incelendiğinde sosyal medya uygulamalarının iletişim kurmak adına bir seçenek olduğu ancak kişiler tarafından bunun değerlendirilemediği fikrine varılabilmektedir. Örneğin Faik;

“Sosyalleşmek ve iletişim kurmak için bir tercihtir belki. Günümüzde maalesef en kolay tercih olduğu için giderek popülerleşmektedir. İnsanlar sanal hayatları ile rekabet içine giriyorlar.” demiştir.

Bu bağlamda, sosyal medya uygulamalarını iletişim temelinde Habermas perspektifinden değerlendirmek gerekmektedir. Habermas, konuyla bağlantılı değerlendirmelerini “İletişimsel Eylem Modeli” kuramında açıklamaktadır. Bu kuram ile sistem ve yaşantı dünyası olarak isimlendirdiği iki toplumsal yapıyı incelemektedir. Ona göre bireylerin özgürlüğü, gündelik yaşamda sergiledikleri eylemler ve yetenekleri ile yeniden üretilmektedir. Bu noktayı ihmal eden bir teori her zaman eksik kalacaktır. Habermas, iletişimsel eylemi, anlaşmaya odaklanmış bir eylem tipi olarak görür ve “ben-merkezcilik” yerine ortak görüş temeline dayandırır. Ona göre, dil sadece teleolojik eylemlerle doğrudan doğruya kişilerle anlaşabilmek amacıyla değil düşünümsel bir amaçla kullanılmalıdır. Bu şekilde kullanılabilen bir dil ancak pragmatik görünüş temelinde değer kazanacaktır (Habermas, 2001: 127). Sosyal medya uygulamaları Habermas’ın kuramı temelinde değerlendirilir ise, uzlaşmacı bir konuşma platformundan ziyade içi boş ve katkı sağlamayan kelimeler içerdiği görülecektir. Bu anlamda sosyal medya uygulamaları içerisinde bireylerin davranışları, hareketleri ve düşünceleri yeniden üretilmekte ve özgürlüğü yeniden şekillendirilmektedir.

Faik’in anlatısına bakıldığında günümüz dünyasında pratikleşen ve kolaylaştırılan her şey gibi iletişiminde basitleştirildiğini söylemek mümkündür. Sanal olarak kurulan arkadaşlıkların kaybolma oranı oldukça yüksektir ve çabasız bir şekilde kurulduğundan hızlı bir biçimde yok olmaktadır. Kişilerin en kolay şekilde sosyal medya uygulamaları üzerinden birbirlerini görebilmeleri ve sistematik bir şekilde birbirlerini takip edebilmeleri birbirlerine duydukları merak duygusunu azaltmaktadır. Kişiler sürekli olarak durumlarını ve fotoğraflarını sayfalarında bulunan kişilerle paylaşmaktadır ve böylece otomatik olarak sayfaları yenilenebilir hale de getirmektedir. Bireylerin paylaşım yapmak konusunda göstermiş olduğu bu isteklilik hali sanal olarak kişiler arası bir rekabet de yaratmaktadır. Daha önce belirtildiği gibi hayatlarını çevresindeki kişilere gözetleterek sanal hayatta varlıklarını sürdürebilmektedirler. Burada sanal kavramının altını tekrar çizmek gerekmektedir. Katılımcılar arasında sosyal medya uygulamalarının gerçek bir iletişim platformu olmadığını ve bireylere gerçeklikten uzak birer ilişki sunduğunu belirtenler bulunmaktadır.

“Bence iyi bir tercih değil. Sosyal medyayı kullanıyor olmak sosyal olduğumuzun göstergesi de değil...” (Funda)

Katılımcıların belirttiği gibi ismini “sosyal” olmaktan alan uygulamaların bireyleri sosyalleşme düşüncesinden uzaklaştırdığı görülmektedir. Sosyal medya uygulamalarında fazla zaman geçiriyor olmanın sosyalleşmek ile bir bağlantısı da olmadığını belirten katılımcı, sosyal medya uygulamalarının iletişim kurmak adına doğru bir tercih olmadığını özellikle belirtmektedir. Teknolojinin amacı doğrultusunda kullanılmaması, bireyler üzerinde ters etkiler barındırabilmektedir. Katılımcının bu alıntısı, teknolojiyi çift taraflı bıçak ile ilişkilendiren Bauman’ın düşünceleri ile örtüşmektedir.

20-30 yaş arası katılımcılar da 40 yaş ve üzeri katılımcılar gibi, sosyal medya iletişiminin sağlıklı bir iletişim yolu olmadığını düşünmektedir. Kişilerin sosyal medya uygulamaları içerisinde kendilerini yanlış ve farklı yansıttığını, bireyleri anı yaşamaktan alıkoyduğunu, sosyalleşmenin aksine asosyallik yarattığını belirtmektedirler. Elif ve Savaş haricinde diğer bireylerin hepsi sosyal medya iletişiminin sağlıklı olduğunu belirtmektedir. Bu gerçeklik amacına yabancılaşmış bir sosyal medya uygulamasının olduğunu göstermektedir. Kişiler kayıtlı oldukları uygulamaları amacından farklı şekilde kullanmaktadır ve bu gerçeklik yabancılaşmayı beraberinde getirmektedir.

Sosyalleşme ve iletişimi kolaylaştırma vaatleri ile bireylerin hayatına giren sosyal medya uygulamaları, zaman içerisinde kişiler arasındaki iletişimi kötüleştirebilmektedir. Kişilerin birbirleri hakkında oluşan izlenimleri sayfalarda yaptıkları paylaşımları ile sınırlı olmakta ve bireyler birbirleri için birer görüntü haline gelmektedir. Çalışmanın ilk kısmında belirtildiği gibi kişiler artık birbirlerine dair birer “look” arayışı içerisinde. Baudrillard’ın belirttiği gibi sanallaşan birey, internet içerisinde bir görüntü halini almaktadır. Toplum içerisinde oluşturulan bu yapay görüntü kültürü, kişiler arasında var olan bağlarında erimesine sebep olabilmektedir.

“Sosyal medya diliyle bu sosyalleşme “fake” bir sosyalliktir. Kendimizi avutma yöntemi geçici ilişkiler kurma aracıdır. Her şeyin en iyisini paylaşma merakı olan kusursuz hayatlar yaratılmaya çalışılan bir mecra haline geldi sosyal medya paylaşımları. Hal böyle olunca o mecrada kurulacak ilişkide şüphe gözetmemek mantıksız olur. Tabi gidip facebook da tanışıp evlenip mutlu olanlarda var, ahabap olanlarda var olmaz değil ama genele vurursak ilişkiler, sosyallikler hep fake...” (Ela)

Bunların yanı sıra anlatısı aktarılan katılımcının da bu düşüncelere benzer yorumlar yaptığı görülmektedir. Kişilerin sayfalar içerisinde farklı bir dil geliştirdiğini ve bu iletişimi sosyalleşme olarak yansıttıklarını belirtmiştir. Katılımcı bu gerçekliğin asıl olarak bir asosyallik belirtisi olduğunu ve yalnızlığı gidermek adına sosyal medya üzerinden kişilerle konuşmak ihtiyacı duyulduğunu düşünmektedir. Sosyal platform iletişimi, sanal kimlik sahibi gerçek bireyler tarafından tamamı ile kurguya dayalı devam ettirilmektedir. İstenen niteliklerde olunabilmekte ve kişisel özellikler ağlar üzerinde yeniden yapılandırılabilir (Biçer,2014:63-64). Ela'nın sosyal paylaşım sitelerinden görüşmeler yapılabildiğini belirtmesi oldukça önemlidir. Toplum tarafından riskli bulunan ancak uygulanan bu yöntem, katılımcı tarafından anlatısında belirtilmiştir. Seeman'ın Yabancılaşma teorisinde "kuralsızlık" olarak belirttiği kısım ile doğrudan ilişkilidir. Toplum tarafından kabul görmeyen faaliyetleri kişilerin uygulaması söz konusudur ve Seeman kuramında bu gerçekliğin altını çizmektedir.

Katılımcıların sosyal medya ve güven ilişkileri incelendiğinde 40 yaş ve üzeri katılımcıların vermiş olduğu yanıtların oldukça ilgi çekici olduğu görülmektedir. Öyle ki 40 yaş ve üzeri katılımcıların hiçbiri sosyal medya içerisinde olan arkadaş çevresine tam olarak güvenmediğini ancak yine de sayfasında bulundurduğunu belirtmiştir. Grup içerisinde yer alan herkes aynı düşünceye sahiptir ve arkadaş olarak listelerinde bulunan kişilerle güven ilişkisi kurmadığını düşünmektedir.

20-30 yaş arasında yer alan katılımcılardan yalnızca dörtkişi hesabında yer alan kayıtlı kişilere güvendiğini belirtmiştir. Geriye kalan kişiler güvensizlik hissettiğini belirtse de bu kişileri hesaplarından silmemektedirler. Gündelik hayatta görüşmedikleri kişiler ile sosyal medya uygulamaları üzerinden arkadaşlık sürdürmenin avantajlı taraflarının olduğunu belirten bir katılımcı da bulunmaktadır. Doğa, yüz yüze iletişimde arkadaşlıkların daha zor bitirilebildiğini ancak sosyal medya üzerinden bunun çok daha kolay gerçekleştiğini düşünmektedir.

Sayfalar üzerinden kurulan arkadaşlıklar, yüz yüze başlayan arkadaşlıklara göre daha kolay kurulmaktadır. Bilgisayarlarla kurulan iletişimde çekingenlik duygusundan kolayca arınılması sebebiyle,sohbet edilmesi kolaylaşmaktadır ve bu nedenle kişiler tarafından tercih edilebilmektedir. Bu samimiyetin bedeli çevrimiçi olarak kurulan arkadaşlıkların ölüm oranlarının hayli yüksek olmasıdır ve bireyler kendilerine

uymayan bir cümle ile bağlantılarını tamamen keserek birbirlerini cezalandırmaktadırlar.

“Evet dediğim gibi yüz yüze görüşmediğimiz zaman daha acımasız olunabiliyor. Tık engelledim bitti. Yenisi gelsin. Yeni durum bu şekilde ne yazık ki”(Doğa)

Katılımcının anlatısı, sosyal medya uygulamaları içerisinde yürütülen ilişkilerin sürdürülebilir olmadığını doğrudan kanıtlar niteliktedir. Bu yorum, Castells’in (2005: 475) düşünceleri ile de örtüşmektedir. Her an sayfalardan çıkartılabilen bir arkadaşlık, değişken ve parçalanmaya mahkûmdur. Bu nedenledir ki sanal platformlar içerisinde kurulan arkadaşlıkların ölüm oranları hayli yüksektir. İnsan ilişkilerini daha geçici ve sanal hale getiren sosyal medya uygulamaları, kişileri birbirleri için daha kolay vazgeçilebilir hale getirmektedir. Geleneksel olarak kurulan iletişimde bir arkadaşlık ilişkisinin bitirilmesi duygusal anlamda bireye zarar verebilmekte ancak sosyal medya uygulamaları bu kaygıdan kişileri uzaklaştırmaktadır.

Çevrimiçi olarak sayfalar üzerinden kurulan arkadaşlıkların bitirilme oranı oldukça yüksektir ve bu gerçekliğin nedenleri bireylere sorulmuştur. Kişilerin birbirlerine rahatça ulaşabiliyor olmalarının birbirlerine dair merakı giderdiğini bildiren 40 yaş ve üzeri katılımcılar, sosyal medya uygulamaları üzerinden kavgaların ve ayrılıkların daha kolay yaşandığını belirtmiştir. Birbirlerine dair güven ilişkisi dahi kuramayan kişilerin arkadaşlık ilişkisi bağlamında bir araya getirildiği sosyal medya platformu, kişileri birbirlerine karşı duyarsız ve duygusuz hale de getirebilmektedir. Örneğin Dilaver’in belirttiği düşünceler bu durumu doğrulamaktadır.

“Sosyal medyada arkadaşlıklar tabii ki daha kolay bitiyor çünkü duygularınız karşıya geçmiyor ki. Duygularınız karşıya geçmemiş ise bir arkadaşlık ilişkisini bitirmek de zor olmuyor”

20-30 yaş arası katılımcılar da 40 yaş ve üzeri katılımcılar gibi sosyal medya üzerinden kurulan ilişkilerin daha kırılgan olduğunu ve kolayca bitirilebildiğini düşünmektedir. Grup içerisinde yer alan 9 kişi sosyal medya üzerinden kişilerin paylaşımlarını devamlı olarak takip etmenin çevresine karşı merak duygusunu kaybettirdiğini belirtmişlerdir. Katılımcılardan yalnızca 2 kişi sosyal medya paylaşımlarının kendilerini diğer bireylerden uzaklaştırmadığını söylemişlerdir. Ebru’nun *“Günlük hayattan kısmen uzaklaştırıyor. Evet ilişkiler daha kırılgan sosyal medyada.”* anlatısına bakıldığında sosyal medya uygulamalarının kişileri hayattan uzaklaştırdığını ve sanallaştırdığını söylemek mümkün hale gelebilmektedir. Daha önce belirtildiği gibi

kişilerin yalnız kaldığında ve boş zamanı fazla olduğunda sosyal medya uygulamalarını kullanım süresi fazlalaşmaktadır. Bu nedenle de sosyal medya uygulamalarının kişileri yalnızlaştırmadan ayakta kalması mümkün değildir.

Burcu ise sosyal medya uygulamaları içerisinde yapılan paylaşımların kişileri birbirlerinden uzaklaştırmadığını belirtmiştir ancak buna karşın internet içerisinde yürütülen ilişkilerin daha kolay bitirilebildiğini doğrulamıştır. Burada önemle üzerinde durulması gereken bir nokta sosyal medya uygulamaları içerisinde bireylerin geliştirmiş olduğu farklı bir dil olduğudur. Katılımcı, kişilerin paylaşımlarının gizli birer anlam taşıdığını, kişilerin birbirleri ile iletişim kurmaktan çok paylaşım yaparak anlamasını beklediğini belirtmiştir. Burada kişilerin sessiz bir anlaşma dili geliştirdiğini ve ikili ilişkiler kurmaktan çok sanal iletişime yöneldiğini söylemek mümkündür.

“Arkadaşlarımdan uzaklaşıyorum. Fakat, buradan arkadaşlıkların daha rahat bitirilebildiğini düşünüyorum. Çünkü paylaşımların bir dili var ve göndermelerle karşılıklı istenilen mesaj verilip sonlandırılabilir.” (Burcu)

Sosyalleştirme amacı taşıdığı düşünülen sosyal medya uygulamaları bireyleri yalnızlaştırabilmektedir. Bu durumu derinleştirmek adına kişilere sosyal medya uygulamalarını fazla kullanan bireylerin kullanmayan kişilere göre daha yalnız hissedip hissetmediği sorusu yöneltilmiştir. 40 yaş ve üzeri katılımcıların tamamı sosyal medya uygulamalarında fazla zaman harcayan kişilerin daha yalnız hissettiklerini belirtmişlerdir. Daha önce belirtildiği gibi sosyal medya uygulamalarını bireyler yalnızken kullanmakta ve kullandıkça yalnızlaşmaktadır. Bu döngü içerisine giren birey sanal dünya içerisinde erimekte ve giderek kendilerinden uzaklaşmaya başlamaktadırlar. Sanal dünya içerisinde kurulan arkadaşlıkların kişileri daha da yalnızlaştırdığı düşünülmektedir. Sevgi'nin *“Bütün gününü sosyal medyada geçiren kişi, sanal olarak sosyal olsa da gerçekte yalnızlaşır”* yorumu bu düşüncelyi doğrular niteliktedir;

20-30 yaş arası katılımcılardan üç kişi sosyal medya kullanım süresini yalnızlık duygusu ile bağdaştıramadığını belirtmiştir. Belirtilen üç kişi uygulamaları kullanım durumunun yalnızlık duygusu ile genelleştirilemeyeceğini düşünmektedir ancak diğer bireyler sosyal medya uygulamalarını fazla kullanan kişilerin diğer kişilere göre daha yalnız olduğunu düşünmektedir. 40 yaş ve üzeri katılımcılar ile 20-30 yaş arası katılımcıların anlatıları karşılaştırıldığında benzer düşüncelere sahip olduğu görülmektedir. 20-30 yaş arası katılımcılar arasında yer alan kişilerin düşünceleri

birbirlerinden farklılaşmaktadır ancak genel anlamda bakıldığında bu grup içerisinde de sosyal medya uygulamalarını fazla kullanan bireylerin yalnızlık duygusunu daha çok hissettiği düşünülmektedir. Sosyal medya “yalnızlık” duygusundan beslenmektedir ve bu anlamda hapisane felsefesine benzemektedir. Yalnızlık duygusu ile sosyal paylaşım platformlarını kişilerin kullanması ise Seeman’ın yabancılaşma teorisinin “güçsüzlük” kısmı ile doğrudan ilişkilidir. Kişisel anlamda tatmin duygusundan ve ödüllendirilme istediğinden mahrum olan kişi güçsüzleşerek kendisine yabancılaşmaktadır (Seeman, 1959: 784-788). Çevresi tarafından izole edilen kişiler, kabul görmek amacıyla yöneldikleri sosyal paylaşım platformları ile kendilerine daha da yabancılaşmaktadırlar.

2.3.3.3. Sosyal Medya-Kimlik İlişkisi

20-30 yaş arasında olan katılımcılar arasında kişilerin sosyal medya uygulamalarında olan davranışları ile gündelik hayattaki davranışları arasında farklar yer aldığını belirten kişiler bulunmaktadır. Çalışmanın ilk kısmında belirtildiği gibi bireylerin sayfalar üzerinde kendilerini farklı bir kişi gibi yansıtmaları söz konusu olabilmektedir. Bu sonuç, kişilerin oluşturmuş olduğu sanal kimlikler olarak belirtilmiştir. Burada Doğa’nın anlatısı aktarılmalıdır:

“İnsanlar kendilerini farklı tanıtabiliyor mesela Pink Floyd’a bayıldığını söylüyor ben soru sorduğumda hemen araştırıp cevap veriyor. Ama yüz yüze görüşünce böyle bir şans yok. Bingo! Elendiniz. Görüşüklerimle fırsat buldukça. Konuşacak konu birikince vs...”

Bunların yanı sıra, bireylerin sosyal medya uygulamaları üzerinde kendilerini olduğundan daha farklı tanıtmaları kişilerde güvensizlik duygusu yaratmaktadır. Sosyal medya uygulamalarının içerisinde yer alan gizlilik kurallarının dışında bireylerin ortaya çıkartmış olduğu farklı güvensizlik ilişkilerinden de bahsetmek mümkündür. Kişinin kendisini sosyal paylaşım platformlarında nasıl tanımladığı, nasıl gördüğü ve toplum tarafından nasıl karşılanacağı kimlik kavramının içerisinde yorumlanmaktadır. Bu anlamda kimliğin toplumsal boyutları, “*Sosyal Kimlik Kuramı*” kapsamında değerlendirilmiştir. Kuram, bireylerin ait oldukları grupların kendi algılarını ve düşüncelerini değiştirdiğine; sosyal kimliğin ise grupta yer alan değişikliklere bağlı olarak dönüştüğüne dikkat çekmektedir. Tajfel ve Turner bu düşünceden hareketle, kişilerin dâhil oldukları gruplar içerisinde yaşanan değişikliklere bağlı olarak bir sosyal

kimlik geliştirdiğini söylemektedir. Grupların ortak hareketine ve düşüncesine bağlı olarak bireylerin de bir kimlik inşa ettiğini düşünmektedirler (Tajfel ve Turner,2004). Katılımcının belirttiği gibi, kişiler sosyal paylaşım sayfalarında farklı birer birey gibi davranabilmekte ancak bu durumu gerçek hayatta devam ettirememektedirler. Kişiler açısından karakter çatışmasına neden olan bu durum, sanal ve gerçek kimliği arasında kişinin kendisine yabancılaşmasını getirmektedir. Bu kişilere Baudrillard perspektifinde ‘simülatif bireyler’ olarak adlandırılabilir. Kendileri için bir görüntü yaratan ancak olduğu kişiden farklı yansıtın bu kişiler, kendi özelliklerinden uzaklaşmaktadırlar. Bu olgu, kişilerin sosyal medya uygulamalarına duyduğu güvensizliğin nedenlerindedir.

2.3.3.4. Sosyal Medya ve İçerilme

Sosyal medya uygulamaları 21. Yüzyıl teknoloji merkezli toplumlar içerisinde oldukça büyük yer tutmaktadır. Toplumsal alanlara katılım bağlamında incelendiğinde, kişilerin sosyal ağlardan yoksun kalması söz konusu olabilmektedir. Kişilerin sosyal çevresinin ağlara katılım göstermesi ve post-Fordist dönemin bir gerekliliği olarak zorunlu kullanılıyor olması, sosyal medya kullanımını giderek arttırmaktadır. Bireyler, sosyal çevrelerinden uzak kalmamak ve içerisinde bulunulan dönemi takip edebilmek açısından sosyal medya uygulamalarını tercih edebilmektedirler.

Toplumsal içerilme açısından sosyal medya uygulamalarının kullanım sıklığına bakıldığında 40 yaş ve üzeri katılımcılar, çevresindeki herkesin en az bir profil sahibi olduğunu belirtmiştir. Yalnızca Faik ve Sevgi, yaşça daha büyük olan kişilerin sosyal medya uygulamalarını kullanmadığını ve genç bireylerin mutlaka katılım gösterdiğini bildirmiştir. Bu durum sosyal medya kullanımının sosyal içerilme anlamında etkili olduğunu göstermektedir. Bireyler çevresindeki kişilerin kullanım durumlarından etkilenererek uygulamalara dâhil olmaktadır.

Çalışma içerisinde yer alan katılımcıların büyük bir kısmı çevresindeki herkesin sosyal medya uygulamalarından en az bir tanesini kullandığını belirtmiştir. Sosyal medya uygulamalarının doğrudan toplumsallık ve içerilme ile ilgili olduğu araştırma sonucunda görülmektedir. Öyle ki çevresi tarafından dışlanma, ierilmeme ve yalnız bırakılma korkusu yaşayan katılımcıların hepsi, çevresi tarafından kullanılan sosyal

medya uygulamalarını kullanmaktadır. Kuramsal kısımda belirtilen Social Business verilerini destekler nitelikte olarak öncelikle Facebook ve Instagram uygulamaları, ikinci sırada ise Youtube ve Twitter uygulamaları katılımcılar tarafından tercih edilmektedir. Katılımcıların sosyal medya uygulamalarını kullanım sebeplerine bakıldığında 40 yaş ve üzeri bireylerde yalnızlık hissinin ön planda olduğu görülmektedir. Katılımcılardan beş kişi yalnızlık, üç kişi gösterişe dayalı kullanım gösterildiğini belirtirken; diğer kişiler arkadaş edinme ve kendini kanıtama gibi amaçlarla kullanıldığını belirtmişlerdir. Mustafa, Bauman'ın ve Maffesoli'nin düşüncelerini destekleyen şu cevabı vermiştir;

“Sosyal medya kullanıcıları yaşanan yalnızlığı bir nebze doldurabilme ve aynı düşüncelere sahip arkadaşlar edinebilme amacıyla sanal cemaatler oluşturuyor”

Mustafa'nın anlatısından hareketle bireylerin benzer düşüncelere sahip diğer kişilerle bir araya gelerek internette sanal birer cemaat (topluluk) kurdukları söylenebilmektedir. Oluşturulan dijital cemaatleri Maffesoli 'postmodern kabileler' olarak değerlendirmektedir. Bu topluluklar kendilerinden farklı olanların dışarıda bırakılmalarına ve benzer nitelikte olanların örgütlenmesine yardım etmektedir. Kişiler kamusal alanlarda görüşebilmek yerine sanal platformlarda iletişim kurmayı tercih etmektedirler. Kamusal alanların elektronik yeniden inşasının yanında farklılaşmalara dayalı olarak “gerçek demokrasi” gibi vaatleri içinde barındıran internet; dijital tiranlar doğurmuş ve iktidarların farklı denetleme ve kontrol uygulamaları sonucunda gözetim pratiklerini en üst noktaya taşımıştır. Benzer özelliklere ve düşüncelere sahip bireylerin bir araya gelmesi, yönetim tarafından kişilere ulaşılmasını da kolay kılmaktadır (Dolgun,2008:192-193).

Gündelik hayatta dışlanan, yalnızlaşan ve düşünce birliği kurmak amacıyla internete katılım gösteren bireyler kendi düşüncelerine benzer kişilerle sanal olarak bir araya gelebilmektedirler. Bu anlamda internet ve sosyal medya uygulamaları bağlamında “çabasız” olarak adlandırabileceğimiz bir yöntemle birçok bireyi birbirine ulaştırabilmektedir. Alışlagelmiş ve geleneksel olarak nitelendirilen iletişim modelinin dışında yer olan bu kültür giderek daha da normalleştirilmektedir.

Katılımcılara çevresindeki diğer bireylerin paylaşımlarını neden merak ettikleri sorulmuştur ve alışkanlık, gündemden geri kalmak istememe, özel olarak ilgilenilen

kişiler hakkında bilgi edinme isteği, yalnızlık ve boş vaktin fazla olması gibi etmenlerin yoğunlukta olduğu saptanmıştır. 20-30 yaş arası katılımcıların sosyal paylaşım platformlarının kullanım nedenlerini gündemin gerisinde kalma korkusu, yalnızlık, can sıkıntısını gidermek amaçlı eğlence, alışkanlık ve çevresini takip etme isteği olarak yanıtlamışlardır. İki grup arasında ortak nedenler bulunmasının yanı sıra farklılıklar da bulunmaktadır ancak genel anlamda kullanım nedenlerinin yalnızlık, boş vakit fazlalığı ve gündem takibi konularında kesiştiği söylenebilmektedir. Özellikle gündemden geri kalma kaygısı taşıyan, yalnızlık ve alışkanlık ile boş vakit değerlendirmek amaçlı sosyal medya uygulamalarını kullanan bireyler çalışma kapsamında yoğunluk göstermektedir. Bireylerin genellikle alışkanlık, can sıkıntısı ve boş zaman fazlalığı gibi nedenlerle sosyal medya kullanımına yöneldikleri bilinmektedir.

Bireyler, amacının oldukça dışında hizmet veren sosyal medya uygulamalarını kullandıkları, diğer bireylere ve etkinliğe yabancılaştıklarının farkına varamamaktadırlar. İnternetin pozitif olarak bahsedilebilecek bir kullanım nedeni de farklı yerlerde yaşayan bireylerin birbirleri ile iletişim kurmasını sağlamasıdır. Bu yönüyle sosyal medya uygulamaları zaman ve mekân sınırlarını yok ederek bireyleri birbirine yakınlaştırabilmektedir. Burcu'nun düşünceleri bu düşünceyi destekler niteliktedir.

“Sosyal medya yakınımında olan arkadaşlarımın yanı sıra uzak şehirde yaşayan görüşemediğim arkadaşlarımı da görmemi sağlıyor. Onları görmek hoşuma gidiyor. Günümü paylaştığım insanları da galiba diyalog halinde olmak için takip ediyorum. Çünkü insanlar karşılaştıklarında aradaki diyalog bir şekilde birinin diğerine yaptığı paylaşım ile ilgili soru sormasıyla geçiyor. Sosyal gündemin gerisinde kalmamak için de takip ediyorum sanırım.”

Katılımcının, uzakta olan kişilerle istediği zaman görüşebilmesi David Harvey'in zaman/mekân sıkışması kavramını anlatmaktadır. Harvey'e göre (2012: 270) bazen zaman ve mekânın nesnel özelliklerinde öyle devrimci değişiklikler yaşanır ki dünyaya olan bakış açısı temelinden değişebilmektedir. Enformasyon toplumu mekân sınırlarını ortadan kaldırmaktadır. Mekânı kat etmenin aldığı zaman da böylece giderek azalmaktadır. İletişim teknolojileri artık zaman ve mekân kavramlarını önemsizleştirmiştir. Harvey'in düşünceleri ile aynı doğrultuda olan Castells de küresel bir iletişimin doğduğunu ve tüm dünyanın artık birbirine ağlar/boğum noktaları ile bağlı

olduğunu söylemektedir. Katılımcının mesafe temelinde yapmış olduğu yorum, bu düşünceleri doğrular bir nitelik taşımaktadır.

2.3.3.5. Sosyal Medyasız Bir Dünya mı?

Nitekim, çeşitli nedenlerle bireylerin hayatlarında yer alan sosyal paylaşım platformlarına dair olumsuz birçok özellik tartışabilmektedir. Kişileri sanal olarak birbirlerine bağlayan bu uygulamalar, farklı perspektiflerde ele alınabilmektedir. Çalışmada bahsedilmiş olan FOBO hastalığı bu anlamda öne çıkmaktadır. Bir tür çevrimdışı olma korkusu olarak beliren bu hastalık, birbirlerine boğumlarla bağlı olan kişilerin çevrimdışı olma korkusunu yansıtmaktadır. Bu düşünce, katılımcılar arasında çeşitli katılımcılar ve düşüncelerle desteklenmektedir. Kişiler yoğun olarak gündemden ve dönemin önemli olarak nitelendirilebileceği konularından geç kalma kaygısıyla sürekli olarak çevrimiçi sayfaları takip etmeye yöneltilmektedir.

“Başkalarını umursamak olabilirdi kullanma nedenim ama umursamıyorum da... Bilmiyorum neden kullanıyorum.” (Savaş)

“Güncel bilgiler her zaman heyecan verici. Ne bileyim tanıdıklarımın o an için neler yaptığını öğrenmek bana bir şey katmıyor ama istemsiz bir biçimde sayfasında neler yaptığını görüyorum aslında onların hayatında neler olup bittiğini öğrenmekten ziyade iletişim halinde olmak ya da bir bağ yakalamak adına takip ediyorum desem yeridir.” (Sevgi)

“Zamanla kazanılmış bir alışkanlık sadece... Aslında neden baktığımı hiç düşünmemiştim.” (Faik)

Amacından oldukça uzaklaşmış sosyal medya uygulamaları, insanlarda birer hastalık haline gelebilmekte ve bireylerin kendilerine yabancılaşmalarına sebep olabilmektedir. Savaş’ın sosyal paylaşım platformlarını kullanım nedenini bilmeden kullanması, sosyal medya uygulamalarının kullanım amacından çıktığını göstermektedir. Amaca duyulan bu yabancılaşma Seeman’ın teorisini destekler niteliktedir. Teorinin içerisinde yer alan anlamsızlık (meaningless), kişilerin hedeflerini ve faaliyetlerini tanımlayamaması ve bu duruma anlam verememesi ile ilgilidir. Burada katılımcının belirttiği kendi faaliyetine yabancılaşması ve sosyal etkinliği anlamlandıramaması Seeman’ın kuramıyla ilişkiseldir. Ayrıca kişinin kullanımının

nedenini sorgulamaması eleştirel aklın araçsal akla dönüştüğünün ve araçsal aklın gözetime hizmet verdiğinin göstergesidir.

Aslı ve Elaise, sosyal medya uygulamalarının kullanıma dair olumlu bir özellik olarak kendisine yakın düşünceye sahip kişiler ile bir araya gelebilmeyi belirtmiştir. Bireylerin sanal platformda bir araya gelip gündelik hayatta oluşturamadığı ilişkileri ağlar üzerinden çabasız olarak yürütebilmesi söz konusudur. 20-30 yaş arasında yer alan iki katılımcının anlatıları bu durumu destekler niteliktedir.

“Bilgisine ve zevkine güvendiğim insanların paylaşımlarını merak ediyorum. Kaçırduğım bir mix, video klip ya da gündeme dair haberler varsa onların sayfasında mutlaka bunu yakalıyorum” (Aslı)

“Yaptığı paylaşımlar özel ilgi alanlarımızla örtüşüyor olabilir en masum şekli ile ifade edersek. Ancak daha çok günümüzde özel yaşamını öğrenmek bilgi edinmek için kullanılıyor gibi görünüyor. Kıyaslama isteği, üstün olma ve daha beğenilecek paylaşımları var mı diye kontrol etmek. Hatta günümüzde genç sevgililer birbirleri üzerinde sosyal medya ile bir kontrol mekanizması kurmuş durumdadır. Güvensizlik temeli sanıyorum. O sebeple merak ediliyordur belki de...” (Ela)

40 yaş ve üzeri katılımcılardan yalnızca üç kişi genellikle sosyal medya uygulamaları üzerinden paylaşım yapmaya özen gösterdiğini belirtirken, diğer katılımcılar kesinlikle özel anlarını paylaşmadıklarını belirtmişlerdir. Özel anlarının devamlı olarak paylaşımlarını yapan üç katılımcı Feraye, Nizam ve Feride'dir ve kişilerin meslek tercihlerine bakıldığında bir meslekte faaliyet göstermedikleri, serbest meslek mensubu veya emekli oldukları görülmektedir. Sosyal medya kullanımı ile bireylerin sahip oldukları boş zamanın fazlalığı arasında birebir uyum olduğu saptanmıştır.

Bu bağlamda 40 yaş ve üzeri yaş grubu içerisinde yer alan diğer katılımcıların bakıldığında özel hayatlarında mahremiyetlerine önem verdikleri ve önemli olarak nitelendirdikleri anları paylaşmadıkları görülmüştür. Sosyal paylaşım platformlarında kişilerin yayınladıkları her paylaşım mahremiyetlerini biraz daha kamusallaştırmaktadır. Bu anlamda düşünce farklılıklarının var olduğu 40 yaş ve üzeri grupta mahremiyetin korunmaya çalışıldığını söylemek mümkündür. On bir kişinin yer aldığı grup içerisinde yalnızca üç kişinin özel anlarını devamlı olarak paylaştığı ve kalan

sekiz kişinin sosyal medya paylaşımlarına sınır getirilmesi gerektiğini düşündüğü görülmektedir. Bu anlamda yaşça daha büyük olan katılımcılar arasında mahremiyetin hala önem taşıdığını söyleyebilmek mümkün olacaktır.

“Her anın bilgisini paylaşmam, paylaşılanı da doğru bulmam. Aslında şu ana kadar olan paylaşımlarım da sadece diğer insanların tepkilerini görmek içindi. Ama gördüm ki seni beğeneni sende beğeniyorsun. Dolayısıyla körler sağırlar birbirlerini ağırlar oluyor...” (Faik)

“İnternete boş vakitlerde giriyorum bir tek. Güzel olduğunu düşündüğüm şeyleri paylaşırım, kesinlikle her şeyi değil.” (Dilaver)

Faik’in anlatısı değerlendirildiğinde sosyal medya uygulamaları içerisinde yapılan paylaşımların bir zorunluluk haline dönüştüğü de görülmektedir. Sosyal medya uygulamaları içerisinde kişilerin özel günlerinin takviminin yer alması ve sayfalarında kayıtlı olan kişilerin bu bilgileri görerek kutlama yapması söz konusudur. Bu gerçeklik, kişiler arası bağların, bireyler için bir zorunluluk haline dönüştüğüne işaret etmektedir. 40 yaş ve üzeri katılımcılar içerisinde kişilerin özel günlerini mecburiyet ile kutladığını belirten sekiz kişi bulunmaktadır. On bir kişinin yer aldığı grup içerisinde sekiz katılımcının bu faaliyeti mecburiyet olarak yorumlaması oldukça önemlidir.Örneğin Sevgi’nin düşünceleri bunu kanıtlar niteliktedir.

“Maruz kaldığımda başkalarının özel günlerini kutlama zorunluluğu hissediyorum. Çevrem bir kısmını bunu önemsiyor ve bu beni oldukça sıkın bir durum. Baskı hissediyorum. Kullanmadığımda sinirli olmuyorum. Özel günlerini kutlamadığımda ayıp olmuş hissi geliyor.”

20-30 yaş arası grup ise 40 yaş ve üzeri grup ile karşılaştırıldığında gündelik yaşamlarını daha çok sosyal medya sayfalarından paylaştıklarını belirtmişlerdir. Kişilerin sosyal paylaşım platformlarında bilgilerini paylaşması, karşılıklı olarak oluşturulan bir durumdur. Burada Bauman’ın belirtmiş olduğu sosyal medya paylaşımlarının temelinde olan nedenin, kişisel bilgilerin değiş tokuşu olduğunu belirtmek gerekmektedir (Bauman ve Lyon,2016:51). Bu bağlamdaki kişiler, fotoğraflarını beğenen kişilerin fotoğraflarını beğenmek ve doğum günlerini kutlayan kişilerin özel günlerini aynı yöntemle kutlamak amacıyla bir takas ilişkisini sürdürmektedirler ancak grup içerisinde mahremiyetin önemi ön plana çıkmaktadır.Görüşme içerisinde yer alan birçok katılımcı özellikle farklı bir etkinlik içerisinde ise bunu mutlaka sosyal medya uygulamalarında paylaştıklarını ancak özel bir anını devamlı yayımlamaktan

kaçındıklarını belirtmiştir. Genç katılımcılar, kendilerine ilginç gelen siyasi, kültürel ve tarihsel paylaşımlarda bulunmaktadır ve kendileri ile bağlantılı paylaşımları asgari düzeyde tuttuklarını belirtmişlerdir. Öyle ki, katılımcılardan dokuz kişi özel günlerini sosyal medya uygulamaları üzerinden kutlayanları samimi bulmamaktadır. Kendileri sayfalar üzerinden kutlamamakta ve kimsenin de kendisinin özel bir gününü sosyal medya uygulamaları üzerinden kutlamasını istememektedir. Katılımcılar arasında bu durumun adeta bir rekabet haline dönüştüğünü düşünen kişiler bulunmaktadır.

“ Benim için değil benim için gerçekten bana önem veren biri ise arar ya da mesaj atar doğum tarihimi paylaştıysam şayet herkes doğum günümü kutlayabilir bu bir ayırım değil sonuçta bunun olması için yapılan bir şey aksine. Genel olarak benim için değerleri olan kişilerin doğum günümü hatırlar ve kutlarım ama sosyal medya üzerinden olması önemli değil bence daha çok üstünlük taslamakla alakalı bir durum bu.”(Elif)

“Sosyal medya üzerinden eskiden arkadaşlarımın doğum günlerini kutlardım. Zorunluluktan ziyade o paylaşım sitesinde popüler olan buydu. Bu çevrem için bir durum. Çünkü bu yüzden birbirlerine kırılan insanlar tanyorum. İnsanların benim sosyal medyadan doğum günümü kutlamasını beklemem. Arayıp konuşmaları benim için daha değerli. Bende arkadaşlarımı telefon ile kutlarım, sosyal medya üzerinden değil.” (Burcu)

“Ben, benimkinin sosyal medya üzerinden kutlanmasından hoşlanmadığım için, doğum tarihi bilgilerimi sosyal medya hesaplarımdan kaldırdım. Başkalarının doğum günlerini kutlama zorunluluğu da eskiden hissediyordum ancak artık umurumda değil. Benim için zaten değerliyse yüz yüze kutlarım.” (Aslı)

Çalışmanın birinci kısmında geleneksel ve alışlagelmiş iletişim modellerinin değiştiğinden bahsedilmiştir vekatılımcılar arasında bu düşüncüyü destekler nitelikte anlatılar yer almaktadır. Örneğin Burcu ve Elif’in anlatılarından çıkarılabilecek en analitik sonuç bireylerin sosyal medya uygulamaları üzerinden özel günleri kutlamasının bir değer taşımamaya başladığı olacaktır. Bireyler geleneksel olarak yüz yüze ya da telefonla aranarak özel günlerinin kutlanmasını daha değerli bulmaktadır ve sosyal medya üzerinden kutlanan günlerin bir gösteriye dönüştüğünü düşünmektedir. Elif,sosyal paylaşım sitelerinden aldığı kutlama sayısını dahi hesaplayan kişiler olduğunu belirtmiştir.

Bu bağlamda,sosyal medyanın bireyler üzerinde psikolojik bir otorite sağladığıöylenebilmektedir. Sosyal medya uygulamalarının bireylerde ortaya çıkarttığı

otoriteye dayanan güdü, kişileri gerçeklikten uzaklaştırmakta ve içtenlik duygusunu yok etmektedir. Oluşturulan tüketim toplumunun bir sonucu olan “kullan at” kültürü, bireylere sunduğu kolaycılık felsefesi ile kişisel değerleri kaybettirmeye başlamıştır. Bireylerin sosyal platformlar üzerinden birbirlerinin bilgilerine rahatça erişebilmesi, kişiler arası değer kavramını tekrar tartışılır hale getirmiştir. Dolayısıyla kişiler birbirlerine, kendilerine ve düşüncelerine dahi yabancılaşabilmektedirler. Akışkan modernite içerisinde adeta eriyen birey, kendisinden, isteklerinden ve düşüncelerinden giderek uzaklaşmaktadır.

Görünmeyen bir otorite tarafından kişilerce istenmeyen sahte kutlamalar yapılmaktadır ve bu gerçekliğingenç bireyler ile kıyaslandığında 40 yaş ve üzeri bireylerde daha fazla olduğu sağtanmıştır. Debord’un bahsettiği gibi artık sahte olan her şey zevkleri yönetmekte ve biçimlendirmektedir. Sahte olan şeyler kendine özgü olanı bilinçli bir şekilde ortadan kaldırmaktadır. Yeni bir olgu yaratmanın tek koşulu eski olanı yıkmaktır ve bu nedenle geleneksel iletişim modelleri enformasyon toplumu ile birlikte erimeye başlamıştır. Feraye’nin anlatıları bunu desteklemektedir;

“Eskiden değerliydi böyle şeyler, şimdi bir parmakla hallediliyor. Bir de seninkini kutladıysa, sende kutlamak zorunda kalıyorsun”.

2.3.3.6. Güvenirlilik Temelinde Sosyal Medya

Sosyal medya uygulamalarına dair kişilerin güvenirlilik algıları incelenmiştir. Post-Fordist toplumda kişilerin devamlı olarak zaman geçirdiği sosyal medya uygulamalarına dair güven duymadıkları bilinmektedir ancak kullanım sıklıklarına bakıldığında kişilerin ısrarcı oldukları da görülmektedir. Öyle ki 20-30 yaş arası araştırma grubu içerisinde yer alan katılımcılara bakıldığında sosyal medya uygulamalarına herhangi bir güven duymadıkları görülmektedir. Genç katılımcılar arasında sapma göstermeksizin herkes sosyal medya uygulamalarını güvensiz bulmaktadır.

“Çok güvenli olduğunu düşünmüyorum. Sonuçta her bilgimizi giriyoruz. Şirketler diğer firmalara satıyorlar. Bunu facebook dahi yapmışken kime güvenebiliriz ki? (Doğa)

“Veri namına olan herşey merkez sistemde yedeklenir yani paylaşılan her şey biryerlerde siz silsenizde duruyor anlamına geliyor ve her an kullanılabilir. Bu nedenle de birisi hesabınızı çalmak isterse bu çok kolay sadece Server a girmesi yeterli olabilir.”(Elif)

Doğa ve Elif'ingüvenlik konusunda verdiği yanıtların üzerinde önemle durmak gerekmektedir. Belirli amaçlar doğrultusunda siyasal araştırma şirketleri, kişilerin özel verilerini satın alabilmektedirler. Bireylerin yaş, cinsiyet, takım, siyasi görüş vb. paylaşımlarından faydalanarak kendilerine veri elde edebilmektedirler. Yukarıda ilgili görüşmeciler bu sebeple sosyal medya uygulamalarına güven duymadıklarını özellikle belirtmişlerdir. Şirketlerin ve kurumların daha fazla kâr elde edebilmek amacıyla mahremiyeti bilinçli bir şekilde yok etmeleri söz konusudur. Gözetimin hizmet verdiği alanın giderek genişlemesi, e-postaların izlenmesi ve telefonların dinlenmesi gibi pratikler sıradanlaşmaktadır. Web üzerinde arama yapan kişilerin tüm bilgileri internet üzerinde kayıtlı kalmakta ve talep edildiğinde kullanılabilir. İnternetin sahip olduğu özellikler, çeşitli şirket ve kurumlar için sermaye anlamı taşımaktadır (Himanen,2005:102).

40 yaş ve üzeri katılımcılar ise 20-30 yaş arasında yer alan katılımcılar ile aynı görüşe sahiptirler ve sosyal medya uygulamalarının güvensiz olduğunu belirtmektedirler. Grup içerisinde yer alan onbir kişi de sosyal medya uygulamalarını güvenilirlik açısından yetersiz bulmaktadır. Kişiler arasında sapma göstermeksizin sosyal medya uygulamaları güvensiz bulunmaktadır. Örneğin Barış, Faik ve Dilaver, uygulamaların güvensizliği konusunda önemle bazı durumların altını çizmektedirler.

“Hayır güvenmiyorum, Birçok kişi dolandırılabilir. Kişisel bilgilerde sürekli çalınıyor”
(Dilaver)

“Tüm ülkeler gözetim sistemlerini sosyal medya üzerine kurmuş, nasıl güvenilir olabilir ki?”
(Barış)

“Güvenmiyorum, çok fazla bilgi paylaşmak doğru da gelmiyor. Ayrıca sosyal medya üzerinden paylaşılan bazı linklerde virüs içerebiliyor. Oldukça güvensiz” (Faik)

20-30 yaş arası katılımcılarda bireylerin sosyal medya uygulamalarına karşı hissettiği güvensizliğin nedenleri iki kategoride değerlendirilmiştir. Sosyal medya sayfalarının kurulumunda yer alan ve kişilerle alakalı olannitelikler şeklinde belirtilen nedenlerle kişiler sosyal medya uygulamalarına güvenmemektedir. Güvensizliğe neden olan bu etmenler, birçok açıdan risk faktörü olarak sayılabilmektedir. Sosyal medya uygulamaları bu risk faktörleri ile çevrelenmiştir. Dilaver'in cevabında belirttiği gibi hem kişilerin dolandırılmasını hem de verilerinin şirketlere satılmasını içerisinde barındıran risklerden bahsetmek mümkündür. Barış ise sosyal medya uygulamalarını

gözetim ile ilişkilendirerek, ülkelerin kişileri gözetlemek amacıyla sosyal medya uygulamalarına programlar kurduğunu belirtmiştir. Bauman'ın anlatılarına burada değinmek gerekmektedir. Katılımcının anlatısı, gözetim sistemlerinin içeride tutmaktan çok “uzak tutmak” amacı taşıdığını belirtmektedir (Bauman ve Lyon:2016:77). Sosyal paylaşım platformlarının bu anlamda gizlilik konusunda hassas davranmaması nedeniyle kişileri kendisinden uzaklaştırması söz konusudur. Kişilerin verilerinin rızası olmadan çalınarak şirketlere satılabilmesi dışında, ülkeler de kendi vatandaşlarının verilerini kullanabilmek amacıyla sosyal medya uygulamalarını kullanabilmektedir. Bu bağlamda kişiler sosyal medya uygulamalarını güvensiz bulmakta ancak kullanımı konusunda ısrarcı davranmaktadırlar. Burada bireylerce gösterilen çelişki birçok açıdan değerlendirilebilir ancak Beck'in bahsetmiş olduğu risklere özellikle değinmek gerekmektedir. Beck günümüz risklerinin geçmiş dönemlerden farklılaştığını ve artık risklerin bilinmeyenden değil bizzat insan elinden geldiğini belirtmektedir. Riskleri oluşturma ve topluma yayma konusunda oldukça önemli bir kaynak olan teknoloji ise burada ön plana çıkmaktadır. Örnekleme yer alan kişiler sosyal medya uygulamalarına güven duymamakta ve içerisinde birçok tehlike barındığını kabul etmektedirler ancak bu durum sosyal medya kullanımlarını etkilememektedir. Katılımcıların güvensizliklerinin temel nedenleri arasında belirtmiş olduğu virüsler, verilerinin çalınması ve gözetim olguları Beck'in bahsetmiş olduğu insan eli ile oluşturulan risklere hitap etmektedir. Belirtilen bu sebepler, bizzat insanoğlunun ortaya çıkarttığı ve topluma yaymış olduğu günümüz riskleri arasında sayılmaktadır.

2.3.3.7.Sosyal Medya Uygulamalarının Sosyal Gerçeklik Perspektifinde Değerlendirilmesi

Sosyal medya uygulamaları içerisinde gerçeklik ve sanallık birbirine geçmiş durumdadır. Kişilerce yansıtılan durumlar giderek ayırt edilmesi daha zor hale gelmektedir. Bu bağlamda 40 yaş ve üzeri görüşme yapılan bireylerden hiçbiri sosyal medya uygulamaları üzerinden arkadaşlarının yapmış olduğu paylaşımları samimi bulmamaktadır. Grup içerisinde yer alan katılımcıların hiçbiri sosyal paylaşım sitelerinde yapılan sözel ve görsel paylaşımları anlamlı ve samimi bulmadığını belirtmiştir.

“Sosyal medya üzerinde kişilerin gerçek kimliklerini yansıtan paylaşımlar yaptıklarına inanmıyorum” (Mustafa)

“Kesinlikle samimiyetlerine inanmıyorum. Çok yapmacık bir mecra. İnsanlar kendi hayallerini sosyal medya üzerinden pazarlıyorlar” (Faik)

Faik ve Mustafa'nın yukarıda belirttikleri anlatılarına özellikle değinmek gerekmektedir. Kişilerin sosyal medya uygulamaları içerisinde kendilerini olduklarının dışında bir birey gibi yansıtılabilmelerisöz konusu olabilmektedir.Sosyal medya uygulamaları toplumsallığı eriten yıkıcı etkiler barındırmaktadır. Baudrillard'ın (2008:121) söylemlerini destekler nitelikte olan bu bulgu bireyler arası konuşmaların ve sayfalar arası sohbetlerin asıl mesajdan ve nitelikten yoksun olduğunu göstermektedir. Mesajdan yoksun olan araçların varlığını koruyamayacağını söyleyen Baudrillard içeriklerin eridiğini, iletişim araçlarının anlamsızlaştığını ve iletişim kavramının yok olduğunu, sonraki aşamada ise toplumsallığı aşındırdığını söylemektedir. Daha önce belirtildiği gibi sahte kimlikler oluşturmak ve olmak istedikleri kişilerin kılıklarına bürünebilmek adına kendilerini farklı birer birey gibi yansıtmaktadırlar. Bunun nedenleri arasında takipçi sayısını ve bilinirliğini arttırmak, sosyalleşebilmek gibi amaçlar bulunmaktadır. Zaman içerisinde kişiyi gerçek kimliğine uzaklaştıran bu durum gerçek hayat ile sanal hayat arasında bireyin kimliğini iç içe geçmiş hale getirmektedir. Bu, bireylerin sosyal medya kanalları içerisinde bir varoluş şeklidir. Sosyal medya profilleri devamlı olarak inşa etme ve kimlik edinme arzusu taşımaktadır. Yalnızca geleceğe dair değil, geçmişe dair gönderimleri de barındıran bir “olma” halidir. Kişiyi kendisine ve çevresine yabancılaştıran kimlik edinme isteği, giderek toplumsal bir hastalık halini almaktadır. Funda'nın düşünceleri de bu durumu doğrular niteliktedir;

“Samimiyet mi? Asla inanmıyorum. Bir arkadaşım sürekli eşi ile birlikte resimlerini sosyal medyada paylaşmakta. Görseniz çok mutlular. Ama dışı sizi içi beni yakar misali gerçek bu değil. Tam da bitmek üzere olan bir evlilikleri var. Görseniz iki deli aşık işte ben bunu anlayamıyorum... Bu tam bir hastalık!”

Bu bağlamda,bireyinöznenin kendisini eriterek, kendi hakikati için yeniden var olma mücadelesi onu başka biri haline getirmektedir. Sosyal medya uygulamaları var olan birey ile, oluşturduğu birey arasına bir set çekmektedir. Kişileri farklılaştırmakta ve kendisinden uzaklaştırmaktadır.

40 yaş ve üzeri grup ile karşılaştırıldığında 20-30 yaş arası katılımcılar, samimiyet temelinde sosyal medya konusuna daha çekimser yaklaşmaktadır. Grup içerisinde bulunan 6 katılımcı, çevresinde yer alan bireylerin sosyal medya paylaşımlarını samimiyetsiz bulmaktadır. Diğer 5 katılımcı isesamimiyet duygusunun sosyal medya paylaşım sayısı ve kullanım sıklığı ile genellenemeyeceğini düşünmektedir. Belirtilen beş katılımcı arasında paylaşımlara güvenmeyen ve sahte bulan kişiler yer almaktadır ancak bunu herkes için genellemenin yanlış olduğunu düşünmeleri nedeniyle kesin bir yargıdan kaçınmışlardır. Anlatılara bakıldığında 20-30 yaş arasında yer alan katılımcılar da kişilerin sosyal medya platformlarında farklı birer karakteri temsil ettiğini düşünmektedir.

“Kişiyi birebir tanıyorsam evet, belki. Ancak çoğunluğun sosyal medya üzerinde sahte bir hayat yaşadığını düşünüyorum ve hiçbir paylaşımlarını gerçekçi bulmuyorum.” (Aslı)

“Maalesef tüm yaşamını, zamanını sosyal medya üzerinden insanlara pazarlayan insanları samimi bulmuyorum. Paylaşımlardaki gerçekliğe birebir tanık olmadığım için yani paylaşımın yapıldığı ana tanık olmadığım için bu konuda bir şey söyleyemem ancak popüler kültürün, insanları içi boş, eleştiri ve sorgulamadan uzak birer nesne haline getirdiğini düşünüyorum. (Sevgi)

Aslı, devamlı olarak görüştüğü kişilerin paylaşımlarını samimi bulmakta ancak sosyal medya üzerinde bireylerin bambaşka bir hayat kurduğunu belirtmektedir. Sosyal kimlik edinme arzusu burada da kendisini ön plana çıkartmaktadır. Sevgi ise, Faik katılımcısı gibi sosyal medya uygulamaları üzerinden kişilerin yaşamlarını pazarladıklarını düşünmektedir. İki ayrı grup içerisinde de “yaşam pazarlama” kavramlarının kullanılması oldukça önemlidir. Bireylerin hayatlarının giderek “şeyleşmesi” söz konusudur. Bir reklam halini alan ve kısa süreli paylaşımlar içerisinde yer alan yaşamlardan, süslenen bedenlere kadar birçok gerçeklikten bahsetmek mümkün hale gelmiştir. Sevgi’nin burada altını çizdiği popüler kültür olgusunun üzerinde ayrıca durmak gerekmektedir. Popüler kültürün; insanları eleştirmeyen, sorgulamayan ve gelişmeyen birer birey haline getirdiğini düşünmekte ve duyguların anlık hale geldiğini belirtmektedir. Örneğin Instagram içerisinde yer alan “story” uygulaması, Sevgi’nin belirtmiş olduğu durum ile birebir örtüşmektedir. Bireyler gündelik yaşam içerisinde duygularını sosyal medya alanında devamlı olarak paylaşmaktadır ancak bu paylaşımların süresi bir gündür ve sonrasında kendiliğinden silinmektedir. Sosyal medya uygulamaları kişileri ve kişilerin düşüncelerini her gün yeniden üretir hale getirmektedir. İnsanları sürekli olarak değişen duygular ve kalıcılığı yakalayamayan

bireyler haline getirmiştir. İnsan duyguları da Instagram story paylaşma olarak adlandırılan mantığın temelinde olduğu gibi adeta anlık hale gelmiştir. Sevgi'nin belirttiği gibi toplumsal olarak yaşanan birçok durum karşısında bireyler tepkilerini anlık hikâye paylaşımları ile göstermekte ve bir gün sonra hikâyeler kendiliğinden silindiğinde bireylerde bu durumu unutmaktadırlar. Sosyal medya mantığı bireyleri çevresine duyarsız yapmakla kalmayıp, kendi duygularına da yabancı hale getirmiştir.

2.3.3.8. Sosyal Medya ve Yabancılaşma

Yeniden sosyal bir kimlik edinme ve sanal platformlarda gözetlenme arzusu bireylerde kendisine ve çevresine yabancılaşma olgusunu ortaya çıkartmaktadır. Bu anlamda bireylere sosyal medya uygulamalarını kullanma tercihleri sorulduğunda 40 yaş ve üzeri katılımcıların çoğunlukla yalnızlık, sosyalleşme; 20-30 yaş arası bireyler ise alışkanlık, yalnızlık ve gündemi takip edebilme gibi cevaplar verdiği görülmektedir. Bu durumda sosyal medyanın bireylerin yalnızlığını gidermesi beklenmektedir ancak kişiler daha da yalnızlaştığını belirtmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi, bireyler daha çok yalnız kaldıklarında sosyal medya uygulamaları kullanmakta ancak kullandıkça daha da yalnızlaşmaktadır. Bu anlamda kişilerin amacına uzaklaşması ve yabancılaşması söz konusu olmaktadır.

Bireylerin kendilerinin dışında başka bir birey gibi davranabildiği sosyal medya uygulamaları kişiyi kendisine yabancılaştırmaktadır. Bu uygulamalar bireylerde asosyallik yaratarak toplum dışında kalmalarına sebep olmaktadır. Sosyal medya uygulamalarının bilinçsiz olarak kullanımının doğurduğu farklı sonuçlar nedeniyle bireyin aynı zamanda kendisine ve topluma yabancılaşmasından da bahsetmek mümkün hale gelmektedir. Hegel'in belirttiği gibi zaman kavramı, içerisinde zorunlu yabancılaşmalar barındırmaktadır. Birey zaman içerisinde dönüşen toplum yapısıyla beraber şekillenmektedir. Dönemin popüler kültürünün içerisinde akışkan bir biçimde değişmektedir. Sosyal medya içerisinde de yeniden şekillenen birey, öznenin kendisini eriterek, kendi hakikati için yeniden var olma mücadelesi ile bambaşka biri haline gelmektedir.

“Kendini kanıtlama isteği muhakkak var sosyal medyada. En güzel tatili yapan, en güzel yemekleri yiyen, en güzel hobileri olan ya da yorumları ve fotoğrafları ile en çok beğeni alan olmak gibi...” (Faik)

Bireylerin birbirleri ile kendilerini kıyaslamaları sosyal medya uygulamalarında adeta bir rekabet yaratmıştır. Katılımcının anlatısının burada önemle üzerinde durulması gerekmektedir. Amaca yabancılaşan bireyler, sosyal medya uygulamalarını bilgi alışverişi ve bir iletişim platformu olarak kullanmaktan çıkartmıştır. Bireylerin birbirlerini gözetleme ve takip etme platformu haline gelen sosyal medya uygulamaları, yabancılaşmanın birçok boyutunu barındırabilmektedir. Bireyin kendisine, amacına ve çevresine yabancılaşması mümkün kılmaktadır.

2.3.3.9.Sosyal Medya ve Yeni Meslek Algıları

Çalışmanın temelini oluşturan sosyal medya uygulamalarının post-Fordist dönemde bireylerin hayatlarına nasıl entegre edildiği önemli bir sorunsaldır. Kişilerin gerek eğitim gerekse profesyonel olarak kurmuş olduğu hayat içerisinde kullanılması mecbur bırakılan bu uygulamalar giderek daha da önemli hale gelmektedir. Kişilerin bireysel olarak sosyal medya uygulamalarından gelir sağlayabilmesi ve şirketlerin bilinirliklerini arttırmak amacıyla sosyal medya uygulamalarını kullanması da giderek bu uygulamaları daha önemli bir yere yerleştirmektedir. 21.yüzyıl dünyasında youtuber fenomenliğinden sosyal medya uzmanlığına kadar birçok yeni meslekten bahsedilmektedir. Bu meslekleri yerine getirme vasfına sahip bireyler şirketlerde çalıştırılmakta ve şirketler özellikle bu alanda eğitim almaları adına çalışanlarını bilgilendirmektedir.

1980'lerden sonra post-Fordist formasyonun oluşması ile beraber değişen sanayi ve üretim sistemi zaman içinde alışılmış meslek kalıplarını da yıkarak yeni meslekler meydana getirmiştir. Eski dönemlerin katı ve merkezi çalışma algısını kırarak daha esnek çalışma koşulları yaratmıştır. Devam eden dijital dönüşüm ve teknolojinin hızlı gelişimi farklı meslek türlerini ortaya çıkarmıştır. Youtuber, Bilgi Güvenliği ve Analistliği, Dijital İletişim ve Uzmanlığı, Facebook Reklam Yöneticiliği, Sosyal Medya Yöneticiliği ve google analytics Yöneticiliği gibi birçok meslek hem dönemin hem de geleceğin meslekleri arasında yer almaktadır. Alışılmış ve benimsenmiş mesleklerin aksine hem uzmanlık gerektiren hem de şirketler tarafından oldukça ilgi gören bu mesleklere yeni dönem enformasyon toplumunda ilgi oldukça fazladır. Gelecek devasa makinalar ile değil bilgi ve teknoloji ile yönetilecektir.

Katılımcıların yeni sosyal medya temelli mesleklere karşı tutumları incelendiğinde alınan cevapların büyük oranda farklılık gösterdiği görülmektedir. 40 yaş ve üzeri katılımcılardan bazıları yeni sosyal medya mesleklerinin doğal yaşamı öldürdüğünü ve alışlagelmiş mesleklerden ilerlenmesi gerektiğini düşünmektedir. Bazıları ise günümüz gerekliliği halini alan uygulamaların öğrenilmesi gerektiğini ancak meslek olarak geçici olduğunu belirtmektedirler.

Fordizm'den post-Fordizme geçiş, meslek çeşitliliğini de beraberinde getirmektedir. Geçmiş zamanların sabit ve değişmez tıp, hukuk, öğretmenlik gibi meslek tercihleri günümüzde yaşça büyük bireyler ve genç bireyler tarafından farklı karşılanabilmektedir. 40 yaş ve üzeri grup içerisinde benzerlik gösteren düşünce ise sosyal medya merkezli gelir getirici etkinliklerin geçici olduğu ve kalıcılığı yakalamayacağıdır. Grup içerisinde yer alan katılımcılar arasında bulunan 9 kişi meslek tercihi olarak avukatlık, doktorluk, öğretmenlik gibi meslekleri seçmektedir ve sosyal medya uzmanlığı/youtuber gibi gelir getirici etkinlik tercih etmeyeceğini belirtmiştir. Kalan kişiler ise bireylerin mutlu olacağı meslekleri seçmesi gerektiğini belirtse dahi zamanla sosyal medya uygulamalarının mutlaka karşılıklarına çıkacağını düşünmektedir. Belirtilen uygulamalar şirketler ve kişiler için bir gereklilik halini almıştır. Katılımcılar arasında çocuklarının mühendislik, doktorluk, avukatlık, öğretmenlik gibi mesleklere sahip olmasını isteyenler yoğunlukta olmakla beraber, günümüz mesleklerini tercih edenler de bulunmaktadır.

“İnsanlar mutlu olabileceği bir meslek seçmeli bence ama tüm mesleklerin ileride sosyal medya ile alakalı bir parçası olacağı kesin. Bu mesleklerin şimdilik toplum tarafından bir geçerliliği olduğunu sanmıyorum ama son seçimlerde sosyal medyanın gücünü gördük.”(Faik)

“Sosyal medya mesleklerinin fazlaca talep gördüğünü ve hemen hemen her kesimden insanın sosyal medya fenomeni olmak istediğini düşünüyorum. Video paylaşımları insanların yararına olacaksa neden olmasın? Her meslek tercih edilebilir, bunlarda değersiz değil”(Ayşe)

Yukarıda belirtilen iki anlatı, grup içerisinde yer alan farklı görüşleri yansıtmaktadır ancak Faik'in özellikle belirtmiş olduğu sosyal medyanın gücüne değinmek gerekmektedir. Günümüzde sosyal medya uygulamaları üzerinden toplumsal olaylara dikkat çekilebilmekte, olumlu-olumsuz birçok paylaşım hızlıca her kişiye ulaşabilmektedir. Kişiler bilgiye ulaşmak konusunda zorluk yaşamamakta ve doğrudan erişebilmektedir. Sosyal medya uygulamalarının toplumsal olaylar içerisinde aktif rol oynadığı bir gerçektir. Katılımcı, sosyal medya ile bağlantılı mesleklerin toplum

tarafından değerli olmadığını düşünse dahi, sosyal medyanın gücünü kabul etmektedir. Ayşe ise, bu görüş ile taban tabana zıt bir düşünceye sahiptir. Yeni dönemde bireylerin sosyal medya temelli mesleklere sahip olmak istediğini ve herkes tarafından bu mesleklerin seçilebileceğini düşünmektedir. Her kesimden bireyin fenomen olmak isteyebileceğini düşünen Ayşe, yeni meslekleri geçici değil kalıcı görmekte ve değerli olduğunu belirtmektedir.

20-30 yaş arası katılımcılar ise 40 yaş ve üzeri katılımcılar gibi sosyal medya uzmanlığı, sosyal medya fenomenliği ve youtuber olmak gibi meslekleri temelsiz ve geçici bulmaktadır ancak post-Fordizm içerisinde bu mesleklerin önemli bir yer tuttuğunu da kabul etmektedirler. 40 yaş ve üzeri katılımcılar ise bu konuya farklı bir perspektifle yaklaşmaktadır.

“Yeni sosyal medya mesleklerini içi boş ve temellendirilmemiş buluyorum. Bu mesleği seçmem yada çocuğumun tercih etmesini istemem. Toplumun anlık değişen beğeni duygularına da çocuğumun geleceğini emanet edemem. Bunlar yerine temelli her daim geçerli meslekleri seçmesini tercih ederim.”(Burcu)

“Belki birkaç yıl önce değildi ama artık kabul görüyor bence. Çünkü çok para kazanıyorlar. Toplumumuzda para önemli bir kriter.” (Ebru)

Genç katılımcılardan yalnızca 4 kişi sosyal medya temelli belirtilen gelir getirici etkinlikleri seçebileceğini ve hatta ileride çocuklarına da seçtirtebileceklerini söylemektedirler. Örneğin Ebru, yeni dönem sosyal medya temelli mesleklerin toplumumuzda kabul gördüğünü belirtmektedir. Kişilerin gelir sağlayabilmek amacıyla bu mesleklere yönelebileceğini söyleyen katılımcı, bu mesleklerin giderek önem kazandığını belirtmiştir. Diğer kişiler, 40 yaş ve üzeri grup içerisinde olduğu gibi alışılmış olan mesleklere sahibi olmanın daha değerli olduğunu düşünmektedir. Genç katılımcıların büyük bir kısmı sosyal medyada gün içerisinde aktif olmasına ve birçok uygulamayı kullanmasına rağmen youtuberlık gibi gelir getirici etkinlikler yerine kendileri için doktorluk, avukatlık, mühendislik gibi meslekleri tercih edeceklerini belirtmişlerdir. Bu durum sosyal medya uygulamaları kişilerce devamlı kullanılsa da yalnızca bir eğlence aracı olarak kaldığını ve bir meslek olarak tercih edilmeyeceğini göstermektedir. Katılımcılar fenomen olarak adlandırdıkları kişileri takip etmekte, videolarını paylaşmakta, eğlenmekte ancak takip ettiği bireylerin yerinde olmayı tercih etmemektedirler. İçinde bulunduğumuz dönemde gençler alışlagelmiş ve toplum tarafından kabul görmüş mesleklere sahip olmaya çalışmaktadırlar ancak bu algının

gençler arasında değişim göstermeye başlaması söz konusudur. Her ne kadar bireylerin takip etmiş oldukları fenomenler günlük hayatlarının bir parçası haline gelse de, hala meslek konusunda geleneksel düşünceye sahip oldukları görülmektedir. Youtuber'lık gibi meslekler genç katılımcılar içerisinde de henüz büyük oranda kabul görmemiştir. 20-30 yaş arasında olan Halil'in aşağıda verilen ifadesinde belirtmiş etmiş olduğu Youtuber'lığa karşı tutumu oldukça çarpıcıdır.

“Youtuber'lık kadar anlamsız bir meslek daha görmedim ben. Sırf insanlar beğensin, yorum yapsın diye bir hareketler, anneye babaya ilginç hitaplar veya şakalar, toplumun örf ve adetlerine gittikçe uzaklaşan ve insanları videolar için metalaştıran, kendince milleti eğlendirmek amaçlı insan onurunu kırarcasına paylaşım yapmak. Sonra da bunun adına meslek demek bence insanlık suçudur. Unutmayalım ki akıllı aletler çıkmaya başladıktan sonra sokakta çocuk, evde huzur kalmadı. Bir ara çocuklar sokakta pokemon yakalıyordu. Hayali ve kalıcı olmayan bir şeyin peşinden koşmak ne kadar doğru olabilir?” (Halil)

Halil, post-Fordizm döneminde yer alan bu yeni gelir getirici etkinliklere kesinlikle karşı tutumu olan bir katılımcıdır. Geleneksel mesleklerin hala kendisinde yer ettiği, yeni dönem mesleklerinin ise oldukça değersiz olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra kişilerin beğeni alabilmek ve bilinmek amacıyla çevresine saygısız tutumlarda bulunduğu ve kendisince bunun insanlık suçu olduğunu düşünmektedir. Sosyal medya mesleklerini kesinlikle kalıcı bir meslek olarak tanımlamayan Halil, bu uygulamaların kişileri geleneklerinden de uzaklaştırdığını düşünmektedir. Burada sosyal medyanın kişiyi kültürüne de yabancılaştırabildiğini söylemek mümkündür. Özellikle teknoloji ile iç içe büyüyen çocuklar çevreleri ile iletişim kurmamakta ve akıllı cihazlarda yer alan oyunlar ile fazlaca zaman geçirmektedir. Bu konunun hassasiyetine de değinen Halil, geçmiş dönem ile gelecek dönemi kıyaslamakta ve günümüz neslinin teknoloji içerisinde eridiğini düşünmektedir. Burada teknoloji merkezli yetişen çocukların gündelik yaşamın gerçekliğinden soyutlandığını ve uzaklaştığını söylemek mümkündür. Seeman'ın soyutlanma olarak bahsettiği bu olgu, bireylerin yaşantısını anlamlandıramaması ve çevresine yabancılaşmasını kapsayan bir süreçtir.

Youtube içerisinde yararlı ve zararlı birçok videonun yer almasına karşın bireylerin bu gelir getirici etkinliği oldukça olumsuz nitelmesi söz konusu olabilmektedir. Bireylerin video içerisinde diğer insanların yaşam tarzlarına aldırmandan yapmış olduğu alaycı hareketler katılımcı tarafından kötü karşılanmaktadır. Bu yorum

Maffesoli'nin (1996) bahsetmiş olduğu, sosyal medya uygulamaları içerisinde kişilerin geçici ve sığ bir kültür paylaşmasını doğrulamaktadır. Buna ek olarak, bireylerin ağlar içerisinde eriyen kültürlerine değinmekte olup, Baudrillard'ın (2008: 115-119) düşüncelerini de doğrular niteliktedir. Bireylerin yaşamış olduğu bir iletişim rüyasıdır ve bunu sağlayan araçlar devamlı olarak sunduğu yeniliklerle toplumu kısır bir döngüye mahkûm etmektedir.

Dolayısıyla iki grup içerisinde de farklı görüşlere sahip kişiler bulunmaktadır ancak sosyal medya temelli olan mesleklerin toplumda geçici ve değersiz algılanmasının söz konusu olduğu söylenebilmektedir. Belirtilen gelir getirici faaliyetler kişilerce büyük oranda kabul görmemektedir. Bu faaliyetlere karşı tutumu olmayanlar da katılımcılar arasında bulunmaktadır ancak genel anlamda toplumda geleneksel mesleklerin değer gördüğünü söylemek mümkündür. Nedeni ise belirtilen yeni post-Fordist temelli gelir getirici etkinliklerin kitlesel istihdam yaratmaması, bireysel, sanal ve geçici olmasıdır. Sosyal güvenlik sisteminin ve tarihsel sosyal koruma alanının hangi kısmında durduğunun belirsiz olmasıdır.

2.3.3.10. Sosyal Medya Uygulamalarının Gözetim Temelinde Değerlendirilmesi

Gözetim kavramı sosyal medya uygulamaları ile giderek daha fazla anılmaktadır. Oluşturulan dijital kültür, teknolojik anlamda belirlenmiş denetim mekanizmalarını içerisinde barındırmaktadır. Bireylerin birbirini izliyor olmasının ve takip etmesinin bir norm halini alması, gözetimi de sıradanlaştırmaktadır. Denetim ve gözetim pratikleri temelindeki öznelendirilme süreci, otoriteyi güncel olarak beslemektedir. Günümüz enformasyon toplumunun merkezinde olan dijital kültür, mevcut olanı muhafaza etme eğilimindeki artışın önünde büyük bir engeldir. Gözetimin teknoloji ile beraber küreselleşmesi ve ağlar üzerinden kendisini gizilleştirerek var etmesi söz konusudur. Sosyal medya uygulamaları da bu anlamda gözetime verdiği hizmet ile ön plana çıkmaktadır. Kişilerden edindiği bilgileri gereken yerlerde kullanabilme hakkına sahip olan uygulama sahipleri, gözetimi her gün biraz daha güçlendirmektedir.

Katılımcılardan gözetimi bir denetim ve disiplin mekanizması olarak tanımlayanlar bulunurken, “gözetlemek” eyleminden yola çıkarak rahatsız edici bir

faaliyet olarak değerlendirenler de bulunmaktadır.Örneğin Ayşe, gözetim kavramını denetleme ve kontrol etme mekanizması olarak tanımlamaktadır. Çalışmada belirtildiği gibi gözetim, bu kavramlarla doğrudan bağlantılıdır ve toplumsal açıdan bir disipline etme yöntemidir. Bu anlamda Ayşe'nin kavramlar arası ilişki kurmuş olması oldukça önemlidir.

Katılımcılar arasında yer alan Barış'ın,“gözetimle cezalandırmak” ile gözetim kelimesini yorumlaması oldukça önemlidir. Bentham'ın panoptikon'u tasarladığı dönem gibi kişilerin gözetimle cezalandırmak adı altında cezalandırılabildiklerini ancak günümüzde gözetim kavramının hiçleştiğini belirtmiştir. Hiçleşmek ile kastedilen, giderek görünmez hale gelen gözetimin, kendisini kişilere hissettirmeden var etmesiyle doğrudan bağlantılı olarak değerlendirilmektedir. Geçmiş dönemlerde gözetim bir cezalandırma ve ıslah etme aracı olarak kullanılırken, günümüzde bir eğlence unsuruna dönüşmesi söz konusudur. Foucault eski dönemlerin gözetim mekanizmasının itaat toplumu oluşturmak amacıyla yapıldığına ve bunun da bedensel eylemleri disipline etmek ile mümkün olduğuna değinmiştir. Bedenin ve davranışların şekillendirilebilmesi açısından ihtiyaç duyulan gözetim sistemi, form değiştirmiştir (Foucault,2000:209-210). Foucault'un eleştirisini yapmış olduğu dönemde geniş bir kesimin azınlığa hükmettiği görülmektedir ancak post-Fordist dönemde çoğunluk azınlığı gözetler haldedir. Bireyler birbirlerini devamlı olarak gözetime maruz bırakmakta ancak bundan rahatsızlık duymamaktadır. Bu durum, günümüz gözetiminin geçmiş dönemlerden farklılaştığını açıkça ortaya koymaktadır.

40 yaş ve üzeri katılımcılardan ilk olarak internet üzerinden uygulanmakta olan gözetim ile günlük hayatta uygulanan gözetim pratiklerini kıyaslaması istenmiştir. Katılımcılardan beş kişi iki gözetimin de aynı olduğunu belirtirken, diğer kişiler farklı olduğunu düşünmektedir. Faik, internet üzerinden uygulanan gözetimi doğrudan sosyal medya uygulamaları ile bağdaştırmıştır.

“Sosyal medya ne kadar sanal bir mecra olsa da zevkler, tüketimler, zaman geçirilen yerler ve konum bilgileri nedeni ile her anın kayda alınması nedeniyle gözetim için büyük bir veri kaynağıdır” (Faik)

Katılımcı, çalışmada daha önce belirtildiği gibi sosyal medya uygulamaları üzerinden bireylerin kaydettiği bilgilerin üçüncü kişilerce kullanıldığını düşünmektedir. Sosyal medya uygulamaları içerisinde kişiler zevklerini, tüketim bilgilerini, konum

bilgilerini ve çeşitli diğer özel bilgilerini paylaşmaktadır. Uygulamalar içerisinde bir hesaba sahip olan bireylerin kişisel bilgileri üçüncü kişilerle paylaşılabilir. Bu anlamda sızdırılan veriler büyük bir veri kaynağı olmakta ve bireyler farkına dahi varmadan çeşitli amaçlarla kullanılabilir. Toplumsal anlamda büyük veriye ulaşmayı en kolay hale getiren sosyal medya uygulamaları, internetin hiçbir bilgiyi unutmayan hafızası ile tüm bilgileri kayıt altında tutmaktadır.

Funda, internet üzerinden yürütülen gözetim pratiklerinin daha tehlikeli olduğunu düşünmektedir. İnternetin ağlar üzerine kurulu olması, gözetim olgusunu da görünmez yapmaktadır ve görünmeyen bir şeyin önlemini almak da giderek zorlaşmaktadır. Burada gündelik hayatta bireylerin sıklıkla karşılaştığı kamera, kredi kartı, X-Ray cihazları gibi teknolojilerin oldukça dışında bir gözetimden bahsedilmektedir. İki gözetim sistemi birbiri ile kıyaslandığında bu anlamda internet gözetimi daha tehlikeli bulunmaktadır.

“Bence internet üzerindeki gözetim daha tehlikeli çünkü gözetlendiğinizden haberiniz bile olmuyor.”

İnternet ve günlük hayatta karşılaşılan gözetim pratiklerinin aynı olduğunu düşünen 7 kişi ise gözetimin kurallarının aynı olduğunu ve bu nedenle hangi yolla uygulanırsa uygulansın amacının farklılaşmadığını belirtmektedir. Her anlamda gözetimin tehlikeli bir hal aldığı ve kişileri zor duruma düşürdüğünü belirten katılımcılar toplumsal kurallar açısından gözetimi gerekli bulsa da kişiler açısından risk oluşturduğunu belirtmektedir. Funda'nın anlatısının *“gözetlendiğinizden haberiniz bile olmuyor”* bölümü, panoptikonun kurulmadüşüncesine benzetilmektedir. Panoptikon hapisanesi içerisinde gözetlendiğinden haberi olmayan mahkûmlardan bahsedilirken, günümüzde internet üzerinden gizlice gözetlenmek söz konusudur.

Şule'nin aşağıda vermiş olduğu yanıt internetin kurulma amacının dahi bireylerce gözetimle ilişkilendirilebildiğini kanıtlar nitelik taşımaktadır. İnternet ile bireyler arasında gizli bir bilgi alışverişi mevcuttur. Kişiler interneti kullanmakta ancak internetin de kişilerin verilerini kullanması söz konusudur. Burada bir döngü meydana gelmektedir ve bireyler interneti kullanabilmek adına mahremiyetini teslim etmektedir. Şule, internetin bireylerin verilerini elde etmek ve onları otorite tarafından gözetletmek amacıyla ortaya çıkartıldığını düşünmektedir. Bu anlatı, bireylerin gözetim ile internet arasında pozitif bir ilişki oluşturduğunu göstermektedir.

“İnternetin bunun için ortaya çıktığını bile düşünüyorum İnsanların yararlı aktiviteler için kullanması iyi ama kişinin tamamının çıkar için kullanılması kötü...” (Şule)

20-30 yaş arası katılımcılar 40 yaş ve üzeri katılımcılar gibi gözetim kavramını gözetlenmek ve kontrol altında tutmak ile ilişkilendirmektedir. Örneğin Ebru'nun gözetim kavramı konusundaki yorumları oldukça çarpıcıdır:

“Gözetim kavramı bana kontrol altında tutulmayı çağrıştırıyor. Sonuçta kontrol edildiğimizi hissettiğimizde davranışlarımızı bu duruma göre şekillendiririz. Gözetlendiğimizde de aynı şey belirli sınırların içinde kalırmışız gibi geliyor. Hemen hemen aynı gibi aslında ama internet üzerinden olan gözetim saat zaman mekân fark ettirmiyor bence, her an gözetlenebilirmişiz gibi. Ama mesela ailedeyken kendi odana geçtiğinde gözetim sonlanmış olabilir.” (Ebru)

Katılımcı, gözetim kavramını bir kontrol mekanizması olarak değerlendirmekte ve gözetlenen bireyin davranışlarını buna göre şekillendirdiğini belirtmektedir. Bu anlatı panoptikonun kurulma amacı ile örtüşmekte ve kişilerin gözetime maruz kalarak davranışlarını sınırlandırdığını düşündürmektedir. Burada bir hapisane ile internetin aynı amacı taşıyarak kurulduğunu söylemek mümkündür. Suçluların Panoptikon hapisanesi içerisinde devamlı olarak gözetlendiğini düşünerek tüm hareketlerine sınır koyması ve bu şekilde ıslah edilmesi söz konusudur. İnternet kullanımının da kişide bu etkiyi bıraktığını belirten Ebru, internet kullanılarak uygulanan gözetimin zaman ve mekân fark ettirmeksizin var olduğunu düşünmektedir. Bir evin içerisinde aile bireyleri tarafından gözetlenen kişilerin, yalnız kaldığında gözetiminin bittiğini ancak internet ile bunun mümkün olmadığını ve gözetimin sürekli olarak devam ettiğini söylemektedir. Burcu, bu durumu doğrulamakta ve gözetim kavramını bir denetim aracı olarak görmektedir. Toplum içerisindeki bireyleri iktidarın kontrol amacıyla denetlediğini düşünen katılımcı, internet ile gündelik hayatta uygulanan gözetimi aynı değerlendirmekte ancak internetin devamlılık anlamında farklılaştığını belirtmektedir. Öyle ki çevresi tarafından merak edilse dahi, sosyal medya paylaşımlarının bu merakı giderdiğini belirtmektedir. Daha önce belirtildiği gibi kişilerin sosyal medya uygulamaları içerisinde yapmış olduğu paylaşımlar kişilerin birbirlerine dair meraklarını gidermekte ve onları birbirlerinden uzaklaştırmaktadır.

“Gözetim bence denetleme. Toplumun ve iktidarın bireyleri resmi ve sosyal kontrol ile denetlediğini düşünüyorum. İnternet üzerinden denetim günlük hayattakinden farklı değil bence. Çünkü, günlük hayatta balkondan bakıp kiminle nerelere gittiğimi merak edip soran komşu teyze, sosyal medyadan arkadaşım olduğu için bu tacizini ve takibini buradan da sürdürüyor...”(Burcu)

Burcu, burada somut “komşu teyze” figürünün sanallaştığını ve kendisini sürekli taciz etme pratiğinden sosyal medya uygulaması sayesinde uzaklaşabildiğini belirtmektedir. Katılımcının anlatısında sosyal medya ile “komşu teyze” figürünü aynı anlamda kullandığı görülmektedir. Bir metafor olarak belirtilen bu kavram, kişileri rahatsız eden unsurları benzetmek amacıyla kullanılmıştır. Katılımcının benzetmesi, kendisini gündelik yaşamda olumsuz etkileyen bir olgunun sosyal medya uygulamaları üzerine yansımalarıdır. Sosyal paylaşım platformları, kişilerin günlük hayatta birbirleri ile yürüttükleri ilişkiyi eriterek sayfalar üzerinde başka bir boyuta taşımıştır. Çevresinin her an yaptığı paylaşımlar ile faaliyetlerinden haberdar olan kişiler için iletişim kurmak adına sosyal medya uygulamaları yeterli hale gelmiştir.

“Gözetim kavramı gücü elinde bulunduranların ekonomik, siyasi amaçlarına göre topluma, piyasaya yön vermek, toplumsal hareketlerin önüne geçmenin bir aracı olarak kullanılması olarak tanımlanabilir. Amaç olarak farklı değildir.” (Okan)

Okan anlatısında gözetimin iktidar elitleri tarafından kullanıldığına değinmektedir. Gözetimin ekonomik ve siyasi amaçlara göre şekillendirilebildiğini ve piyasa ile toplumsal hareketleri denetlemek amacıyla kullanıldığını düşünmektedir. Amaç olarak gündelik hayatla internet gözetiminin aynı olduğunu düşünen Okan, gözetimi güç ilişkileri temelinde ele almaktadır. Öyle ki, güç ve hâkimiyet ilişkilerinin yeniden üretilmesi amacıyla iktidarın panoptikon merkezli bir mekanizmaya ihtiyaç duyması söz konusudur. Toplumsal sorunların iktidarın yöneteceği güç ve baskı içeren mekanizmasıyla çözülebileceğini ve bu anlamda gözetimin merkezi bir sistemle yönetilmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Bu anlamda internetin kurulma amacı olarak tekrar sorgulanması gerekmektedir.

“Kesinlikle farklı. George Orwell 1984 romanını getirdi ilk olarak aklıma. Her an, her saniye takip edildiğimizi, her paylaşımın kayıt altına alındığına eminim. Eskiden sadece insanlar fikirlerini dost meclislerinde paylaşırlardı ve “büyük insanların” bunları günlük hayatta birebirde takip etme fırsatı yoktu. Ancak sosyal medyanın kullanıma girmesi ile her bireyin politik görüşü, düşünceleri, inançları hatta günlük öğünleri bile kayıt altına alınıyor. Zaten insanlar bu teşhir kültürünün öylesine geliştiğinin ve bir gün kendilerine döneceğinin henüz farkında olmadıkları, için bu kadar rahatlar bence. Birtakım büyüklerin siparişi ile geliştirilen sosyal ağlar, bizi hem fişliyor hem de yine bizim üzerimizden para kazanıyor.” (Aslı)

Sosyal medya uygulamaları ile politik, ekonomik ve inanca dayalı tüm bilgilerin kayıt altına alındığını ve bireylerin uygulamalar içerisinde bir teşhir kültürü geliştirdiğini belirtmektedir. Aslı, uygulama kurucularının kişileri üzerinden gelir

sağladığını ancak kişileri fişleyerek kayıt altına aldığının altını çizmektedir. Orwell (2012:104) romanında, bireylerin gözetlenmeden ve denetim altında hissetmeden bir gün dahi geçiremediklerini belirtmiştir. Günlük bir rutin halini alan gözetim pratiklerini, iktidarların uygulama kuruculara verdiği bir sipariş gibi görüldüğünü ve kişiler açısından oldukça büyük riskler taşıdığını belirtmektedir. Bu anlamda Orwell'ın "Big Brother" karakterini de refere eden Aslı, gözetim toplumunu genel hatlarıyla yorumlamakta ve eleştirel bir bakış açısı ile değerlendirmektedir. Daha önce belirtildiği gibi gözetimini görünmeden yapan bir iktidar yapısının eleştirisini oldukça net sunan Orwell, Panoptik yapının toplumsal etkisini kitabında anlatmaktadır. "Big Brother" adını verdiği dev bir göze sahip olan iktidar yapısı toplumu koşulsuz itaate mecbur bırakmaktadır. Yazar, baskıcı iktidarların sürekliliğini sağlamak amacıyla, bireylerin mahrem alanlarına müdahalede bulunmasını eleştirmektedir. Aslı'nın anlatıları gözetim toplumunu Orwell temelinde ele alması açısından dikkate değerdir.

İki grup içerisinde de gözetim kavramının büyük oranda toplumsal denetleme, disipline etme ve kontrol etme gibi kavramlarla ilişkilendirilmesi söz konusudur. Kişiler farklı açılardan gözetimi ele alsalar da gözetimin risklerinin farkındadırlar ve sosyal medya uygulamalarına eleştirel anlamda bakabilmektedirler. Bu farkındalık, kişileri uygulamalar dışına itmekte ancak daha kontrollü birer birey haline getirmektedir. Bunların yanı sıra iki grup içerisinde yer alan tüm katılımcılar sosyal medya uygulamaları ile gözetimin doğrudan alakalı olduğunu ve gözetimin büyük oranda telefon ve internet ile sağlandığını düşünmektedir.

Kişilerin gündelik hayatta gözetim ile ilişkilendirdiği örnekler sorulduğunda oldukça ilginç yanıtlar alınmıştır. Katılımcılardan 8 kişi sitelerde inceledikleri ürünlerin devamlı olarak telefon ve bilgisayarlarında reklam olarak çıktığını belirtmişlerdir. Karşılaşılan bu reklamlar, Google arama motorunun geliştirdiği bir pazarlama stratejisidir. Kişilerin aratmış olduğu herhangi bir şeyi kaydederek, kişiye unutmaması adına devamlı olarak reklam göndermektedir. Kişiyi bu şekilde tüketime teşvik etmek ve Google uygulamasını kullanmasını sağlamak temel amaçları arasında yer almaktadır. Bu bağlamda birçok katılımcı gündelik hayatta konuşuyor oldukları konulara dair reklamlar ile akıllı cihazlarında karşılaşmaktadır. Bu, gözetime verilebilecek en iyi örneklerdendir ve kişiler bu durumla sıklıkla karşılaşmaktadır. Özgür bu duruma uygun bir anlatıya sahiptir;

“İnternette bir kıyafet için gün içerisinde defalarca arama yaptım. Sonuç olarak sosyal medya araçlarından durduk yere aradığım kıyafete benzer ürünleri reklam olarak karşıma çıkardı.”

40 yaş ve üzeri katılımcılar arasında gözetimi internet üzerinde algılanan gözetim haricinde değerlendiren bir kişi bulunmaktadır. Yalnızca Dilaver, gözetimi işyerinde uygulanan şekilde yorumlamaktadır. Şirket içerisinde yöneticilerin iş yoklaması yapması ve kameralarla izlenmesi gözetime verilebilecek örnekler arasında sayılmaktadır. Bu pratikler, hiyerarşik olarak kişilerin birbirini gözetlemesine örnektir ve sanal olarak uygulanmamakta, gerçek bir faaliyet olarak sunulmaktadır. Dilaver’in yorumu gözetim ile üretim ilişkilerinin iç içe geçtiğini doğrulamaktadır. 21. Yüzyıl’da işe alım ile başlayan ve üretimi devamlı kamera ve prosedürlerle izlenir kılan sistem, gözetim pratiklerini çeşitli yollarla desteklemektedir. 40 yaş ve üzeri katılımcıların belirtmiş olduğu örnekler günümüz gözetiminin ne kadar çeşitli yollarla uygulanıyor olduğuna örnek oluşturmaktadır.

20-30 yaş arası katılımcılar ise 40 yaş ve üzeri katılımcılgibi yanıtlar vermişlerdir. Ebru’nun belirttiği anlatı 40 yaş ve üzeri katılımcıların düşüncesi ile örtüşmektedir. Kendi aralarında bir kişi hakkında konuştuğundan sonra Facebook uygulaması içerisinde o kişinin “tanıyor olabileceğiniz kişiler” kısmında çıkması, gözetime verilebilecek güzel bir örneklendirilmiştir. Bu, kişilerin devamlı olarak akıllı cihazlarla dinlendiğinin kanıtı niteliğindedir.

“Yani ne derece bu duruma örnek olur bilmiyorum ama bir arkadaşımın otururken biri hakkında konuşmuştu benim tanımadığım arkadaşımın tanıdığı biri. Birkaç saat sonra Facebooka girdiğimde o kişi tanıyor olabileceğim kişilerde çıktı. Hiç ortak arkadaşımız bile yok. Gözetlenme durumuna aslında telefonumuzun bile o kadar da özel alan olmadığını göstergesi sayılabilir.” (Ebru)

Gözetimin belirtilen olguların dışında daha olumsuz sonuçları ile karşılaşılabilir. Burcu’nun vermiş olduğu örnek bireylerin sosyal medya paylaşımlarının çevresine psikolojik anlamda verdiği zararı açıkça göstermektedir.

“Çok yakın bir arkadaşım insanların sosyal medya hesaplarındaki sahte mutluluklar yüzünden kendini çok yalnız hissetti. Bu onu depresyona sürükledi. Hayatının yoluna girmediğini, çevresindekiler gibi mutluluğu bulamadığını düşünerek bunalıma girdi. Sonunda tüm hesaplarını dondurup, telefonunu iptal etti.”

Burcu’nun anlatısı belirtilen “JOMO” hastalığı ile doğrudan ilişkili olarak yorumlanabilmektedir. “Joy of Missing Out” kelimelerinin kısaltması ile oluşturulan

hastalık, eğlenceden eksik kalma korkusu anlamına gelmektedir. Sosyal medya üzerinden paylaşılan gönderiler ile kişinin kendisini bağdaştırması ve eğer o aktiviteleri gerçekleştiremiyorsa depresif bir ruh haline girmesi hali olarak bilinmektedir. Kişi gördüğü paylaşımları kendisi ile ilişkilendirmekte ve kıyaslamaktadır. Kaçırıldığı faaliyetler ve aktiviteler sonrasında olumsuz bir ruh haline bürünmekte ve mutsuzlaşarak içe kapanmaktadır. Sonraki aşamada, kişisel hesaplarını kapatarak sosyal medya uygulamalarından kaçınmaktadır. Bu örnek, sosyal medya uygulamalarından kişilerin kendilerini olduğundan çok farklı yansıtmasına ve sahte kimlikler edinmesine verilebilecek iyi bir örnektir. Kişilerin sonuçlarını düşünmeden yapmış oldukları paylaşımlar hem bireyi kendisine yabancılaştırmakta hem de çevresi tarafından psikolojik anlamda olumsuz algılanmalara sebep olabilmektedir. Seeman'ın öz-yabancılaşma olarak belirttiği bu gerçeklik, kişilerin çevresine uyum gösterememesi ve sonrasında kendisine yabancılaşması ile sonuçlanan bir süreci kapsamaktadır. Ayrıca bireylerin yaşantılarını mükemmel olarak yansıtmaları diğer kişilerin kendileri ile kıyas yapmasına ve sonunda psikolojik çöküntüler yaşamasına neden olabilmektedir. Belirtilen bu sonuç ise sosyal paylaşım platformlarının psikolojik sonuçlarından yalnızca bir tanesidir.

40 yaş ve üzeri katılımcılar gözetimi bir toplum için gerekli bulmaktadır. Kontrol altında tutma, denetleme ve vatandaşlara güven vermek gibi amaçlarla kullanılması ile gözetimin yararlı olabileceğini düşünmektedirler. Katılımcıların hepsi bu anlamda iktidar sahiplerinin gözetimi kullanmasını ancak kişilerin mahremiyetlerine zarar vermeksizin bunu yapmasını istemektedir. Belirli sınırlamalar ile uygulandığında toplumsal anlamda yararlı bile bulmaktadırlar ancak kişilerin mahremiyetine sızması ve aşırılışması nedeniyle sosyal medya kullanımı içerisinde birçok riski de barındırmaktadır. Funda'nın belirtmiş olduğu düşünce bu durumu doğrulamaktadır;

“Çok özele inmedikten sonra gözetim kullanılabilir ama sanırım biz durumu abartıyoruz. Uyandıktan itibaren her saniyemizi sosyal medyada paylaşma moduna giriyoruz anlam veremediğim sebeplerden dolayı. Sanırım bu hastalık boyutu artık”

Katılımcı vermiş olduğu yanıt ile gözetimin bireyler arası boyutuna değinmektedir. Kişilerin anlamsız bir biçimde sürekli sosyal medya uygulamalarında paylaşım yapması, birbirlerinin gözetimine maruz kalmalarını da beraberinde getirmektedir. Kişiler açısından bir mecburiyet halini alan gözetlenme isteği bireylerde bir hastalık halini alabilmektedir.

Bazı katılımcılar gözetim amacıyla internetin kullanılmasını avantaj olarak değerlendirmiştir. Örneğin Ayşe, bir ürünü bir topluma sunmadan önce toplumun zevklerini ve beğenilerini sosyal medya uygulamaları üzerinden sınavarak ilerlemenin doğru olduğunu düşünmektedir. Bu doğrultuda satış stratejisi belirlemek amacıyla gözetimin uygulanmasını normalleştirebilmektedir. Toplumun zevkleri ve beğenileri uygulamalar üzerinden rahatça öğrenilebilmekte ve bu bilgiler satış stratejisi amacıyla kullanılabilir. Bu durumu gözetim çerçevesinde değerlendiren Ayşe, verdiği örnek ile gözetimi gerekli gördüğünü belirtmiştir.

20-30 yaşa arası katılımcılar da diğer grup ile aynı düşünmekte ve gözetimi toplum için gerekli bulmaktadır. Bu anlamda iki grup arasında pozitif bir korelasyon oluşturmuştur. Yaş artışı, katılımcılardaki kamu güvenliğine yönelik tutumu değiştirmemektedir. Toplumsal gözetimin belirli sınırlar dahilinde yapılması gerektiğini ancak bireylerin mahremiyetlerine girmeden, yalnızca güvenlik için uygulanmasını gerektiğini düşünmektedirler. Grup içerisinde konu ile bağlantılı oldukça farklı yanıtlar alınmıştır. Örneğin Ebru, şu an uygulanan gözetimin oldukça yoğun olduğunu ve kişilerin toplum içerisinde yaşayacağı özel alanının kalmadığını belirtmektedir. Bu anlatı, Bauman ve Lyon'un (2016:41-43) belirttiği özel alanlarının kamusallaşması ile bağlantılı yorumlanmaktadır. Kişilerin kendi rızaları ile teslim ettiği mahrem alanları, zaman içerisinde kamusallaşmakta ve gizliliği kalmamaktadır. Ebru'nun anlatısı bu gerçeklik ile örtüşmektedir.

“Bu derecesi gerekli değil bence. Özel alanımız kalmıyor ve gözetimin etkisi altına giren insanlar için durum daha da vahimleşiyor.” (Ebru)

Doğa ise, gözetim kavramını özgürlüğünün kısıtlanması olarak görmektedir ve rahatsız edici bulmaktadır. Orwell'in romanında bahsettiği gibi “dev bir göz” tarafından toplumun gözetlendiğini ve yalnızca bu yolla toplumun ıslah edilemeyeceğini düşünmektedir. Kişiler kendilerinin devamlı olarak izlendiğini düşünerek toplumsal hareketlerini kısıtlamaktadır ancak bu yol bireyin doğru bir birey olması açısından yeterli ve iyi bir yol değildir. Bauman'ın belirttiği gibi 1984 romanı içerisindeki halk günümüzün büyük biraderleri ile aynı rolü üstlenmektedir. Gözetim halka indirgenmiştir ve her birey bir gözetleyen konumuna getirilmiştir. Doğa'nın anlatısında belirttiği “nerede olduğunu bilmediğimiz bir göz” örnekleme, Orwell'in romanı içerisinde belirttiği gözetim ile eşleşmektedir. Katılımcının gözetimi bir göze benzetmesi ve göz kavramını metaforlaştırması söz konusudur. Burada, bireyin fizyolojik olarak bir

parçası olan göz, toplumun maruz kaldığı gözetim pratiği ile eş değerlendirilmiştir. Kişinin bir parçası ile toplumun bir parçası eş değerlendirilmektedir. Bu benzerlik ise katılımcıyı rahatsız etmektedir. Bu anlatı, Sartori'nin(2006:11-12), teknoloji çağının “homo sapiens” figürünün “homovideos” olarak değişmesi ile de örtüşmektedir.

“Ben gözetlenmeyi özgürlüğümün kısıtlanması şekillendirilmeyi sevmiyorum. Bize nerede olduğunu bilmediğimiz bir göz bakıyor diye topluma zararlı bireyler olmuyorsak bunun ne anlamı var ki?” (Doğa)

Elaise Doğa ile benzer düşüncelere sahip olmakla birlikte gözetimin güven ilişkisinin yok olduğu yerlerde var olabileceğini düşünmektedir. Kişilerin doğru ve topluma uygun şekilde hareket etmeleri ile gözetim pratiklerinin yok olabileceğini belirtmektedir. İktidarların vatandaşların etik ve topluma uygun şekilde davranmaması nedeniyle gözetime ihtiyaç duyduğunu, bundan kurtulmanın yolunun da kişilerin ahlak sahibi olmasından geçtiğini düşünmektedir. Bu anlatı, Mattelart'ın (2012:17) belirttiği biyotipler oluşturulmasına örnektir. Filtreleme özelliğine sahip olan gözetim pratikleri, bir denetim toplumu oluşturabilmek adına biyotipler oluşturmaktadır. Oluşturulan biyotipler diğer kişilerce “suçlu veya kusurlu” olarak yorumlanıyorsa, ayrılarak kayıt altına alınmaktadır.

“Gözetim kişilerin eylemlerine ve etiğine olan güveninizin olmadığını gösterir. Bana kalırsa tabi. Sahiden işini iyi yaptığını zamanını iyi değerlendirdiğini düşündüğünüz bir işçiyi ne diye gözetlersiniz? Amaç hata olursa düzeltmekse işi insanlar değil robotlar yapmalıdır. Kendi verdiğimiz kararlara ve/veya insanların etiğine olan güven eksikliğimiz gözetimin temelidir. Gerekli midir dersiniz evinizin hırsızlığa açık bir kesimine güvenlik kamerası takmak ile kontrol etmeye ve özel yaşamını dikizleme gayretinde olmanızla aynı şey değildir. O sebeple “Gözetim değil bilgi sahibi olmak ve ahlak sahibi olmak gereklidir.”(Ela)

40 yaş ve üzeri katılımcıların hepsi günümüz toplumunun bir gözetim toplumuna dönüştüğünü düşünmektedir. Kişilerin kontrol altında tutulmak ve denetlenmek amacıyla gözetlendiğini, verilerinin kaydedildiğini, bilgilerinin kayıt altında tutulduğunu ve kullanıldığını belirtmektedir. İstisnasız tüm katılımcıların yaşadığı toplum gözetim toplumu olarak değerlendirmesi oldukça önemli bir gerçekliktir. Funda'nınbelirtmiş olduğu bu durum kişilerin rahatsızlıklarını ve gözetim toplumunun oluştuğunu kanıtlar niteliktedir.

“Gözetim toplumunda yaşıyoruz tabiki! Her anımız, her saniyemiz takip ediliyor. En ufağından bir elektrik süpürgesi almayı planladım tüm kanallarda süpürge modelleri karşıma çıkıyor. Nerden biliyor benim ihtiyacımı bu internet?”

20-30 yaş arası katılımcılarda bu konuda diğer grup ile aynı düşünceleri paylaşmaktadır. İçinde bulunduğumuz toplum yapısının doğrudan gözetim ile ilişkili olduğunu ve yeni dönemin gözetim toplumu olarak adlandırılabilceğini düşünmektedirler. Farklılık göstermeksizin tüm katılımcılar bir gözetim toplumu gerçeğinin bulunduğunu belirtmektedir. Her ne kadar gözetimi toplum için gerekli görsele de gözetimin kişilere zarar verebildiğini söylemektedirler. Grup içerisinde bulunan Ela, toplumsal yapının bir gözetim toplumu olarak adlandırılmasını Kapitalizmin bir sonucu olarak yorumlamaktadır. Kapitalizm, içerisinde bulundurduğu çıkar ve parasal ilişkilerle kişileri gözetime mahkûm etmektedir. Ela, bireyler arası güvenin kalmaması ve kapitalizmin etkisiyle günümüzün tam bir gözetim toplumu olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda “ *insanın insana güveninin kalmadığı ve kapital ruhun devam ettiği süreçte de kalmayacağı bir süreçteyiz*” demiştir.

Yeni kapitalist toplum gözetimi hem kişiler arası hem de toplumsal olarak uygulanmaktadır. 40 yaş ve üzeri katılımcıların büyük bir kısmı gözetimi yalnızca toplumsal olarak değerlendirmektedir. Gözetimin hem ekonomik hem de siyasal olduğunu düşünen katılımcılar, her tür gözetimin toplumsal alana işlediğini belirtmektedir. Örneğin Nizam, gözetimin her alanda uygulandığını düşünmekte ve gözetimi karışık bir meyve tabağına benzetmektedir. Katılımcının belirtmiş olduğu benzetmede gözetimi tanımlamak için meyve tabağı metaforu kullanılmıştır. Her alanda uygulanan gözetim, kişiler tarafından fark edilmekte ancak gözetimin önüne geçilememektedir. Burada katılımcı tarafından kullanılan meyve tabağı metaforu incelenirse tabak ile sistemin, meyveler ile çeşitli toplumsal olguların kastedildiği görülecektir. Toplumun içerisinde yer alan birçok parçaya yerleştirilen gözetim olgusu, toplumun tüm kesimlerine sirayet etmiştir. Gözetim amacına sahip olmayan veya gözetimden güç almayan hiçbir olgudan bahsedilemez hale gelmiştir.

“Gözetim küreselleşmenin etkisi olarak ortaya çıkmış bir kavramdır. Elektronik iletişim sistemlerinin girdiği her alan gözetleniyor demektir. Bu ev de olabilir, işyeri de, alışveriş merkezi de...”
(Mustafa)

Mustafa'nın yukarıda belirtmiş olduğu ifadesi küreselleşmenin etkisiyle gözetimin ortaya çıktığı yönündedir. Küreselleşme ile gözetimi ilişkili olarak yorumlaması oldukça ilginçtir. Ülkeler arası sınırların kalkması ve mekânın hareketli hale gelmesi ile birlikte gözetimde merkezî bir hale getirilmiştir. Katılımcının belirtmiş olduğu yorum gözetimin her alanda yapıldığını ve bireylerin her anında yer

alabildiğini gösterir niteliktedir. Elektronik cihazların olduğu her yerin gözetime maruz kalması ve gözetimin yer ayırt etmeksizin yapılması söz konusudur. Küreselleşen tüm olgular gibi gözetim de küreselleşmiştir ve katılımcının anlatısı bunu doğrular niteliktedir.

Faik ise siyasi anlamda bir gözetimden bahsedilse de ekonomik gözetimin toplumumuzda daha ağır olduğunu düşünmektedir. Aşağıda verilen yorumunda ekonomik anlamda uygulanan gözetimi sosyal medya uygulamaları ile birleştirmiş ve bu uygulamaların kâr amacı ile kişilerin gizlilik hassasiyetini ihmal ettiğini belirtmiştir. Katılımcının anlatısı da bu gerçekliğin kişilerce bilindiğini göstermektedir.

“Ekonomik gözetim daha ağır. Whatsapp’ın ücretsiz olması, kullanıcılardan para alınmaması ancak 19 milyar dolara Facebook’a satılması veya son yılların en zengin girişimcilerinin sosyal medyada faaliyet gösteren şirketler olması gibi...” (Faik)

20-30 yaş arası katılımcılar da gözetimin toplumsal yönlerine daha çok eğilmekte ve gözetimi ekonomik ve siyasal açıdan değerlendirmektedir. Ekonomik ve siyasal açıdan gözetimin toplumda daha çok hissedildiğini ve gözetimin çok boyutlu olduğunu düşünmektedirler. Ekonomide ve üretimde yaşanan önemli değişimlerin toplumda sosyal açıdan değişiklik yaratması söz konusu olabilmektedir. Kişiler toplumsal alan gözetiminin daha ağır hissedildiğini belirtebilmektedir ancak genel yargı ekonomik ve siyasal gözetimin yoğun olarak uygulandığı yönündedir. Bütün katılımcılar gözetimi çok yönlü ele almakta ve toplumun her parçasına sirayet ettiğini belirtmektedirler.

Kişisel verilerin internet içerisinde kaydedilmesinin risklerini sorgulamak amacıyla kişilere bazı sorular sorulmuştur. Kişilere istedikleri ürünleri tüketebilmek amacıyla kişisel mahremiyetlerini ve gözetimi kabul edip etmeyecekleri sorusu yöneltilmiştir. 40 yaş ve üzeri katılımcıların yarısı bu soruya hayır cevabını verirken, kalan yarısı evet yanıtını vermiştir. Gündelik hayatta internete girilen vatandaşlık numarası, kredi kartı bilgileri, e-mail şifreleri vb. bilgiler kişilerin alışveriş edebilmesi amacıyla internet tarafından satın alınmaktadır. Bu bilgiler daha sonra şirketler tarafından strateji geliştirmek amacıyla kullanılmaktadır. Kişiler her ne kadar kabul etmese de bilgilerini mahremiyetlerini ihlal etme pahasına internete sunmaktadır. Nitekim 20-30 yaş arası grup içerisinde de durum aynıdır. Sevgi;

“Kesinlikle kabul etmem ama sanırım kabul ediyorum. Birçok uygulamayı kullanabilmek için bilgilerimizi veriyoruz.” demiştir.

Bununla birlikte gözetim kavramının mahremiyet ile ilişkisi kişilere sorulduğunda farklı yanıtlar alınmıştır. Bazı kişiler mahremiyet ile gözetimin ters orantılı işlediğini, bazıları ise gözetim olduğu her yerde özel hayatın kalmayacağını belirtmiştir. 40 yaş ve üzeri bireyler içerisinde yalnızca bir kişi aşağıdaki yanıtı vermiştir;

“Genel toplumsal kurallar çerçevesinde ise mahremiyet ile ilgisi yoktur. Ancak dijital ortamda yapılmışsa mahremiyet ile alakası olabilir. Bu da kişinin internet ortamında ne kadar mahremini paylaştığı ile orantılıdır”(Faik)

Katılımcının diğer kişilerden farklı olarak belirttiği anlatısı oldukça önemlidir. Toplumsal açıdan gözetimi değerlendirdiğinde mahremiyet ile ilişkilendirmemekte ancak kişinin kişisel paylaşımlarının fazla olması ile gözetimi bağdaştırabilmektedir. Bireylerin internette paylaştıkları bilgilerin, mahremiyetini azalttığını ve bunun gözetim ile yakından ilişkili olduğunu düşünmektedir. Buradan hareketle internet ile gözetim pratiklerinin yakından bağlantılı olduğunun bir kez daha altını çizmek gerekmektedir.

20-30 yaş arası katılımcılar ise istisnasız gözetimin mahremiyet ile alakalı olduğunu düşünmektedir. Bu bağlantıyı bireysel anlamda ve toplumsal anlamda ele alan katılımcılar bulunmaktadır. Genel benzerlik ise gözetimin mahremiyeti yok ettiği yönündedir. Gözetimin yoğun olarak hissedildiği her alanda mahremiyet sorunsalı bir kez daha tartışılır olacaktır. Örneğin Burcu, bunu kişilerin sosyal medya uygulamaları temelinde değerlendirmektedir. Tanınan ve tanınmayan tüm kişilerin listelerinde yer alması nedeniyle özel alanlarından haberdar olduklarını ve bu nedenle “özel” kavramının yok olduğunu belirtmiştir. Daha önceden belirtildiği gibi kişilerin mahrem alanları sosyal medya uygulamaları ile kamusallaşmakta, özel-kamusal ayrımı yok edilmektedir.

“Kesinlikle ilgisi var. Çünkü tanıyan, tanımayan takip onayı verdiğimiz herkes tüm özelimizi görüyor. Kişinin özel kavramı kayboluyor.” (Burcu)

“Sosyal medya da hayatımıza girdi gireli mahremiyet kavramı kaldı mı? Herkes her anını teşhir etmeye bayılıyor. Başkaları da bunu izlemekten keyif alıyor. Mahremiyet kavramı bu şekilde ortadan kaldırıldığı için gözetim konusunun da mahremiyeti ihlal ettiğinin farkında olmayan bir kitle var ettiler.” (Aslı)

Katılımcı, mahremiyet-gözetim bağlantısı konusunda Burcu gibi düşünmekte ancak önemli eklemeler yapmaktadır. Sosyal medya uygulamalarının kullanımının artışından sonra mahremiyet kavramının yok olduğunu ve toplumun bir teşhir toplumuna dönüştüğünü belirtmektedir. Kişilerin hayatlarını sürekli bir şekilde teşhir ettiklerini ve diğer bireylerin de bunu izlemekten keyif aldığını belirten Aslı, mahremiyetin bu şekilde yok olduğunu düşünmektedir. Gözetimin mahremiyeti sistemli bir biçimde sosyal medya aracılığı ile erittiğini ancak toplumun bu durumu görmezden geldiğini belirtmektedir. Katılımcının belirtmiş olduğu düşünceler sosyal medya-mahremiyet sorunsalını doğrulamaktadır.

Bu gerçekliğin yanı sıra kamusal-özel alan ayrımının katılımcılar tarafından ayırt edilme algıları sorgulanmıştır. 40 yaş ve üzeri katılımcılardan sekiz kişi internetin ve telefonun olduğu her yerde gözetlenebildiğini belirtmiştir. Diğer katılımcılar ise işyerinde, kafe ve okul gibi alanlarda gözetimi daha yoğun hissettiklerini bildirmişlerdir. Kişilerin internete sahip olduğu her alanda gözetime de maruz kalmaları oldukça büyük bir sorunsaldır. Telefon ve internet kişilerin mikropnoptik araçları haline almıştır ve kişiler kendi minik hapishanelerini beraberinde gezdirmektedirler. Kişileri kendi rızaları ile kolayca takip edebilme durumu, gözetim pratiğini de de basit bir hale getirmiştir.

20 -30 yaş arası katılımcılar ise kendilerini en çok kafe ve işyeri gibi platformlarda gözetleniyor gibi hissetmektedir. Kişilerin belirtilen platformlarda daha sık sosyal medya paylaşımı yapıyor olması ve kameraların buralarda yoğun olarak kullanılması bu algının nedenleri arasında sayılabilmektedir. Gözetime hizmet eden teknolojik aygıtlar kişilere buldukları ortamlarda izleniyor hissi vermekte ve rahatsız etmektedir.

Bu bağlamda gözetimin kişilerce rahatsız edici bir pratik olarak algılanması söz konusudur. Gözetimin toplumsal birçok alana sirayet etmesi bireylerin sosyal medya uygulamalarına dair farkındalığını arttırmıştır. Kamera ve telefon gibi birçok teknolojik cihaz kişilere dair bilgileri depolamakta ve kaydetmektedir. Bu anlamda gönüllü bir şekilde gözetime katılmış olan bireyler, gözetimi durdurulamaz hale getirmiştir. Özel alan ile kamusal alanı birbirine entegre eden teknoloji, kişisel mahremiyetin sonunu getirmiştir. Kişilerin bir uzantısı haline gelen teknolojik cihazlar, adeta bir paanoptik gözetim aracıdır ve kişilere birçok sorunsalı beraberinde taşımaktadır.

SONUÇ

Tarihin her döneminde var olan gözetim, 21. yüzyıl içerisinde hükmettiği alanları daha da arttırmıştır. Teknoloji ile beslenerek güçlenmiş ve durdurulamaz bir hale gelmiştir. Bu bağlamda panoptikonun inşa edildiği dönem içerisinde bir cezalandırma ve ıslah etme aracı olan gözetim, günümüzde kişilerce rızası ile yapılı hale gelmiştir. Yerinde ve doğrudan uygulanan gözetimin yanı sıra akışkan ve her alana yayılmış gözetim pratiklerinden bahsedilebilir hale gelinmiştir.

1980'lerden bu yana uygulanan neoliberal politikalar ile birlikte gündeme gelen küreselleşme sonucunda otorite, dünyayı gözetim altında tutmaya başlamıştır. Küresel panoptik mekanizmalar inşa etmiş ve enformasyon teknolojilerine gizlemiştir. Bu bağlamda toplumu gözün şiddeti ile baskılar hale gelmiştir. Gözün iktidarından çıkmak giderek daha da zorlaşmaktadır. Kişilerce kullanımı tercih ediliyor gibi görünse de, otorite teknoloji kullanımına doğru bireyleri yönlendirmektedir.

Üretim ilişkilerinde yaşanan köklü değişimler tüm toplumsal yapıyı dönüştürmüştür. Fordizm döneminde yaşanan krizden çıkış yolu olarak post-Fordizmin denenmesi ve kapitalizmin yeni bir üretim biçimiyle üretilmeye çalışılması söz konusu olmuştur. Post-Fordizm ile esnekleşen üretim ilişkileri, sosyal yapıyı da geniş ölçüde etkilemiştir. Üretim ilişkileri ilk zamanlarda teknoloji *bağlantılı* iken, enformasyon toplumu ile teknoloji *kaynaklı* bir hale getirilmiştir. Teknoloji kaynaklı üretim ve küreselleşme ile birlikte toplumu kontrol etmesi zorlaşan sermaye, işgücünü ve üretimi ağlar üzerinden kontrol edebilme fırsatına sahip olmuştur. Küreselleşmenin toplumun her yapısını etkiliyor olması, üretimi ve gözetimi birleştirerek evrensel bir aşamaya taşımıştır.

İlk olarak çalışma ilişkilerini etkilemeye başlayan teknolojik değişimler ayn zamanda sosyal yapılara da işlemeye başlamıştır. Post-Fordizmin üretim ilişkileri içerisinde erimeye başlayan birey, teknolojinin bir parçası haline getirilmekte ancak özgürlüğünü ve mahremiyetini de kaybetmektedir. Post-Fordist ekonomi içerisinde gözetime hizmet eden birçok uygulama, gözetimin kapsamının genişlemesine neden olmaktadır. Teknolojik anlamda yaşanan her gelişmenin kişilerin mahremiyeti ile kamusal alan arasındaki perdeyi kaldırması söz konusudur. Giderek daha da özel alanınıytiren birey, enformasyon teknolojileri ile nesneleştirilmektedir.

Küreselleşmenin etkisiyle beraber ağlar üzerinden uygulanmaya başlayan gözetim sistemi, sosyal paylaşım sitelerinde yoğun bir biçimde uygulanmaktadır.

Gözetim pratiklerinin toplumsal denetim aracı halini alması, yönetim tarafından disipline etme araçlarının çeşitlendirilmesine neden olmuştur. Nüfusun kontrol edilemez büyümesi ve üretimin serbest hale getirilmesi, gözetimi de evrenselleştirme zorunluluğu yaratmıştır. Birçok yöntemle kişileri kontrol altında tutmaya çalışan iktidarlar, bireyler hakkında edindikleri bilgileri kayıt altına almaktadır. Verilerin gizliliği prensibi görmezden gelinerek, toplumsal güvenlik maskesi altında kişiler devamlı olarak gözetlenmektedir. Böylelikle insanoğlunun gündelik yaşamını geçirebilmesinin şartı, kendi bilgilerini kayıt altına aldırarak olmuştur. Kişi numaralandırılmakta ve toplum içerisinde sınıflandırılmaktadır. Devletin gözetim sistemlerinin filtreleme yeteneği ile ayrıştırılmaktadır.

1780'lerin Panoptikon hapisane modeli ile sistematik anlamda ismini duyuran "gözetim" olgusu, enformasyon toplumunda kullanımı yaygınlaştırılan sosyal medya uygulamalarına benzetilmektedir. Eski panoptik tuzak, sosyal paylaşım sitelerinde kendisini hissettirmeden gözetim pratiklerini uygulamaktadır. Çeşitli nedenlerle kullanılan sosyal paylaşım platformları, kişilere beklentilerinin dışında hizmet vermektedir. Foucault'un (2005: 245) söylediği gibi, amacı normalleştirme olan her pratiğin sonu dışlanmadan geçmektedir. Kişileri kendisine ve çevresine yabancılaştıran sosyal paylaşım uygulamaları, devletin bir çeşit gözetim aygıtıdır. 21. yüzyıl öncesinde bireylere ceza amacıyla uygulanan gözetim, günümüz kapitalizminde kişilerin rızası alınarak uygulanmaya başlamıştır.

Günümüz sosyal medya kullanımı kendi içerisinde virütik ağ ilişkileri yaratmaktadır. Sosyal medya uygulamalarının kullanımının yaygınlaşması nedeniyle insanlarda bazı psikolojik hastalıklar oluşmuştur. Geçmiş dönemlerde teknoloji insanların bir uzantısı iken, günümüzde insanlar teknolojinin bir uzantısı halini almıştır. Beck'in bahsetmiş olduğu eski dönem riskleri bilinmez, görünmez ve Tanrı tarafından gönderilirken; günümüz riskleri insan eliyle yapılan teknoloji kökenli virütik risklerdir. 21. yüzyıl riskleri insanoğlunun elinden çıkmakta ve teknolojinin karşı koyulamaz gelişimi ile durdurulması zorlaşmaktadır.

Sosyal paylaşım platformlarının bilinçli ve yerinde kullanımının, topluma çoğu özgünlüğü yeniden kazandırabileceği düşünülmektedir. Amacından uzaklaşmış bu

uygulamalar, insanlarda birer hastalık haline gelebilmekte ve bireylerin kendilerine yabancılaşmalarına sebep verebilmektedir. Eleştirel akıldan yoksun ve popüler kültür öğeleri içeren birçok konuşmanın gerçekleştiği bu uygulamalar, topluma avantajdan fazla dezavantaj getirmektedir. Sosyal medya uygulamalarının toplumu gözetim amacıyla kullanmasından, insanların iletişim yetilerini geriletmesine kadar sayılabilecek birçok zararı bulunmaktadır. Bu uygulamalar kişiler tarafından ücretsiz olarak edinilmektedir ancak bedeli mahremiyetin kaybı olmaktadır. Araştırma sonucunda elde edilen verilerde, sosyal medya uygulamalarına kişilerin güvenlerinin kalmadığını ve bu uygulamaların masumiyetini kaybettiğini göstermektedir. Kişiler gündelik yaşamlarında birçok nedenle bu sayfaları kullanmaya devam etmekte ancak sosyal medya-güven ilişkisini de sorgular hale gelmektedir.

Teknoloji çift taraflı etkileri bulunan bir olgudur. Topluma yarar getirebilecek birçok özelliğinin yanı sıra zarar veren özelliklerinin öne çıktığı görülmektedir. Hızlı bir şekilde toplumsallaşan sosyal medya uygulamaları, birçok insani değeri ve bireysel yetileri kaybettirmektedir. Sanal olarak üretilen benlikler ve kimlikler farklı bireyler yaratarak, insan ontolojisine zarar vermektedir. İnsanların özgünlüklerine zarar vermekle kalmamakta, kendilerine de yabancılaşmalarını getirmektedir. Yeni kapitalist dünyanın ve postmodernizmin yaratıcısı olduğu olgular toplumsal olarak yıkıcı etkiler barındırmaktadır. Bu nedenle topluma kazandırılmaya çalışılan özellikler, var olan eski alışkanlıkları yok etmektedir. Modernizmin şeffaflık rüyası bireylere zarar vermekte ve onların mahremiyetlerini de kaybetmelerine neden olmaktadır. İnternetin her türlü veriyi kaydetme yetisi, kişiler açısından tehlike yaratmaktadır. Bireylere bir haz nesnesi olarak sunulan teknolojik aygıtlar, giderek içerisinden çıkılamayan bir hapisane halini almakta ve gözetim döngüsünü en başa sarmaktadır.

Bu bağlamda yapılan alan araştırması sosyal medya uygulamalarının içerisine gizlenmiş olan gözetim pratiklerinin varlığını doğrulamaktadır. Giderek artan nüfusu denetlemek adına kullanılan bir araç olarak hizmet etmektedir vekatılımcılar sosyal medya uygulamalarının gözetim ile işbirliğinin olduğunu düşünmektedir. Bu noktada gizlilik ve güvenilirlik temelinde sosyal medya uygulamalarını sorgulamakta ve olumsuz olarak değerlendirmektedirler. Sosyal medya uygulamaları bir taraftan kişileri otorite tarafından gözetlenebilir kılarken, diğer taraftan kişiler arası hiyerarşi gözetmeyen bir gözetim sistemi daha ortaya çıkartmaktadır.

İnternetin post-Fordist sistem içerisinde bir zorunluluk halini alması, bireylerin mikro-panoptik cihazlarını ve bireysel hapisanelerini de beraberinde taşımalarına neden olmaktadır. Kişiler fiziki olarak duvarlar arasına alınmasa dahi internetin tutsağı haline gelmektedirler. Katılımcıların gündelik yaşantılarının bir kısmını internet ve sosyal medya uygulamaları ile geçirmesi, teknoloji merkezli bir çağa geçildiğini göstermektedir. Değişen üretim sistemlerinin getirdiği “uzaktan yönetebilme” gereksinimi, sosyal hayat içerisinde de kendisini hissettirmektedir. Katılımcıların interneti bir gözetim aracı olarak değerlendirmesi oldukça önemlidir. Bu anlamda bireyler için devamlı olarak kullanılan sosyal medya uygulamaları, gözetimi daha kolay uygulanabilir kılmaktadır. Kişiler tarafından bu bağlantılı farkedilebilir durumdadır.

Ağlar içerisinde bireyler yeniden tasarlanmakta ve kimlik edinme ihtiyacı hissetmektedirler. Bu bağlamda sosyal gerçeklik temelinde ele alındığında, sosyal medya uygulamalarının birçok olumsuz tarafı tartışılabilir hale gelmektedir. Teknolojinin bireylere sunmuş olduğu sahte özgürlük ve demokrasi vaatleri, kişilerin mahremiyetlerini sonlandırmakla kalmamakta kişileri kendilerine ve çevrelerine de yabancılaştırmaktadır. Ayrıca kişilerin kullandıkları sosyal medya uygulamalarına ve amacına da yabancılaşması söz konusu olabilmektedir. Amacından yoksun kalmış uygulamalar, yabancılaşmayı birçok temelde tartışılabilir hale getirmektedir. Katılımcılar sosyal medya uygulamalarında bireylerin farklı ve sahte davranışlar sergilediğini düşünmektedir. Bu anlamda bu platformların amacına hizmet etmediğini belirtmektedir.

Toplumsal içerilme temelinde değerlendirildiğinde sosyal medya uygulamalarını kullanan bireylerin çevrelerinde bulunan kişilerinde bu uygulamaları kullandıkları görülmektedir. Ağlara dahil olmayan bireyler sanal bir dışlanma yaşamakta ve güncel bilgilerden dahi uzaklaştırılabilmektedir. Bu anlamda kişiler içerilmek ihtiyacıyla da sosyal medya uygulamalarına kayıt olabilmektedir. Giderek kullanıcı sayısının artması da, sosyal medya uygulamalarını daha önemli bir gerçek haline getirmektedir. Katılımcıların sosyal çevresinin belirtilen uygulamaları kullandıkları olması, kişilerce de dahil olma gereksinimi yaratmaktadır.

Post-Fordist süreç içerisinde sosyal medya merkezli bazı gelir getirici etkinlikler yapılmaktadır. Bu etkinlikler giderek toplum içerisinde önem kazanmakta ve kişiler tarafından tercih edilebilmektedir. Bazı katılımcılar bu etkinliklerin mahremiyeti ve

dođal yařamı etkilediđini dūřunmaktadır ve geđici olarak deđerlendirmektedir. Birđok katılımcı kalıcılıđı yakalayamayacađını dūřundūđu bu sosyal medya temelli etkinlikleri deđerersiz bulmaktadır ancak bu dūřuncenin zıttına sahip bařka katılımcılar da bulunmaktadır.

KAYNAKLAR

- Adorno, Theodor W. (2002). “*Minima Moralia: Sakatlanmış Yaşamdan Yansımalar*”. (çev. O. Koçak–A. Doğukan), Metis Yayınları, İstanbul.
- Adorno, T.W. (2016). “*Negatif Diyalektik*”. (çev. Ş. Öztürk), Metis Yayınları: İstanbul
- Akdağ, G. (2015). “*Gözetim Toplumu Teorilerinin Tarihsel ve Teorik Bir İncelemesi*” (yüksek lisans tezi), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Akın, B. (1999). “2000 yılına Doğru Bilgi Toplumu Üzerine Genel Bir Değerlendirme ve Bilgi Ekonomisinin Özellikleri”, *Verimlilik Dergisi*, MPM Yay. , C.1.
- Akyol, M. (2015). “Seçim Kampanyalarında Sosyal Medya Kullanımı: Facebook ve 2014 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri”. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*(14)55, 98-114.
- Allmer, T. (2015). *Critical Theory and Social Media: Between Emancipation and Commodification*, Routledge, London.
- Amin, A. (1997) “*Post Fordism A Reader, Post-Fordism: Models, Fantasies, and Phantoms of Transition*”, (Ed. Ash Amir), Blackwell, Oxford, 1-40.
- Arın, T. (1986). “Kapitalist Düzenleme, Birikim Rejimi ve Kriz (I): Gelişmiş Kapitalizm”, 11. Tez, No:3, *Uluslararası Yayıncılık*, 86-125.
- Aslan, O. E. (2005). “*Kamu Personel Rejimi; Statü Hukukundan Esnekliğe*, TODAİE Yayını, Ankara.
- Ayan, G. (2016). “*Tüketim Kültürü Bağlamında Kimlik İnşasının Sosyal Medyada Kullanımı: Instagram Örneği*”, Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi, Ankara.
- Baldini, M. (2000). “*İletişim Tarihi*” (çev. G. Batuş), Avcıol Basım Yayın, İstanbul.
- Baudrillard, J. (2006). “*Tam Ekran*”, (çev. B. Gülmez), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Baudrillard, J. (2008). “*Simülakrlar ve Simülasyon*”. (çev. O. Adanır), Doğubatı Yayınları, Ankara.
- Bauman, Z. (2012). “*Yasa Koyucular ve Yorumcular*”, (çev. K. Atakay) , Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Z. (2014). “*Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm: Küresel Çağda Sosyal Eşitsizlik*”, (çev. F. Doruk Ergun), Say Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Z. (2016). “*Cemaatler: Güvenli Olmayan Bir Dünyada Güvenlik Arayışı*”, (çev. N. Soysal), Say Yayınları, İstanbul.

- Bauman Z ve Lyon, D. (2016) “*Akışkan Gözetim*” Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bayrak, H. (2019, 6 Şubat). 2018 İnternet Kullanımı ve Sosyal Medya İstatistikleri, <https://dijilopedi.com/2018-internet-kullanimi-ve-sosyalmedya-istatistikleri/> (15.03.2020)
- Beck, U. (2014). “*Risk Toplumu Başka Bir Modernliğe Doğru*”. (çev: K. Özdoğan ve B. Doğan), İthaki Yayınları, İstanbul.
- Bell, D. (2001).”The Coming Of Post- Industrial Society”, Business and Society Review/Innovation, 5-23.
- Bentham,J. (2001). “The Panopticon Writings”, Ed. Miran Bonzovic, London,29-95.
- Bırsdal,(1997).
https://web.archive.org/web/20160103053905/http://www.isoc.org/inet96/proceedings/e3/e3_2.htm
- Berger, P. L. ve Luckmann, T., (1966). *The Social Construction of Reality-A Treatise in the Sociology of Knowledge*, NewYork: Penguin Books.
- Bıçer, S. (2014). “Akademisyenlerin Sosyal Ağlarda Bulunma Motivasyonları”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(40), 59-80.
https://web.archive.org/web/20160103053905/http://www.isoc.org/inet96/proceedings/e3/e3_2.htm
- Bottomore, T. B. (1985). “Theories of Modern Capitalism”, Routledge Revivals Publishing, <https://doi.org/10.4324/9780203851692>
- Boyd, D.ve Ellison, N. (2008). “Social Network Sites: Definition, History, and scholarship”. *Journal of ComputerMediated Communication* (13). S. 211-212-218
- Bozkurt,V. (2000). “Gözetim ve İnternet: Özel Yaşamın Sonu mu?”*Birikim Dergisi* (136), 75-81.
- Bozkurt, H., Şahin, S. Ve Zoroğlu, S.(2016). “İnternet Bağımlılığı: Güncel Bir Gözden Geçirme”, *Çağdaş Tıp Dergisi*, 235-247.
- Braverman,H. (1974). “*Labor and Monopoly Capital*”, Monthly Reviwe Press.
- Brenton,M. (1964) “The Privacy Invaders”, Coward-McCann Publishing, New York.
- Bröckling, U. (2001). “*Disiplin: Askeri İtaat Üretiminin Sosyolojisi ve Tarihi*”, (çev. V. Atayman), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Castells,M. (2005). “*Ağ Toplumunun Yükselişi*”, (çev, E. Kılıç), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

- Castells,M. (2007) “*Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, Binyılın Sonu*”, (çev. E. Kılıç), C.3, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Castronova, E. (2005). “Synthetic Worlds: The Business and Culture of Online Games”, The University of Chicago Press 4, Chicago.
- Clarke, Roger (2005), “ *Have We Learnt to Love Big Brother?*”. Issues, Vol.71, 9-12.
- Çağlayan,S. ve Bayrakçı,O. (2016). “Emek Süreçlerinde Denetim”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:39, 257-274.
- Çelik, Ramazan. (2014). “*Gözetim Toplumu ve İnternet: Yeni İletişim Ortamlarında Gözetimin Dönüşümü*”, (doktora tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çelikoğlu, N. (2008), ‘*Mahremiyet’ Kişiyeye Ait Özel Alanlar Tartışması*, İskenderiye Yayınları, İstanbul.
- Debord,G. (2017) “Gösteri Toplumu”, (çev. A. Ekmekçi ve O. Taşkent), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Dedeoğlu,G.(2004). “*Gözetleme, mahremiyet ve İnsan Onuru*”, TBD Bilişim Dergisi (89), 1-4.
<https://dijilopedi.com/2018-turkiye-internet-kullanim-ve-sosyal-medya-istatistikleri/>
(03.03.2019)
- Dobb,M. (1981). “*Kapitalizm Sosyalizm Azgelişmiş Ülkeler ve İktisadi Kalkınma*”,(çev. M. Selik), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Doğan, E.M. (2011). “Enformasyonel İşgücü İçin Yeni Bir Öğrenme Yaklaşımı: Bağlantıcılık”, *Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri*, 171-177.
- Dolgun,U. (2004). Gözetim Toplununun Yükselişi: Enformasyon Toplumundan Gözetim Topluma, *Yönetim Bilişim Dergisi* 1(3), 55-75.
- Dolgun,U. (2005). “*İşte Büyük Birader*”, Hayykitap, İstanbul.
- Dolgun U (2008).“*Şeffaf Hapishane Yahut Gözetim Toplumu*”, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Drucker, P.F. (1988). “*The Coming of The New Organization*”, Harvard Business Review.
- Drucker,F, P. (1994). “*Kapitalist Ötesi Toplum*”(çev. B. Çorakçı), Ankara: İnkılap Kitabevi.
- Dursun, Ö.Ö. ve Barut, E. (2016). “*Sosyal Medyanın Yeni Sorunsalı: Sanal Kimlikler*”, Eğitim Teknoloji Okumaları, 535-551.

- Elliott, A. (2016). “*Çağdaş Sosyal Teoriye Giriş*”, (çev.İ. Yıldız ve G.A. Baran,G.A.)Dipnot Yayınları, Ankara.
- Enemies of The Internet 2013 Report, Special Edition: Surveillance, https://www.reporter-ohnegrenzen.de/fileadmin/docs/enemies_of_the_internet_2013_01.pdf (09.12.2019)
- Esser, Josef and Joachim Hirsch, (1997), “*The Crisis of Fordism and the Dimentions of a Post-Fordist Regional and Urban Sructure*”, Post Fordism A Reader, (Ed. Ash Amir), Blackwell, Oxford UK, 1997, 71-98.
- Eşitti, Ş.(2013) “*Gözetim Toplumunda Sinoptikon ve Sosyal Medya*”, Gazetecilik Anabilim Dalı, (doktora tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Foucault, M. (1995). “*Deliliğin Tarihi*”, İkinci Baskı, İstanbul, İmge Kitabevi.
- Foucault,M. (2000).“*Hapishanenin Doğuşu*”, 2.b. , (çev. M. Ali Kılıçbay), İmge Kitabevi, Ankara.
- Foucault, M. (2014). “*Özne ve İktidar*” (çev. I. Ergüden ve O. Akınhay), Ayrıntı Yayınları: İstanbul.
- Foucault, M. (2015). “*Büyük Kapatılma*”, (çev. F. Keskin ve I. Ergüden), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Freeman, C ve F. Louça (2013) “*Zaman Akıp Giderken, Sanayi Devrimlerinden Bilgi Devrimine*”, İthaki yayınları, İstanbul.
- Friedman,M.L. (2002). “*Yatay Toplum*”, (çev. A. Fethi), Kültür Yayınları: Ankara.
- Fuchs, C., K. Boersma, A., Albrechtslund, M., Sandoval (Ed.) (2007). *Internet And Surveillance: The Challenges Of Web 2.0 And Social Media*, New York: Routledge.
- Fuchs, C. (2012b). “*Political Economy and Surveillance Theory*”, in *Critical Sociology* first published on April 2.
- Fuchs, C. & Trottier, D. (2015). Towards a Theoretical Model of Social Media Surveillance in Contemporary Society. *Communications*, 40(1):113-135. <https://doi.org/10.1515/commun-2014-0029>
- Feuerbach,L. (1991). “*Geleceğin Felsefesinin İlkeleri*”, (çev. O. Özügül), Ara Yayıncılık, İstanbul.

- Galic, M; Timan,T. Ve Koops,J. (2017). “Bentham, Deleuze and Beyond: An Overview of Surveillance Theories from the Panopticon of Participation”,*Philos.Technol.* , 9-37.
- Galton, F. (2004). “Finger Prints”, Dover Publications, London.
- Giddens, A. (1999). “*İleri Toplumların Sınıf Yapısı*”, (çev. Ö. Baldık), Birey Yayıncılık, İstanbul.
- Giddens, A. ve Pierson, C. (2001). “*Modernliği Anlamlandırmak*”,(çev. S. Uyrukulak ve M. Sağlam) , Alfa Kitabevi, İstanbul
- Giddens, A. (2005). “*Sosyal Teorinin Temel Problemleri*”, (çev. Ü. Tatlıcan), Paradigma Yayıncılık: İstanbul.
- Giddens, A. (2008). “*Ulus, Devlet ve Şiddet*”, (çev. C. Atay), Kalkedon Yayınları.
- Giddens,A. (2010). “*Modernliğin Sonuçları*”, (çev.E. Kuşdil) Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Goffman, E. (2004). “*Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*”, (çev. B. Cezar), Metis Yayıncılık, İstanbul.
- Goffman, E. (2014). “*Total Kurumların Özellikleri*”, (çev. D. Fırat), 4. Sayı, Sel Yayınları, İstanbul.
- Göker,A. (2001). “Bilim ve Teknoloji Politikalarına Giriş İçin Enformasyon Toplumu Üzerine Kavramsal Bir Yaklaşım Denemesi”, *Mülkiye Dergisi*, 25(230), 27-66.
- Günay,D. (2002). “*Sanayi ve Sanayi Tarihi*”, Mimar ve Mühendis Dergisi, (31), 8-14.
- Güven, S.K. (2011). “*Gözetimin Toplumsal Meşrutiyeti*”, *Medya Mahrem*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Habermas,Jürgen. (2001). “*İletişimsel Eylem Kuramı*”, (çev. M. Tüzel) , Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Habermas, J. (2002). “*Kamusal Yaşamın Yapısal Dönüşümü*” (çev. T. Bora & M. Sancar), İletişim Yayınevi, İstanbul.
- Haggerty, K. ve Ericson,R. (2000). “The Surveillant Assamblage” *British Journal of Sociology*,51(4), 605-622.
- Hararı, N.Y. (2018). “*Hayvanlardan Tanrılara*”,(çev. E. Genç), Kolektif Yayıncılık, İstanbul.
- Harvey, D.(2012). “*Postmodernliğin Durumu*”,(çev.S. Sungur) Metis Yayıncılık, İstanbul.
- Hazar, Murat (2011). “*Sosyal Medya Bağımlılığı- Bir Alan Çalışması.*”, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (32): 151-175.

- Heidegger,M. (1998). “Tekniğe İlişkin Soruşturma”, (çev. Ö. Doğan), Paradigma Yayınları,İstanbul
- Heilbroner,L, R. (2003). “İktisat Düşünürleri” (çev. A. Tartanoğlu), Dost Kitabevi, Ankara.
- Hımanen, Pekka, (2005), Hacker Etiği: İş Hayatına Yıkıcı Bir Yaklaşım (çev. Ş. Kaptan), Ayrıntı Yayınları: İstanbul.
- Hobsbawm,E. (2000). “Devrim Çağı” (çev. B. S. Şener), Dost Kitabevi, Ankara.
- Huberman, L. (2010). “Feodal Toplumdan 20. Yüzyıla”, (çev. M. Belge). 10. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul.
- İsmayilov, E. K. ve Sunal. G. (2008). “Gözetlenen ve Gözetleyen Bir Toplumda, Beden ve Mahremiyet İlişkisi:Facebook Örneği”, *Akdeniz İletişim Dergisi*, 21-41.
- Kagermann, H. Wahlster,W. Ve Helbig,J. (2013). “*Recommendations for Implementing the Strategic Initiative Industrie 4.0*”.Final Report of the Industrie 4.0 Working Group, Ed: Ariane Hellinger ve Veronika Stumpf, acatech- National Academy of Science and Engineering , Nisan 13-78.
- Kalfa, A ve Topateş, H.(2010). “Çalışma İlişkilerinde Denetimin Gizilleşmesi Bağlamında Elektronik Gözetim Pratiklerinin Otoritesi” , *Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu*, Pamukkale Üniversitesi, 429-448, Denizli.
- Kamenka, Eugene. (1992). “*Totalitarianizm*” in A Companion to Contemporary Political Philosophy. 629-630.
- Karşlıoğlu,F. (2014). “*Siber Gözetim: Toplumsal Gözetim Aracı Olarak İnternetin Dönüşümü*”, (yüksek lisans tezi), İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kaya,Y. (2005). “*Sosyal ve Kültürel Değişme*”, Turan Yayıncılık, İstanbul
- Kesim G. S.(2011): Gözetim Toplumu ve Toplumsal Meşruiyet, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007.
- Kıldış, P. H. (2019). “Dijital Totalitarizm: Çin’in Sosyal Kredi Sistemi”, <https://ankasam.org/dijital-totalitarizm-cinin-sosyal-kredi-sistemi/> (23.02.2019).
- Kodak,D. (2018). “Düşümsel Modernitede Mahremiyeti Yeniden Tanımlamak: Kuşaklararası Bir Araştırma” , *Istanbul University Journal of Communication Sciences*, 85-116
- Kumar K (2004).“*Sanayi Sonrası Toplumdan Post-Modern Topluma: Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları*”, (çev M. Küçük), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.

- Kumar, K. (2005). *“From Post-Industrial to Post-Modern Society: New Theories of the Contemporary World”*. 2. Baskı. Oxford: Blackwell Publishing.
- Kurtkan,A. (1988). *“Köy Sosyolojisi”*, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Lyon, D. (1997). *“Elektronik Göz”*, (çev. D. Hattatoğlu) , Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- Lyon, D. (2006). *“Gözetlenen Toplum”*, (çev. G. Soykan) , Kalkedon Yayıncılık, İstanbul.
- Maffesoli, M. (1996), *“The Time of the Tribes: The Decline of Individualism in Mass Society”* , Turner; Bryan S. (2012), *Post-Seküler Toplumda Din*, (çev. Ö. Güngör), *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 12(3), 219-244.
- Marcuse, H. (2010). *“Tek Boyutlu İnsan”*, (çev. A. Yardımlı), İdea Yayınevi, İstanbul.
- Marketing Türkiye (2019). <https://www.marketingturkiye.com.tr/haberler/turkiyenin-ai-sosyal-medya-kullanicisi/>, (23.02.2020)
- Markussen, R. (1995). *“Constructing Easiness – Historical Perspectives on Work, Computerization, and Women”*, *The Cultures of Computing – Sociological Review Monograph* içinde, Ed. S. L. Star, Blackwell, Oxford
- Marshall, B. (2001). *“Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor”* (çev. Ü. Altuğ & B. Peker), İletişim Yayınları, İstanbul
- Marx, K. (1859). *“A Contribution To The Critique Of Political Economy”*, International Publishers, New York.
- Marx, Karl (2003), *“Kapital. Kapitalist Üretim Eleştirel Bir Tahlili”* (Birinci Cilt), (çev: A. Bilgi), Sol Yayınları,3. Baskı, Ankara.
- Marx, Gary T. (2002), *“What’s New About the ‘New Surveillance?’ Classifying for Change and Continuity”*, *Surveillance and Society*, vol.1, no.1, s. 9-19.
- Marx, K. ve Engels F. (2005). *“Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri”*, (çev. M. Erdost), Sol Yayınları, Ankara.
- Marx, K. (2013). *“Yabancılaşma”*, (çev.K. Somer ve A Kardam ,vd.), Sol Yayınları, Ankara.
- Mathiesen, T. (1997). *“The Viewer Society: Michel Foucault’s “Panopticon Revisited”*, *Theoretical Criminology*, Vol. 1 No. 2.
- Mattelart, A. (2012). *“Gözetimin Küreselleşmesi: Güvenlileştirme Düzeninin Kökeni”*, Kalkedon Yayınları, İstanbul.
- Mcluhan, M. (1962). *“Gutenberg Galaxy: The Making of Typographic Man”*, University of Toronto Press, Canada.

- Möllers,N. Wood,M.D. ve Lyon,D. (2019). “Surveillance Capitalism: An Interview With Shoshana Zuboff”, *Surveillance Studies Centre*, Queen’s University, Canada.
- Mrugalska,B ve Magdalena K. W.(2017), “Towards lean production in industry 4.0.”, *Procedia Engineering* (182), 466- 473.
- Nelkin, D. (1995). “ *Selling Science*”,Freeman Press, New York.
- Ollman,B. (2012). “*Yabancılaşma: Marx’ın Kapitalist Toplumdaki İnsan Anlayışı*”, (çev: A. Kars), Yordam Kitap, İstanbul.
- Oppenheimer, Franz (1997), “*Devlet*”, (çev. A. Şenel, Y. Sabuncu), Engin Yayıncılık, İstanbul.
- Orhan,K.(2010). “Modern Zamanlar Filmi ve Dönemsel Bir Çalışma İlişkileri Yorumlaması”,*Çalışma ve Toplum Dergisi*, 133-152.
- Orwell,G. (2012). “1984”, (çev.Celal Üster), Can Yayınları: İstanbul.
- Öksüz, E. (2011). “*Feodal Düzen ve Sosyal Değişmeler*”. Sosyoloji Konferansları: 81-92.
- Özdel, G.(2012). “ Foucault Bağlamında İktidarın Görünmezliği ve ‘Panoptikon’ İle ‘İktidarın Gözü’ Göstergeleri”, *TOJDAC*, 2(1), 22-29.
- Packard,V. (1964). “*The Naked Society*”, Longmans Publishing, London.
- Poloma, M.M. (1993), “*Çağdaş Sosyoloji Kuramları*”, (çev: H. Erbaş), Gündoğan Yayınları, Ankara.
- Reich, R.B. (2002).“The future of success: Working and Living İn The New Economy”, New York: Vintage Books.
- Regan, P. M. (1996). “Genetic Testing and Workplace Surveillance: Implications for Privacy”, *Computers, Surveillance and Privacy*, Ed. D. Lyon ve E. Zureik, University of Minnesota Press, Minneapolis.
- Ritzer, G.(2016). “*Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek*”,(çev. F.Payzın), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Robins, K. & Webster, F. (1999). “*Times of Technoculture: From the Information Society to the Virtual Life*”, London: Routledge.
- Rostow, W. W. (2012). “Sanayi Devrimi Nasıl Başladı.”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, (30) 1-4 .
- Saf, H. H. (2016). “Gözetim toplumu çerçevesinde işyerinde gözetim uygulamaları: Fordist ve Postfordist Üretim Biçimlerindeki Gözetimin Karşılaştırılması”,*Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 233-251.

- Sartori, G. (2006). “*Görmenin İktidarı*”. (çev. G.Batuş ve B. Ulukan), Karakutu Yayınları, İstanbul.
- Schwab K. (2016). “*Dördüncü Sanayi Devrimi*”, (çev. Z. Dicleli), Optimist Yayıncılık, İstanbul.
- Seeman,M. (1959). “On The Meaning of Alienation”, *American Sociological Review*, 24(6), 783-790.
- Sennett, R. (2005). “*Otorite*”, (çev. K. Durand) Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Sennett, R. (2017). “*Karakter Aşınması*”, (çev. B. Yıldırım), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Sewell, G. (1998). “The Discipline of Teams: The Control of Team-based Industrial Work Through Electronic and Peer Surveillance,” *Administrative Science Quarterly*, 43: 397–428.
- Sismondo, S. (2016). “Bilim ve Teknoloji Araştırmaları Yaklaşımı”(çev. S. Sağyan ve Ü. Tatlıcan), Epos Yayıncılık, Ankara.
- Soyak,A. (2017). “Teknolojiye Dayalı Sanayileşme: Sanayileşme 4.0 ve Türkiye Üzerine Düşünceler” *Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi* (11), 68-83.
- Stauth,G. ve Turner,B.S. (1997). “Nietzsche’nin Dansı, Toplumsal Hayatta Hınç, Karşılıklılık ve Direniş”, (çev. M. Küçük), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Sucu,İ. (2011). “Gözetim Toplumunun Karşı Ütopya Yüzü: İktidar Güçleri ve Ötekiler”, *Atatürk İletişim Dergisi* 2. Sayı, 125-140
- Şan, Mustafa, K.(2006). “*Sanayi Sonrası Toplum Kuramları*”, (<http://bilgitoplumu.blogspot.com.tr/2006/10/sanayi-sonrasi-toplum-kuramlari.html>), (05.04.2018)
- Şenel, A. (1982). “İlkel Topluluktan Uygur Topluma Geçiş Aşamasında Ekonomik Toplumsal Düşünsel Yapıların Etkileşimi”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Şener, G. (2014). “*Direnışin @ Hali*”, İnter Aktivist Yayınevi, İstanbul.
- Tajfel,H. ve Turner, J.C. (2004). “The Social Identity Theory of İntergroup Behavior”, Jost,John T. Ve Sidanius, Jim. (Ed), “Psychology: Key Readings. Key Readings in Social Psychology. (276-293). SycPsychology Press: New York.
- Talas Cahit (1992). “*Türkiye’nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi*”, Bilgi Yayınevi, İstanbul

- Tataroğlu, M. (2009). "E-Devlet'te Kullanılan Gözetim ve Kayıt Teknolojilerinin Mahremiyet Üzerindeki Etkileri", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C: 18(1), 102.
- Taylor, W.F. (2018). "*Bilimsel Yönetim İlkeleri*", (çev. H.B.Akın). Adres Kitabevi: İzmir.
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori1=veritbn&kelime=141705
- Tekayak, H. V. ve Akpınar, E. (2017). "Tıp Alanında Yeni Bir Dönem: Dijital Çağda Doğan Yeni Hastalıklar", *Avrasya Aile Hekimliği Dergisi* (6)3, 93-100.
- Temiztürk, H. ve Taner, E. (2015). "Gözetleyen İktidardan Gözetlenen İktidara: Yeni İletişim Teknolojilerinin Güç Paylaşımına Etkisi", *Atatürk İletişim Dergisi*(9),35-54.
- Timisi, Nilüfer (2003). *Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi*. Dost Yayınevi, Ankara.
- Toprak, A. , Yıldırım, A., Aygül, E., Binark, M., Börekçi, S., & Çomu, T. (2009). *Toplumsal Paylaşım Ağı Facebook: "Görüyorum Öyleyse Varım"*. Kalkedon Yayınevi, İstanbul.
- Touraine, A.(2012). "Modernliğin Eleştirisi", (çev.U.H. Tanrıöver), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Tunzelmann, N. v. (2003). *Historical Coevolution of Governance and Technology In The Industrial Revolutions. Structural Change and Economic Dynamics*, 365-384.
- TÜİK, 2004-2008 Yıllarında Girişimlerde Bilişim Teknolojileri Kullanımı Araştırması, Hanelerde Bilişim Teknolojileri Kullanımı Araştırması.
- Türkoğlu, H. S. (2018). "Sosyal Medya Üzerinden Mahremiyet Farkındalığı ve Değişimin Ölçümlenmesine Yönelik Bir Araştırma", *Istanbul University Journal of Communication Sciences*, 163-189.
- Uğraş, B.(31.03.2018). "Facebook'un Ucuza Sattığı Bilgiler Pahaliya Patladı", <http://www.star.com.tr/pazar/facebookun-ucuza-sattigi-bilgiler-pahaliya-patladi-haber-1326337/>, (25.05.2018).
- Ulutaş, N. ve Aydın, İ. (2018). "George Orwell'in Eserlerinde Gözetim Toplumu ve İktidar Eleştirisi", *International Journal of Language Academy* (6)3, 1-11.
- Urhan, Veli (2000). "*Michel Foucault ve Arkeolojik Çözümleme*", Paradigma Yayınları, İstanbul.

- Vallas, S. P. (1999). “*Rethinking Post-Fordism: The Meaning of Workplace Flexibility*,” *Sociological Theory*.
- Vardal, B. Z. (2015). “Nefret Söylemi ve Yeni Medya”, *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* 2(1), 132-156.
- Vincent,D. (2017). “ *Mahremiyet Kısa Bir Tarih*”, (çev. D. C. Başaraner), Epos Yayınları, Ankara.
- Yaylagül, L. (2010). “*Kitle İletişim Kuramları: Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar.*” 3. Baskı, Dipnot Yayınları, Ankara.
- Zizek, S. (2005), Yamuk Bakmak, (çev. T. Birkan), Metis Yayınları, İstanbul.
- Zubritski,Mitropolski ve Kerov (2006). “İlkel, Köleci ve Feodal Toplum”, (çev. S. Belli), Eriş Yayınları, Ankara.
- The Brand Age (2018), “We Are Social’ın 2018 yılı İnternet ve Sosyal Medya Raporu Yayınlandı”, <https://www.thebrandage.com/we-are-socialin-2018-yili-internet-ve-sosyal-medya-raporu-yayinlandi-8925>
- Weber, M. (2008). *Sosyoloji Yazıları*, (çev. T. Parla), 8. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

EK-1. GÖRÜŞME SORULARI

A. SOSYO-DEMOGRAFİK VERİLERLE İLGİLİ SORULAR

1. Kaç yaşındasınız?
2. Cinsiyetiniz?
3. Eğitim düzeyiniz nedir?
4. Medeni durumunuz nedir?
5. Doğum yeriniz neresidir? Kır/kent?
6. Mesleğiniz nedir?

B. SOSYAL MEDYA KULLANIMINA DAİR SORULAR

- 1.Sosyal Medya uygulamalarından hangilerini kullanıyorsunuz?
- 2.Günde kaç saat kullanıyor ve ne sıklıkta paylaşım yapıyorsunuz?
3. En çok hangi kitle iletişim aracını kullanıyorsunuz? Neden?
- 4.İnternete hiç girmediğiniz bir gün oldu mu? Olduysa farklılığını anlatır mısınız?
- 5.Sosyal medya profiliniz herkese görünür mü? Özel bilgileriniz sosyal medya uygulama sayfalarında kayıtlı mıdır?
- 6.Yakın çevrenizdeki herkes sosyal medya uygulamalarını kullanıyor mu?
- 7.Sosyal medyada başkalarını ne sıklıkta takip ediyorsunuz? Başkalarının sizi ne sıklıkta takip ettiğini düşünüyorsunuz?
8. Başkalarının paylaşımlarını merak etmenizden nedenleri ne olabilir?
- 9.Yaşadığımız her anın bilgisini paylaşır mısınız, eğer paylaşmıyorsanız sınırlarınız nelerdir?
- 10.Sosyal medya üzerinden tanıdıklarınızın özel günlerini kutlamak zorunda hissediyor musunuz? Bu durum sizin ya da çevreniz için önemli bir durum mu?
11. Sosyal Medya üzerinden görüştüğünüz kişilerle gerçek hayatta görüşüyor musunuz? Görüşüyorsanız ne sıklıkta? Görüşmüyorsanız neden?

12.Sizin iradeniz dışında sosyal medya hesabınızdan herhangi bir paylaşım yapıldı mı?

C. SOSYAL MEDYANIN GÖZETİM NİTELİĞİNE DAİR SORULAR

1.Sosyal Medya Uygulamaları kullanım açısından güvenilir midir? Değilse neden?

2.Sosyal Medya uygulamalarını fazla kullanan bireylerin samimiyetine ve paylaşımlarında ki gerçekliğe inanır mısınız?

3.Sosyal Medya Uygulamalarını kuran kişiler sizin gizliliğinize önem veriyor mudur?

4.Sizce Sosyal medya uygulamalarının tehlikeleri var mıdır?

5.Sosyal medya üzerinden yapılan paylaşımların kötü sonuçlara neden olabileceğini düşünüyor musunuz? Öyle ise neden?

6.Gözetim kavramını nasıl tanımlarsınız? Sizce internet üzerinden gözetim, günlük hayattaki gözetimden farklı mı? (aile, okul, hukuk kuralları vb.)

7.Sizce sosyal medya uygulamalarının gözetim ile bir ilgisi var mıdır?

8.Dünyada ki gözetimin hangi yolla sağlandığını düşünüyorsunuz? (telefon,internet, televizyon..)

9.Gündelik hayatta gözetim ile ilişkilendirdiğiniz olaylar var mıdır?

10.Gözetim bir toplum için gerekli midir? Öyle ise neden, değilse neden?

11.Sizce gözetimin mahremiyet ile ilgisi var mıdır? Var ise nasıl bir ilişkisi olduğunu düşünüyorsunuz?

12. Bu gözetim ne tür bir gözetimdir? (Ekonomik, siyasal vb.)

13.İstedığınız ürünleri tüketebilmek şartıyla kişisel mahremiyetinizin ihlalini, gözetlenmeyi kabul eder misiniz?

14. Toplumun hangi alanında gözetimin yoğun olduğunu düşünürsünüz?

D. SOSYAL MEDYANIN MESLEK NİTELİĞİNE DAİR SORULAR

1. Yeni sosyal medya meslekleri hakkında ne düşünüyorsunuz? Sizce çocuğunuz veya siz video paylaşımları ile yüksek miktarlarda paralar kazanan bir meslek mi seçmeli? Senelerce okuyarak yoğun çalışacağı doktorluk, avukatlık gibi bir meslek mi seçmeli?

2. Sizce Sosyal Medya Uzmanlığı, Youtuber olmak gibi gelir getirici etkinlikler toplum tarafından kabul görüyor mu?

E. SOSYAL MEDYA KULLANIMI VE YABANCILAŞMA İLİŞKİSİNE DAİR SORULAR

1. Sizce insanlar sosyal medya uygulamalarını neden tercih ederler? *(Yalnızlık, toplumsal dışlanmışlık, kendini kanıtlama, arkadaş edinme gibi...)*

2. Sosyal Medya kullanımına ayrılan vakti değerli buluyor musunuz?

3. Sosyal medya sosyalleşmek ve iletişim kurmak için doğru bir tercih midir? Yararlı buluyor musunuz? Zararlı ise neden böyle düşünüyorsunuz?

4. Sosyal Medya kullanırken kendinizi nasıl hissediyorsunuz? Hangi ruh hali sizi sosyal medya kullanımına itiyor?

5. Sosyal medya hesabınızdaki bütün arkadaşlarınıza güveniyor musunuz?

6. Sosyal medyada kişilere rahat ulaşabiliyor olmanız sizi onlardan günlük hayatta uzaklaştırıyor mu? Sosyal medya üzerinden arkadaşlıkların daha rahat ilerleyip, bitirebildiğini düşünüyor musunuz? *(kavgalar, ayrılıklar vb.)*

7. Sosyal medya üzerinden arkadaşlarınızla görüşmek veya sayfalarını takip etmek onlara olan merakınızı gideriyor mu?

8. Sizce sosyal medya kullanmayan insan mı, kullanan insan mı daha yalnızdır?

9. Sosyal medya insanı kendi çevresinden *(aile, arkadaş, vb.)* uzaklaştırır mı?

ÖZGEÇMİŞ

KİMLİK BİLGİLERİ

Adı Soyadı: EzgiÜstün

Doğum Yeri:Antalya

Doğum Tarihi: 01.11.1992

E-posta: ezgi.ustun@hotmail.com.tr

EĞİTİM BİLGİLERİ

Lise: 06.2010Saime Salih Konca Lisesi/ANTALYA

Lisans:06.2016 İstanbul Üniversitesi /İşletme Fakültesi/İşletme(İngilizce)

Lisans:06.2015 Anadolu Üniversitesi/Dış Ticaret (MYO)

Yüksek Lisans:Pamukkale Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri

Yabancı Dil:İngilizce

İŞ DENEYİMLERİ :

06.2013- 07.2013 –Duru Grup Pazarlama ve İtiryat Stajyeri (Tam zamanlı)

04.2016-08.2016 – Kisbu Teknik Tekstil San. Ve Tic. A.Ş. Finans Elemanı (Tam zamanlı)

11.2018-01.2019- ILO Proje Asistanlığı

10.06.2018- Devam ediyor- Barine Tekstil San. ve Tic. A.Ş. İhracat Satış Temsilcisi (Tam zamanlı)